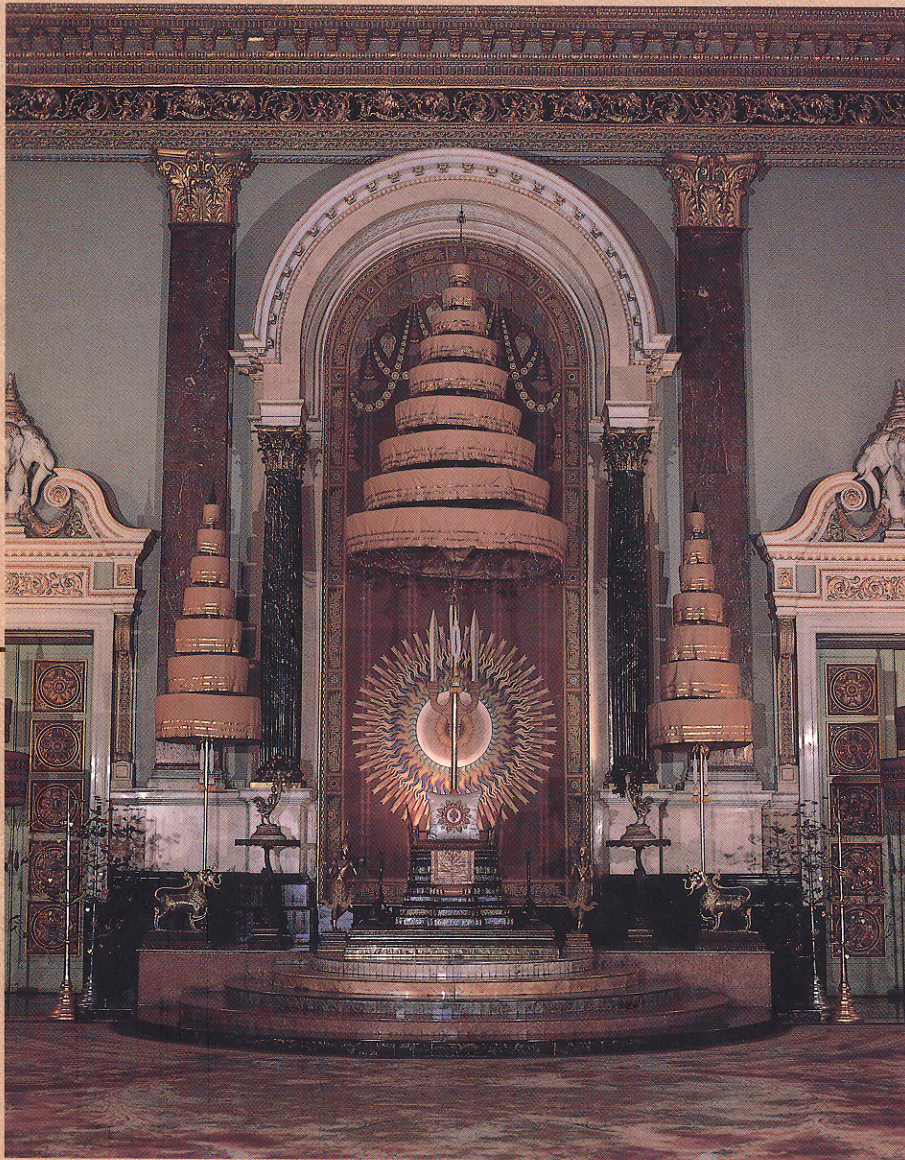
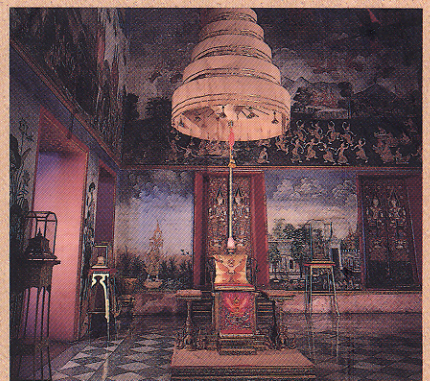

สถาปัตยกรรม ในสถาบันพระมหากษัตริย์

สถาปัตยกรรม ในสถาบันพระมหากษัตริย์

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก

เนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี

คำปรารภ

ในมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ทรงปกครองสยามรัฐสีมาอาณาจักร ถ้วนถึง ๕๐ พรรษา ในพุทธศักราช ๒๕๓๙ เป็นสิ่งประเสริฐสุดที่มีเคยปรากฏมาแต่กาลก่อน แสดงบุญญาธิการอันไพศาลยังความปลาบปลื้มปิติโสมนัสมาสู่ประชาชนชาวไทยทั้งชาติ รัฐบาลและเอกชนชาตินิกรชนต่างสโมสรรสมานฉันท์จัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี เฉลิมพระเกียรติให้ปรากฏแผ่ไพศาล

นับแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติตราจนบัดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงอุทิศพระองค์บำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ ยังความร่มเย็นเป็นสุขแก่พสกนิกรทุกถ้วนทั่ว ทรงเป็นมิ่งขวัญและศูนย์รวมแห่งความสามัคคีของปวงชนชาวไทย ตลอดระยะเวลาในรัชสมัย ประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าและมั่นคงเป็นปึกแผ่นตลอดมา พระมหากรุณาธิคุณนี้เป็นสิ่งที่คนไทยทั้งมวลจักน้อมรับใส่เกล้าใส่กระหม่อมไว้ตลอดไป

เพื่อเป็นการแสดงความจงรักภักดี และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ รัฐบาลและประชาชนทุกหมู่เหล่าได้พร้อมใจกันจัดงานเฉลิมพระเกียรติถวายเป็นราชสักการะ โดยการนี้คณะกรรมการประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ได้พิจารณาเห็นชอบอนุมัติให้หน่วยราชการ องค์กร เอกชน จัดพิมพ์หนังสือเฉลิมพระเกียรติคุณในด้านต่างๆ เพื่อเผยแพร่พระมหากรุณาธิคุณและพระปรีชาสามารถ ให้ปรากฏยั่งยืนอยู่ตราบนาน

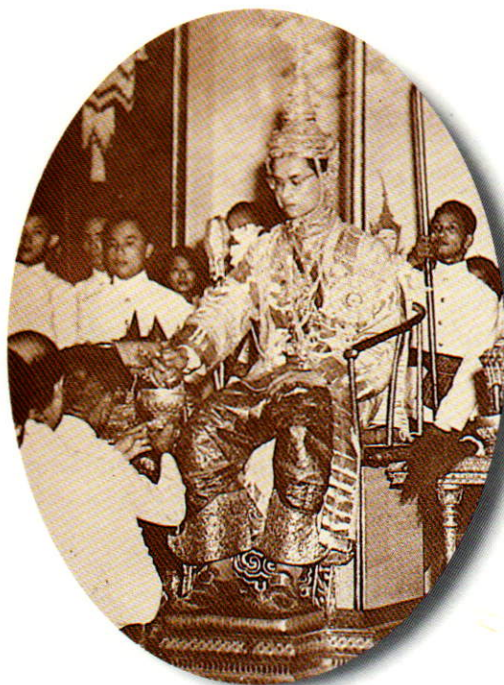
ในนามของรัฐบาล และคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ขอนุนโมทนาในความอุตสาหะวิริยะของทุกหน่วยราชการ องค์กร เอกชน และคณะกรรมการประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ตลอดจนคณะทำงานเฉพาะกิจทุกคณะ ที่ได้ริเริ่มและสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการ อันจะอำนวยคุณประโยชน์อย่างยิ่งแก่มหาชน น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้สถิตอยู่ในหทัยปวงประชาราษฎรตลอดกาลนั้รันดร์

(นายบรรหาร ศิลปอาชา)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชสมภพ ณ โรงพยาบาลเมาท์ ออเบิร์น (Mount Auburn) เมืองเคมบริดจ์ (Cambridge) รัฐแมสซาชูเซตส์ (Massachusetts) สหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๒๗ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐ มีพระนามเดิมว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช เป็นพระโอรสพระองค์เล็กในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอุดุลเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ (พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี) และสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ ซึ่งภายหลังทั้งสองพระองค์ได้รับการเฉลิมพระนามาภิไธยเป็น สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระเชษฐภคินี และสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๖ ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ กับพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ ณ เมืองไฮเดลแบร์ก ประเทศเยอรมนี

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๑ ได้โดยเสด็จพระบรมราชชนก ซึ่งทรงสำเร็จการศึกษาปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิตเกียรตินิยม จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard University) สหรัฐอเมริกา กลับประเทศไทย ประทับ ณ วังสระปทุม ต่อมาในวันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๒ สมเด็จพระบรมราชชนกสวรรคต ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงเจริญพระชนมายุได้ไม่ถึง ๒ พรรษา และเมื่อมีพระชนมายุได้ ๕ พรรษา ได้ทรงเข้ารับการศึกษาชั้นต้น ณ โรงเรียนมาแตร์เดอี กรุงเทพฯ จนถึงพุทธศักราช ๒๔๗๖ จึงเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี พระเชษฐภคินีและสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เพื่อทรงศึกษาต่อในชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนเมียร์มองด์ (Mieremont) ทรงศึกษาวิชาภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน และภาษาอังกฤษ จากนั้นทรงเข้าศึกษาชั้นมัธยมศึกษา ณ เอกอล นูเวล เดอ ลา ซืออิส โรมองด์ (Ecole Nouvelle de la Suisse Romande) ตำบลแชลลี (Chailly) เมืองโลซานน์ เมื่อทรงรับประกาศนียบัตรทางอักษรศาสตร์จากยิมนาส กลาซีก กังโดนาล (Gymnase Classique Cantonal) แห่งเมืองโลซานน์แล้ว ทรงเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยโลซานน์ โดยทรงเลือกศึกษาในแขนงวิชาวิทยาศาสตร์

ในพุทธศักราช ๒๔๗๗ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช จึงทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๘ และได้โดยเสด็จพระราชดำเนินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล นิวัตประเทศไทยเป็นครั้งแรกในพุทธศักราช ๒๔๘๑ โดยประทับ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต เป็นการชั่วคราว แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับไปประเทศสวิตเซอร์แลนด์ จนถึงพุทธศักราช ๒๔๘๘ จึงโดยเสด็จพระราชดำเนินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล นิวัตประเทศไทยเป็นครั้งที่สอง คราวนี้ประทับ ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง

ในวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ได้รับอัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์ แต่เนื่องจากยังมีพระราชกิจด้านการศึกษา จึงเสด็จพระราชดำเนินกลับไปยังประเทศสวิตเซอร์แลนด์อีกครั้งหนึ่งในเดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ เพื่อทรงศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยแห่งเดิม ในครั้งนี้ทรงเลือกศึกษาวิชากฎหมายและวิชารัฐศาสตร์ แทนวิชาวิทยาศาสตร์ที่ทรงศึกษาอยู่เดิม

ระหว่างที่ประทับศึกษาอยู่ในต่างประเทศนั้น ทรงพบหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ธิดาในหม่อมเจ้านักขัตรมงคล กิติยากร กับหม่อมหลวงบัว (สนิทวงศ์) กิติยากร (ภายหลังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระ-

บรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาพระอิสริยยศ หม่อมเจ้านักขัตรมงคลฯ ขึ้นเป็นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านักขัตรมงคล เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๓ และขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามว่า พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๕) ต่อมา ทรงหมั้นกับหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ในวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๒ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

ในพุทธศักราช ๒๔๙๓ เสด็จพระราชดำเนินนิวัตพระนคร ประทับ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ตั้งการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ในเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ครั้นถึงวันที่ ๒๘ เมษายน ในศกเดียวกัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส ณ พระตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า วังสระปทุม ซึ่งในการพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสนี้ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาพระอิสริยยศักดิ์หม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชินีสิริกิติ์

ในวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามแบบอย่างโบราณราชประเพณีขึ้น ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง เสด็จพระปรมาภิไธย ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร พร้อมทั้งพระราชทานพระปฐมบรมราชโองการว่า เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนสยาม และในโอกาสนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาเฉลิมพระอิสริยยศักดิ์สมเด็จพระราชินีสิริกิติ์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี

หลังจากเสร็จการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงรับการรักษาพระสุขภาพ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ตามที่คณะแพทย์ได้กราบบังคมทูลแนะนำ ระหว่างที่ประทับ ณ เมืองโลซานน์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี มีพระประสูติกาลพระราชธิดาพระองค์แรก คือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี ซึ่งประสูติ ณ โรงพยาบาลมงซัวซีส์ เมืองโลซานน์ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๔ เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์แรกเจริญพระชันษาได้ ๗ เดือน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินนิวัตพระนคร เสด็จประทับ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต ภายหลังทรงแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิตเป็นการชั่วคราว เนื่องจากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ต่อเติมพระตำหนักจิตรลดารโหฐานสำหรับเป็นที่ประทับ และ ณ พระที่นั่งอัมพรสถานนี้เอง สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี

ได้มีพระประสูติกาลพระราชโอรสและพระราชธิดาอีกสามพระองค์ คือ

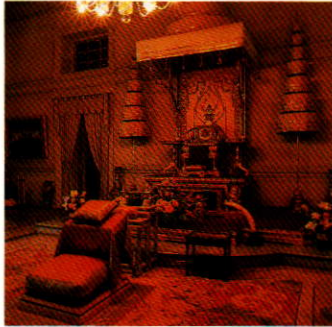
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิชิตราลงกรณ บรมจักรยาดิศรสันตติวงศ์ เทเวศรธำรงสุบริบาล อภิคุณูปการมหิตลาดุลเดช ภูมิพลนเรศวรางกูร กิตติสิริสมบูรณสวางควัฒน์ บรมขัตติยราชกุมาร ประสูติเมื่อวันจันทร์ ที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๕ และในพุทธศักราช ๒๕๑๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาพระอิสริยยศตั้งขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร สิริกิตยสมบูรณสวางควัฒน์ วรขัตติยราชสันตติวงศ์ มหิตลพงศอดุลยเดช จักรีนเรศยุพราชวิสุทธิ สยามมกุฎราชกุมาร

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๘ ในพุทธศักราช ๒๕๒๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม สถาปนาพระอิสริยยศตั้งขึ้นเป็น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี

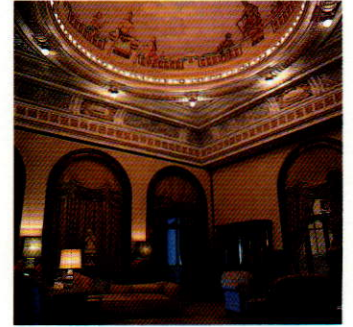
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระผนวช เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง และประทับจำพรรษา ณ พระตำหนักปั้นหย่า วัดบวรนิเวศวิหาร มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ระหว่างที่ทรงพระผนวชอยู่ ๑๕ วัน จากการที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินี ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้อย่างเรียบร้อยเป็นที่พอพระราชหฤทัย เมื่อทรงลาพระผนวชแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาพระอิสริยยศตั้งขึ้นเป็น**สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ** ในปีเดียวกันนั้นเอง และในวันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐ หลังจากทรงประกอบพิธีขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ซึ่งได้ต่อเติมขึ้นใหม่แล้วทรงย้ายที่ประทับจากพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต กลับไปประทับที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต จนถึงปัจจุบัน

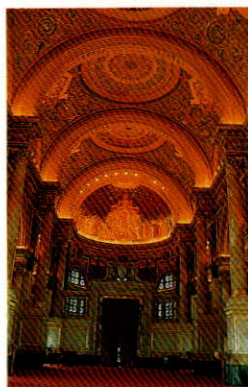
สารบัญ

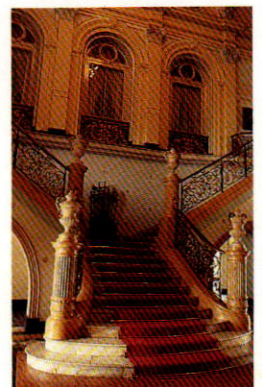
บทนำ	๑๑
ประเพณีในวัง (ฝ่ายใน)	๑๔
ปราสาทสมัยสุโขทัย	๒๓
พระราชวังหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยา	๒๗
พระราชวังจันทน์	๔๔
พระราชวังจันทน์เกษม	๕๕
ที่ประทับแรมในการเสด็จพระราช	
ดำเนินนมัสการพระพุทธบาท	
สระบุรี	๖๑
✓ พระนารายณ์ราชนิเวศน์	๖๔
พระที่นั่งไกรสรสีหราช	๗๔
พระตำหนักคำหยาด	๘๕
✓ พระราชวังเดิม กรุงธนบุรี	๘๘
✓ พระบรมมหาราชวัง	๙๗
วังนันทอุทยาน	๑๔๕

พระที่นั่งทรงผนวช	๑๕๑
พระราชวังพระนครปฐม	๑๕๕
✓ พระนครคีรี	๑๕๙
✓ พระจุฑาธุชราชฐาน	๑๗๑
✓ พระราชวังดุสิต	๑๗๗
✓ พระราชวังพญาไท	๒๐๕
พระที่นั่งรัตนรังสรรค์	๒๒๑
✓ พระราชวังบางปะอิน	๒๒๗
✓ พระรามราชนิเวศน์	๒๕๓
✓ พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน	๒๖๕
✓ พระราชวังสนามจันทร์	๒๗๕
วังสุโขทัย	๒๘๗
✓ วังไกลกังวล	๒๙๑
✓ พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์	๒๙๗
✓ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์	๓๐๓

พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์	๓๐๗
พระตำหนักสิริยาลัย	๓๑๑
บรรณานุกรม	๓๑๙

unna

ရက်ကွက် နေရာကွက်

คำว่า วัง คำนี้ย่อมาจากคำที่คนไทยทั่วไปรู้จักและเข้าใจในความหมายว่า “ที่อยู่ของเจ้านาย” ถ้าเป็นที่อยู่ของพระเจ้าแผ่นดินก็เป็นที่รู้จักกันในนาม “พระราชวัง” และที่อยู่ของพระเจ้าแผ่นดินนี้ยังเรียกว่า “พระราชวังหลวง และ “วังหลวง” ก็เรียกกัน

“พระราชวัง” โดยความหมายตามนัยของคำนี้อาจระบุว่าเป็น “ที่อยู่ของพระราชา” ก็ได้ ซึ่งที่อยู่ของพระราชาที่เรียกว่า “พระราชวัง” นี้ กล่าวได้ว่าเป็นภูมิสถานที่มีลักษณะเป็นพิเศษกว่านิवासสถานของสามัญชนพลเมืองทั่วไปกล่าวคือ “พระราชวัง” ย่อมมีปราการก่อกั้นล้อมรอบอาณาบริเวณอันเป็นที่ตั้งพระราชนิเวศน์มณฑลสถาน ปราการนั้นเป็นเครื่องกั้นแดนเป็นจังหวัดแยกไปต่างหากจากคามนิคมที่อาศัยของพลเมือง โดยลักษณะการที่พระราชนิเวศน์มณฑลสถานของพระเจ้าแผ่นดิน แวดล้อมด้วยปราการอันมั่นคงงวอยู่โดยรอบดังกล่าวนี้ จึงได้รับขนานนามว่า “พระราชวัง” อันเป็นนามเฉพาะ กำหนดเรียกที่อยู่ของพระเจ้าแผ่นดินหรือที่อยู่ของพระราชา

และได้ถือเป็นธรรมเนียมสืบๆ กันมาแต่โบราณกาลตราบเท่าปัจจุบัน

พระเจ้าแผ่นดิน ผู้ซึ่งทรงเป็นพระประมุขแห่งสยามประเทศและของพลเมืองชาวไทยแต่โบราณสมัยมาจนกาลปัจจุบัน เสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน โดยระบอบแห่งโบราณประเพณีคือ บรรดานานาเอกนิกรสโมสรสมมติยินยอมพร้อมใจกันถวายตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงดำรงฐานะเป็นองค์พระประมุขของปวงชนชาวไทยและสยามประเทศมาโดยลำดับทุกๆ สมัย

พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงเป็นพระประมุขแห่งประเทศและของปวงชน ด้วยระบบความยินยอมพร้อมใจของนานาเอกนิกรสโมสรสมมติพระเจ้าแผ่นดินดังกล่าวแล้วนี้ ปวงชนทั้งหลายทั้งปวงย่อมยินดีและเต็มใจในการถวายพระเกียรติแด่องค์พระประมุขไว้ในที่เหนือสิ่งอื่นใด การแสดงออกซึ่งพระเกียรติของแผ่นดินให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ฐานองค์พระประมุขแห่งประเทศและของปวงชน อาจสำแดงให้ทราบได้หลายๆ ลักษณะการด้วยกัน

พระราชวัง พระราชนิเวศน์มณฑลสถานอันเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ได้รับการสถาปนาสร้างทำอย่างวิจิตรประณีตงามสง่าเป็นพิเศษต่างไปกว่าลักษณะเป็นปกติมีอยู่ในเหย้าเรือนสามัญของพลเมืองทั้งหลาย ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุที่ว่าพระราชวัง พระราชนิเวศน์มณฑลสถาน

สถานที่จัดเป็นเครื่องสำแดงพระเกียรติยศพระเกียรติศักดิ์ และพระกฤดาธิการของพระเจ้าแผ่นดินให้ปรากฏเห็นเป็นสำคัญ ในฐานะพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นพระประมุขของประเทศและของปวงชนประการหนึ่งโดยตนเอง

พระราชวังที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินในสมัยหนึ่งๆ ย่อมมีอาณาบริเวณกว้างขวางโดยขนาดอันพอเหมาะพอสมควรแก่พระเกียรติยศเกียรติศักดิ์ของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นพระราชนิเวศน์สงบบรมย์ควรเป็นที่ประทับสำราญพระราชหฤทัย มีความปลอดภัยสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์ และมีที่ทางพอสำหรับบรรดาข้าราชการซึ่งมีหน้าที่สนองพระราชกิจเพียงพอกแก่การรักษาพระเกียรติยศได้อาศัยพำนักโดยขนาดอันพอสมควร

อาณาบริเวณภายในพระราชวังย่อมประกอบไปด้วยพระราชนิเวศน์มณฑลเสนาสถาน ราชการสถาน และบริวารสถาน มีอยู่จำนวนไม่น้อยเพื่อรับรองพระราชานุกิจ พระราชพิธี และการพระราชกุศล เป็นต้น พระราชนิเวศน์มณฑลเสนาสถาน จึงได้รับการสถาปนาขึ้นอย่างเป็นทางการระเบียบตามกำหนดไว้ในกฎหมายมณฑลเสนา และมีแบบแผนเป็นขนบนิยมและประเพณีนิยมสืบกันมาโดยลำดับ ซึ่งภาพลักษณ์ที่เป็นภาพรวมแสดงพระราชวัง ที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินแห่งสยามประเทศตามระเบียบและขนบนิยมดังว่านี้ พึงทำ

ความเข้าใจในเบื้องต้นนี้ได้จากพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เรื่องรามเกียรติ์ โดยความที่ทรงพรรณนาภาพลักษณ์พระราชวังตามแบบแผนโดยขนบนิยมที่เป็นราชประเพณีต่อไปนี้

อันมหาปราสาททั้งสาม

ทรงงามสูงเี่ยมพระเวหา
สีมุกห่มมาศสะอาดตา
ใบระกานั้นแก้วประกอบกัน
ข้อฟ้าข้อยเพื่อยเฉื่อยชด
บราลีที่ลดมุขกระสัน
มุขเด็จทองดาดกระหนกพัน
บุษบกสุวรรณสว่างวาม
เจ็ดชั้นพื้นลตผลึกลาด
แกลมาศนพรัตน์เรืองอร่าม
ทิมดาบดาดเงินเป็นเงางาม
หน้าสิงห์แสงพลามด้วยพลอยพราย
มีพระโรงรัตน์ซ้ายขวา
แท่นแก้วอลงการฉานฉาย
ห้องสนมกำนัลเรียงราย
เกยฉลุแก้วลายลับแลบัง
หน้าพระลานแลลั่นหิรัญลาด
ขาวสะอาดตั้งสีสังข์
ทิมตำรวจเคียงริมทิวขาววัง
ระเบียบคลังทิมโกลนครบครัน
โรงช้างอาชาพาชีชาติ
โรงรถห้องราชยานคัน
ศาลาลูกขุนคู่เคียงกัน
สนามเคียวพลชั้นขั้ประลองยุทธ์
สามชั้นปราการแก้วประกอบ
เชือกคู่เป็นขอบดั่งชั้นสมุทร
เชิงเทินปักธงมังกรชู
ชมพูนุทนพมาศเสมาเมือง
ช่องป้อมวางปืนคร่ำสุวรรณ
หอรบนางจรัสชนิดเนื่อง

ชุมนุมทวารบาลแววด้วยแก้วเรือง
แสนสนุกดังเมืองพรหมา

ภาพลักษณ์ของพระราชวังที่ได้รับสถาปนาให้มีขึ้นสำหรับสนองพระราชานุกิจพระราชพิธีและการพระราชกุศลตามพระราชประเพณี ดังพระราชนิพนธ์ที่ได้ัญเชิญมาสำแดงไว้นี้ คงจะพอช่วยให้เห็นได้บ้างว่า พระราชวังที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินตามแบบแผนที่ได้รับการกำหนดให้มีการสถาปนาขึ้นมีสิ่งใดบ้าง

สยามประเทศในสมัยก่อน พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นพระประมุขปกครองพลเมืองด้วยระบอบราชาธิปไตย พระเจ้าแผ่นดินทรงรักษาประเทศให้มั่นคงและทรงผดุงเอกราชของปวงชนมิให้สลายสืบเนื่องมาโดยลำดับ ในห้วงเวลาอันยาวนานกว่าจะบรรลุถึงปัจจุบันสมัย สยามประเทศได้ตั้งราชธานีมีอยู่ก่อนมาตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแห่งสยามประเทศในปัจจุบันถึงสองแห่งในสองสมัยด้วยกัน

สมัยแรกชนชาวไทยรวมตัวกันเป็นชุมชนแห่งใหญ่บนลุ่มน้ำแม่ยม สมัยนั้นได้ยกเมืองสุโขทัยขึ้นเป็นราชธานีแห่งสยามประเทศคราวหนึ่ง มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองสยามรัฐประเทศลำดับต่อกันหลายรัชกาลในช่วงเวลากว่า ๑๘๐ ปี พระเจ้าแผ่นดินหลายพระองค์ประทับอยู่ที่กรุงสุโขทัย ซึ่งมีฐานะเป็นราชธานีแห่งสยามประเทศแต่สมัยนั้น ซึ่งเป็นที่คาดหวังว่าต้องมีพระราชวังเป็นที่ประทับอยู่ภายในอาณาบริเวณกรุงสุโขทัยนั้นแน่ แต่ภาย

หลังกรุงสุโขทัยพินาศและหมดความสำคัญในฐานะราชธานีแล้ว สิ่งที่เคยมีเคยเป็นพระราชวังที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินก็หมดสภาพและความสำคัญลง และเมื่อกรุงสุโขทัยตกเป็นเมืองร้างไร้ผู้คนอาศัยในภายหลัง สภาพที่ควรเป็นหลักฐาน พระราชวังในสมัยก่อนหน้านั้นก็พลอยสาบสูญเป็นที่สิ้นสุดที่จะรู้ได้

สมัยต่อมาชนชาวไทยได้พากันมาตั้งหลักแหล่งขึ้นอีกแห่งหนึ่งในย่านลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง สถาปนาเมืองใหญ่ให้เป็นศูนย์กลางการปกครองขึ้นเป็นราชธานีแห่งสยามประเทศ มีชื่อนามราชธานีแห่งนี้ว่า “กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา” เมืองแห่งนี้ดำรงฐานะเป็นราชธานี มีความเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งสืบมาเป็นเวลานานกว่า ๔๐๐ ปี สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) พระเจ้าแผ่นดินพระองค์แรกซึ่งทรงเป็นผู้นำพลเมืองและทรงอำนวยการสร้างราชธานีแห่งนี้สำเร็จแล้ว ยังสถาปนาพระราชวังขึ้นเป็นที่ประทับสำหรับพระองค์และพระบรมวงศานุวงศ์ขึ้นในคราวแรกตั้งเมืองใหม่เป็นราชธานีด้วย

พระราชวังที่ได้รับการสถาปนาขึ้นแต่คราวแรกตั้งอยู่บนที่ดอนในย่านใกล้กลางเมือง อาณาบริเวณซึ่งเป็นพระราชวังแต่ครั้งนั้น คือ บริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่คงเหลืออยู่ให้เห็นในปัจจุบัน พระราชวังแห่งแรกนี้มีนามเป็นทางราชการ

ชื่อว่า “พระราชวังหลวง” ภายในอาณาบริเวณซึ่งแวดล้อมด้วยปราการอันเป็นที่ตั้งพระราชวังหลวงแห่งนี้ มีพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานสิ่งใดๆ บ้าง ความรู้เรื่องนี้ พระยาโบราณราชธานินทร์ (พระเดชะคุปต์) ได้แสดงไว้ในหนังสือเรื่องอธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา โดยความว่าดังนี้

“พระราชวังหลวง ตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) ทรงสร้างอยู่ที่ตอนห่างแม่น้ำราว ๑๒ เส้น ปรากฏว่าทรงสร้างปราสาท ๓ องค์ คือ พระที่นั่งไพฑูรย์มหาปราสาท ๑ พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท ๑ พระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาท ๑ มาในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี มีออกชื่อพระที่นั่งมังคลาภิเษกเพิ่มขึ้นอีกองค์ ๑ ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชพระองค์ที่ ๑ มีออกชื่อพระที่นั่งตรีมุขอีกองค์ ๑”

พระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานบรรดาที่มีในพระราชวังหลวง สมัยแรกคงได้ความรู้เพียงเนื้อความดังกล่าวมาแสดงนี้

“ครั้นมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงพระราชอุทิศยกพระราชวังสร้างเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ ขยายเขตพระราชวังขึ้นไปติดกำแพงพระนครด้านเหนือริมแม่น้ำลพบุรี แล้วก่อกำแพงพระราชวังด้านตะวันออกต่อจากกำแพงเดิมหน้าวัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นตรงไปบรรจบกำแพงพระนครด้านเหนือเป็นหน้าวัง และก่อกำแพงจากมุมหลังวัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นตรงไปทางตะวันตกถึงริมคลองท่อจึงหักมุมขึ้นไปตามริมแนวคลอง

ท่อ เข้าบรรจบกำแพงพระนครด้านเหนือที่ปากคลองท่อเป็นด้านหลังวัง ทรงสร้างพระที่นั่งเบญจรัตน์มหาปราสาทลงในที่พระราชวังใหม่ องค์ ๑ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทองค์ ๑ ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มีชื่อพระที่นั่งมังคลาภิเษกขึ้นในพระราชวังใหม่องค์ ๑ พระที่นั่งองค์นี้ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองถูกอสณิบาตลูกเป็นเพลิงไหม้ เมื่อทำใหม่แล้วเปลี่ยนชื่อว่าพระวิหารสมเด็จ เพื่อจะให้นามคล้องกับพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท และในรัชกาลนั้นได้ทรงสร้างพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาทขึ้นบนกำแพงหน้าพระราชวัง สำหรับเป็นที่ประทับทอดพระเนตรกระบวนแห่และฝึกหัดทหาร แล้วก่อกำแพงจากแนวข้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ด้านใต้ตรงไปทางตะวันออก หักมุมเลี้ยวไปทางหลังวัดธรรมิกราชเข้าบรรจบกำแพงพระนครด้านเหนือ ด้านหน้าพระราชวังจึงมีกำแพง ๒ ชั้น

มาถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงสร้างพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ขึ้นที่ริมกำแพงด้านเหนือ เรียงตามแนวพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทอีกองค์ ๑ เป็นพระที่นั่งพื้นสูงกว่าองค์อื่นๆ สำหรับทอดพระเนตรกระบวนแห่ทางน้ำ ถึงแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ทรงสร้างพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ขึ้นในที่ด้านตะวันตกพระที่นั่งวิหารสมเด็จอีกองค์ ๑ ขุดสระล้อมรอบ สร้างพระที่นั่งทรงปืนขึ้นที่ท้ายสระด้านตะวันตกเป็นท้องพระโรงเสด็จออกหนึ่ง ในกฎมณเฑียรบาลยังมีชื่อกล่าวถึงพระที่นั่งสนามไชย พระที่นั่งสนามจันทร์ พระที่นั่งพิมานรติยา เห็นจะเป็นพระที่นั่งไม่ย่อมน้อย องค์

ไหนจะตั้งอยู่ที่ไหนรู้ไม่ได้”

พระราชนิเวศน์มณเฑียรสถาน
ในพระราชวังหลวงแห่งหลังที่ในกรุงเทพ
มหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา ดังที่คัด
มาแสดงให้ทราบนี้ เป็นคำอธิบายของ
พระยาโบราณราชธานินทร์ในหนังสือ
เรื่องเดียวกันกับที่ได้อ้างไว้แล้ว

พระราชวังหลวง เป็นที่ประทับ
สำหรับพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่เสด็จ
เถลิงถวัลยราชสมบัติในกรุงเทพมหานคร
บวรทวารวดีศรีอยุธยา ลำดับรัชกาลมา
ตราប់กระทั่งประจวบความวิบัติเป็นเหตุให้
เสียพระนครราชธานีในพุทธศักราช
๒๓๑๐ พระราชวังหลวงที่ประทับของ
พระเจ้าแผ่นดินแต่ในอดีตก็ย่อยยับสิ้น
สภาพพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถาน
แปรเปลี่ยนสู่ความสูญสิ้นเป็นดังสมเด็จพระ
อนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหา
สุรสิงหนาท ทรงพรรณนาอยู่ในเพลงยาว
เรื่อง ดีเมืองพม่า ดังนี้

“เสียดายพระนิเวศน์บุรีวัง
พระที่นั่งทั้งสามงามไสว
ตั้งเรียงระเบียบชั้นเป็นหลั่นไป
อำไพจิตรรจนา

มุขโถงมุขเด็จมุขกระสัน
เป็นเชิงชั้นลวดลายล้วนเลขา
เพดานในไว้ดวงดารา
ผ่นึงฝ้าดาดแก้วดังวิมาน

ที่ตั้งบัลลังก์แก้วทุกองค์
ทวารลงอัมรินทร์นำฉาน
ปราบพื้นรื่นราบดังพระลาน

มีโรงคชาธารตระการตา

ทิมดาบคดลดพื่นกำแพงแก้ว

เป็นถ้องแถวยืนยาวกันหนักหนา

เป็นที่แขกเฝ้าเข้าวันทา

ดังเทวานฤมิตรประดิษฐ์ไว้

สืบทรงวงศ์กระษัตริย์มาช้านาน

แต่บุราณแล้วไม่นับพระองค์ได้

พระที่นั่งซึ่งตั้งอยู่ข้างใน

มีสระขลาไหลชลธี

ชื่อที่นั้งบรรยงก์รัตนาสน์

ที่ประพาสมัจฉาในสระศรี

ทางเสด็จเสร็จสิ้นสารพันปี

เป็นที่กระษัตริย์สืบมา

ก็สูญสิ้นศรีมลายหายหมด

จะปรากฏสักสิ่งไม่มีว่า

อันถนนหนทางมรรคา

คิดมากก็เสียดายทุกสิ่งอัน”

การสูญเสียพระนครหลวงราชธานี
แต่สมัยกรุงศรีอยุธยาผ่านไปไม่ไม่นาน
ปวงชนชาวไทยส่วนใหญ่ก็มารวมตัวกัน
ตั้งเป็นชุมนุมใหญ่อาศัยอยู่ ณ บริเวณ
กรุงธนบุรีเป็นปรกติดอยู่ชั่วระยะเวลา
หนึ่ง จนถึง “จุลศักราช ๑๑๔๔ ปี เมื่อพระ
บาทสมเด็จพระบรมพิตรพระเจ้าอยู่หัวพระองค์
เป็นปฐมในพระบรมราชวงศ์ปัจจุบันนี้ ได้ทรงรับ
อัญเชิญของเสนามาตย์ ราษฎรทั้งหลายเสด็จ
เถลิงถวัลยราชสมบัติครอบครองสยามประเทศ
และทรงปราบปรามความจลาจลในกรุงธนบุรี
เรียบร้อยแล้ว จึงทรงพระราชดำริว่า เมืองธนบุรี
นี้ ฝั่งปากตะวันออกเป็นที่ชัยภูมิดีกว่าที่ปาก
ตะวันตก โดยเป็นที่แหลมมีลำแม่น้ำเป็นขอบ

เขตอยู่กว่าครึ่ง ถ้าตั้งพระนครข้างฝั่งตะวันออก
แม่น้ำศึกยกมาติดถึงชนพระนครก็จะต่อสู้
ป้องกันได้ง่ายกว่าอยู่ข้างฝั่งตะวันตก ฝั่งตะวันออก
นั้นเสียแต่เป็นที่ลุ่ม เจ้ากรุงธนบุรีจึงได้ตั้ง
อยู่ฝั่งตะวันตกซึ่งเป็นที่ดอน แต่ก็เป็นที่ทอ้ง
คึงน้ำเซาะทรุดพังอยู่เสมอไม่ถาวร พระราช
นิเวศน์มณเฑียรสถานเล่าที่ตั้งอยู่ในอุปจาร
ระหว่างวัดแจ้งและวัดท้ายตลาดขนานอยู่ทั้ง
สองข้าง ควรเป็นที่รังเกียจ ทรงพระราชดำริดังนี้
จึงดำรัสสั่งให้พระยาธรรมาธิกรณ์กับพระยา
วิจิตรนาวิ เป็นแม่กองคุมช่างและไพร่ไปวัดกะ
ที่สร้างพระนครใหม่ข้างฝั่งตะวันออก ได้ตั้งพิธิ
ยกเสาหลักเมือง เมื่อ ณ วันอาทิตย์ เดือนหก
ขึ้นสิบค่ำ ฤกษ์เวลาบ่ายแล้ว ๕๕ นาที

พระราชวังใหม่ ให้ตั้งในที่ซึ่งพระยา
ราชาเศรษฐีและพวกจีนอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่
แต่ก่อน โปรดให้พระยาราชเศรษฐีและพวก
จีนย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ที่สวนตั้งแต่คลอง
วัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัดสำเพ็ง แล้วจึงได้
รื้อปราสาทสร้างพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถาน
ล้อมด้วยปราการระเนียดไม้ไว้ก่อน พอเป็นที่
ประทับอยู่ควรแก่เวลา” (พระราชพงศาวดาร
รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์)

การสถาปนาพระราชนิเวศน์
มณเฑียรขึ้นเป็นถาวรสถาน ได้กระทำต่อ
มาแต่ปีจุลศักราช ๑๑๔๕ มีความในพระ
ราชพงศาวดารฉบับดังกล่าวแล้ว

“ในปีเถาะเบญจศกนั้น โปรดให้ลง
มือก่อกำแพงและสร้างป้อม สร้างประตูรอบ
พระราชวังและลงมือสร้างพระมหาปราสาทราช
มณเฑียรสถานภายในพระราชวังด้วย อนึ่ง

โปรดให้สร้างพระอารามขึ้นในพระราชวังอาราม
๑ สำหรับเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากร
แก้วมรกต”

พระราชวังใหม่ ที่ได้รับการสถาปนา
ขึ้นในกรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ฯ
นี้ มีคำกล่าวของท่านผู้ใหญ่แต่ก่อนบอก
ต่อๆ กันมาว่าพระราชวังใหม่ ได้สร้างขึ้น
ตามคตินิยมและขนบนิยมอันเป็นแบบ
แผนพระราชวังหลวงที่กรุงเก่าทั้งสิ้น แต่
ต่างกันที่ตรงตำแหน่ง หน้าพระราชวัง
หลวงที่กรุงเทพมหานคร หันไปทางทิศ
เหนือ แต่พระราชวังหลวงที่พระนครศรี-
อยุธยา หันหน้าไปทางทิศตะวันออก
ความเรื่องนี้น่าจะมีมูลโดยเฉพาะ เมื่อ
สมัยแรกจากการสถาปนาพระราชนิเวศน์
มณเฑียรสถาน ซึ่งพึงทราบได้จากความ
ในพระราชพงศาวดารว่าไว้ต่อไปนี้

“พระมหาปราสาทที่สร้างในพระบรม
ราชวังนั้น โปรดให้ถ่ายขนาดมาสร้างอย่างพระ
ที่นั่งสรรเพชญปราสาทในกรุงเก่า มีพระปรัศว์
ซ้ายขวาและเรือนจันทน์เป็นบริเวณการสร้าง
พระมหาปราสาทสำเร็จได้ยกยอดเมื่อวันศุกร์
เดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะโรง ฉศก จุลศักราช
๑๑๔๖ พระราชทานนามว่า พระที่นั่งอัมริน-
ทรากิเชกมหาปราสาท”

พระราชวังแห่งใหม่สำหรับเป็นที่
ประทับของพระเจ้าแผ่นดินในกรุงเทพ
มหานครนี้ แต่สมัยแรกสถาปนาได้รับ
การขนานนามเรียกว่า “พระราชวัง” หรือ
“พระราชวังหลวง” ดังเช่นเดียวกับพระ
ราชวังแต่ก่อนที่ในกรุงเก่ามาจนกระทั่ง

ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๔ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ โปรดให้ประกาศยกฐานะพระราชวังหลวงขึ้นเป็น “พระบรมมหาราชวัง”

นาม “พระบรมมหาราชวัง” นี้มีความเป็นมาและเหตุผลสำคัญ ฟังทราบได้จากพระอธิบายในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงไว้ในหนังสือเรื่องตำนานวังเก่าดังนี้

“นามที่เรียกว่า “พระบรมมหาราชวัง” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฟังทรงบัญญัติขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๔ แต่ก่อนมาในบัตรหมายใช้ว่า “พระราชวังหลวง” ตามแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา เข้าระเบียบกับ “พระราชวังบวรสถานมงคล” และ “พระราชวังบวรสถานพิมุข” แต่เรียกกันเป็นสามัญว่า “วังหลวง วังหน้า วังหลัง” ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาสมเด็จพระอนุชาธิราชให้มีพระเกียรติยศอย่างพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราช ๒ พระองค์ ในแผ่นดินนั้น ก็ต้องมีราชาศัพท์สำหรับจะใช้ในที่หมายความว่า ฝ่ายพระองค์ไหนฝ่ายเดียว จึงทรงบัญญัติให้ใช้คำ “บรม” เพิ่มเข้าไปในฝ่ายวังหลวง คำ “บวร” เพิ่มเข้าไปในฝ่ายวังหน้า เป็นต้น ดังเช่นพระราชโองการก็เป็นพระบรมราชโองการ และพระบวรราชโองการ พระราชวังหลวงและพระราชวังบวรสถานมงคลก็เป็น พระบรมมหาราชวัง และพระบวรราชวัง ดังนี้”

พระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานใน

พระบรมมหาราชวัง ที่ได้รับการสถาปนาเพิ่มเติมแก้ไขและเปลี่ยนแปลงมีต่อมาในภายหลังในแต่ละรัชกาลก็ดี กับพระราชวังที่ได้รับการสถาปนาขึ้นใหม่ทั้งในกรุงเทพมหานคร กับที่สร้างให้มีขึ้นในหลายหัวเมืองด้วยกันนับแต่รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา กระทั่งในรัชกาลปัจจุบันมีมากมายหลายสิ่งหลายแห่ง ซึ่งจะฟังอ่านเอาความสำคัญได้ในแต่ละบทต่อแต่บทนำ เรื่องนี้เป็นลำดับเนื่องๆ กันไปในหนังสือเล่มนี้ บทเขียนแต่ละบทซึ่งบรรจุไว้ด้วยสาระ กล่าวโดยเฉพาะพระบรมมหาราชวัง พระราชวัง พระราชนิเวศน์มณเฑียรสถาน ที่ได้ประมวลขึ้นไว้ด้วยกันนี้จะนำสู่การประจักษ์ในความหมาย ความสำคัญ คุณค่าของสถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันสำคัญของสยามประเทศมาแต่อดีตกาล ตรากกระทั่งปัจจุบันได้อย่างชัดดียิ่ง หนังสือเล่มนี้คงจะเป็นที่สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจใฝ่รู้เรื่องสถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี

ပြေးကွယ်သွားသူ (အမျိုးသမီး)

ကျေးဇူးတင် ကျေးဇူးတင်

พระราชวัง เป็นพระราชฐานที่ประทับของพระมหากษัตริย์ แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ฝ่ายหน้านั้นชายหญิงเข้าออกได้ตามสิทธิของตน แต่ฝ่ายในนั้นเป็นที่โหลฐาน คือ เป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ จึงมีเจ้าหน้าที่ประจำดูแลให้ปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนและราชประเพณีสืบเนื่องกันมาเรียกว่า ประเพณีวัง ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและพระราชนิยม ดังนี้

ห้ามเหยียบธรณีประตู ประตูพระราชวังชั้นในเป็นประตูไม้บานใหญ่ ๒ บาน และที่บานประตูใหญ่นั้นมีประตูเล็กเปิดปิดได้ ปกติประตูใหญ่ปิดไว้เสมอและเปิดเฉพาะประตูเล็กสำหรับเป็นทางเข้าออก ประตูเล็กนี้อยู่ในขอบบานประตูใหญ่จึงมีวงกบเรียกว่า ธรณีประตู ผู้ที่เข้าออกถ้าไม่ทราบหรือพลั้งเผลอไปเหยียบธรณีประตู จะถูกเจ้าหน้าที่ดูหรือบางทีสั่งให้กราบธรณีประตูเป็นการขมาโทษ เพราะถือคติว่าประตูพระราชวังมีเทวดารักษา เจ้าหน้าที่ผู้รักษาประตูทำการสังเวททุกปี

ห้ามหญิงมีครรภ์เข้าออกและอาศัยในพระราชฐานชั้นใน เพราะพระราชฐานชั้นในมีพระประสูติกาลได้เฉพาะพระราชโอรส พระราชธิดา ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น ถ้าชนสามัญไปคลอเคลียที่พระราชฐานอาจทำให้เป็นที่กังขาในเด็กที่เกิดและถือว่าโลหิตตกในพระราชวัง

ต้องทำพิธีกลบบัตรสุมเพลิง ณ ที่นั้นแล้วยังต้องทำการสมโภชและมีละครฉลองประตูชั้นในทั้ง ๔ ทิศ

นอกจากพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระอัครมเหสี พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในและเจ้าจอมมารดา เจ้าจอมท้าวนางแล้วชนสามัญจะตายในพระราชวังไม่ได้ ชนสามัญที่ปฏิบัติงานอยู่ในพระราชฐานชั้นในเมื่อเจ็บป่วยอาการหนัก ต้องนำออกไปรักษาพยาบาลที่บ้านญาติภายนอกพระราชฐาน ถ้าบังเอิญมีสามัญชนตายในพระราชฐานจะต้องทำพิธีกลบบัตรสุมเพลิงซึ่งเป็นพิธีพราหมณ์ เพื่อนำวิญญาณผู้ตายออกจากที่เกิดเหตุ

พระราชมนต์เคียรสถานเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ร่วมด้วยราชนารีบาทบริจาริกา พระราชโอรสและพระราชธิดา แต่ถ้าพระราชโอรสที่พระชันษา ๑๒ ปีขึ้นไป หรือเด็กชายอายุ ๑๒ ปีขึ้นไปต้องออกไปอยู่นอกพระราชฐานชั้นในส่วนชายที่เป็นเจ้าพนักงานเมื่อต้องเข้าไปปฏิบัติงานจะมีพนักงานฝ่ายในเข้าไปควบคุมด้วย และเข้าไปได้เพียงที่ทางกราบนุญาตในการปฏิบัติกิจธุระตามหน้าที่และตามกำหนดเวลาเท่านั้น

การเชิญพระบรมศพ เมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระอัครมเหสีสวรรคต ณ พระมหามณเฑียรเชิญพระบรมศพออกทางประตูสนามราชกิจไปประดิษฐานที่บนพระมหาปราสาท คือ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์

พระองค์อื่นนั้นสิ้นพระชนม์แล้ว เชิญพระศพออกทางประตูพรหมศรีสวัสดิ์ไปประดิษฐาน ณ หอธรรมสังเวช หออุเทศทักษิณา หอนิเพทพิทยา และอรรถวิจารณ์ศาลา ส่วนศพเจ้าจอมมารดาหรือเจ้าจอม เชิญออกทางประตูนงนารถักษ์ไปเผาที่วัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งเป็นสุสานหลวง

การบังคับบัญชาฝ่ายในแต่โบราณพระมหากษัตริย์ทรงมอบให้พระราชวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายในทรงบังคับบัญชา แต่เมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ ทรงบังคับบัญชา และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น ๔ พระองค์เจ้าโสไมวดี ศรีรัตนราชธิดา กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ์ ทรงเป็นอธิบดีบังคับบัญชาการรักษาพระราชวังฝ่ายใน รวมทั้งทรงดูแลกรมโขน ซึ่งมีหน้าที่คล้ายกับตำรวจ คือรักษาความสงบ มีที่ทำการอยู่ใต้พระที่นั่งนิพัทธพงศ์ถาวรวิจิตร อยู่หลังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท (ปัจจุบันรื้อไปแล้ว) มีที่ทำการเรียกว่า ศาลาว่าการกรมโขนหญิงใดมีความผิดต้องคำพิพากษาของศาลรับสั่งกระทรวงวัง หรือพระบรมราชโองการหรือพระราชเสาวนีย์ ในสมเด็จพระบรมราชินีนาถ สั่งลงโทษให้จำขัง ถ้าโทษเบา ก็จำขังที่ศาลาว่าการกรมโขน ถ้าโทษหนักก็จำขังที่คุมขังฝ่ายใน ซึ่งมีอาคารจัดไว้เป็นที่คุมขัง การลงโทษนั้นถ้าผู้ต้องรับพระราชอาญาเป็นพระราชวงศ์ เครื่อง

จองจำต้องหุ้มด้วยผ้าขาว

อธิบดีบังคับบัญชาการรักษาพระราชวังฝ่ายใน ต่อมา คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น ๔ พระองค์เจ้านภาพรประภา กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี

ปัจจุบันการดูแลพระราชฐานชั้นในเป็นหน้าที่ฝ่ายพระราชฐานชั้นในสำนักพระราชวัง ดูแลรักษาเขตพระราชฐานชั้นใน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ประตูที่เปิดเป็นทางเข้าออก คือประตูสนามราชกิจและประตูศรีสุดาวังศ์ ต้องจัดพนักงานไปตรวจตราการเข้าออกและจัดเจ้าหน้าที่ฝ่ายในควบคุมคนงานชาย หญิงซึ่งเป็นบุคคลภายนอกที่เข้าไปซ่อม หรือบำรุงรักษาอาคารพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่กองวังและเมื่อหมดเวลาแล้วต้องตรวจตราให้ออกจากพระราชฐานชั้นใน

ทุกวันพระนิมนต์พระสงฆ์มาทำน้ำพระพุทธรมนต์ เวลา ๑๔.๐๐ นาฬิกา พระสงฆ์วัดชนะสงคราม ๕ รูป และเวลา ๑๘.๐๐ นาฬิกา พระพิธีธรรมอีกชุดหนึ่ง มี ๙ วัด คือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดสุทัศนเทพวราราม วัดประยูรวงศาวาส วัดจักรวรรดิราชาวาส วัดราชสิทธิาราม วัดสระเกศ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอนงคาราม วัดระฆังโฆสิตาราม ผลัดเปลี่ยนไปสวดพระปริตรทำน้ำพระพุทธรมนต์ที่หอศาสตราคมในพระบรมมหาราชวัง น้ำพระพุทธรมนต์นั้นส่วนหนึ่งแบ่งส่งไปทูลเกล้าฯ ถวายเป็นน้ำสรงพระพักตร์ และปนน้ำสรงทุกวันเป็นราชประเพณีมาแต่

รัชกาลที่ ๑ จนปัจจุบัน น้ามนต์อีกส่วนหนึ่งแบ่งใส่บาตร ๒ ใบ ให้เจ้าหน้าที่ถือตามพระสงฆ์ ๒ รูป ที่มาสวดพระปริตรในเวลา ๑๔.๐๐ นาฬิกา พร้อมด้วยหญ่าคา เดินเข้าสู่พระราชฐานชั้นในทางประตูดุสิตศาสดา ประพรมน้ำพระพุทธรณ์ ประทักษิณรอบพระมหามณเฑียร แล้วออกทางประตูสนามราชกิจ

ในเทศกาลสำคัญทางศาสนา เช่น ตรุษสงกรานต์หรือเข้าพรรษา ในอดีตพระมหากษัตริย์ทรงบาตรในพระบรมมหาราชวังชั้นใน เป็นการพระราชกุศลตามราชประเพณี การทรงบาตรนี้สำนักพระราชวังออกหมายสั่งเจ้าหน้าที่กรมการศาสนานิมนต์พระสงฆ์เข้าไปรับอาหารบิณฑบาตตามปกติจำนวนวันละ ๑๕๐ รูป ถ้าวันทรงบาตรตรงกับวันอะไรก็นิมนต์พระสงฆ์วัดนั้นเข้าไปรับตามเวร ดังนี้

วันอาทิตย์	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
วันจันทร์	วัดราชบูรณะวรวิหาร
วันอังคาร	วัดระฆังโฆสิตาราม
วันพุธ	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
วันพฤหัสบดี	วัดธรรมยุติ เช่น วัดบวรนิเวศวิหาร
วันศุกร์	วัดสุทัศนเทพวราราม
วันเสาร์	วัดอรุณราชวราราม

เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จออกทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการ ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตร ปี่พาทย์ เจ้าหน้าที่นิมนต์พระสงฆ์เข้ารับบิณฑบาต เรียกว่า พระล่อง เมื่อพระสงฆ์เข้าประตูพระราชวังชั้นในเจ้าพนักงานพระราชกุศลจะจ่าย

ผ้าขาวผืนเล็กๆ ขนาดผ้าเช็ดหน้าถวายให้ถือติดมือไปรูปละ ๑ ผืน และคอยรับคืนที่ประตูพระราชวังเมื่อเวลาขาออก ผ้านี้ประทับตราขาดของเจ้าพนักงานและพันเป็นรูปยาวรี เรียกว่า ผ้าเช็ดมูลกา ซึ่งพระราชทานอภัยแก่กามาตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ เนื่องจากในพระบรมมหาราชวังมีนกกาอาศัยอยู่มาก เกรงว่ากาจะถ่ายมูลทำให้เปรอะเปื้อนในเวลาที่ยืนทรงบาตร แต่ความจริงนั้นเป็นบัตรอนุญาตให้พระสงฆ์ผ่านประตูพระราชวัง คือ สำหรับให้เจ้าหน้าที่รู้ว่าพระสงฆ์ที่มีผ้าเช็ดมูลกาถืออยู่นั้นไม่ใช่พระสงฆ์แปลกปลอมเข้าไป และพระสงฆ์เข้าไปก็รูปออกไปก็รูปถำรับผ้าคืน ไม่ครบจำนวนที่จ่ายไปก็หมายความว่า ยังมีพระภิกษุเหลืออยู่ในพระราชฐานชั้นใน

สำหรับทางที่พระสงฆ์เข้าไปบิณฑบาตนั้น ถ้าพระมหากษัตริย์ประทับที่พระมหามณเฑียร พระสงฆ์เข้าทางประตูดุสิตศาสดา และออกทางประตูสนามราชกิจ ถ้าประทับพระที่นั่งอื่น พระสงฆ์เข้าทางประตูสนามราชกิจ และออกทางประตูพรหมศรีสวัสดิ์

ปัจจุบันทรงบาตเฉพาะวันนักขัตฤกษ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์ฝ่ายในแทนพระองค์ ถ้าพระสงฆ์วัดเดียวมีจำนวนไม่พอ ๑๕๐ รูป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์วัดอื่นมาสมทบพระสงฆ์เข้าไปรับบิณฑบาตทางประตูหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รับอาหารบิณฑบาตที่หน้าประตูศรีรัตน (ซึ่งเป็นทางเข้าออกระหว่างพระราชฐานชั้นกลางกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม) แล้วกลับทางเดิม

ปราสาทสมัยสุโขทัย

สันติ เล็กสุขุม

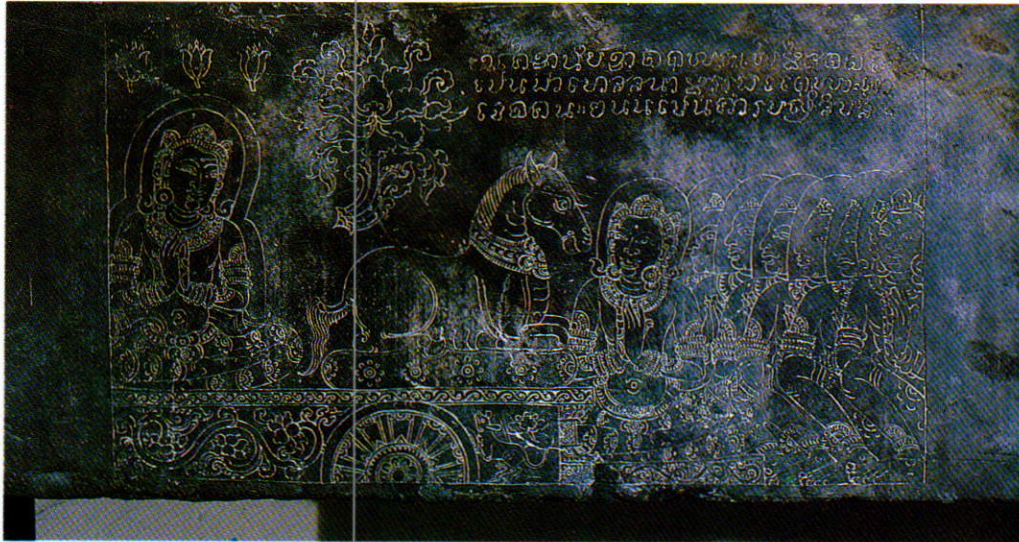

วัดมหาธาตุ
จังหวัดสุโขทัย

ใน พ.ศ. ๒๓๗๗ เจ้าฟ้ามังกุฎ
ทรงผนวชเป็นพระวชิรญาณมหาเถระ
เสด็จจรดงค์ไปเมืองสุโขทัย ทรงได้พบ
“ขดารหิน” (พระแท่นมนังคศิลาบาตร) ใน
บริเวณที่เรียกว่า เนินปราสาท ปี พ.ศ.
๒๔๕๐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว ขณะยังทรงดำรงพระอิสริยยศ
เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ได้เสด็จ
ประพาสเมืองกำแพงเพชร เมืองสุโขทัย
เมืองสวรรคโลก เมืองอุตรดิตถ์ และเมือง
พิษณุโลก ตามลำดับ และเสด็จมาสำรวจ
ที่เนินปราสาทแห่งนี้ด้วย ทรงบรรยายไว้

ภาพจารลายเส้นบนแผ่นหิน
มณฑปวัดศรีชุม
จังหวัดสุโขทัย

ในพระราชนิพนธ์ชื่อ **เที่ยวเมืองพระร่วง** ว่าด้วยหลักฐานของบริเวณ และเนินดิน ปกคลุมฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยอิฐ (กว้าง ๒๗.๕๐ ยาว ๕๑.๕๕ สูง ๑.๕๕ เมตร) โดยไม่มีร่องรอยของเสาหรือผนัง เหลืออยู่เลย และเนื่องจากไม่มีร่องรอย ของซากสิ่งก่อสร้างอื่นใดอีกในบริเวณนั้น ที่พอจะระบุได้ว่าเป็นวัดมาก่อน เช่น ซากเจดีย์ จึงทรงมีแนวพระวินิจฉัยว่า ยากที่จะเป็นอื่นใด นอกจากซากฐาน ปราสาท

อย่างไรก็ตาม กรมศิลปากรได้ทำ การขุดแต่งเนินปราสาทและพื้นที่บริเวณ นั้นในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ และปีพ.ศ. ๒๕๑๐ ไม่ได้พบหลักฐานเพิ่มเติมที่สามารถนำมา สนับสนุนแนวพระวินิจฉัย จึงเสนอข้อ สันนิษฐานขึ้นใหม่ ว่าบริเวณที่มีฐานก่ออิฐ นี้เป็นลานส่วนหน้าของวัดพระศรีมหาธาตุ (ซึ่งอยู่ถัดไปทางทิศตะวันตก) คงใช้

สำหรับงานพระราชพิธีต่างๆ ในสมัย สุโขทัย ดัง**ทุ่งพระเมรุ** หรือ **สนามหลวง** ของกรุงเทพฯ

ทั้งแนวพระวินิจฉัยและข้อ สันนิษฐานใหม่มีประเด็นที่น่าเชื่อถือคน ข้อสงสัย จึงยังไม่สามารถสรุปได้ อย่างไร ก็ดีหากเนินฐานก่ออิฐเป็นเนินหรือฐานของ ปราสาทจริงแล้ว ก็อาจพิจารณาได้ว่า เหนือฐานขึ้นไปย่อมสร้างด้วยไม้เป็นตัว เรือนของปราสาท ใช้เป็นที่ประทับของ กษัตริย์ หลังคาคงเป็นชั้นซ้อนตามความ หมายของปราสาท และย่อมสร้างด้วยไม้ เช่นกัน เมื่อรกร้างนานเข้าไม้ก็ย่อมชำรุด สลายไปจนไม่เหลือหลักฐาน

เราอาจสร้างจินตนาการลักษณะของ ปราสาทในสมัยสุโขทัยว่าควรมีเค้าโครง อย่างไร โดยอาศัยหลักฐานที่เหลืออยู่ใน ศิลปะสุโขทัย คือ ภาพลายเส้นจารลงบน แผ่นหินชนวน ทำไว้เป็นเพดานอุโมงค์

พระราชนิพนธ์
แห่งนครศรีอยุธยา

ประทีป พินิจ

พระราชวังหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองในเวลาเดียวกัน จึงประกอบไปด้วยพระมหาปราสาทที่ใช้สำหรับประทับ สำหรับเสด็จออกว่าราชการและสิ่งก่อสร้างที่ใช้เป็นที่ทำงานของข้าราชการ ทั้งหมดเป็นงานสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่และมีความงดงามเป็นเลิศ จนชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยาในเวลานั้น ต่างกล่าวถึงพระราชวังหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยาว่ามีอาณาบริเวณกว้างขวาง บรรดาสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นพระราชวังนั้นมีความใหญ่โตงดงามมองเห็นสีทองทั้งหมดดูเป็นเมืองอีกเมืองหนึ่งที่เดียว

เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาดำรงฐานะเมืองหลวงของประเทศไทยเป็นระยะเวลาอันยาวนานถึง ๔๑๗ ปี ดังนั้นในส่วน of พระราชวังหลวงจึงมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพอยู่ตลอดเวลา โดยสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ระยะด้วยกัน

พระราชวังหลวงระยะแรก

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสร้างพระราชวังที่ประทับขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ ที่เกือบกึ่งกลางเมืองในบริเวณที่เป็นที่ตั้งวัดพระศรีสรรเพชญ์ทุกวันนี้ โดยทรงสร้างพระที่นั่งขึ้นอย่างน้อย ๔ องค์ ได้แก่ พระที่นั่งไพศุภย์มหาปรา-

สาท พระที่นั่งไพศุภย์มหาปราสาท พระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาท และพระที่นั่งมังคลาภิเษก^๑ ต่อมา ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ได้เกิดเพลิงไหม้มีรายชื่อพระที่นั่งตรีมุขอยู่ในรายการสิ่งก่อสร้างที่เสียหายครั้งนี้ด้วย^๒ จึงอาจสันนิษฐานได้ว่ามีพระที่นั่งสำคัญ ๕ องค์ ในพระราชวังหลวงระยะแรก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชวินิจฉัยว่า พระมหาปราสาท ๓ องค์ น่าจะตั้งอยู่ระหว่างเจดีย์สามองค์ทุกวันนี้ ส่วนตำแหน่งที่ตั้งของวิหารหลวงในปัจจุบันน่าจะเคยเป็นที่ตั้งของพระที่นั่งตรีมุขโดยมีมุขหน้าเป็นที่เสด็จออก อีก ๒ มุขเป็นพระราชมณเฑียร ส่วนพระที่นั่งมังคลาภิเษกนั้นน่าจะตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตรีมุขอีกที่หนึ่ง^๓

สิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในพระราชวังหลวงระยะแรก น่าจะสร้างด้วยเครื่องไม้เป็นส่วนมาก จึงได้รับความเสียหายอย่างมากจากสาเหตุเพลิงไหม้ถึง ๒ ครั้ง ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๙๓ และ ๑๘๙๔ ซึ่งน่าจะเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้มีการย้ายพระราชวังในรัชกาลต่อมา

พระราชวังหลวงระยะแรกนี้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ๗ พระองค์เป็นเวลา ๙๘ ปี ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) จนถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

พระราชวังหลวงระยะที่สอง

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๑^๔ ทรงยกพื้นที่พระราชวังเดิมให้เป็นพุทธาวาสโปรดให้สร้างพระราชวังหลวงแห่งใหม่ที่ริมแม่น้ำทางด้านทิศเหนือของพระราชวังเดิม^๕ การก่อสร้างพระราชวังหลวงแห่งใหม่คงจะใช้เวลาเกือบตลอดรัชกาลเนื่องจาก

๑. บริเวณที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเลือกเพื่อสร้างพระราชวังแห่งใหม่ บางแห่งเป็นที่ลุ่มและมีบึงน้ำตามธรรมชาติ ซึ่งได้พบหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีว่า ชั้นดินชั้นล่างสุดเคยเป็นสระน้ำหรือบึงมาก่อน

๒. มีสงครามติดพันกับพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปประทับที่เมืองพิษณุโลกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๐๖ จนเสด็จสวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๑ รวมเวลา ๒๕ ปี^๖ ในระยะเวลาดังกล่าวทรงสถาปนาสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ พระราชโอรสให้ครองราชสมบัติกรุงศรีอยุธยาและคงจะเป็นแม่กองดำเนินการก่อสร้างพระราชวังแห่งใหม่ สันนิษฐานว่า ตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังคงประทับอยู่ที่พระราชวังเดิม

๓. ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการก่อสร้างใดๆ ในบริเวณพระราชวังหลวงเดิมที่ยกให้เป็นพุทธาวาสในรัชกาลนี้ แม้แต่เจดีย์ประธานของวัดพระศรีสรรเพชญ์ก็

มาเริ่มสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๕ ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิธาตุของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถองค์หนึ่งและสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ อีกองค์หนึ่ง รวมทั้งทรงสร้างพระศรีสรรเพชญ์ประดิษฐานไว้ในพระวิหารหลวงในรัชกาลนี้เช่นเดียวกัน^๗ ส่วนเจดีย์องค์ที่ ๓ นั้นสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรทรงสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมอัฐิธาตุของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

อย่างไรก็ตาม พระราชวังหลวงแห่งใหม่น่าจะสร้างแล้วเสร็จในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เนื่องจากปรากฏในบานแพนกของกฎหมายพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนว่าพระองค์ประทับ ณ พระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาทที่โปรดให้สร้างขึ้นพร้อมกับพระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาทในบริเวณพระราชวังแห่งใหม่^๘

พระที่นั่งอีกองค์หนึ่งอยู่ทางทิศใต้ของพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทคือ พระที่นั่งมิ่งคลาภิเษก (พระที่นั่งวิหารสมเด็จ) น่าจะสร้างขึ้นก่อนหรือราวรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพราะปรากฏในพระราชพงศาวดารว่าพระองค์เสด็จออกรับพระราชสาสน์พระเจ้าเชียงใหม่ที่พระที่นั่งองค์นี้^๙

ในระยะนี้พื้นที่ของพระราชวังยังไม่ได้เชื่อมต่อเป็นผืนเดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ แนวกำแพงพระราชวังใหม่ด้านตะวันออกอยู่บริเวณกึ่งกลางท้องสนาม

แนวกำแพงเขตพระราชวังชั้นในและชั้นนอก

หน้าจักรวรรดิในปัจจุบัน ได้ขุดค้นพบรากฐานของกำแพงและประตู ๒ ประตู ประตูแรกตรงเข้าพระที่นั่งวิหารสมเด็จชื่อประตูมงคลสุนทร ประตูที่ ๒ ตรงเข้าพระที่นั่งสรรเพชญปราสาทชื่อประตูไพชยนต์ ตัวกำแพงและประตูก่อด้วยอิฐโดยใช้ศิลาแลงเป็นฐานราก ผังของประตูเป็นผังเพิ่มมุม (ย่อมุม) ซึ่งเป็นลักษณะประตูยอดทรงปราสาท

แนวกำแพงพระราชวังหลวงด้านเหนือ มีประตู ๓ ประตู คือ ประตูไชยมงคลไตรภพขันธ์ เป็นประตูยอดปราสาท ประตูโคกหมากพหลอยู่ตรงท้ายพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท เป็นประตูเสด็จออกฉนวนน้ำประจำทำวาสุกรี ประตูต้นส้มโออยู่ตรงโรงเครื่องต้น ขุดพบรากฐานประตูที่มีผังเหมือนกับประตูมงคลสุนทรและประตูไชยมงคลไตรภพขันธ์

แนวกำแพงพระราชวังหลวงด้านตะวันตกท้ายวังมีแนวขนานไปกับคลองท่อ มีประตูบก ๑ ประตู คือ ประตูมหาโกศราช ประตูน้ำ ๒ ประตู คือ ประตูอุดมคงคา และประตูลขชาติทวารสาคร

แนวกำแพงพระราชวังหลวงด้านใต้มี ประตู ๓ ประตู นับจากด้านตะวันตกคือ ประตูสวนองุ่น หรือประตูบวรเจษฎานารียู่ตรงหน้าตำหนักตึก ต่อมาคือ ประตูฉนวนมีถนนปูอิฐเป็นทางเสด็จพระราชดำเนินไปวัดพระศรีสรรเพชญ์ และอีกประตูหนึ่งอยู่ตรงหน้าหอพระมณเฑียรธรรมซึ่งตั้งอยู่กลางสระ (น่าจะหมายถึงสระหนองหอย)

พระราชวังหลวงระยะที่ ๒ เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ๑๕ พระองค์ ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศวงศ์ ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๑๗๓ รวม ๑๘๒ ปี

พระราชวังหลวงระยะที่สาม

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๓^{๑๐} ในเวลานั้นกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจของกรุงศรีอยุธยา กำลังเจริญรุ่งเรืองจากการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ในด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมนั้นกล่าวได้ว่าเจริญรุ่งเรืองสูงสุดเช่นเดียวกัน

การที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองมิได้ทรงมีเชื้อสายพระมหากษัตริย์ตามขัตติยราชประเพณีการสืบพระราชสันตติวงศ์ จึงต้องทรงพยายามสร้างพระองค์ให้เป็นที่ยอมรับของบรรดาขุนนางและไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ดังจะเห็นว่าพระองค์

ทรงสร้างศาสนสถาน และพระมหาปราสาทเป็นจำนวนมากซึ่งล้วนมีขนาดใหญ่ บางแห่งอ้างถึงการไปจำลองแบบมาจากประเทศเขมร ลักษณะดังกล่าวทำให้คิดไปได้ว่าพระองค์ทรงพยายามเปรียบเทียบพระองค์จตุเทวราชา ตามอย่างประเพณีเขมร เพื่อแสดงถึงอำนาจและความชอบธรรมในการปกครองแผ่นดินของพระองค์

ในสมัยนี้งานสถาปัตยกรรมบางแบบเป็นงานที่คิดค้น และเริ่มสร้างเป็นครั้งแรก ส่วนงานศิลปกรรมนั้นนิยมทำพระพุทธรูปทรงเครื่องและสร้างได้อย่างงดงาม กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงใฝ่พระทัยสนับสนุนงานด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมอย่างแท้จริง

ในส่วนของพระราชวังหลวงนั้นมีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ โดยมีการขยายอาณาเขตของพระราชวังออกไปโดยรอบ^{๑๑} คือด้านทิศเหนือจรดแนวกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกจรดท้ายวัดธรรมมิกราชด้านทิศใต้จรดวัดพระศรีสรรเพชญ์ ดังนั้นในรัชกาลนี้เองที่พระราชวังหลวงและวัดพระศรีสรรเพชญ์รวมเป็นพื้นที่เดียวกัน รวมทั้งมีการเพิ่มขนาดของกำแพงพระราชวังชั้นนอกให้หนามากขึ้น มีการสร้างป้อมโดยรอบพระราชวังขึ้นในรัชกาลนี้

พื้นที่ของพระราชวังที่ขยายออกไปทางทิศเหนือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดให้สร้างพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับ ทรงใช้พื้นที่ที่ขยาย

ออกมาทางทิศตะวันออกสร้างอาคารที่ทำการของข้าราชการ ส่วนพื้นที่ขยายออกมาทางด้านทิศใต้เป็นที่ตั้งของหมู่พระคลังมหาสมบัติ

พระมหาปราสาทอีกหลังหนึ่ง คือพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดให้สร้างขึ้นในเขตพระราชฐานชั้นนอกเพื่อเป็นที่ประทับทอดพระเนตรการฝึกพลสวนสนามและกระบวนพระราชพิธีต่าง ๆ^{๑๒}

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏในแผนที่เมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งจัดทำโดยบาทหลวงโทมัส วิลเนอรา เมื่อราว พ.ศ. ๒๒๓๐ ว่าในส่วนของพระราชวังหลวงกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ถูกผนวกอยู่ในวงกำแพงเดียวกันแล้ว แต่ว่าสระแก้วและสวนองุ่นถูกกันให้อยู่นอกเขตพระราชวัง มีแนวคลองชักน้ำจากคลองท่อเข้ามาใช้ในสระแก้วสายหนึ่ง

ในรัชกาลนี้มีการสร้างพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ เป็นที่ประทับอีกแห่งหนึ่งที่ท้ายพระราชวัง^{๑๓} และสร้างพระตำหนักตึกเป็นที่ประทับของพระมเหสี ตำหนักหลังนี้เป็นที่ประทับของกรมหลวงโยธาเทพ กรมหลวงโยธาเทพพระมเหสีในสมเด็จพระเพทราชาด้วย ที่อยู่ของฝ่ายในถูกกำหนดให้อยู่ท้ายพระราชวังใกล้กำแพงเมือง

เรื่องการประปาเป็นความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่กรุงศรีอยุธยารับมาจาก

ยุโรปเมื่อตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้สร้างประปาขึ้นในเขตพระราชฐานชั้นใน และบริเวณพระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์

สมเด็จพระเพทราชาโปรดประทับที่พระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์ โปรดให้สร้างพระที่นั่งทรงปืนที่ท้ายพระราชวังเป็นที่เสด็จออกว่าราชการ ในรัชกาลนี้เอาท้ายพระราชวังเป็นข้างหน้า ซึ่งปรากฏหลักฐานว่า โปรดให้สร้างศาลาลูกขุนขึ้นในบริเวณนี้เช่นเดียวกัน^{๑๔}

รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศสร้างตำหนักสวนกระต่ายตรงท้ายวัดพระศรีสรรเพชญ์มีกำแพงล้อมรอบ เป็นที่ประทับของกรมขุนพรพินิต ตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล สร้างตำหนักสระแก้วให้เป็นที่พักของกรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นเสวกศักดิ์ สร้างตำหนักศาลาลวด เป็นที่ประทับของกรมหมื่นจิตรสุนทร ทั้ง ๓ พระองค์เป็นพระเจ้าลูกยาเธอในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ตำหนักทั้ง ๒ แห่งอยู่ในบริเวณสวนอู่จันทนอกเขตพระราชวังใกล้สระแก้ว

พระราชวังหลวงระยะที่สามเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ๑๑ พระองค์ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๓๑๐ เป็นเวลา ๑๓๗ ปี คือ ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

ลักษณะทางกายภาพของพระราชวังหลวงก่อนล่มสลาย

ภาพแห่งความยิ่งใหญ่ของพระราชวังหลวงก่อนที่จะถูกทำลายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ สามารถศึกษาได้จากเอกสารต่างๆ ของไทย บันทึกของชาวต่างประเทศ และตรวจสอบกับหลักฐานทางโบราณคดีที่ยังเหลืออยู่แล้วเปรียบเทียบกับพระราชวังหลวงแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก็จะสามารถสร้างมโนภาพของพระราชวังหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยาได้บ้างแม้จะเลือนลางเต็มที่

กำแพงพระราชวังก่อด้วยอิฐฉาบปูน สูงถึงที่ตั้งเสมา ๔ เมตร ใบเสมาสูง ๑ เมตร รวมกำแพงสูง ๕ เมตร หนา ๔ เมตร มีป้อมปืนโดยรอบ ๘ ป้อม มีเชิงเทินสำหรับทหารยืนรักษาการโดยรอบ มีประตูบก ๒๐ ประตู ประตูน้ำ ๒ ประตู และช่องกุด ๑ ประตู ดังนี้^{๑๕}

กำแพงพระราชวังด้านตะวันออกจากทิศเหนือไปได้ มีป้อมปืนชื่อป้อมท่าคัน ต่อออกมาทางด้านทิศใต้คือประตูจักรมहिมา ถัดมาคือ ประตูศรีไชยศักดิ์อยู่ตรงหน้าพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท ตรงออกถนนป่าตะกั่ว ต่อมาคือประตูสุวรรณคีพิจิตรอยู่ตรงหน้าพระที่นั่งวิหารสมเด็จ ประตูนี้ออกตรงท้ายวิหารหลวงวัดธรรมิกราช ต่อมาคือ ประตูสมณพิศาลดี ก่อนถึงป้อมปืนตรงถนนตลาดเจ้าพรหมหน้าพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ ต่อมาคือ ประตูศิลาภิรมย์ และประตูอาคเนยตรา อยู่ใกล้ป้อมปืนมุม

กำแพงพระราชวังด้านตะวันออกเฉียงใต้
คือ ป้อมศาลาสารบัญชี่ (หอทะเบียนราษฎร)

กำแพงพระราชวังด้านใต้จากทิศ
ตะวันออกไปตะวันตก มีประตูจิตรพิมล
และประตูมณฑลภิศานต์ ก่อนจะถึงประตู
ฤทธิไพศานต์ตรงหัวถนนป่าดอง ประตูนี้
อยู่ติดกับกำแพงวัดพระศรีสรรเพชญ์เป็น
ทางเข้าของคณะราชทูตจากต่างประเทศ
เมื่อจะเข้ามาถวายพระราชสาส์นพระเจ้า
แผ่นดินกรุงศรีอยุธยา (ประตูนี้อาจจะเป็น
ประตูเดียวกับประตูนครชัยที่จดหมายเหตุ เรื่อง
งานพระบรมศพกรมหลวงโยธาเทพ กล่าวว่า
เชิญพระบรมศพออกทางนี้ หากเป็นประตูเดียว
กันจริงประตูนี้จะต้องไม่เป็นประตูยอด)

กึ่งกลางกำแพงพระราชวังด้านทิศ
ใต้มีป้อมปืนตรงวัดชีเขียง หรือเรียกว่า
ป้อมศาลาพระมงคลบพิตร ถัดมาคือ
ประตูบรรณนิมิตร เป็นประตูเข้าออกวัดพระ
ศรีสรรเพชญ์ ด้านใต้สำหรับพระมเหสีและ
ฝ่ายในออกถวายพระเพลิงที่ทุ่งพระเมรุ
จนมาถึงป้อมมุมวัดพระศรีสรรเพชญ์ หรือ
ป้อมมุมวัดรามาวาสเป็นป้อมมุมกำแพง
พระราชวังด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้

กำแพงพระราชวังหลวงด้านตะวัน-
ตกเริ่มจากป้อมมุมวัดพระศรีสรรเพชญ์
ไปทางทิศใต้คือ กำแพงท้ายวัดพระศรี
สรรเพชญ์มีประตูช่องกุดช่องหนึ่ง เมื่อสุด
กำแพงท้ายวัดพระศรีสรรเพชญ์แนวกำแพง
หักไปทางทิศตะวันออกถึงป้อมปืนมุม
สระแก้ว มีแนวกำแพงต่อจากป้อมนี้ไป
ทางทิศเหนือ แล้ววกกลับไปทางทิศตะวัน-

ประตูอุดมคงคา

ตก มีประตูบรรเจฐฐานารีย์และต่อมาคือ
ป้อมสวนองุ่นเป็นป้อมมุมกำแพงพระราช
วัง ต่อจากนี้กำแพงหักขึ้นไปทางทิศเหนือ
ถึงประตูลลชาติทวารสาครเป็นประตูชัก
น้ำออกจากสระพระที่นั่งบรยงก์รัตนาสน์
ต่อมาคือ ประตูมหาโกศราช มาถึงประตู
น้ำชื่อประตูอุดมคงคา และประตูจันทวาร-
มรณภิรมย์ ซึ่งเป็นประตูช่องกุด แนว
กำแพงมาบรรจบกับกำแพงเมืองที่ป้อม
ท้ายสนม (ป้อมปากท่อ)

กำแพงพระราชวังด้านเหนือเป็นแนว
เดียวกับกำแพงเมือง นับจากทิศตะวันตก
ไปทิศตะวันออกมีประตูบรรณารัมมหาพ
ชนม์ หรือประตูดิน เป็นประตูเข้า-ออก
ของฝ่ายใน อยู่ตรงระหัดน้ำต่อมาคือ
ประตูมหาไตรภพชลทวารอุทก (ประตู
ฉนวนประจำท้าวสุกรี) สำหรับเสด็จออก
ประทับเรือพระที่นั่ง ต่อมาคือ ประตูเสา
ธงไชยสำหรับแห่พระเจ้าลูกเธอลงทรง
ประตูเจ้าปราบหรือประตูท่าเจ้าปราบอยู่
ตรงประตูไชยมงคลไตรภพชล ถัดมาคือ
ประตูช้างเผือก อยู่ตรงหัวถนนหน้าจักร-
วรรดิสำหรับช้างเผือกเนียม (ช้างเผือกกา
สั่น) ลงน้ำ ประตูท่าคอยมีท่าเรือสำหรับ
ข้าราชการ อยู่ใกล้กับป้อมท่าคันมุมพระ
ราชวังด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

การแบ่งพื้นที่ใช้สอยในเขตพระราชวังหลวง

๑. เขตพระราชฐานชั้นนอก หรือท้องสนามจักรวรรดิ คือ พื้นที่ส่วนหน้าของพระราชวังเป็นท้องสนามใหญ่ที่ตั้งของส่วนราชการ มีถนนหน้าจักรวรรดิขนาดกว้าง ๑๒ เมตร วางตัวในแนวเหนือ-ใต้ จากประตูช้างเผือกผ่านหน้าพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มาออกประตูทรีไฟ-คานต์ ถนนสายนี้ขุดค้นพบแนวสี่เหลี่ยมก่อด้วยอิฐเรียงเป็นแนวระนาบ ทั้ง ๒ ฝั่ง สันนิษฐานว่าเป็นที่ปลูกต้นไม้ใหญ่

ถนนสำคัญอีก ๒ สาย วางตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตกตัดผ่านท้องสนามเป็นทางเข้าเขตพระราชฐานจากด้านหน้า ถนนสายแรกจากประตูศรีไชยศักดิ์ (กำแพงชั้นนอก) ผ่านประตูสำราญไพชน (กำแพงชั้นใน) และประตูพิไชยสุนทร (กำแพงล้อมหมู่พระมหาปราสาท) ตรงเข้าพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท อีกสายหนึ่งจากประตูสวรรค์พิจิตร (กำแพงชั้นนอก) ผ่านท้องสนามหน้าจักรวรรดิเข้าประตูสุรินทร์ (กำแพงชั้นใน) และประตูพิศาลศิลา (กำแพงล้อมหมู่พระมหาปราสาท) ตรงเข้าพระที่นั่งวิหารสมเด็จ

ประตูสำราญไพชนและประตูสุรินทร์ที่กำแพงชั้นในเป็นประตูทรงปราสาท ขุดค้นพบรากฐาน ส่วนยอดทรงปราสาทนั้นทำเป็นทรงปรางค์มีพรมพักตร์ ซึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์เคยขุดค้นพบ ส่วนยอดดังกล่าวซึ่งเป็น

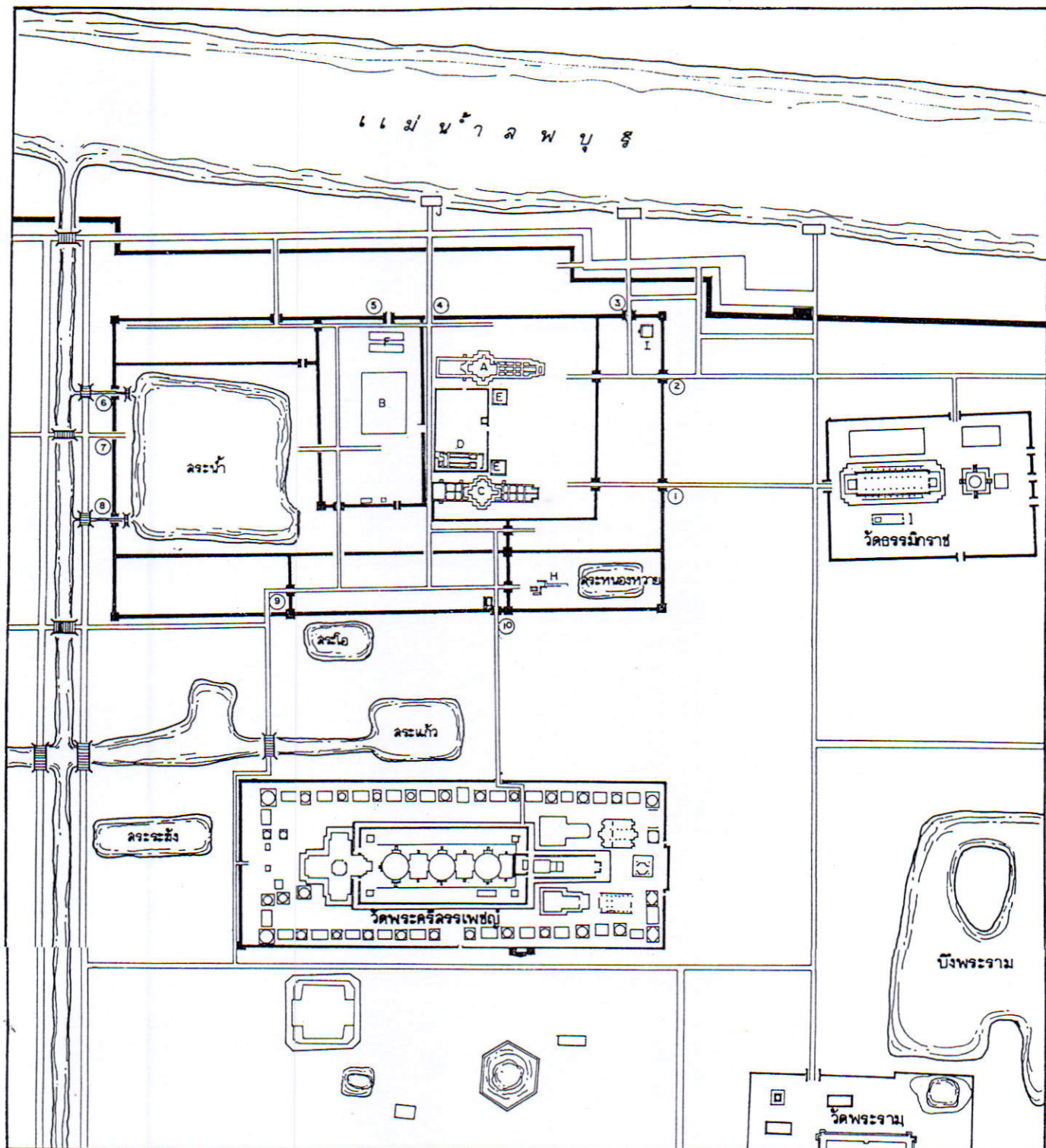
ของประตูสุรินทร์^{๑๖} ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา

เขตท้องสนามหน้าจักรวรรดิตั้งได้เป็นที่ตั้งศาลาสารบัญชียหรือหอทะเบียนราษฎร และหอแปลพระราชสาส์น ซึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์เคยขุดพบรากฐาน^{๑๗} ปัจจุบันบริเวณนี้เป็นที่ตั้งพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง

ท้องสนามหน้าจักรวรรดิด้านเหนือตรงท้ายวิหารหลวงวัดธรรมิกราชขุดพบรากฐานของอาคารหลังหนึ่งสันนิษฐานว่าเป็นศาลาลูกขุน บริเวณนี้พระยาโบราณราชธานินทร์เคยขุดพบดินหยิกเล็บประจำผูกสำนวน นอกจากนี้เอกสารโบราณยังกล่าวถึงอาคารสถานที่ราชการอีกหลายแห่งในบริเวณนี้แต่ยังขุดไม่พบ เช่น โรงปืนใหญ่ โรงช้าง โรงม้า เป็นต้น^{๑๘}

๒. เขตพระราชฐานชั้นกลาง เป็นที่ตั้งของพระมหาปราสาทสำคัญ ๓ หลัง คือ พระที่นั่งวิหารสมเด็จ พระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาท และพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ และเป็นที่ตั้งของพระคลังมหาสมบัติ โรงช้าง โรงม้า เป็นต้น

ด้านทิศตะวันออก มีกำแพงชั้นในกันเขตแยกออกจากพระราชฐานชั้นนอก มีประตูชุมยอดปรางค์พรมพักตร์เป็นทางเข้าออก ๒ ประตู คือ ประตูสำราญไพชยนต์ และประตูสุรินทร์ดังกล่าวมาแล้ว ด้านทิศตะวันตกแบ่งเขตพระราชฐานชั้นกลางกับชั้นในด้วยฉนวน ซึ่งเชื่อมต่อกับท่าวาสุกรีไปวัดพระศรีสรรเพชญ์

ผังสัณนิษฐานพระราชวังหลวง ระยะที่ ๒

A พระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท	1 ประตุมงคลสุนทร
B พระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาท (สัณนิษฐาน)	2 ประตูไพชยนต์
C พระที่นั่งมณฑลภิเษก (พระที่นั่งวิหารสมเด็จ)	3 ประตูไชยมงคลไตรภพชล
D พระคลังมหาสมบัติ	4 ประตูโคหาภพชล
E โรงช้าง	5 ประตูต้นส้มโอ
F โรงเครื่องต้น	6 ประตูอุดมคงคา
G หอพระมณฑเียรธรรม	7 ประตูมหาโกศราช
H ปราสาทพระเทพบิดร	8 ประตูชาติทวารสาร
I ศาลหลวง	9 ประตูสวนอู่ (บวรเจษฎานารี)
J ถนนน้ำท่าวาสกรี	10 ประตูฉนวน

ด้านทิศเหนือจดแนวกำแพงเมือง ส่วน
ด้านทิศใต้จดเขตพระคลังมหาสมบัติ

พื้นที่ส่วนใต้ของเขตพระราชฐาน
ชั้นกลางน่าจะเป็นที่ตั้งของสระหนองหวาย
มีหอพระมณเฑียรธรรมตั้งอยู่กลางสระ

พระที่นั่งวิหารสมเด็จและสร-
รเพชญปราสาทมีกำแพงล้อมอีกชั้นหนึ่ง
ภายในกำแพงนี้ระดับพื้นสูงกว่าภายนอก
แนวกำแพงด้านตะวันออกมีประตู ๒ ประตู
คือ ประตูพิศาลศิลาตรงหน้าพระที่นั่งวิหาร
สมเด็จ และประตูพิไชยสุนทรตรงหน้า
พระที่นั่งสรเพชญปราสาท นอกกำแพง
นี้เป็นสนามกว้างเป็นที่ตั้งของโรงช้าง ๘
โรง มีชัฏมยอด และตึกจำสัด ๒ หลัง ๗
ละสามห้อง

ระหว่างพระที่นั่งวิหารสมเด็จและ
พระที่นั่งสรเพชญปราสาทมีโรงช้าง
โรงม้า และพระคลังมหาสมบัติ คงมีมา
ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
ขุดพบอาคาร ๒ หลัง มีผนังก่ออิฐหนา
ภายในแบ่งเป็นห้องเล็กๆ อีกหลายห้อง

พระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์สมเด็จ
พระเจ้าปราสาททอง ทรงสร้างขึ้นเพื่อ
เป็นที่ประทับตั้งอยู่ทางด้านเหนือสุดของ
เขตพระราชฐานชั้นกลางติดกำแพงเมือง
เป็นปราสาท ๒ ชั้น มีมุขหน้า-หลังยาว
ก่อด้วยศิลาแลงสลัปิธู มีกำแพงแก้ว
ล้อมรอบ ทิมดาบขาววังอยู่ด้านขวา ทิมดาบ
ดำรวจในอยู่ด้านซ้าย มีกำแพงกันด้าน
หน้าพระที่นั่งสายหนึ่ง มีประตูออกชื่อ
ประตูไพชนย์ทวาร นอกกำแพงนี้มีโรง

โอสถ โรงพระราชยาน โรงพรหม โรงเสื่อ
โรงช่างสนะ (ช่างเย็บผ้า) และโรงนาง
พญาช่างเผือก ด้านใต้พระมหาปราสาท
นั้นมีพระตำหนักใส่พระรูปสมเด็จพระ
นเรศวรมหาราชกับเครื่องพระแสงต้น
หลังหนึ่ง ทั้งหมดยังขุดไม่พบ^{๓๔}

๓. เขตพระราชฐานชั้นใน เป็น
ที่ประทับของพระมหากษัตริย์ เจ้านาย
ฝ่ายใน และสนม คือ พื้นที่ทางด้านทิศ
ตะวันตกของถนน

พระราชมณเฑียรที่ประทับหลังแรก
คือ พระที่นั่งเบญจรัตน์น่าจะอยู่ตรง
ตำแหน่ง พระที่นั่งตรีมุขในปัจจุบัน ตรงที่
พระยาโบราณราชธานินทร์ เคยขุดค้น
พบฐานพระที่นั่งก่อด้วยอิฐและเสาไม้
ทางด้านทิศเหนือของพระที่นั่งหลังนี้คือ
ถึงน้ำประปาและโรงเครื่องต้น ขุดพบ
อาคาร ๒ หลัง ส่วนทางด้านทิศใต้ของ
พระที่นั่งเบญจรัตน์น่าจะเป็นที่ตั้งของ
พระที่นั่งขนาดเล็กอีกหลายหลังตามที่
ปรากฏชื่อในเอกสาร เช่น พระที่นั่งสนาม
จันทร์ พระที่นั่งสนามชัย และพระที่นั่ง
พิมานรัตยา แต่ยังไม่พบ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรง
สร้างพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์เป็นที่
ประทับ พระที่นั่งหลังนี้ตั้งอยู่ท้ายวังเป็น
พระที่นั่งตั้งอยู่กลางสระ และทรงสร้าง
พระที่นั่งคูหาสวรรค์ที่นอกสระทางทิศใต้
เพื่อเป็นที่ประทับของพระมเหสี

สมเด็จพระเพทราชาโปรดพระที่
นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ ดังนั้น ในรัชกาล

ของพระองค์โปรดเอาท่ายพระราชวัง เป็นข้างหน้า สร้างศาลาอุทฺตม สร้างพระที่นั่งทรงปืนเป็นที่เสด็จออกว่าราชการ นอกจากนี้ยังมีตำหนักสองห้องสำหรับพระราชอาคันและพระอุปราชพักรอเข้าเฝ้า มีทิมสงฆ์ ทิมดาบมหาดเล็ก โรงนาพิกา โรงโอสถ โรงเครื่องม้านัน โรงพระแสงเครื่องต้น และโรงช่างทำมุกอยู่หน้าพระที่นั่งทรงปืน สิ่งก่อสร้างดังกล่าว น่าจะอยู่นอกสระพระที่นั่งบรรมจักรรัตนาสน์ แต่ยังไม่พบ

ด้านทิศเหนือของเขตพระราชฐานชั้นในตรงประตูหิน (ใกล้สระหน้า) เป็นที่อยู่ของสนมและตำหนักประทมเพลิง มีกำแพงกันสวนนี้ออกจากที่ประทับของพระมหากษัตริย์ มีประตูอุดมธารีและประตูต้นส้มโอเป็นทางติดต่อ

๔. เขตสวนไพชยนต์เบญจรัตน์ หรือพระคลังมหาสมบัติ คือ พื้นที่ระหว่างเขตพระราชฐานชั้นกลาง กับวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่ขยายออกมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ขอบเขตด้านทิศตะวันออกจดท่ายพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์และด้านตะวันตกจดฉนวนวัดพระศรีสรรเพชญ์

ในสวนไพชยนต์เบญจรัตน์มีแนวกำแพงแบ่งพื้นที่ออกเป็นสี่เหลี่ยมขนาดเล็กจำนวนมาก คงจะเป็นที่ตั้งของพระคลังต่างๆ เช่น คลังสุภรัต คลังพิมาน อากาศ โรงราชรถ และคลังวิเสท เป็นต้น

๕. เขตสระแก้วและสวนองุ่น อยู่

นอกเขตกำแพงล้อมพระราชวัง คือ พื้นที่ด้านตะวันตกของฉนวนวัดพระศรีสรรเพชญ์ไปถึงคลองท่อ ด้านเหนือจรดกำแพงพระราชวัง ด้านใต้จรดกำแพงวัดพระศรีสรรเพชญ์ และเขตตำหนักสวนกระต่าย บริเวณนี้เป็นที่ลุ่มมีคลองชักน้ำจากคลองท่อมาลงสระแก้ว พื้นที่บริเวณนี้แบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ พื้นที่ส่วนตะวันออกเรียกว่า บริเวณสระแก้ว เป็นที่ตั้งของตำหนักสระแก้ว และตำหนักศาลาลวดที่อยู่ของพระเจ้าลูกเธอฝ่ายใน พื้นที่ส่วนตะวันตกเรียกว่า สวนองุ่น เป็นสวนหลวงประจำพระราชวัง แต่ไม่ได้มีกำแพงล้อม

กฎหมายโบราณ มาตราที่ ๒๐ บัญญัติห้ามเรือที่มีหลังคา ได้แก่ เรือคฤหาเรือบู เรือประทุน และเรือติดอาวุธเข้ามาในเขตสระแก้ว^{๒๐} ดังนั้นเรือธรรมดาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือราชการคงจะสามารถเข้ามาในเขตนี้ได้ ส่วนราษฎรสามัญคงไม่มีใครกล้าเข้ามา อย่างไรก็ตาม ยังมีบัญญัติห้ามต่อไปว่า ห้ามนอน ห้ามคลุมหัว ห้ามขายหญิงนั่งมาด้วยกัน และห้ามส่งเสียงดัง

๖. เขตตำหนักสวนกระต่าย คือพื้นที่ตอนท้ายวัดพระศรีสรรเพชญ์เดิมเป็นที่ว่าง ถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดให้สร้างตำหนักสวนกระต่ายเป็นที่ประทับของกรมขุนพรพินิต ตำหนักสวนกระต่ายมีกำแพงล้อมรอบ เว้นที่ว่างระหว่างวัดพระศรีสรรเพชญ์เป็นทางเสด็จของเจ้านายฝ่ายใน เพื่อเข้าไปร่วมพระราช-

พิธีในวัดพระศรีสรรเพชญ์ มีโรงอาลักษณ์ หอหลวงใส่พระตำรับ อยู่ในบริเวณตำหนักสวนกระต่ายด้วย

๗. เขตวัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นพระอารามหลวงประจำพระราชวัง ตั้งอยู่ทางด้านใต้ของเขตพระราชฐานมีกำแพงล้อมรอบ เป็นสถานที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ และเป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ วัดพระศรีสรรเพชญ์เริ่มก่อสร้างมาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ โดยขอบเขตของวัดพระศรีสรรเพชญ์ถูกผนวกเข้ากับพระราชวังหลวงในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พระมหาปราสาทในพระราชวังหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยา

พระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท

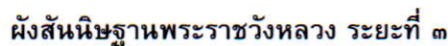
พระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาทตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง เป็นพระที่นั่งองค์หนึ่งในสององค์แรกที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้สร้างขึ้นในพระราชวังแห่งใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๑๙๙๑ พระที่นั่งองค์นี้ใช้สำหรับการประกอบพระราชพิธี เสด็จออกว่าราชการ และออกรับคณะราชทูตต่างประเทศ

พระราชพงศาวดารกล่าวว่า พระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาทเคยได้รับการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและปราบดา

ภิเษกหลายครั้ง เช่น ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. ๒๒๓๑ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ พ.ศ. ๒๒๔๖ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พ.ศ. ๒๒๕๑ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง พ.ศ. ๒๓๐๑ และรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ พ.ศ. ๒๓๐๑ นอกจากนี้ยังใช้ประกอบพระราชพิธีโสกันต์ เจ้าพระขวัญพระเจ้าลูกยาเธอในสมเด็จพระเพทราชา พระราชพิธีลงเสด็จเจ้าฟ้า และพระราชพิธีอุปราชาภิเษกเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต (พระเจ้าอู่ทอง)

พระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาทเป็นสถานที่เสด็จออกรับคณะราชทูตต่างประเทศที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาหลายครั้ง คณะราชทูตชุดสำคัญทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นในท้องพระโรง เช่น คณะราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งประเทศฝรั่งเศส ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช^{๒๑} หากเป็นคณะราชทูตเมืองเล็กเสด็จออกรับพระราชสาส์นที่มุขเด็จ เช่น คณะราชทูตลังกาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ^{๒๒} เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพระราชวังหลวงเกิดขึ้นอย่างมากในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่หลายองค์ พระที่นั่งมียุ่เดิมก็ได้รับการปฏิสังขรณ์เช่นเดียวกัน สันนิษฐานว่าพระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาทได้รับการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลนี้ด้วย พร้อมกับการ

൩൪

สร้างฉนวนประจำท้าวาสกรี เนื่องจากพบหลักฐานจากการขุดแต่งทางโบราณคดีว่า ฉนวนประจำท้าวาสกรีสร้างทับซ้อนลงบนกำแพงแก้วล้อมพระที่นั่งที่เป็นของเดิมอีกทีหนึ่ง

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงพระกรุณาดำรัสสั่งเจ้าพระยาราชนายกว่าที่กลาโหมให้เป็นแม่กองทำการปฏิสังขรณ์พระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท ซึ่งชำรุดอยู่นั้นครั้งหนึ่ง โปรดให้เรือเครื่องบนลงปรังใหม่ ๑๐ เดือน จึงสำเร็จ พระที่นั่งองค์เดิมนั้นเครื่องบนหุ้มแต่ตีนบุกไม่ปิดทอง เมื่อปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ ทรงพระกรุณาให้ปิดทองที่ส่วนยอดทั้งหมด^{๒๓}

พระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทก็เช่นเดียวกับพระที่นั่งองค์อื่นๆ ในพระราชวังซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญที่ถูกทำลายระหว่างสงครามกับพม่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ หลังจากนั้นอยุธยาที่ร้างผู้คนอยู่ระยะหนึ่ง มีการรื้ออิฐเมืองอยุธยามาสร้างกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตามลำดับ จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะฟื้นฟูเมืองอยุธยาขึ้นดังเดิม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระราชวังจันทร์เกษมขึ้นเป็นที่ประทับ^{๒๔} โปรดให้สร้างพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทขึ้นใหม่บนรากฐานเดิม เพื่อเป็นที่ประดิษฐานคำจารึกพระปรมาภิไธยพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา^{๒๕} แต่การก่อสร้างยังไม่สำเร็จก็สิ้น

รัชกาลเสียก่อน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริที่จะรักษาพระราชวังหลวงไว้เป็นหลักฐานทางโบราณคดี จึงมิได้ทรงสร้างพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทต่อ พร้อมกันนี้ทรงมอบให้พระยาโบราณราชธานินทร์เริ่มดำเนินการขุดค้นขุดแต่ง เพื่อศึกษาทางโบราณคดีในบริเวณพระราชวังหลวงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม เมื่อรัชกาลที่ ๕ ทรงครองราชสมบัติมาถึง ๔๐ ปี เทียบเท่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยาใน ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกบวงสรวงอดีตพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา โครงสร้างปราสาทที่ทำค้างไว้บนพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทนั้นก็ถูกรื้อลงในคราวนี้ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมหาปราสาทชั่วคราวลงบนพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทเพื่อใช้สำหรับประกอบพระราชพิธี ทรงสร้างกำแพงพระราชวังและอาคารอื่นอีกหลายหลัง แต่สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ถูกรื้อออกไปภายหลังเสร็จพระราชพิธี แต่ทรงมีพระราชดำรัสให้สร้างพระที่นั่งหลังใหม่อย่างถาวร คือ พระที่นั่งตรีมุข เพื่อใช้สำหรับเวลาเสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาทอดพระเนตรโบราณสถานและรับแขกต่างประเทศ^{๒๖}

ในรัชกาลต่อมา พระที่นั่งตรีมุขใช้เป็นที่พักประกอบพระราชพิธีบำเพ็ญพระ

ราชกุศลถวายอดีตพระมหากษัตริย์แห่ง
กรุงศรีอยุธยาสืบต่อมา ในรัชกาลปัจจุบัน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลย-
เดชเสด็จพระราชดำเนินบำเพ็ญพระราช
กุศลในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ณ พระ
ที่นั่งตรีมุขเมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๓๑

ปัจจุบันพระที่นั่งสรรเพชญมหา
ปราสาท เหลือเฉพาะฐานลักษณะแอ่น
โค้งอย่าง ที่เรียกว่า ท้องอัสถงคต (หย่อน
ท้องสำเภา) แผ่นผิงของพระที่นั่งมีมุข
หน้าหลังยาวกว่ามุขด้านข้าง

มุขยาวด้านหน้า คือ ท้องพระโรง
หน้าเป็นที่ประกอบพระราชพิธี เสด็จออก
ว่าราชการ และเป็นที่เสด็จออกรับแขก
เมือง พื้นของท้องพระโรงกลมสูงมากมี
อัฒจันทร์ทางขึ้นด้านหน้าตั้งขนานมุขเด็จ
๒ ข้าง และที่ด้านข้างอีก ๒ แห่ง

มุขยาวด้านหลัง หรือท้องพระโรง
หลังน่าจะสร้างเป็น ๒ ชั้น เนื่องจากยัง
ปรากฏเสาก่ออิฐจำนวน ๒ เสา ที่น่าจะ
สร้างขึ้นเพื่อรองรับพื้นของชั้นที่สอง ซึ่งมี
บันไดทางขึ้นอยู่ทั้ง ๒ ข้าง ส่วนด้านท้าย
ของพระที่นั่งนั้นชนผนังฉนวนประจำ
ท่าวาสกุริยังปรากฏร่องรอยของอัฒจันทร์
หรือเกยพระราชยานสามารถเสด็จเข้ามา
ได้จากฉนวน

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม
กล่าวว่า พระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท
มี ๔ ยอด มุขโถง (คือ มุขหน้าหลัง) ที่
ต่อออกมาจากปราสาทองค์ประธานนั้นไม่
มียอด มีแต่หลังคาซ้อน ๓ ชั้น หน้าบันมี

ฐานพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท

มุขประเจิด มุขของท้องพระโรงหน้ามีมุข
เด็จตั้งพระที่นั่งบุษบกทองคำสำหรับเสด็จ
ออกรับแขกเมือง กลางพระมหาปราสาทมี
พระที่นั่งบรรยงก์กาญจนเนาวรัตน์เป็น
ที่เสด็จออกรับแขกเมือง และออกมหา
สมาคมในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก^{๒๗}

บาทหลวงตาซาร์ด ได้บรรยายภาพ
ของท้องพระโรงหน้าที่ได้เข้าไปเห็นขณะ
เข้าเฝ้าว่า พื้นปูด้วยพรมเปอร์เซีย พระ
ราชบัลลังก์ตั้งอยู่หลังช่องพระบัญชาซึ่ง
อยู่สูงจากพื้นราว ๗ หรือ ๘ ฟุต มีฉัตร
ทำด้วยผ้าสีทองซ้อนกัน ๗ หรือ ๘ ชั้น
สูงเกือบจรดเพดานตั้งขนานช่องพระบัญชา
คันฉัตรนั้นเป็นทองคำ มีบันได ๓ ชั้น
หน้าพระบัญชาเพื่อให้ราชทูตขึ้นไปเฝ้า
พระราชสาสน์ และมีบันไดทางขึ้นสู่ห้อง
ที่ตั้งพระราชบัลลังก์ทั้ง ๒ ข้างของช่อง
พระบัญชาอีกด้วย^{๒๘} ส่วนท้องพระโรง
หลังนั้น มีห้องเสวยที่มุขท้ายพระที่นั่ง
สันนิษฐานว่าท้องพระโรงหลังน่าจะเป็
นสถานที่สำหรับเสวย และอาจจะใช้เป็นที่
เสด็จออกว่าราชการฝ่ายในด้วย

ภายนอกพระมหาปราสาทนั้นฝา
พระที่นั่งปิดทอง ราชบัลลังก์ที่มุขเด็จสูง
จากพื้นประมาณ ๑๐ คืบ ตั้งบุษบกที่
ประทับราชบัลลังก์นั้นผูกม่านปักทอง ที่

ฐานพระที่นั่งทั้งสองข้างของมุขเด็จตั้งรูป
สัตว์ เช่น หมี ราชสีห์ ราชชสี ไทวาริก
นาค และพิราวยักษ์อย่างละคู่ล้วนปิดทอง^{๒๙}

พระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาท

พระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาท
สร้างในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
พร้อมพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท
พระที่นั่งองค์นี้คงจะเป็นที่ประทับและที่
บรรทมของพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่
รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
เพราะไม่พบหลักฐานว่ามีการสร้างพระที่
นั่งองค์อื่นเพื่อการนี้อีกเลย จนถึงรัชกาล
สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงสร้างพระ
ที่นั่งสุริยาสโนมรินทร์ขึ้นเป็นที่ประทับอีก
องค์หนึ่ง ตอนปลายรัชกาลนี้สมเด็จพระ
เจ้าปราสาททองทรงพระประชวรหนัก
เสด็จกลับไปประทับ ณ พระที่นั่งเบญจ
รัตนฯดังเดิมจนเสด็จสวรรคต^{๓๐} หลังจากนั้น
ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีพระมหากษัตริย์
พระองค์ใดประทับที่พระที่นั่งองค์นี้อีกเลย

พระที่นั่งองค์นี้ลักษณะเป็นปราสาท
จตุรมุขมียอดประธานเป็นทรงมณฑป แต่
ละมุขยังแตกออกเป็นตรีมุขล้วนมียอด
มณฑป มุขแต่ละด้านทำเป็นท้องพระโรง
สำหรับเสด็จออกรับราชการตามฤดู โดย
มุขด้านหลังนั้นสำหรับเสด็จออกรับราชการ
ฝ่ายใน ตัวปราสาทองค์กลางนั้นผนังก่อ
อิฐถือปูนลงรักปิดทองประดับกระจกเป็น
ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ได้พระบัญชาเป็นรูป
สิงห์ (ระดับขาสิงห์) ชุ่มเหนือพระบัญชา

เป็นรูปพรหมพักตร์ ฐานพระที่นั่งประดับ
รูปปั้นโดยชั้นแรกเป็นรูปกุมภัณฑ์ ชั้นที่
สองเป็นรูปครุฑจันทนา ชั้นที่สามเป็นรูป
เทพนม บานพระบัญชาหลักรูปเทพบุตร
เทพธิดาคู่กันทุกช่อง บานพระทวารเป็น
รูปนารายณ์สิบปางบานละปาง มีทิมคด
ล้อมรอบพระมหาปราสาท มีประตูทาง
เข้าเพียงด้านเดียว พระมหาปราสาทองค์นี้
เป็นที่ทรงพิพากษาคดีและกิจการสำคัญ
สำหรับพระนคร เป็นที่ประชุมใหญ่ฝ่าย
มหาอำมาตย์^{๓๑}

สันนิษฐานว่าพระที่นั่งองค์นี้ตั้งอยู่ใน
เขตพระราชฐานชั้นใน บริเวณท้ายพระที่
นั่งสรรเพชญปราสาท ตำแหน่งที่เหมาะสม
ที่สุดคือ พระราชมณเฑียรที่พระยา
โบราณราชธานินทร์เคยขุดพบรากฐาน
พระที่นั่งมีฐานก่อด้วยอิฐ พื้นปูด้วยอิฐ
หน้าวัวและมีเสาทำด้วยไม้^{๓๒} บริเวณซึ่ง
ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง
พระที่นั่งตรีมุข ซึ่งก็ยังคงเป็นปัญหา
เพราะว่าหลักฐานที่พระยาโบราณราช-
ธานินทร์ขุดค้นพบนั้นต่างจากลักษณะ
พระที่นั่งเบญจรัตนฯ ที่บรรยายอยู่ในคำ
ให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม แต่หาก
ไม่ใช่ตำแหน่งนี้แล้วก็ยังไม่พบหลักฐานทาง
โบราณคดีที่แสดงว่าพระที่นั่งเบญจรัตน
มหาปราสาท ควรจะสร้างอยู่ ณ ตำแหน่งใด

พระที่นั่งวิหารสมเด็จ

พระที่นั่งวิหารสมเด็จเดิมชื่อพระที่นั่งมิ่งคลาภิเษก ไม่ปรากฏว่าสร้างขึ้นเมื่อใด แต่มีหลักฐานในพระราชพงศาวดารว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จออก ณ พระที่นั่งองค์นี้ ทรงรับพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการของพระเจ้าเชียงใหม่ครั้งหนึ่ง และพระยาละแวกอีกครั้งหนึ่ง^{๓๓} ต่อมาพระที่นั่งองค์นี้ใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพะเอกาทศรถ^{๓๔} และปราบดาภิเษกในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พุทธศักราช ๒๑๘๖ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเกิดอสุนิบาตต้องพระที่นั่งมิ่งคลาภิเษกพังทลายลง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างพระมหาปราสาทขึ้นใหม่ให้ชื่อว่า พระที่นั่งวิหารสมเด็จ ในแผ่นดินสมเด็จเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงพระกรุณาดำรัสสั่งให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นแม่กองทำการปฏิสังขรณ์อีกครั้งหนึ่ง

พระที่นั่งวิหารสมเด็จ เป็นปราสาทจตุรมุข มีมุขหน้าหลังยาว มุขข้างสั้น มีมุขเด็จที่ด้านหน้าเช่นเดียวกับพระที่นั่งสรรเพชญปราสาทปัจจุบันเหลือเฉพาะส่วนฐานลักษณะแอ่นโค้ง มีบันไดทางขึ้นท้องพระโรงหน้าจำนวน ๒ บันได ตั้งขนานมุขเด็จ แต่ท้องพระโรงหลังมีบันไดทางขึ้นที่ด้านข้าง

ปราสาทหลังกลางซึ่งเป็นประธาน มียอดเป็นทรงปรางค์จำนวน ๕ ยอด คือ

พระที่นั่งวิหารสมเด็จ

ยอดหนึ่งเป็นยอดประธาน และยอดบริวารอยู่ที่หลังคามุขทั้งสี่ด้าน นอกจากนี้คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมยังกล่าวต่อไปว่า ที่หลังคาของมุขโถงหน้าหลังนั้นยังทำเป็นยอดทรงมณฑป แต่จากร่องรอยของส่วนฐานที่เหลืออยู่นั้นไม่ปรากฏส่วนของเสาหรือการออกมุม ที่ส่อเค้าว่าจะขึ้นไปปรับโครงสร้างส่วนบนที่เป็นยอดแหลมแต่อย่างใด

หน้าพระที่นั่งหลังนี้ยังมีทิมดาบซ้ายขวา มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ซาลาพระมหาปราสาทปูด้วยหินอ่อน มีเสาโคมไฟ ทำด้วยหินตั้งอยู่ทั้ง ๘ ทิศ มีสิงห์ทำมาจากหิน และรูปประติมากรรมทหารจีนตั้งเรียงรายอยู่ตามซาลาพระมหาปราสาท

พระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์

พระที่นั่งองค์นี้ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของเขตพระราชฐานชั้นกลางริมกำแพงเมืองใกล้แม่น้ำลพบุรี พื้นที่ส่วนนี้เป็น

ฐานพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ และซากผนังที่เหลืออยู่

ส่วนของพระราชวังที่ขยายออกไปในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๙ ซึ่งมีความในพระราชพงศาวดารว่า โปรดให้ยกกำแพงพระราชวังออกไป สร้างพระมหาปราสาทวิหารสมเด็จพระเจ้า แต่มีปัญหาเพราะการกล่าวชื่อพระที่นั่งวิหารสมเด็จฯ สร้างขึ้นคราวเดียวกับการขยายพระราชวังนั้น เป็นการเรียกชื่อก่อนการมีพระที่นั่งวิหารสมเด็จองค์ที่ยังเห็นเป็นหลักฐานอยู่ทุกวันนี้ เพราะพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ชัดเจนว่า พระที่นั่งองค์นี้เปลี่ยนชื่อมาจากพระที่นั่งมณฑลภิเชกซึ่งถูกฟ้าผ่าเมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๖ ซึ่งเป็นเหตุการณ์หลังจากนั้นอีก ๗ ปี และพระที่นั่งวิหารสมเด็จก็ตั้งอยู่ข้างในเป็นแต่ให้สร้างขึ้นใหม่ ไม่จำเป็นต้องขยายกำแพงวัง ดังนั้นพระที่นั่งองค์ที่สร้างขึ้นในคราวขยายพระราชวังจะต้องเป็นพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์อย่างแน่นอน ซึ่งจะตรงกับคำให้การชาวกรุงเก่าที่กล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดให้สร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่อีก ๓ องค์ โดยหนึ่งในจำนวนนั้นคือพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์

พระที่นั่งองค์นี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่

บรรทมของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีหลักฐานว่าตอนปลายรัชกาล พ.ศ. ๒๑๙๘ พระองค์ทรงพระประชวรหนักจึงแปรพระราชฐานไปประทับที่พระที่นั่งเบญจรัตนฯ ซึ่งเป็นพระราชมณเฑียรองค์เดิม

ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์เป็นที่ประทับฝ่ายใน เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตที่เมืองลพบุรีได้อัญเชิญพระบรมศพลงมาประดิษฐานไว้ที่พระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ เพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศล พระมหากษัตริย์องค์ต่อมาที่ประทับ ณ พระที่นั่งองค์นี้คือ สมเด็จพระเจ้าเสือ และสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมีการปฏิสังขรณ์ครั้งหนึ่งโดยโปรดให้หรือเครื่องบนลงปรับปรุงใหม่ ๘ เดือน จึงแล้วเสร็จ

พระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์เป็นพระที่นั่งจตุรมุข มีมุขหน้าหลังยาวกว่ามุขข้างเป็นพระที่นั่ง ๒ ชั้น หลังคาเป็นทรงมณฑป ๕ ยอด มีมุขโถงเป็นพระที่นั่งเย็น ออกไปข้างทิศเหนือมีมุขบกแวนฟ้าตั้งในมุขโถงนั้น แต่คำให้การชาวกรุงเก่ากล่าวว่า เป็นพระที่นั่งจตุรมุข ไม่มีมุขเด็จมุขกระสันตั้งพระราชบัลลังก์ข้างในตรงกลาง พระที่นั่งองค์นี้คงมีกำแพงแก้วล้อมรอบ ลานพระมหาปราสาทด้านเหนือยังปรากฏซากอาคารก่ออิฐอยู่หลายหลัง

พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์

พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์สร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๕ เมื่อแรกสร้างขึ้นนั้น พระที่นั่งองค์นี้ตั้งอยู่นอกเขตพระราชวังบนพื้นที่ว่างระหว่างพระราชวังกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ จนถึง พ.ศ. ๒๑๗๙ จึงขยายเขตพระราชวังออกไปล้อมพระที่นั่งหลังนี้ไว้ข้างใน พระที่นั่งองค์นี้โดยปกติใช้เป็นที่พักประทับทอดพระเนตรการฝึกพลสวนสนาม การมหรสพ และการซ้อมกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคที่ท้องสนามหน้าจักรวรรดิ

พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ เมื่อแรกสร้างได้ชื่อว่า “ศิริยศโสธรพิมานบรรยงก์” คำว่า “ยโสธร” เป็นชื่อเมืองพระนคร (Angkor) ของขอม ส่วน “บรรยงก์” คือปราสาทขอมนั่นเอง

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๑๘๑ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงเห็นว่าจุลศักราช ๑๐๐๐ ปีชาลสัมฤทธิศกเป็นกสิยุค ให้เปลี่ยนเป็นปีกุน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีลบศักราชที่พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์องค์นี้

ในรัชกาลสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา ทำสงครามชิงราชบัลลังก์กับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระราชนัดดาของพระองค์ซึ่งดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ด้วยเหตุพระศรีสุธรรมราชาจะเอาพระชนิษฐาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นมเหสี ครั้นนี้สมเด็จพระ

พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์

นารายณ์มหาราชยกทัพเข้ามาถึงเขตพระราชฐานชั้นนอกตั้งกองบัญชาการที่พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระศพกรมหลวงโยธาเทพที่พระที่นั่งองค์นี้

พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์เป็นปราสาทโถงจตุรมุข มุขท้ายสั้นกว่าอีก ๓ มุข มียอดเดียวเป็นยอดมณฑป พื้นของพระที่นั่งยกเป็น ๓ ระดับ สำหรับเข้าทูลละอองธุลีพระบาทเข้าเฝ้าตามลำดับชั้นยศ กลางปราสาทตั้งพระแท่นสำหรับประทับทอดพระเนตรกระบวนแห่ การมหรสพ และการซ้อมกระบวนพยุหยาตราที่มุขข้างและมุขท้ายพระที่นั่งมีเกยพระราชยานส่วนมุขหน้าคงจะเป็นอัมรินทร์ทางขึ้น

พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์

พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ สร้างขึ้นที่กลางสระในเขตพระราชฐานชั้นในติดกำแพงพระราชวังด้านตะวันตก น้ำจากคลองท่อจะไหลเข้ามายังคูรอบพระที่นั่งทางประตูอุดมคงคา และน้ำที่ใช้แล้วจะไหลกลับคืนไปยังคลองท่ออีกครั้งหนึ่งทาง

ประตูลงชาติทวารสาคร การที่มีระบบการไหลเวียนของน้ำที่ดีทำให้น้ำในคูนั้นใสสะอาดอยู่ตลอดเวลา

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับกล่าวตรงกันว่า พระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์สร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาในราว พ.ศ. ๒๒๓๓ ซึ่งขัดแย้งกับจดหมายเหตุของชาวต่างชาติอย่างน้อย ๓ ฉบับ ที่ต่างกล่าวถึงพระที่นั่งหลังนี้ว่ามีอยู่แล้วในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

นิโคลัส แชรแวส ชาวฝรั่งเศสกล่าวว่า พระที่นั่งองค์ที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินอยู่ในลานชั้นในสุดเพิงสร้างขึ้นใหม่ประดับด้วยทองคำเป็นที่สังเกตได้โดยง่ายต่างจากพระที่นั่งองค์อื่น โดยมีแผนผังเป็นรูปกากบาท หลังคาพระที่นั่งประดับด้วยฉัตรหลายชั้น อันเป็นเครื่องหมาย หรือตราแผ่นดิน กระเบื้องที่ใช้มุงนั้นเป็นดีบุก งานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ทุกด้านทุกมุมนั้นงดงามมาก พระที่นั่งที่ประทับของสมเด็จพระราชินี พระธิดา และพระสนมซึ่งตั้งอยู่ใกล้พระที่นั่งที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ดูจากด้านนอกแล้วก็เห็นว่างดงามดี หันหน้าเข้าสู่อุทยานทำนองเดียวกัน ทางเดินนั้นมีลำคูตัดผ่านเป็นตาหมากรุก เสียงน้ำไหลรินเชื้อเชิญบุคคลที่นอนอยู่บนสนามหญ้าเขียวขจีที่ขอบคันคูนั้นให้เคลิ้มหลับเป็นที่ยิ่งนัก

พระที่นั่งองค์เดียวกันนี้บรรยายอยู่ในจดหมายเหตุของบาทหลวงเดอแซวซีย์

อุปทูตในคณะของราชทูตมองซิเออ เดอโซมองต์ ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระบรมราชานุญาตให้คณะทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าเป็นกรณีพิเศษในทึรโหรานแห่งหนึ่ง ณ พระราชวังกรุงศรีอยุธยา ภายหลังจากที่ได้เข้าถวายพระพรราชสาส์นอย่างเป็นทางการแล้ว สถานที่เข้าเฝ้านั้นไม่เคยมีชาวต่างประเทศคนใดได้เข้าไปก่อนเลยเป็นอุทยานที่น่ารื่นรมย์ตัดคั่นด้วยลำคูและทางเดินอันงดงาม ในคูนั้นเลี้ยงปลาซึ่งมีหน้าตาเหมือนหุ้ญที่หน้าตาอัปลักษณ์

นอกจากนี้บาทหลวงดาซาร์ด ซึ่งได้ร่วมคณะเข้าเฝ้าในวันเดียวกันกับบันทึกไว้ทำนองเดียวกัน

หลักฐานข้อมูลจากเอกสารทั้งสามฉบับแสดงภาพที่ชัดเจนของพระที่นั่งอันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน และคงจะไม่มีพระที่นั่งองค์อื่นใดที่จะมีบรรยากาศดังกล่าวได้นอกจากพระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์เท่านั้น อีกประการหนึ่งตำแหน่งของสมเด็จพระราชินี และพระธิดาที่แชร์แวสกล่าวว่าอยู่ใกล้กับที่ประทับของพระมหากษัตริย์นั้นเป็นที่ทราบแน่ชัดว่าหมายถึงตำแหน่งโคหาสวรรค์หรือตำแหน่งที่ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้นอกพระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์นั่นเอง

ดังนั้น พระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์จึงควรจะเป็นที่ประทับที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสร้างขึ้น ต่อมาเมื่อสมเด็จพระ

พระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติก็โปรดประทับที่พระที่นั่งองค์นี้ เช่นเดียวกับสมเด็จพระเจ้าท้ายสระและสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งในรัชกาลหลังนี้มีการซ่อมพระที่นั่งองค์นี้ครั้งหนึ่ง

พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ก็เช่นเดียวกับพระที่นั่งองค์อื่นๆ ในพระราชวังหลวงที่อยู่ในสภาพที่ชำรุด เหลือเฉพาะส่วนฐานก่อด้วยอิฐสลับกับศิลาแลง ตัวพระที่นั่งมีผังเป็นจตุรมุข ส่วนพื้นของพระที่นั่งน่าจะปูด้วยไม้ มีบันไดทางขึ้นลงที่มุขหน้าและมุขหลัง

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมกล่าวว่า เครื่องบนของพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์เป็นยอดทรงมณฑปยอดเดียว แต่คำให้การชาวกรุงเก่าเพิ่มเติมว่าเครื่องยอดมี ๔ ชั้น และมีพรหมพักตร์ ส่วนบนสุดประดับด้วยฉัตร

มีกำแพงแก้วเตี้ยๆ ล้อมรอบพระที่นั่ง ภายในวงกำแพงแก้วด้านตะวันตกเฉียงใต้มีห้องน้ำ มีผนังก่ออิฐ ส่วนล่างของผนังบุด้วยแผ่นหินแกรนิตปูพื้นด้วยแผ่นหินชนวน จากห้องน้ำมีแนวท่อระบายน้ำเสียไปสู่บ่อซึมซึ่งเป็นระบบกำจัดน้ำเสียที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย

มีระบบการประปาบนพระที่นั่งองค์นี้โดยยังปรากฏถึงน้ำประปายูริมคูด้านทิศตะวันตกท้ายพระที่นั่ง ส่วน รัชดาน้ำนั้นน่าจะอยู่ตรงประตูอุดมคงคาในคูด้านทิศเหนือ

อ่างแก้วตั้งอยู่ด้านตะวันออกของ

ถ้ำน้ำประปา เป็นสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน ขนาด ๙ x ๑๓ เมตร ก่อด้วยอิฐหุ้มทับด้วยหินปะการังทำนองจะทำให้เหมือนภูเขาจำลอง ภายในอ่างแก้วก่ออิฐเป็นเกาะเล็กเกาะน้อยจำนวนมากหุ้มทับด้วยปะการังเช่นกัน อ่างแก้วนี้ใช้เป็นที่เลี้ยงปลา มีบันไดทางขึ้นไปเดินได้บนขอบอ่างแก้วเพื่อดูปลาในอ่างนั้น ในอ่างแก้วคงจะมีน้ำพุตั้งที่กล่าวไว้ในพงศาวดาร

ที่ขอบสระมีกำแพงล้อมรอบพระที่นั่งอีกชั้นหนึ่ง บนสันกำแพงประดับด้วยโคมไฟดินเผาทรงดอกบัวตูม กำแพงนี้มีประตูทั้ง ๔ ด้าน มีสะพานข้ามคูไปยังเขตพระราชฐานชั้นกลางทางด้านตะวันออกและประตูมหาโกศราชทางทิศตะวันตก

ประตูที่กำแพงด้านเหนือเป็นทางเสด็จออกสู่พระที่นั่งกลางสระสร้างไว้สำหรับมีเทศน์มหาชาติ ส่วนประตูด้านทิศใต้เป็นทางเสด็จออกสู่พระที่นั่งโปรยข้าวตอก ซึ่งสร้างไว้สำหรับเป็นที่ประทับทอดพระเนตรปลาที่ทรงเลี้ยงไว้ในสระ เช่น ปลาหน้าคน ปลากระโทง และปลาตะเพียนทอง เป็นต้น พระที่นั่งองค์นี้เป็นพระที่นั่งโถงไม่มีฝ้ามีแต่ลูกกรงลูกมะหวดรอบพระเฉลียง เสาพระที่นั่งลงรักปิดทองลายพุ่มข้าวบิณฑ์ นอกจากนี้ที่กลางสระด้านทิศตะวันออกยังมีพระที่นั่งสำหรับทอดพระเนตรดาว สุริยุปราคาและจันทรุปราคาเป็นพระที่นั่งไม่มีหลังคามีแต่พื้นและลูกกรงลูกมะหวดล้อมรอบ

เชิงอรรถ

๑. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๓ โปรดดู “พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ” คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา ๒๕๑๕) หน้า ๔๔๓ และพระราชวังหลวงสร้างในปีเดียวกับการสร้างเมืองอยุธยา ปรากฏรายชื่อพระที่นั่งต่าง ๆ ที่สร้างครั้งแรก ๓ หลัง โปรดดู พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๖) หน้า ๑๑๑ ส่วนชื่อพระที่นั่งมิ่งคลาภิเศกปรากฏอยู่ในบานแพนกของกฎหมายซึ่งตราขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น กฎหมายพิสูจน์ตำแหน่งพลิง พ.ศ. ๑๘๘๙ และพระอัยการลักษณะโจร พ.ศ. ๑๙๐๓ เป็นต้น โปรดดู กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอุดมศึกษา, ๒๕๒๑) หน้า ๒๒๙ และ ๔๓๑
๒. พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์....., หน้า ๔๔๗
๓. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “เรื่องพระราชมณเฑียรในกรุงเก่า” ประมวลพระราชนิพนธ์เบ็ดเตล็ดในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พิมพ์แจกเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล. ประจวบ กล้ายไม้ (จมีนเทพสุรินทร์) ณ เมรุวัดสังเวชวิศยาราม วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๐๘) หน้า ๔๖-๔๗
๔. พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์....., หน้า ๔๔๘
๕. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑....., หน้า ๑๒๑
๖. พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์....., หน้า ๔๔๘-๔๕๒
๗. เล่มเดิม, หน้า ๔๕๒
๘. กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวง....., หน้า ๑๐๘
๙. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑, หน้า ๓๑๘
๑๐. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๖) หน้า ๘-๙
๑๑. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ , หน้า ๑๖ พระราชพงศาวดารกล่าวว่าใน พ.ศ. ๒๑๙๙ ให้ยกกำแพงพระราชวังออกไปให้สร้างพระมหาปราสาทวิหารสมเด็จพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ โปรดดูเรื่อง “พระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์” ด้านท้ายของบทความนี้ คือ การขยายพระราชวังออกไปทางทิศเหนือแต่จากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีและจากเอกสารทางประวัติศาสตร์เชื่อว่ามีการขยายพระราชวังออกมาโดยรอบ
๑๒. เล่มเดิม, หน้า ๑๑
๑๓. โปรดดูเรื่อง “พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์” ในบทความเดียวกันนี้
๑๔. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒....., หน้า ๑๕๐
๑๕. กรมศิลปากร “ว่าด้วยแผนที่กรุงศรีอยุธยา” ประชุมพงศาวดารภาพที่ ๖๓ เรื่องกรุงเก่า พิมพ์ครั้งที่ ๔ (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา,

๒๕๑๑) หน้า ๑๓๔-๑๔๑

๑๖. เมื่อพระยาโบราณราชธานินทร์พบส่วนยอดประตูประทิมพัคตรีนแล้วได้ตรวจสอบแผนที่กรุงศรีอยุธยา แล้ววินิจฉัยว่าเป็นส่วนยอดของประตูพิศาลสีลา แต่ผู้เขียนพิจารณาจากภาพถ่ายเก่าเมื่อยอดประตูนี้ยังอยู่ในที่เดิมแล้วเห็นว่าเป็นยอดของประตูพิศาลสีลา ซึ่งเป็นประตูล้อมหมู่พระมหาปราสาทไม่ได้ ตำแหน่งที่พบอยู่ราวกลางท้องสนามหน้าจักรวรรดิใกล้เคียงกับแนวกำแพงชั้นในซึ่งปัจจุบันขุดพบรากฐานของประตูแล้ว จึงเห็นว่าการจะเป็นยอดของประตูสุรินทวาร อีกประการหนึ่งกำแพงล้อมพระมหาปราสาทนั้นขุดพบรากฐานของกำแพงพบว่า เป็นกำแพงขนาดเล็กกว่า ประตูเดิม, หน้า ๑๕๒ และเชิงอรรถที่ ๖๐

๑๗. เล่มเดิม, หน้า ๑๕๒

๑๘. หน้าเดิม และเชิงอรรถที่ ๕๕

๑๙. เล่มเดิม, หน้า ๑๔๔

๒๐. กรมศิลปากร, เรื่องกฎหมายตราสามดวง....., หน้า ๓๘

๒๑. บาทหลวงเดอ ชัวซีย์ (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล) จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยาม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๑๖) หน้า ๓๗๔

๒๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องประดิษฐานพระสยามวงศ์ในลังกาทิพย์ พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๑) หน้า ๗๔

๒๓. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒....., หน้า ๒๑๙-๒๒๑

๒๔. ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๕-๒๔๑๑ (กรุงเทพฯ : เจริญทองการพิมพ์, ๒๕๑๑) หน้า ๑๔๕

๒๕. เล่มเดิม, หน้า ๓๗๖

๒๖. กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓....., เชิงอรรถที่ ๘๒ หน้า ๑๕๔-๑๕๕

๒๗. ปรีดา ศรีชลาลัย (ผู้นำเสนอ), “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม” แฉกงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๓ เล่มที่ ๒ เดือนพฤษภาคม ๒๕๑๒, หน้า ๒๘

๒๘. บาทหลวงดาซาร์ด (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล) จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยาม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๗) หน้า ๔๕

๒๙. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องประดิษฐานพระสยามวงศ์....., หน้า ๗๔

๓๐. พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒....., หน้า ๒๔

๓๑. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม” , หน้า ๓๑-๓๒

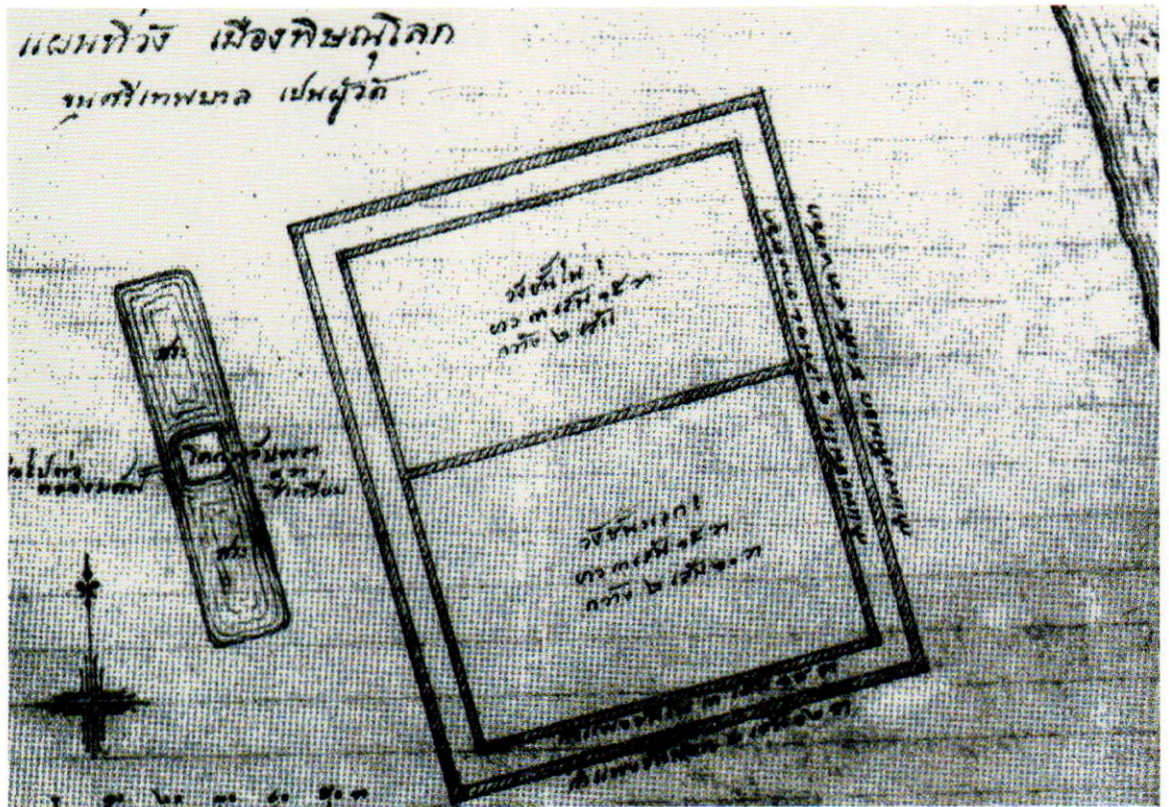
๓๒. กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓....., หน้า ๕๖

๓๓. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑....., หน้า ๒๘๓ และ ๓๑๘

๓๔. เล่มเดิม, หน้า ๓๖๘

พระราชนิพนธ์

คันฉ่องวิเศษ

พระราชวังจันทน์ที่เมืองพิษณุโลก ปัจจุบันยังปรากฏรากฐานของสิ่งก่อสร้างที่เคยเป็นพระราชวังมาก่อน และในบางบริเวณที่สันนิษฐานว่าเคยเป็นที่ตั้งพระราชวังจันทน์ก็ได้ใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม

หลักฐานเกี่ยวกับเรื่องราวของพระราชวังจันทน์ที่ปรากฏให้คนรุ่นหลังได้รู้จักคือ หลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดี และหลักฐานที่ได้จากเอกสารประวัติศาสตร์ ซึ่งสันนิษฐานว่า พระราชวังจันทน์สร้างขึ้นในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท แห่งกรุงสุโขทัย

สาเหตุการสร้างพระราชวังแห่งนี้

เนื่องมาจากพิษณุโลกเป็นเมืองใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างอาณาจักรสุโขทัยทางเหนือและอาณาจักรอยุธยาทางใต้ จึงเป็นเมืองสำคัญประจำเป็นประตูเปิดสู่สองอาณาจักร แม้อาณาจักรไฉยได้เมืองพิษณุโลกก็เหมือนยึดได้เมืองหลวงของอีกฝ่ายหนึ่ง

ดังนั้น เมื่อกรุงศรีอยุธยาเริ่มตัวเป็นบ้านเมืองเข้มแข็งขึ้น จึงพยายามอย่างยิ่งที่จะยึดเมืองพิษณุโลกไว้ เพื่อจักได้ก้าวเข้าไปควบคุมอาณาจักรสุโขทัย

ด้วยเหตุดังกล่าว ทำให้พระมหาธรรมราชาลิไทจำเป็นต้องเสด็จมาประทับตั้งศูนย์กลางบริหารบ้านเมืองที่เมือง

พิษณุโลกอยู่ถึง ๗ ปี เพื่อป้องกันการคุกคามของอาณาจักรอยุธยา และได้โปรดให้สร้างพระราชวังขึ้นเป็นที่ประทับพระราชวังที่สร้างในครั้งนั้นน่าจะสร้างด้วยเครื่องไม้และคงจะไม่ใหญ่โตงดงามนัก

เมืองพิษณุโลกและพระราชวังแห่งนี้ยังทวีความสำคัญเพิ่มขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า **ขุนหลวงพะงั่ว** เพราะกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยนี้มีกำลังกล้าแข็งขึ้น จึงพยายามอย่างยิ่งที่จะขยายอิทธิพลเข้าครอบคลุมนครอาณาจักรสุโขทัย และก็ประสบผลสำเร็จส่วนหนึ่งคือสามารถยกกำลังเข้ายึดเมืองพิษณุโลกได้ และเลยมาถึงบางส่วนของอาณาจักรสุโขทัย แต่ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ มิได้ทรงหักหาญเข้าครอบครองกรุงสุโขทัย ทรงมอบอำนาจการบริหารกรุงสุโขทัยส่วนหนึ่งให้แก่เชื้อสายราชวงศ์พระร่วงปกครองดังเดิม แต่ทรงใช้วิธีควบคุมโดยส่งพระมหาอุปราชขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกมิได้ขาด เมืองพิษณุโลกในครั้งนั้นจึงอยู่ในฐานะที่เป็นทั้งเมืองหน้าด่านและเมืองลูกหลวงพระราชวังจันทน์ก็คงเป็นที่ประทับของพระมหาอุปราชทุกพระองค์ในระยะนั้น

ในรัชสมัยสมเด็จพระนครินทราธิราชแห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงใช้วิธีสร้างสัมพันธฉันท์เครือญาติกับกรุงสุโขทัย โดยโปรดให้เจ้าสามพระยาราชโอรสอภิเษกกับพระราชธิดาพญาไสยลือไท มีพระราชโอรสคือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงทรงมีเชื้อสายทั้งสุโขทัยทางพระราชมารดา และอยุธยาทางพระราชบิดา พระองค์จึงทรงเป็นที่เคารพรักของอาณาจักรทั้งสอง และเคยเสด็จมาครองเมืองพิษณุโลกในฐานะพระมหาอุปราชอยู่ระยะหนึ่ง

ครั้นเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงดำเนินนโยบายปฏิรูปการปกครองด้วยการยกเลิกระบบเมืองลูกหลวง เพื่อตั้งอำนาจซึ่งกระจายอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ เข้าสู่เมืองหลวงอันเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรเพียงแห่งเดียว

พระราชกรณียกิจเช่นนี้นับเป็นผลดีต่อประเทศชาติในขณะนั้น แต่ก็เท่ากับเป็นการลดอำนาจเจ้าเมืองน้อยใหญ่ โดยเฉพาะหัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้แก่ เมืองสวรรคโลก เมืองสองแคว และเมืองเซียง เป็นต้น เมืองเหล่านี้ได้พยายามต่อต้านการลดอำนาจในครั้งนั้น โดยเฉพาะพระยาบุรุษรัตนเจ้าผู้ครองเมืองเซียง ได้คบคิดกับพระเจ้าติโลกราชแห่งแคว้นล้านนา ซึ่งมีเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีร่วมมือกันเพื่อฟื้นฟูอาณาจักรสุโขทัย

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงต้องเสด็จมาประทับ ณ เมืองพิษณุโลก และทรงผนวชที่วัดจุฬามณีอยู่ ๘ เดือน และโปรดสถาปนาเมืองนี้เป็นราชธานี ทั้งนี้เพื่อป้องกันและปราบปรามการคุกคามของพระเจ้าติโลกราช ตลอดจนจระับเหตุการณ์จลาจลของหัวเมืองฝ่ายเหนือ

รวมทั้งดูแลปกครองอาณาจักรสุโขทัยด้วย การเสด็จมาประทับที่เมืองพิษณุโลก ในครั้งนั้นของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ยาวนานถึง ๒๕ ปี จึงน่าจะโปรดให้ สร้างพระราชวังขึ้นใหม่ในสถานที่พระราช วังเดิมให้ใหญ่โตมั่นคงและงดงาม พระ ราชวังที่กล่าวถึงนี้ก็คือ พระราชวังจันทน์

จากหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่ง หน่วยศิลปากรที่ ๓ สุโขทัย ได้ขุดค้น ตรวจสอบพบรากฐานแนวกำแพงพระราช- วังทั้งชั้นนอกชั้นในตลอดจนรากฐานอาคาร ซึ่งสามารถบอกได้ว่าการก่อสร้างพระราช วังครั้งนี้แผนผังเป็นระบบเช่นเดียวกับ พระราชวังของกรุงศรีอยุธยาคือ มีหมู่พระ ที่นั่ง ตำหนัก กำแพงล้อมรอบอุทยานที่ ประกอบด้วยพระที่นั่งหรือตำหนักอยู่กลาง สระทางทิศตะวันตกของพระราชวังเหมือน พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ และมีวัดขนาด ใหญ่ที่มีเจดีย์ประธานทรงปรางค์ คือ วัด พระศรีมหาธาตุ เป็นวัดหลวงอยู่ทางทิศ ใต้เหมือนวัดพระศรีสรรเพชญ์

ครั้นสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตร- โลกนาถ เมืองพิษณุโลกลดฐานะเป็น เมืองลูกหลวง เพราะพระมหาจักรีรัย แห่งกรุงศรีอยุธยาพระองค์ต่อมาได้โปรด ให้ผู้ที่ทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราช เสด็จมาครองเมืองพิษณุโลกเกือบทุกพระ องค์ โดยเฉพาะสมเด็จพระนเรศวรมหา- ราช มีพระราชสมภพ ณ พระราชวังแห่ง นี้ และได้ครองเมืองพิษณุโลกในฐานะ พระมหาอุปราชถึง ๑๕ ปี จนทรง

ประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง จึงได้เสด็จ ไปประทับที่กรุงศรีอยุธยา

การเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยาในครั้ง นั้น โปรดให้อพยพราษฎรจากพิษณุโลก ไปด้วย ทำให้เมืองพิษณุโลกกลายเป็น เมืองร้างไประยะหนึ่ง พระราชวังจันทน์ก็ คงอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม

ปัจจุบันพระราชวังจันทน์ ได้ปรัก หักพังสูญสลายไปสิ้น คงเหลือแต่ราก ฐานอาคาร หลักฐานสำคัญที่เกี่ยวกับ ลักษณะโครงสร้างและสถาปัตยกรรม ตลอดจนสภาพแวดล้อมของพระราชวัง จันทน์นั้นปรากฏในพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าบรม วงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ครั้งเสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๔๔๔ ว่า “.....เวลาบ่าย ๓ โมง ทำ การพิธีให้พระแสงที่ประำหน้าที่ว่าการ มณฑล แล้วแจกเสมาตามเคย เวลาเย็น ไปที่พระราชวัง ซึ่งตั้งอยู่เหนือพลับพลา ประมาณ ๒๐ เส้น วงกำแพงโดยรี ๖ เส้น โดยกว้าง ๓ เส้น เป็นกำแพง ๒ ชั้น ชั้นนอกอยู่ค่อนข้างจะทรุดโทรมมาก เหลือ อยู่พื้นพื้นดินนิดหน่อย แต่ชั้นในที่ยังเหลือ ๒ คอกเศษ ๓ คอกก็มี ที่ในวันนั้นยังมี รากซึ่งเข้าใจว่าเป็นพระที่นั่งโดยยาว ๒๒ วา กว้าง ๗ วา มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ห้างข้างพระที่นั่งไป ข้างละ ๕ วา โดย รอบไม่ได้ย้อมมูมอย่างใดอย่างหนึ่งเลย คณะเห็นจะเป็นหลังยาวเหมือนพระที่

นั่งจันทร์พิกาลเมืองลพบุรี จะเป็นฝีมือ
ครั้งกรุงเก่า ต่อจากนั้นออกไปตามด้านริ
ซึ่งจะเห็นด้านในมีสระยาวอยู่กลางสระเป็น
พระที่นั่งเย็น ในสระนั้นยังมีน้ำอยู่ มีราง
น้ำเข้ามาแต่จะแห้งไต่ยังทางไปไม่ถึง มี
ต้นจิก ต้นไทร ซึ่งดูแก่มาก จนใบเล็กแต่
กิ่งก้านคดงอ ดูเหมือนเดิมจะเปนนไม้ดัด
ปลูกอยู่รอบสระและรอบเกาะอย่างเปน
ระยะ คนปลูกไม่ใช่ขึ้นเอง....”

และจากพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เรื่องจดหมาย
ระยะทางไปพิษณุโลก พ.ศ. ๒๔๔๔ ว่า

“..... เพื่อจะดูวัง ได้ข้ามกำแพงชั้น
นอกแลชั้นในเข้าไปทางด้านตะวันออก
เข้าใจว่าเป็นหน้าวัง แล้วข้ามกำแพงชั้น
ในแลชั้นนอกข้างทิศตะวันตกออกไปนอก
วัง ดูหนองสองห้องเป็นสระใหญ่ กลางมี
โคกเป็นเกาะ ขุนศรีเทพบาลบอกว่าผู้
ใหญ่เขว่าเป็นที่ตั้งพลับพลา ขื่อนี้มีความ
เชื่อที่เดียวด้วยเหมือนกันกับพระที่นั่ง
บรรยงก์รัตนาศน์ ท้ายสระกรุงเก่าที่เดียว
ผิดแต่ที่กรุงเก่าเป็นไปตามขวางที่นี้เป็น
ตามยาว ด้วยอำนาจมีเกาะขวางกลาง
ทำให้ทางน้ำด้านกว้างของสระแคบแลตอน
เสียแล้วทางหนึ่งด้านข้างกำแพงเสียด้วย
จึงได้มีสัญญาเห็นเป็นสองสระ เรียก
หนองสองห้อง เป็นชื่อชาวบ้านตั้งภายหลัง
ด้านยาวของสระข้างตะวันตก มีลำ
รางเล็กไปออกคลองมด้น ต้องเป็นที่ที่ไช
น้ำ ที่เกาะตรงปากท่อมิดันไทรต้นหนึ่ง
ขุนศรีเทพบาลว่ากรมหลวงประจักษ์เมื่อ

เสด็จหนองคายครั้งแรก ได้เสด็จมาผูก
ชิงช้าประทับอยู่ที่นี้ ได้ขอให้ขุนศรี
เทพบาลช่วยวัดแปลนวังให้มีขนาดดังนี้
(ภาพแผนที่วังเมืองพิษณุโลก) แต่จะผิด
ถูกประการใด ขุนศรีเทพบาลรับผิดชอบ
เป็นที่น่าสงสัยอยู่ว่า สระสองห้องนั้นคง
จะเป็นที่ประทับสำราญพระทัย อันแคว
ล้อมไปด้วยพฤษชาติเป็นสวน ควรจะ
อยู่ในกำแพงวัง นี่เหตุไรจึงอยู่นอกกำแพง
วัง แต่ว่าไม่ได้บางทีจะมีกำแพงโอบมาอีก
เป็นที่สวนเพิ่มเติมบวกเข้ากับวังในภาย
หลังก็เป็นได้ แต่จะดูอะไรก็ไม่เห็น เพราะ
รกเหลือเกิน กำแพงวังที่มีอยู่อย่างไรตาม
ที่เขียนไว้ฉัน ดูเห็นไม่ใคร่ได้ เพราะเหลือ
อยู่เดียวไม่ใคร่พ้นยอดพง เห็นจะถูกหรือ
เหมือนกัน ที่เขียนไว้เป็นวงเป็นกงนั้น
ตามที่ขุนศรีเทพบาลแกได้บุกไปเห็น
บางที่กำแพงส่วนที่ล้อมสระจะมี แก่ไม่ได้
บุกไปดูก็ได้ แลพระยาเทพาบอกว่าได้
เห็นแต่ก่อนที่ในวังนั้นงามเป็นฐานทอง
พระโรง เพราะท่วงที่ที่ว่าเหมือนกับ
ปราสาทวิหารสมเด็จพระกรุงเก่าที่เคยได้เห็น
มาได้ขอให้พระยาเทพาค้นดู ถ้าพบอ้าย
สิ่งที่ก่ออิฐให้ถางไว้ ดูแล้วกลับทางเดิม
เข้าถนนริมน้ำเลียบบลงมา ที่ว่าการมณฑล
ถึงที่พักเที่ยง ๒๖ นาที”

หลักฐานสำคัญอีกประการหนึ่งคือ
การขุดค้นทางโบราณคดีของนักโบราณคดี
กรมศิลปากร ซึ่งได้ดำเนินการขุดค้นเมื่อ
พ.ศ. ๒๕๓๕

การขุดค้นครั้งนี้ นักโบราณคดีได้

ดำเนินการขุดตรวจสอบชนิดและรูปร่างของโบราณสถานด้วยวิธีการขุดลอกตามแนวอิฐ ซึ่งได้พบข้อมูลเบื้องต้น สรุปว่าพระราชวังนี้ มีกำแพง ๒ ชั้น ชั้นนอกกว้าง ๑๘๕.๕๐ เมตร ยาว ๒๗๐.๕๐ เมตร กำแพงชั้นในกว้าง ๑๔๔.๕๐ เมตร ยาว ๑๘๑ เมตร มีพื้นที่รวมทั้งหมด ๕๐,๑๗๗ ตารางเมตร หรือ ๓๑.๓๖ ไร่ เป็นพระราชวังชั้นบนที่สร้างขึ้นภายหลังที่ชั้นล่างลึกลงไปจากผิวดินปัจจุบัน ประมาณ ๑.๓๐ เมตร มีซากอาคารที่สันนิษฐานว่าเป็นพระราชวังสมัยแรกที่สร้างก่อน มีลักษณะเป็นแนวกำแพงและอาคารอื่นอีกเช่นเดียวกัน แต่ยังไม่สามารถทราบรูปทรงแน่นอนได้

การขุดค้นตรวจสอบยังไม่เสร็จสิ้นสมบูรณ์ เนื่องจากพื้นที่ของพระราชวังจันทร์ ปัจจุบันได้เป็นที่ตั้งโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม มีอาคารตึกเรียนขนาดใหญ่จำนวนหลายหลังสร้างคร่อมทับอยู่ เป็นอุปสรรคของการขุดค้นตรวจสอบ

อย่างไรก็ตาม ในการตรวจสอบครั้งนี้ นักโบราณคดีได้พบร่องรอยรากฐานอาคารถึง ๒ ชั้น ตลอดจนหลักฐานอื่น ดังที่ได้สรุปไว้ในเอกสารการขุดค้นตรวจสอบโบราณสถาน “พระราชวังจันทร์” ในโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม จังหวัดพิษณุโลก ของนายเอิบเปรม วัชรานุกร ความว่า

ในการขุดค้นพบอิฐขนาดเล็กลง

เดียวกับอิฐที่ใช้ก่อสร้างมณฑปพระพุทธบาทวัดจุฬามณี ปนอยู่กับอิฐขนาดอื่นในแนวกำแพงพระราชวัง และรูปแบบสถาปัตยกรรม การเพิ่มมุมย่อมุมที่มุมกำแพงพระราชวัง และประตูที่กำแพงชั้นนอกนั้น และรูปร่างแผนผังอาคารที่คร่อมทับบนแนวกำแพงกั้นกลาง แบ่งพระราชวังออกเป็นฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ก็มีลักษณะเดียวกันกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ลพบุรี ควรเป็นประเด็นสรุปได้ว่าการซ่อมแซมพระราชวังครั้งใหญ่ ถึงขั้นรื้อและสร้างใหม่เป็นกำแพง ๒ ชั้น ทับบนที่เดิมนั้น น่าจะเป็นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑)

หลักฐานและข้อสันนิษฐาน ซึ่งนักโบราณคดีสรุปว่า พระราชวังจันทร์ได้รับการเปลี่ยนแปลง หรือก่อสร้างเพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่งในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ยังจะต้องมีการขุดค้นตรวจสอบเพิ่มเติมหรือค้นหาหลักฐานจากเอกสารเกี่ยวข้องอื่นๆ อีก

ปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานเอกสารเกี่ยวกับการประทับอยู่หรือการก่อสร้างเพิ่มเติมในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงยังไม่มีข้อมูลสำหรับประเด็นนี้

พระราชนัดดาในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

เรวัต จิตฺตโกวิท

พระราชวังจันทร์เกษมตั้งอยู่บน
เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ด้านทิศ
ตะวันออกเฉียงเหนือใกล้ตลาดหัวรอ
ตำบลหอรัตนไชย อำเภอพระนครศรี-
อยุธยา เป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน
และพระมหากุปราชแห่งกรุงศรีอยุธยา ๘
พระองค์ด้วยกัน อันได้แก่ สมเด็จพระ
นเรศวรมหาราช สมเด็จพระเอกาทศรถ
เจ้าฟ้าสุทัศน์ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ขุนหลวงสรศักดิ์ (พระเจ้าเสือ) สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวท้ายสระ สมเด็จพระเจ้าบรม
โกศ และเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

ตามประวัติกล่าวว่าเป็นที่ประทับ
ในสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ขณะทรง
ดำรงตำแหน่งพระยุพราชครองเมือง
พิษณุโลก เมื่อเสด็จลงมาเฝ้าสมเด็จพระ
มหาธรรมราชา พระราชบิดา พระราช
ทานชื่อว่า **วังจันทร์** แต่คนทั่วไปเรียกว่า
วังใหม่ แต่เหตุที่พระราชวังนี้ มีชื่อว่าวัง
จันทร์เกษมนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ได้ทรงสันนิษฐานไว้ในหนังสือสาส์น
สมเด็จพระ ฉบับลงวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ.
๒๔๘๑ ว่า คำสร้อยเกษมนั้น พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้ง ด้วย
ทรงมีพระราชดำริว่า พระราชวังซึ่งได้ทรง
สร้างขึ้นเป็นที่ประทับที่กรุงเก่านี้เดิมเป็น
วังหน้า เรียกว่า **วังจันทร์บวร** ให้เปลี่ยน
เรียกเสียใหม่ว่า **วังจันทร์เกษม** และ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ ก็ได้ทรงขยายความเพิ่ม

เติมในหนังสือสาส์นสมเด็จพระฉบับลงวันที่
๕ พฤษภาคม ๒๔๘๑ ว่า

“คำว่า **วังจันทร์** นั้น น่าจะย่อมา
แต่วังตำหนักจันทร์ เป็นคำสามัญนามสำหรับ
เรียกสถานที่อยู่ของเจ้านายใหญ่โต วังจันทร์ที่
เมืองพิษณุโลก วิเคราะห์ตามแผนที่น่าจะเป็น
พระราชวังมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ต่อมาเมื่อลล
ศักดิ์ลงมาเป็นแต่เมืองเจ้านายครอง จึงเรียกว่า
วังจันทร์ สมัยเมื่อพระนเรศวรมหาราชทรง
ครองเมืองพิษณุโลก เสด็จประทับ ณ วังเดิม
ซึ่งเรียกว่า วังจันทร์มาแต่ก่อน แล้วมาทรง
สร้างวังขึ้นสำหรับเป็นที่ประทับในเวลาเสด็จลง
มาพระนครศรีอยุธยาเป็นครั้งเป็นคราว วังนั้น
คงเรียกกันว่า **วังใหม่** อย่างเรียกในพระราช
พงศาวดาร มาจนสมัยเมื่ออพยพผู้คนเมือง
เหนือลงมาตั้งต่อสู้ศึกพระเจ้าหงสาวดี สมเด็จพระ
พระนเรศวรได้เสด็จมาประทับประจำอยู่ที่วัง
ใหม่ พวกชาวเหนือที่ตามเสด็จลงมาจึงเรียกวัง
ใหม่ว่า **วังจันทร์** เหมือนวังที่เคยประทับ ณ
เมืองพิษณุโลกคำว่า **บวร** น่าจะเพิ่มเมื่อเป็น
ที่ประทับของสมเด็จพระเอกาทศรถ มาดัดคำ
จันทร์ออกเรียก **พระราชวังบวรสถานมงคล**
ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะ
เมื่อเป็นพระมหากุปราชได้เสด็จประทับอยู่ที่วัง
จันทร์บวร ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา
ทรงตั้งหลวงสรศักดิ์เป็นพระมหากุปราช มีพระ
นามว่า **กรมพระราชวังบวรสถานมงคล**
เลยถือเป็นแบบอย่างสืบมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา
ตอนปลาย คงเรียกวังจันทร์ว่า **วังหน้า**”

อาณาเขตพระราชวังในรัชสมัย
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสร้างนั้น

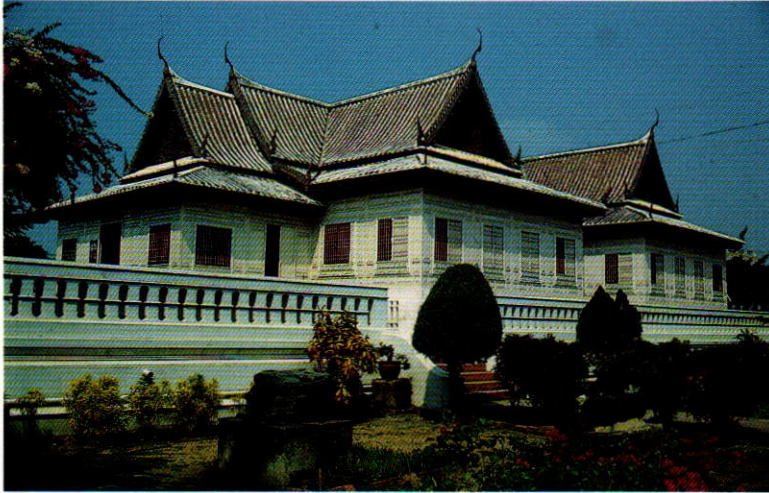
ทิศเหนืออันเป็นด้านหน้าจดกำแพงเมือง
ทิศตะวันตกถึงวัดขุนแสน ทิศใต้ถึงวัดเสื่อ
(ปัจจุบันคือ วัดเสนาสนาราม) ทิศตะวันออก
ไม่ทราบแน่ชัด ประกอบด้วยพระที่นั่ง
จตุรมุข พระที่นั่งพิมานรัตยา และศาลา
ลูกขุนใน พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร
เดชะคุปต์) ได้สันนิษฐานไว้ในหนังสือ
ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓ ว่า คงจะได้
มีโรงช้าง โรงม้า พระที่นั่ง และคลังต่างๆ
ด้วย และในหนังสือตำนานวังหน้าของ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ กล่าวว่า เขตวังหน้า
เดิมกว้างกว่าแนวกำแพงเดียวนี้นี้มาก วัด
เสนาสน์ วัดขมื่น ๒ วัดนี้อยู่ในเขตวัง
เพราะได้เคยขุดค้นพบรากฐานพระราชม
ณเทียร บัวหัวเสา บัวโคนเสา และฐาน
ระหัดน้ำ ได้ตามบริเวณที่กล่าวมาแล้ว
หลายแห่ง

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ
ได้ทรงกระทำพิธีราชาภิเษกในวังนี้ และ
เสด็จประทับอยู่ถึง ๑๔ ปี จนถึงปีชวด
พ.ศ. ๒๒๘๗ เกิดเพลิงไหม้เสียหายมาก
จึงเสด็จไปประทับในพระราชวังหลวงแล้ว
จึงโปรดให้กรมขุนเสนาพิทักษ์เป็นพระ
มหาอุปราช เสด็จไปประทับตามตำแหน่ง
กรมพระราชวังบวรสถานมงคล กรมพระ
ราชวังบวรมหาเสนาพิทักษ์หรืออีกพระ
นามหนึ่งคือ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร (เจ้าฟ้า
กุ้ง) เป็นพระมหาอุปราชอยู่ ๑๔ ปี มี
ความผิดต้องรับพระราชอาญาทิวักตโน
ระหว่างโทษ วังจันทร์เกษมก็ว่างมา

ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา หลังจากเสียกรุง
ศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว พระ
ราชวังนี้เหลือแต่ซากที่ก่ออิฐถือปูนเช่น
เดียวกับโบราณสถานอื่นๆ และถูกทอด
ทิ้งมานานจนกระทั่งถึงรัชกาลพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุง
รัตนโกสินทร์ ได้ทรงบูรณะขึ้นเพื่อใช้เป็น
ที่ประทับในเวลาเสด็จประพาสจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา และโปรดพระราชทาน
นามเสียใหม่ โดยเดิมสร้อยข้างท้ายว่า
พระราชวังจันทร์เกษม มีสิ่งก่อสร้างอัน
เป็นโบราณสถานที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบันนี้
ได้แก่

๑. กำแพงพระราชวัง ปัจจุบัน
ก่อเป็นกำแพงมีใบเสมา กว้าง ๑๓๓.๕๐
เมตร ยาว ๑๖๔.๐๐ เมตร มีประตูด้าน
ละประตู รวม ๔ ประตู แต่กำแพงเดิมนั้น
ปรากฏในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าว่า
“วังจันทร์เกษม มีกำแพงสองชั้นเหมือนวังหลวง
กำแพงชั้นนอกสูง ๗ ศอก แนวกำแพงยาวโดย
รอบ ๒๔ เส้น มีประตูใหญ่กว้าง ๔ ศอก ๖
ประตู ประตูน้อย ๒ ประตู”

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้าฯ ให้รื้อเอา
อิฐมาสร้างพระนครที่กรุงเทพฯ และสร้าง
พระอารามเสียเป็นอันมาก ต่อมาใน พ.ศ.
๒๔๓๘ พระยาไชยวิชิต (นาค ณ ป้อม
เพชร) ผู้รักษากรุงได้เกลื่อนกำแพงลง
เป็นแนวถนนรอบเกาะเมือง แนวกำแพง

บนขวา : พระที่นั่งที่ประทับ
ภายในพระราชวังจันทร์เกษม
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๔ บูรณะ
ครั้งใหญ่ ในรัชกาลที่ ๗
บนซ้าย : พลับพลาจตุรมุข
(ก่อนการบูรณะ) เป็นพลับ
พลาเครื่องไม้ หน้าบันของมุข
ได้เป็นลายพระราชลัญจกร
สังขพิมาน

รายละเอียดของบานพระ
บัญชาของพระที่นั่งที่ประทับ
ซึ่งมีบานขนาดกว้างกว่าปกติ
แต่ยังมีหย่องตอนล่างตาม
แบบไทย

ที่สร้างใหม่จึงร่นเข้าไปมาก

๒. พลับพลาจตุรมุข อยู่ใกล้
กำแพงด้านหน้า แต่เดิมเหลือซากที่ก่ออิฐ
ถือปูนของฐานพลับพลา ต่อมาพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้
สร้างตัวพลับพลาขึ้นใหม่ ใช้เป็นท้องพระ
โรง ยังมีพระแท่นที่ประทับตั้งอยู่ ฐาน
ของพลับพลา มีขนาด ๑๘.๕๐ เมตร ยาว
๓๑.๓๐ เมตร

ในหนังสือประชุมพงศาวดาร
ภาคที่ ๖๓ อธิบายถึงพลับพลาหลังนี้ว่า
“ถ้าว่าตามลักษณะที่ดูน่าจะเรียกว่า ฉมุข
หรือ จตุรมุขแปด เพราะมุขด้านหน้า ๓ ด้าน
หลัง ๓ ชั้นเดิม เป็นพลับพลาเครื่องไม้ หลังคา
มุงกระเบื้องมีข้อฟ้า ใบระกา หน้าบัน มุขทั้ง ๖
ของเดิมเป็นลายปูนปั้น คือ ทางด้านหน้ามุข
กลางเป็นลายพระราชลัญจกรครุฑพ่าห์ มุข
ใต้เป็นลายพระราชลัญจกรหงส์พิมาน ด้านหลัง
มุขกลางเป็นลายพระราชลัญจกรมังกรคาบแก้ว
มุขเหนือเป็นลายพระราชลัญจกรไอยราพต
มุขใต้เป็นลายพระราชลัญจกรสังขพิมาน”

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปก
เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้พระยาโบราณ
ราชธานินทร์ช่อม ในครั้งนั้นได้รื้อตัว
พลับพลาหมดทั้งหลังเปลี่ยน เสา รอด ดง
ช่อ หล่อด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ขยาย
ส่วนสูงของหลังคาทรงพลับพลาเดิมนั้น
ให้สูงขึ้นไปอีกสองชั้น ฝาใช้ไม้ตามเดิม
หน้าบันทั้ง ๖ เปลี่ยนเป็นลายไม้สลัก ต่อ
มาในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ เมื่อครั้งสมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นเสนาบดี
กระทรวงมหาดไทยทรงแนะนำให้พระยา

โบราณราชธานินทร์จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ เพื่อเก็บรวบรวมศิลปโบราณวัตถุ เรียกว่า ยุทธยาพิพิธภัณฑ์ และกรมศิลปากรได้ ประกาศเป็นสาขาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๙

๓. พระที่นั่งพิมานรัตยา เป็นตึก หมู่อยู่กลางพระราชวัง มีขนาดกว้าง ๒๕.๐๐ เมตร ยาว ๔๘.๕๐ เมตร สร้างขึ้นตามแนวรากฐานเดิม ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานให้เป็นที่ว่าการมณฑล

๔. พระที่นั่งพิชัยสถลลักษณ เป็น หอสอง ๔ ชั้น ตั้งอยู่ริมกำแพงพระราชวัง ทางตะวันออกด้านทิศใต้ มีขนาดกว้าง ๑๕.๘๐ เมตร ยาว ๑๗.๐๐ เมตร เดิม สร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา ต่อมาได้ทรุดพังลง

บนซ้าย : อังจันทร์ทางขึ้นพระที่นั่งพิมานรัตยา
บนขวา : ทางเข้าพระที่นั่งพิมานรัตยา ซึ่งเป็นที่ ประทับฝ่ายใน ด้านหน้าเป็นโถงทางเข้า มีเกยพระ ราชยานอยู่ด้านใน

พระที่นั่งพิชัยสถล-
ลักษณก่อนการ
บูรณะ

พระที่นั่งพิชัยสถลลักษณหลัง
การบูรณะ

หมู่ตึกที่พักประทับฝ่ายใน

สโมสรมะลิสา

ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดให้สร้างขึ้นตามรูปเดิม ใช้สำหรับเป็นที่ประทับทรงศึกษาดาราศาสตร์ ต่อมาได้ชำรุดทรุดโทรมลง กรมศิลปากร จึงได้บูรณะซ่อมแซมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙

๕. สโมสรมะลิสา สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขนาดกว้าง ๑๑.๒๐ เมตร ยาว ๒๐.๐๐ เมตร อยู่ใกล้กำแพงพระราชวังด้านตะวันออก

๖. ตึกสำหรับข้าราชการบริพาร สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่ริมประตูพระราชวังด้านหน้า ขนาดกว้าง ๘.๐๐ เมตร ยาว ๑๒.๐๐ เมตร

๗. ตึกโรงม้าพระที่นั่ง สร้างใน

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งอยู่ริมกำแพงด้านตะวันตกเฉียงเหนือ ขนาดกว้าง ๖.๐๐ เมตร ยาว ๑๗.๐๐ เมตร เรียกกันในครั้งนั้นว่า โบราณพิพิธภัณฑสถาน โดยขยายเป็นเจดีย์มุงสังกะสี ฝารอบ ๓ ด้าน ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรเมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๗ โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายสิ่งของจากโรงม้าพระที่นั่งไปจัดตั้งในพลับพลาดุรमुख

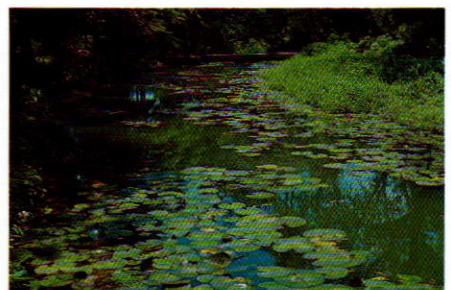
๘. ตึกที่ทำการภาค เป็นของสร้างในสมัยพระยาโบราณราชธานินทร์ (พระเดชะคุปต์) สมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา เป็นอาคารกว้าง ๑๐ เมตร อยู่ชิดกำแพงพระราชวังด้านทิศตะวันตกต่อกับทิศใต้ ส่วนที่อยู่ทางทิศตะวันตกยาว ๕๐.๐๐ เมตร ทิศใต้ยาว ๖๕.๐๐ เมตร

๙. ระเบียงมุงสังกะสีไปตามแนวกำแพงด้านเหนือกับด้านตะวันออก ใช้เป็นที่เก็บเครื่องศิลาจำหลัก เช่น ด้านข้างพลับพลาดุรमुख จัดตั้งพระพุทธรูปศิลาสมัยลพบุรี ด้านหลังพลับพลาจัดตั้งพระพุทธรูปและวัตถุอื่นๆ สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ทางด้านริมหอพิศัยศัลลักษณ์ จัดตั้งรูปพระโพธิสัตว์กับเทวรูปสมัยทวารวดี และสมัยลพบุรี

กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนพระราชวังจันทร์เกษมเป็นโบราณสถานแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘

ที่ประทับแรม
ในการเสด็จพระราชดำเนิน
นมัสการ
พระพุทธรูป สรบุรี

บุหลล ศรีทน
สุนิสา มั่นล

นับแต่ได้มีการพบรอยพระพุทธรูปที่เมืองสระบุรีในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ปีระกา ศก ๙๙๕ (พุทธศักราช ๒๑๗๖) เป็นต้นมา รอยพระพุทธรูปแห่งนี้ก็ได้เป็นปูชนียสถานสำคัญที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชและปวงอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย ได้เคารพสักการะทะนุบำรุงรักษาสืบมาทุกยุคทุกสมัย และได้มีประเพณีนิยมที่จะเดินทางไปนมัสการเป็นประจำในเดือนสาม และเดือนสี่ของทุกปี สืบมาจนปัจจุบัน

ปรากฏหลักฐานว่าพระมหาจักรพรรดิในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีพระราชศรัทธาเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธรูปตามอย่างประเพณีโบราณนั้นได้ทรงใช้เส้นทางเสด็จทางชลมารคจากพระนครศรีอยุธยาไปตามลำน้ำลำพบุรีและลำน้ำป่าสักก่อนจะเสด็จต่อทางสถลมารคไปตามทางที่เรียกว่า ถนนฝรั่งสองกลอง เป็นระยะทางอีกประมาณ ๕๐๐ เส้น หรือประมาณ ๒๐ กิโลเมตร จึงถึงจุดหมายปลายทางคือพระพุทธรูป ซึ่งต้องใช้เวลาเดินทางรอนแรมเป็นระยะเวลา ๒ วัน จึงจำเป็นต้องมีพระตำหนักที่ประทับแรมในระหว่างทาง นอกจากนี้ยังโปรดให้สร้างที่ประทับแรมเพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศล และเสด็จประพาสเป็นที่สำราญพระราชหฤทัย พระพุทธรูปอีกเป็นระยะเวลา ๓ - ๗ วัน ดังที่ยังมีร่องรอยของพระตำหนักที่ประทับแรมในเส้นทางเสด็จพระราช

ดำเนินนมัสการพระพุทธรูปเป็นระยะๆ ดังนี้

ตำหนักนครหลวง

ตำหนักนครหลวงเป็นที่ประทับพักแห่งแรกในเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธรูป ซึ่งปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่าสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีระยะทางห่างจากทำหน้าพระราชวังหลวง ๓๙๐ เส้น

ตำหนักนครหลวงแห่งนี้นอกจากจะสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับพักระหว่างทางในการเสด็จ ไปพระพุทธรูปดังกล่าวแล้ว ยังมีเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยาที่เกี่ยวข้องกับตำหนักแห่งนี้อีกหลายครั้ง เช่น ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) พระไตรภูวนาถิย์พระอนุชาได้ก่อกบฏแต่ถูกปราบลงได้ และเมื่อจะมีการสำเร็จโทษสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ได้เสด็จมาประทับแรม ณ ตำหนักนครหลวงครั้งหนึ่ง

ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑ - ๒๒๔๕) ซึ่งเกิดกบฏธรรมเถียรและกบฏบุญกว้าง ตำหนักนครหลวงก็ได้กลายเป็นที่ซ่อนสมผู้คน และที่ปราบพวกกบฏอีกเช่นกัน นอกจากนี้ในคราวที่เกิดเหตุขัดแย้งระหว่างกรุงศรีสัตนาคนหุตและเมืองหลวงพระบาง ในรัชกาลนี้ หลังจากเหตุการณ์สงบแล้ว พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่งขอความ

ช่วยเหลือจากกรุงศรีอยุธยาก็ได้แวะ
ประทับพัก ณ ตำหนักนครหลวงด้วย แต่
การใช้ตำหนักนครหลวงเป็นสถานที่
ประทับพักระหว่างทางไปนมัสการพระ
พุทธบาทก็มีได้ยกเลิก เช่น ในรัชกาล
สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ)
ก็ได้เสด็จทางชลมารคมาประทับก่อนจะ
เสด็จพระราชดำเนินต่อไปยังพระพุทธรูป
พระพุทธรูป บนเขาปถวิและเลยไปจน
ถึงเจดีย์บนเขาพนมโยง

ถึงแม้จะมีเหตุการณ์ประวัติศาสตร์
เกี่ยวเนื่องกับตำหนักนครหลวงหลายยุค
หลายสมัย แต่ตำแหน่งที่ตั้งของตำหนัก
รวมทั้งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมกลับ
เป็นเรื่องที่ไม่ทราบแน่ชัด อย่างไรก็ตาม
นักโบราณคดีได้ให้ข้อสันนิษฐานจากการ
ขุดแต่งศาลาพระจันทร์ลอยที่วัดเทพ
จันทร์ลอย ตำบลนครหลวง อำเภอ
นครหลวง ว่าน่าจะเป็นตำหนักนครหลวง
มาแต่เดิม เพราะได้พบแนวพื้นปูอิฐและ
เศษกระเบื้องดินเผา ซึ่งบริเวณนี้เองที่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงกล่าวถึงไว้ในพระราชนิพนธ์ระยะ
ทางเสด็จประพาสสมณธาตุอยุธยา พ.ศ.
๒๔๒๐ ว่า

“...ที่ประทับนั้นอยู่ริมน้ำ มีราก
ปราสาทอยู่บนที่เนินดินสูง พระพิทักษ์เทพ
ธานีว่า แต่ก่อนยังมีผนังอยู่ ราษฎรพึงรื้อเอา
อิฐไปทำวัดเสียไม่ช้านัก ได้ให้กรมเรศวรไปตรวจ
ดูเห็นเป็นอิฐกองใหญ่ จะสังเกตว่าอย่างไรเป็นแน่
ไม่ได้ แต่ประมาณได้ว่าที่นั่นยาวขวางแม่น้ำขึ้น

ไปประมาณเส้นหนึ่ง กว้าง ๑๕ วา แต่ที่กว้างนี้
เห็นจะเกินไป บางทีจะเป็นด้วยอิฐพังกระจาย
ออกไปมากหรือจะเป็นมุขสันสองข้างก็ดูไม่
ถนัดแต่เห็นจะเป็นข้างหน้า ข้างในอยู่ในตัว...”

ปัจจุบันบริเวณที่สันนิษฐานว่า
เคยเป็นที่ตั้งตำหนักนครหลวงนั้น ได้มี
การปฏิสังขรณ์ขึ้นเป็นอาคารทรงจัตุรมุข
และได้มีการนำแผ่นศิลา ซึ่งเป็นหินแกร-
นิตรูปวงกลม สกัดเป็นรูปที่สันนิษฐานว่า
น่าจะมีจุดมุ่งหมายทำเป็นธรรมจักร แต่
ยังค้างอยู่ประดิษฐานไว้ภายใน และชาว
บ้านเรียกกันต่อมาว่าพระจันทร์ลอย

ศาลาพระจันทร์ลอย ที่วัดเทพ
จันทร์ลอย อำเภอนครหลวง จังหวัดพระ
นครศรีอยุธยา คือ บริเวณที่ตั้งตำหนัก
นครหลวงที่ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ตำหนักท่าเจ้าสนุก

ตำหนักท่าเจ้าสนุก เป็นตำหนัก
ที่ประทับพักในเส้นทางไปนมัสการแห่งที่
สอง ซึ่งมีระยะทางห่างจากตำหนักนคร
หลวง ๖๖๑ เส้น และเป็นจุดที่สุดเส้นทาง
โดยทางชลมารค แล้วเปลี่ยนเป็นเส้นทาง
สถลมารคไปจนถึงพระพุทธรูป

ตามประวัตินั้น ตำหนักท่าเจ้าสนุก
สร้างขึ้นมาแต่ครั้งรัชสมัยสมเด็จพระเจ้า
ทรงธรรมซึ่งมีการค้นพบรอยพระพุทธรูป
และเกิดประเพณีนิยมในการเสด็จพระราช
ดำเนินไปนมัสการเป็นประจำแต่จะมีรูป
ลักษณะอย่างไรไม่ทราบชัด จนถึงรัชกาล
สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งมีพระราช

พระตำหนักสระยอ ในเส้นทางท่าเรือ-พระพุทธรบาท

ศรัทธาในการเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธรบาทเป็นอย่างยิ่ง และได้โปรดให้ทำการบูรณะและสร้างพระตำหนักตลอดจนสถานที่ซึ่งพุทธศาสนิกชนจะได้อาศัยพักเป็นระยะๆ ตลอดทางจากท่าเรือไปจนถึงพระพุทธรบาทนั้น ตำหนักท่าเจ้าสนุกก็ได้รับการซ่อมแซมเป็นเครื่องก่ออิฐถือปูน ซึ่งปัจจุบันไม่เหลือซากอาคารให้เห็นแล้ว คงมีเพียงสถานที่ที่พอจะกำหนดเป็นที่หมายว่าน่าจะเป็นที่ตั้งของตำหนักท่าเจ้าสนุก เพราะยังมีบริเวณฝั่งตรงข้ามที่เรียกว่าท่าเกยเป็นหลักฐานจากการบอกเล่าสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้

ตำหนักท่าเจ้าสนุกคงจะถูกทิ้งร้างไปแต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา เพราะเมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการเดินทางไปนมัสการพระพุทธรบาทสืบต่อมานั้น ไม่พบว่าได้มีการเสด็จพระราชดำเนินประทับพัก ณ ตำหนักท่าเจ้าสนุก ซึ่งอาจเป็นเพราะมีเรือที่แล่นได้เร็วขึ้น จึงสามารถเดินทางต่อไปถึงพระพุทธรบาทได้ ภายในเวลา ๑ วัน โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการสร้าง

ทางรถไฟสำหรับรถไฟขนาดเล็กจากท่าเรือถึงพระพุทธรบาทด้วย ตำหนักท่าเจ้าสนุกจึงคงเหลือแต่เพียงชื่อและเรื่องราวที่บันทึกไว้ในประวัติศาสตร์เท่านั้น

ตำหนักสระยอ หรือ ตำหนักนารายณ์

ตำหนักสระยอนี้สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสำหรับประทับแรมพักเสวยพระกระยาหารกลางวัน เพราะอยู่ในเส้นทางจากตำหนักท่าเจ้าสนุกก่อนถึงพระพุทธรบาท และหากออกเดินทางจากตำหนักท่าเจ้าสนุกในเวลาเช้าก็จะใช้เวลาเดินทางอีก ๔ - ๕ ชั่วโมง ซึ่งเมื่อถึงตำหนักสระยอก็เป็นเวลาใกล้เที่ยงพอดี ดังเช่นที่สุนทรภู่พรรณนาความไว้ในนิราศพระบาทว่า

“.....
ได้สัรยอทางจรไม่หย่อนเกิน
เขารับเดินการด่วนจะจวนเพล
ช้างที่นั่งก็รีบสั่งให้รีบไส
จนเหวี่ยงไหลหน้าแดงดังแสงเสน
ถึงสระยอรอช้างเสวยเพล
จนกองเกณท์เดินทางมาตามทันฯ
..... ฯลฯ

ถึงสระยอพอได้เวลาเสด็จ
ก็ตามเสด็จแวดล้อมพร้อมสลอน
กำหนดแดดแดดเที่ยงทึบกร
รีบกุญชรช้างที่นั่งขบวนตาม”
ตำหนักสระยอนี้กองโบราณคดี

กรมศิลปากร ได้ขุดแต่งบูรณะพบฐาน
ตำหนักก่อด้วยหิน ขนาดของตำหนัก
เล็กกว่าตำหนักธารเกษม มี ๒ ห้อง พื้น
ตำหนักมีร่องรอยปูพื้นฉาบด้วยปูน ด้าน
ทิศใต้มีทางเชื่อมต่อกับเกย และเจดีย์
สำหรับทอดพระเนตรภูมิประเทศ

ตำหนักสระย้อมีอาณาบริเวณโดย
รอบกว้างขวางเหมาะแก่การเป็นที่พักของ
บรรดาไพร่พลที่ตามเสด็จ นอกจากนี้ยังมี
สระน้ำสำหรับใช้บริโภคอุปโภคอย่าง
สมบูรณ์ มีชื่อเรียกกันต่อมาว่า สระยอ
สระสามเส้น สระกลาง และสระสี่ชมพู

พระราชวังท้ายพิบูล

การเสด็จพระราชดำเนินไปนมัส
การพระพุทธรูปแต่ครั้งก่อนมานั้นมักจะ
เสด็จประทับแรมอยู่ ๓ วันบ้าง ๗ วันบ้าง
ซึ่งจำเป็นต้องมีการสร้างที่ประทับแรมกึ่ง
ถาวร เพราะมีการเสด็จ เป็นประจำทุก
ปี และเกือบทุกรัชกาล ที่ประทับแรม ณ
พระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้นมาแต่รัชกาล
สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มีชื่อเรียกสืบมา
ว่า พระราชวังท้ายพิบูล

มหานาคผู้แต่งปูนโถงวาทคำฉันท์
ซึ่งเป็นเนื้อความเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวบรมโกศทรงพระราชศรัทธาบูรณะ
รอยพระพุทธรูปและพระมณฑป ได้
เสด็จไปสมโภชและนมัสการรอย
พระพุทธรูปเมื่อพุทธศักราช ๒๒๙๓
ก็ได้พรรณนาเส้นทางเสด็จ และกล่าว
ถึงตำหนักไว้ ๒ แห่ง คือ ตำหนักท่าเจ้า
สนุก และราชวังสถาน ซึ่งสันนิษฐานว่า
น่าจะหมายถึงพระราชวังท้ายพิบูลแห่งนี้ว่า

พระราชวังท้ายพิบูล ติดกับวัด
พระพุทธรูป

เสด็จชลประทับท่าเจ้าสนุก	พระตำหนักอันโอฬาร
เกล็ดอาสนราชสุขสถาน	ดิภิรมยรมยา
เรไรและวานรชนะ	เพรียกพร่องสำเนียงทาย
เสด็จคลาพลาพลงนิกาย	ดลราชวังสถาน
หยุดยั้งพยุหจัตรง	คสาเวิงฤทัยลาน
ตรวจเตรียมมโหฬสพการ	สมโภชพุทธรูปาทา

พระราชวังท้ายพิบูลนี้คงจะทรุด
โทรมไปตามกาล จนถึงรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรด
เกล้าฯ ให้บูรณะขึ้นใหม่ มีพระที่นั่งและ
พระตำหนักที่ประทับแรมหลายองค์ใน
รัชกาลต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้เสด็จ ไปประทับ

แรมอีก ๒ ครั้ง ภายหลังได้ชำระรดรด
โหมและไม่มีการบูรณะขึ้นใช้อีก จึง
เหลือเพียงซากฐานพอเป็นเค้าว่าได้เคย
เป็นพระราชวังที่ประทับมาแต่เดิม

กรมศิลปากรขุดแต่งบูรณะ เมื่อ
พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้พบซากกำแพง ๔ ด้าน
พร้อมเกยพระคชาธาร ๒ เกย มีประตู
เข้าภายในพระราชวัง ๔ ประตู แนว
กำแพงที่ขุดพบนี้ก่อด้วยหินเขียน คือ
ศิลาจากภูเขา โดยเฉพาะแนวกำแพง
ด้านทิศตะวันตกยังได้พบท่อน้ำขนาด
ใหญ่อยู่เบื้องล่าง ซึ่งอาจเป็นท่อระบาย
น้ำออกจากพระราชวังก็ได้ และจากแนว
กำแพงด้านตะวันออกไปประมาณ ๘
เมตร ได้ขุดพบท่อน้ำดินเผาขนาดเล็ก
เป็นแนวไปในทิศทางจรดกับธารทองแดง
ซึ่งสันนิษฐานว่าคงจะเป็นท่อนำน้ำเข้ามา
ใช้ในพระราชวังท้ายพิบูล

ขนาดของท่อน้ำมีขนาดและทำ
จากวัสดุแตกต่างกัน ตั้งแต่ท่อน้ำขนาดเล็กที่
ทำด้วยดินเผาจนถึงท่อที่ทำด้วยดีบุกที่มี
ขนาดเล็กลงเพื่อความคงทนในการรับแรง
ดันของน้ำ ระบบการนำน้ำผ่านเข้ามาตาม
ท่อเช่นนี้ เชื่อว่าคงจะสร้างขึ้นในรัชกาลสม
เด็จพระนารายณ์มหาราช เช่นเดียวกับที่
มีการใช้ในพระราชวังหลวงที่พระนครศรี
อยุธยาและพระราชวังที่เมืองลพบุรีนั่นเอง

ร่องรอยหลักฐานของพระราชวัง
ท้ายพิบูล จากการขุดแต่งของกรม
ศิลปากร ยังได้พบฐานพระตำหนักก่อ
ด้วยหินเขียนมีขนาดกว้าง ๗ เมตร ยาว

๒๐ เมตร มีบันไดทางขึ้น ๔ ช่องทาง
และต่อจากตำหนักองค์นี้ไปยังได้พบฐาน
อาคารก่อด้วยอิฐคู่กัน ๒ หลัง ขนาดกว้าง
๕ เมตร ยาว ๑๔ เมตรเท่ากัน มีทาง
เดินเชื่อมต่อถึงกัน

นอกจากได้พบซากฐานอาคารซึ่ง
เชื่อว่าเป็นพระตำหนักที่ประทับหลายแห่ง
ของพระราชวังท้ายพิบูลดังกล่าวแล้ว ยัง
ได้พบโบราณวัตถุอีกหลายประเภท เช่น
เศษภาชนะดินเผาแบบก้นกลม ฝา
ภาชนะดินเผา ชาม ท่อน้ำดินเผา และ
ท่อที่ทำด้วยดีบุก

ร่องรอยหลักฐานของพระราชวัง
ท้ายพิบูล ซึ่งได้รับการขุดแต่งขึ้นใหม่นี้
นับเป็นข้อมูลวิชาการที่จะเป็นประโยชน์
สำหรับการศึกษาหาความรู้แก่ผู้คนทั่วไป
ที่มีโอกาสเดินทางไปนมัสการพระพุทธร-
บาทเพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง นอกเหนือจาก
การไปปฏิบัติกิจทางศาสนาตามความเชื่อ
หรือเที่ยวเล่นเพื่อความเพลิดเพลินเท่านั้น

พระตำหนักธารเกษม

ห่างจากพระพุทธรบาทไปทางทิศ
ตะวันออกประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร เป็น
ที่ตั้งตำหนักเก่าซึ่งสร้างขึ้นแต่รัชกาล
สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สำหรับเป็นที่
เสด็จประพาสเพื่อทรงสำราญพระอิริยาบถ
หลังจากทรงนมัสการพระพุทธรบาทแล้ว
การก่อสร้างพระตำหนักธารเกษมตาม
หลักฐานกล่าวว่า โปรดเกล้าฯ ให้ตก
แต่งธารทองแดงเป็นที่เสด็จประพาส

ธารเกษม

และสร้างพระตำหนักขึ้นที่ธารทองแดง
สำหรับเป็นที่ประทับแรมในเวลาเสด็จไป
ทรงนมัสการพระพุทธบาท พระราชทาน
นามว่า พระตำหนักธารเกษม

ณ ธารทองแดงอันเป็นที่ตั้งพระ
ตำหนักธารเกษมแห่งนี้เอง คือที่มาของ
บทพระนิพนธ์อมตะในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร
(เจ้าฟ้ากุ้ง) “กาพย์ห่อโคลงนิราศธาร
ทองแดง” ซึ่งคงจะทรงพระนิพนธ์คราว
ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ
ไปนมัสการพระพุทธบาทคราวใดคราว
หนึ่ง

และน้ำจากธารทองแดงแห่งนี้ได้
มีการทดและส่งผ่านไปตามท่อเข้าไปใช้
ยังพระราชวังท้ายพิบูลที่พระพุทธบาท ดัง
ที่ได้ขุดพบทำนบศิลาที่ทำเป็นฝายทดน้ำ
(ซึ่งเรียกว่า กุ่มภกรรณทดน้ำ) รวมทั้งท่อ
น้ำเป็นหลักฐานให้เห็นเป็นระยะๆ

ซากฐานพระตำหนักธารเกษม
ที่ยังหลงเหลืออยู่

เกยเทียบพระราชยานแบบ
ต่างๆ

เมื่อกรมศิลปากรขุดค้นขุดแต่ง
พระตำหนักธารเกษม ได้พบหลักฐาน
ที่เป็นฐานพระตำหนักลักษณะคล้ายตรีมุข
ประกอบด้วยห้องต่างๆ ๔ ห้อง พื้น
ตำหนักลาดปูน ด้านในสุดของพระ
ตำหนักมีลักษณะคล้ายบ่อ ๒ บ่อ
สันนิษฐานว่าอาจเป็นส่วนหนึ่งของห้องสร
ฐานพระตำหนักธารเกษมที่ขุดค้นพบนี้
ก่อด้วยหิน และได้พบเกยเทียบติดกับ
พระตำหนัก ๓ เกย สำหรับเทียบพระ
ราชยานแบบต่างๆ

พระตำหนักธารเกษมทุกวันนี้ ได้
รับการขุดแต่งบูรณะและจัดภูมิทัศน์ให้
สวยงามเป็นสถานพักผ่อนสำหรับชาวเมือง
และยังได้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ด้วย

พระนารายณ์ ราชนิเวศน์

เรวัต จิตฺตโลหิต

ประตูจากพระราชฐานชั้นนอก
เข้าไปยังชั้นกลาง

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๒๗ แห่งกรุงศรีอยุธยา โปรดให้สร้างพระราชวังขึ้นที่เมืองลพบุรี ด้วยทรงเล็งเห็นการณ์ไกลว่า กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ริมแม่น้ำใหญ่ใกล้ทะเล ถ้าวรราชศัตรูโดยเฉพาอย่างยิ่งฝรั่งชาติตะวันตกใช้เรือปืนบุกเข้ามาตามแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว กรุงศรีอยุธยาจะเสียที่แก่ข้าศึกโดยง่าย ประกอบกับในรัชสมัยของพระองค์มีการติดต่อค้าขาย และเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศ มีชาวต่างประเทศชาติต่างๆ เข้ามาตั้งหลักแหล่งรวมกันเป็นหมู่บ้านหนาแน่นใต้กรุงศรีอยุธยา

พระราชวังที่โปรดให้สร้างขึ้นที่เมืองลพบุรีนี้ นอกจากจะใช้เป็นราชธานีที่ ๒ แล้วยังใช้เป็นพระราชวังสำหรับประทับพักผ่อนพระอิริยาบถด้วย

เมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์

มหาราช พระราชวังที่เมืองลพบุรีถูกทิ้งร้างเป็นเวลานาน จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดให้บูรณะและสร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่บางองค์ ในบริเวณพระราชวังเดิมที่เมืองลพบุรี และพระราชทานนามว่า พระนารายณ์ราชนิเวศน์

พระนารายณ์ราชนิเวศน์ ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าหิน อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี

พระนารายณ์ราชนิเวศน์ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พระนารายณ์ราชนิเวศน์มีเนื้อที่กว้างขวางถึง ๔๒ ไร่เศษ ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้าพระราชวังหันไปทางทิศตะวันออก ด้านหลังติดแม่น้ำลพบุรี กำแพงพระราชวังก่อด้วยอิฐถือปูนสูงจากพื้นถึงใบเสมาราว ๕ เมตร ตรงมุมและกึ่งกลางของกำแพง มีป้อมปืน ๗ ป้อม สร้างยื่นออกไป แต่ละป้อมมีช่องและฐานสำหรับวางปืนใหญ่ มีใบเสมาริ้วรายบนสันกำแพง

ภายในพระราชวังแบ่งเนื้อที่เป็นเขตพระราชฐานชั้นนอก ชั้นกลาง และชั้นใน มีประตูพระราชวังและประตูทางเข้า ๑๑ ประตู ขนาดและแบบเดียวกัน เป็นศิลปกรรมเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือ ช่องประตูเป็นโค้งยอดแหลม หลังคาซุ้มประตูเป็นจตุรมุข ตอนล่างของหน้าบันตกแต่งด้วยแถวลายกระจังปูนปั้น

ซึ่งเป็นลวดลายที่นิยมกันมากในสมัยนั้น

กำแพงและซุ้มประตูพระราชฐานชั้นกลางและชั้นใน เจาะเป็นช่องเล็ก ๆ รูปโค้งแหลมเรียงเป็นแถวอย่างมีระเบียบสำหรับใช้วางตะเกียงให้แสงสว่างไสวในเวลากลางคืน ซึ่งมีอยู่ประมาณสองพันช่อง นิโคลัส แชร์แวลส์ พ่อค้าชาวฝรั่งเศสได้เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล)** ว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อตรงกับวันนักขัตฤกษ์ เช่น วันขึ้นปีใหม่ภายในพระราชวังจะมีการจุดประทีปโคมไฟ ซึ่งนอกจากจุดตามช่องเล็กๆ ดังกล่าวแล้ว ยังทำเป็นโคมไฟปักไว้ริมทางเดินและแขวนไว้ตามต้นไม้ คงเป็นภาพที่งดงามน่าดูอย่างยิ่ง และเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองลพบุรีและประทับที่พระนารายณ์ราชนิเวศน์ ได้โปรดให้ลองจุดไฟตามช่องตะเกียงดู ทรงกล่าวว่า สว่างไสวและงดงามดี

เขตพระราชฐานชั้นนอก

ด้านหน้าพระราชวังมีประตูทางเข้า ๓ ประตู อาณาเขตส่วนนี้กว้างขวางกว่าเขตพระราชฐานชั้นอื่นๆ ประกอบด้วย

อ่างเก็บน้ำใหญ่

ก่อด้วยอิฐยกเป็นผนังสูง มีความหนาเป็นพิเศษ เพื่อเป็นที่เก็บกักน้ำ ตรง

พื้นมีท่อน้ำดินเผาฝังอยู่เป็นจำนวนมากเพื่อจ่ายน้ำตามตึกและพระที่นั่งต่างๆ ทั่วเขตพระราชฐาน น้ำซึ่งอยู่ในอ่างเก็บน้ำนี้เป็นน้ำซึ่งไหลมาจากท่อน้ำดินเผาจากห้วยซับเหล็ก นิโคลัส แชร์แวลส์ ชาวฝรั่งเศสกล่าวไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามว่าระบบการจ่ายน้ำเป็นผลงานของช่างชาวฝรั่งเศสและอิตาลี

ตึกสำหรับเลี้ยงต้อนรับทูตชาวต่างประเทศ มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคูน้ำล้อม ๓ ด้าน

ตึกสำหรับเลี้ยงต้อนรับทูตชาวต่างประเทศ

เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีคูน้ำล้อม ๓ ด้าน สภาพที่เหลือให้เห็นในปัจจุบันเป็นตึกที่มีขนาดกระทัดรัด ประตูหน้าต่างเป็นแบบโค้งแหลมทั้งหมด หลังคาไม่มี เพราะปรักหักพังไปหมด เหลือแต่ผนังด้านข้างซึ่งชำรุดเสียเป็นส่วนใหญ่ นิโคลัส แชร์แวลส์ ได้

ตึกพระเจ้าเหา

สิบสองท้องพระคลัง

บันทึกไว้ว่า สภาพดั้งเดิมของตึกหลังนี้ ตั้งอยู่ภายในพระราชอุทยาน ภายในห้อง โถงแห่งหนึ่งผนังสูงขึ้นไปจรดหลังคา และรองรับตัวหลังคาไว้ ผนังโบกปูน สีขาวเรียบและเป็นมัน ห้องนี้มีประตูด้าน สกัสด้านละช่อง มีคูกว้างล้อมรอบ ภายในคูนี้น้ำพุสายเล็กๆ เรียงรายได้ระยะกัน ประมาณ ๒๐ แห่ง

ตึกพระเจ้าเหา

เป็นอาคารทรงไทยก่ออิฐถือปูน ตั้งอยู่ชิดกำแพงวังด้านทิศใต้ สภาพปัจจุบัน ตัวตึกไม่มีหลังคา ฝาผนังอยู่ครบทั้งสี่ด้าน หน้าต่างและประตูทำเป็น ชุ้มแบบไทย รอบตึกมีกำแพงเตี้ยๆ กัน อาณาเขตตึกให้เป็นสัดส่วน และเจาะช่อง โคงเล็กๆ ไว้เป็นทิวางตะเกียง

สำหรับชื่อของตึกนี้ พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง สันนิษฐานว่าเป็นภาษาเขมร แปลว่า เข้า มาหรือ เรียกเข้ามาประชุม แต่ในบันทึก ของนิโคลัส แชร์แวล ชาวฝรั่งเศส อ้าง ว่าสถานที่แห่งนี้เป็นวัด จึงอาจเป็นไปได้ ว่า ตึกพระเจ้าเหาคงเป็นหอพระประจำ พระราชวังเมืองลพบุรี เพราะพบฐานก่อ อิฐอยู่ภายในตึก ซึ่งอาจเป็นฐานชุกชี สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป

สิบสองท้องพระคลัง

เป็นหมู่ตึกสร้างด้วยอิฐเป็นตึก ๒ แถวๆ ละ ๖ หลัง ยาวเรียงต่อกัน มี ถนนแล่นกลาง มีทั้งหมด ๑๒ หลัง ไม่มี หลักฐานแน่ชัดว่าหมู่ตึกกลุ่มนี้สร้างขึ้น เพื่อประโยชน์อันใด แต่ด้วยเหตุที่มีรูป ทรงที่บิตัน มีหน้าต่างน้อย และมีลักษณะ เหมือนกัน จึงเข้าใจว่าคงจะไม่ใช่เป็นที่ พำนักร แต่ใช้เป็นที่พักของ ปัจจุบันสิบ สองท้องพระคลังหลังคาหักพังเหลือ แต่ผนังที่มีหน้าต่างและประตูเป็นแบบ โคงยอดแหลม อาคารบางหลังชำรุดทรุด โทรมเหลือแต่ฐานเท่านั้น

โรงช้างหลวง

โรงช้างหลวงในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตั้งเรียงเป็นแถวชิดกำแพงเขตพระราชฐานชั้นนอกด้านในสุด ส่วนใหญ่ปรักหักพังเหลือแต่ฐานนับได้ประมาณ ๑๐ โรง มีขนาดกว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๐ เมตร และมีอยู่เพียง ๒ โรงที่มีผนังครบทั้ง ๔ ด้าน มีประตูขนาดใหญ่ และหน้าต่างเพื่อรับแสงสว่างและถ่ายเทอากาศ ใกล้กับโรงช้างแต่ละหลังมีฐานอาคารเล็กๆ ซึ่งสันนิษฐานว่า คงจะเป็นที่พักอาศัยของควาญช้าง

เขตพระราชฐานชั้นกลาง

เขตพระราชฐานชั้นกลางนี้ มีพระที่นั่งซึ่งสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๒ องค์ ตั้งห่างกัน คือ พระที่นั่งจันทรพิศาล และพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท พระที่นั่ง ๒ องค์นี้เป็นที่ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จออกว่าราชการแผ่นดินและเสด็จต้อนรับทูตานุทูต

แนวกำแพงและประตูจากพระราชฐานชั้นในลาดสูงไปยังพระราชฐานชั้นกลาง

โรงช้างหลวง

พระที่นั่งจันทรพิศาล

เป็นพระที่นั่งทรงไทย มีพระบัญชาไฉ่ยอดแหลม ด้านหน้าพระที่นั่งมีมุขเด็จยื่นออกมา มีสีหบัญชรตรงกลางสำหรับพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกให้ข้าราชการเฝ้าตรงชลาหน้าพระที่นั่ง ด้านหลังมีเกยสำหรับทรงพระราชยาน

บันทึกของนิโคลาส แชรว์แวล

กล่าวถึงหอประชุมองคมนตรีในพระที่นั่งจันทรพิศาลว่า ส่วนลึกสุดของพระที่นั่งมีพระราชบัลลังก์ ฝาผนังแขวนกระบอกเงา ซึ่งพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โปรดให้เซวาลิเย เดอโซมองต์ นำมาทูลเกล้าฯ ถวาย และมีพระราชอาสน์ไม้ปิดทองสำหรับประทับใน วาระที่คณะทูตจากฝรั่งเศสเข้าเฝ้าเป็นการส่วนพระองค์

พระที่นั่งจันทรพิศาล

สิ้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระราชวังถูกทอดทิ้ง ดังนั้นเครื่องบนพระที่นั่งจันทรพิศาลจึงปรักหักพังเช่นเดียวกับตึกและพระที่นั่งหลังอื่นๆ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดให้ซ่อมแซมเครื่องบนให้สมบูรณ์ โดยมีได้แก้ไขรูปทรงให้ผิดแผกไปจากเดิม แต่ยังไม่ทันเสร็จก็พอดีสิ้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ซ่อมต่อจนสำเร็จ ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ซ่อมใหม่อีกครั้งหนึ่งและเมื่อได้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานในเมืองลพบุรี ก็ได้ใช้พระที่นั่งองค์นี้เป็นที่จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท

เป็นพระที่นั่งรูปสี่เหลี่ยม พื้นสองชั้น หลังคาสันนิษฐานว่าทรงมณฑปเครื่องยอดอย่างปราสาท ด้านหน้าทางทิศตะวันออกต่อออกมาเป็นท้องพระโรงพื้นชั้นเดียว หลังคาทรงคฤหี มีสีหบัญชรอยู่กลางผนังด้านในสุดของท้องพระโรงเป็นที่สำหรับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จออกมีพระราชปฏิสันถารกับผู้เข้าเฝ้าฯ ข้างสีหบัญชรทั้ง ๒ ด้าน มีฉนวนจันทร์เป็นทางขึ้นลงระหว่างห้องที่ประทับกับท้องพระโรง นิโคลัส แชร์แวล กล่าวไว้ในประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามว่า ผนังภายในท้องพระโรงประดับด้วยกระจกเงา ซึ่งโปรดให้ซื้อมาจากประเทศฝรั่งเศส เพดานแบ่งเป็นช่องสี่เหลี่ยมประดับลายดอกไม้ทองคำ และแก้วผลึก เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระประชวรหนัก ได้โปรดให้ใช้พระที่นั่งองค์นี้เป็นสถานที่อุปสมบทข้าหลวงเดิม ชาวที่ชาววัง ประมาณ ๑๕ คน เพื่อให้พ้นจากการจับกุมลงโทษจากสมเด็จพระเพทราชาในคราวผลัดแผ่นดิน

เขตพระราชฐานชั้นใน

เขตนี้อยู่ทางทิศใต้ของพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท ประกอบด้วย

พระที่นั่งสุทธาราวรรค

ปัจจุบันเหลือแต่ฐานและผนังทางด้านใต้อยู่เพียงเล็กน้อย เป็นประตูโค้งยอดแหลมเรียงชิดติดกันตรงมุมพระที่นั่ง ตรงทางเสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาทมีเกยสำหรับทรงพระราชยาน ฐานอาคารที่เหลือแสดงให้เห็นเป็นอาคารที่ใหญ่โต แต่มีสภาพเหลือให้เห็นน้อยกว่าพระที่นั่งองค์อื่น เป็นเพราะเมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีพระราชประสงค์นำศิลาแลงมาก่อเจดีย์วัดสระเกศ จึงมีพระบรมราชโองการให้ข้าราชการไปเที่ยวหาศิลาแลงแต่มีพวกหนึ่งซึ่งรู้เท่าไม่ถึงการณ์มารื้อพระที่นั่งสุทธาราวรรค ซึ่งมีผนังก่อด้วยศิลาแลงขนเอาศิลาแลงไปเสียด้วย

นายนิโคลัส แชร์แวลส์ ได้บันทึกถึงสภาพดั้งเดิมของพระที่นั่งองค์นี้ว่ามีหลัง

บนซ้าย : พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท

บนขวา : ด้านในสุดของท้องพระโรง มีสีหบัญชรใช้

สำหรับเสด็จออกมีพระราชปฏิสันถารกับผู้เข้าเฝ้าฯ

ล่าง : พระที่นั่งสุทธาราวรรค

ภายในบริเวณพระนารายณ์-
ราชนิเวศน์

คามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีเหลืองคล้าย
ทองคำ องค์พระที่นั่งมีกำแพงแก้วล้อม
รอบ ตรงมุมมีสระน้ำใหญ่ ๔ สระ (สัน-
นิษฐานว่าน่าจะเป็นสระน้ำตามคติ
พราหมณ์ สำหรับสมรุมราชาภิเษก)
สำหรับเป็นที่ทรงสนทนของสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช ภายใต้กระโจมซึ่งคลุม
กันสระน้ำทางขวามือตั้งอยู่ใกล้กับเขา
มอ ปกคลุมไปด้วยต้นไม้เขียวชะอุ่มและ
ดอกไม้ซึ่งส่งกลิ่นหอมตลอดเวลา มีน้ำพุ
ใสจ่ายแจกให้แก่ธารน้ำทั้งสี่ในบริเวณ
พระที่นั่ง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรง
ปลูกพันธุ์ไม้ดอก ตรงหน้าพระที่นั่งปลูก
ต้นส้ม มะนาว และพันธุ์ไม้ในประเทศที่มี
ใบดกหนาทึบ แม้ยามแดดร้อนก็ร่มรื่น
อยู่เสมอ สองข้างทางเดินเป็นกำแพงอิฐ
เตี้ยๆ มีโคมทองเหลืองติดตั้งเป็นระยะๆ
ระหว่างหลักโคมแต่ละช่วงมีสิ่งก่อสร้าง
คล้ายเตาหรือแท่นสำหรับใช้เผาไม้หอม

พระที่นั่งองค์นี้เป็นที่ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชประชวรและสวรรคตเมื่อวันที่
๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๓๑

พระนารายณ์ราชนิเวศน์ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงสนพระทัยรื้อฟื้นพระราชวังเดิม
ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้เป็น
พระราชวังที่ประทับ ณ เมืองลพบุรี ตั้ง
แต่ พ.ศ. ๒๓๙๙ ด้วยเหตุผลว่า “เป็นที่
สบายใจและจะให้เป็นที่เกียรติยศซึ่งได้
เชิดชูพระเกียรติยศของแผ่นดินแต่ก่อน”

การสร้างพระราชวัง ณ เมืองลพบุรี
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว คือ สร้างพระที่นั่งที่ประทับและ
ตึกขึ้นใหม่ กับได้ซ่อมแซมพระที่นั่งที่มี
อยู่เดิม คือ พระที่นั่งจันทรพิศาล พระที่-
นั่งและตึกที่ได้สร้างขึ้นใหม่ มีดังนี้

พระที่นั่งพิมานมงกุฎหรือหมู่พระที่นั่ง ใหญ่

ตั้งอยู่ระหว่างพระที่นั่งจันทรพิศาล
กับพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท
ซึ่งเป็นเขตพระราชฐานชั้นกลาง เป็น
อาคารใหญ่หลังเดียวที่มีพระที่นั่งเชื่อมต่อ
กัน จึงเรียกว่า หมู่พระที่นั่ง ซึ่งประกอบ
ด้วย

๑. พระที่นั่งพิมานมงกุฎเป็น
อาคารสูง ๓ ชั้น รวมเป็นห้องบรรทมของ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ชั้นกลางเป็นห้องเสวยกระยาหาร

๒. พระที่นั่งวิสุทธิวินิจจัย ใช้เป็น
ท้องพระโรงสำหรับเสด็จออกว่าราชการ
แผ่นดิน พระที่นั่งองค์นี้แบ่งเป็น ๒ ห้อง
คือ ท้องพระโรงใหญ่และท้องพระโรงเล็ก

๓. พระที่นั่งไชยศาสตรากร เป็น
ที่เก็บศาสตราวุธ

๔. พระที่นั่งอักษรศาสตราคม เป็น
ห้องทรงพระอักษร

ลักษณะของสถาปัตยกรรมของ
พระที่นั่งใหญ่องค์นี้ หลังคาพระที่นั่งแต่
เดิมมุงด้วยกระเบื้องรางอย่างจีนทรวดทรง
ของตึกเป็นแบบตะวันตก ที่หน้าบันพระ
ที่นั่งวิสุทธิวินิจจัยทั้ง ๒ ด้านทำลวดลาย
ปูนปั้นเป็นรูปพระแท่นราชบัลลังก์ภายใต้
นพปฎลมหาเศวตฉัตร มีรูปคนหมอบ
ถวายบังคมอยู่เบื้องล่าง ส่วนหน้าบัน
พระที่นั่งพิมานมงกุฏทั้งสองด้าน ทำลวด
ลายปูนปั้นเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฏ
ประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้าในพระวิมาน
มีฉัตรกระหนาบ ๒ ข้าง ท้องลายเป็น
ลายพันธุ์พฤกษา

ตึกพระประเทียบ

มีทั้งหมด ๘ หลัง เรียงเป็นแถว ๒
แถว อยู่ในบริเวณหลังหมู่พระที่นั่งใหญ่
ลักษณะของสถาปัตยกรรมเป็นแบบผสม
ผสานระหว่างไทยกับยุโรป คือ มีหน้า
ต่างและประตูเป็นแบบเรือนไทยโบราณ
แต่เป็นอาคาร ๒ ชั้น ก่ออิฐถือปูน ทาง
เข้าชั้นล่างก่อด้วยอิฐเป็นวงโค้งลักษณะ

พระที่นั่งพิมานมงกุฏ หรือ
หมู่พระที่นั่งใหญ่

เหนือพระที่นั่งพิมานมงกุฏ คือพระที่นั่งจันทรพิศาล ซึ่ง
เป็นอาคารทรงไทย

ปัจจุบันหมู่พระที่นั่งและตึก
ต่างๆ ในพระนารายณ์ราชนิเวศน์
ใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระ
นารายณ์

แบบยุโรป

ตึกพระประเทียบนี้สร้างขึ้นสำหรับ
เป็นที่พักของข้าราชการฝ่ายในผู้ตามเสด็จ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน
กลุ่มของตึกนี้มีตึกยาวชั้นเดียว ๑ หลัง
สันนิษฐานว่า ใช้เป็นห้องเครื่องวิเศษ
นอกจากนี้ยังมีศาลาโถงอีกหลังหนึ่งซึ่ง
คงใช้เป็นที่สำราญพระราชอิริยาบถ

ตึกซึ่งใช้เป็นที่พักของทหารรักษาการณ์

เป็นศาลาโถงอยู่ข้างประตูทั้ง ๒ ด้าน
ก่อนเข้าเขตพระราชฐานชั้นกลาง ใช้เป็น
ที่พักของทหารรักษาการณ์พระราชวัง
สำหรับถวายอารักขาแด่พระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะประทับอยู่
ณ หมู่พระที่นั่งใหญ่

เมื่อสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชโอรสคือ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดใช้หมู่พระที่นั่งใหญ่เป็นที่ประทับ
หลายครั้งในเวลาเสด็จประพาสเมืองลพบุรี
ต่อมาในปลายรัชสมัย พระองค์ได้พระ
ราชทานพระที่นั่งและตึกให้เป็นที่ทำการ
รัฐบาล หมู่พระที่นั่งพินามมกุฎจึงใช้เป็น
ศาลากลาง เมื่อศาลากลางแห่งใหม่สร้าง
เสร็จ พระที่นั่งและตึกต่างๆ ในพระ
นารายณ์ราชนิเวศน์ จึงใช้เป็นที่จัดแสดง
ศิลปโบราณวัตถุเรียกว่า พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์

พระที่นั่ง ไทรสารากร

เสาวลักษณ์ ภิธานนท์

พระที่นั่งไกรสรสีหราช เป็นพระที่นั่งสำคัญแห่งหนึ่งที่สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลทะเลชุบศร อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี อยู่ห่างจากตัวเมืองเก่าไปทางตะวันออกประมาณ ๓ กิโลเมตร เป็นพระที่นั่งซึ่งยังมีชื่อเรียกตามลักษณะของที่นั่งคือ **พระที่นั่งเย็น** และ **พระตำหนักทะเลชุบศร**

เป็นที่ทราบกันดีว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถ และทรงมีแนวนโยบายที่ทันสมัยโดดเด่นพระองค์หนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา ทรงมีน้ำพระทัยกว้างขวางในอันที่จะเปิดโอกาสให้วิทยาการ ความเจริญแขนงใหม่ๆ หลั่งไหลเข้ามาสู่ประเทศไทยได้อย่างเสรี จึงเป็นเหตุให้มีชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาอย่างไม่ขาดสาย เมื่อพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างพระราชวังแห่งที่สองหรือพระนารายณ์ราชนิเวศน์ขึ้นที่จังหวัดลพบุรี ก็ได้บาทหลวงโทมัส ชาวอิตาเลียนผู้ชำนาญการสร้างป้อมค่ายเป็นผู้นำแบบแปลนแผนผังการก่อสร้างมาถวาย รวม

ทั้งรับอาสาเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างด้วยการถือกำเนิดของพระราชวังแห่งที่สองที่จังหวัดลพบุรีเช่นนี้ ทำให้ลพบุรีกลายเป็นเมืองเอกที่มีฐานะความสำคัญเทียบเท่ากรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดแปรพระราชฐานมาประทับที่ลพบุรีอย่างสม่ำเสมอ และแทบจะประทับอยู่อย่างถาวรในช่วงปลายรัชสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อไทยเราเริ่มเปิดสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการนั้น การทำพิธีต้อนรับแขกเมืองต่างประเทศที่พระราชวัง เมืองลพบุรีก็ดูจะสะดวกกว่าในพระราชวังหลวงโดยไม่ต้องเคร่งครัดต่อโบราณราชประเพณีต่างๆ นัก สำหรับเหตุผลในการที่ทรงเลือกเมืองลพบุรีเป็นสถานที่ก่อสร้างนั้น คงจากเรื่องภูมิประเทศอันเหมาะสมประการหนึ่ง รวมทั้งการที่บริเวณป่าโดยรอบเมืองลพบุรีในขณะนั้นยังมีโขลงช้างป่าอาศัยอยู่อย่างชุกชุม ซึ่งเหมาะจะใช้เป็นสถานที่แปรพระราชฐานระหว่างที่ทรงประกอบพิธีคล้องช้างซึ่งทรงโปรดปรานได้และจากการที่โปรดการเสด็จออกประพาสป่าอยู่อย่างสม่ำเสมอเอง จึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างพระตำหนักเพื่อทรงใช้เป็นที่พักประทับในคราวเสด็จประพาส ซึ่งก็คือ **พระที่นั่งเย็น** หรือ **พระตำหนักทะเลชุบศร** นั้นเอง

ในสมัยนั้นทะเลชุบศรมีสภาพเป็นที่ลุ่ม มีพื้นที่ติดต่อกับทุ่งพรหมาศไปทางตะวันออก ในฤดูฝนน้ำจะไหลจากเทือกเขา

มารวมกันอยู่ในแอ่งนั้นจนแลดูเป็นทะเลสาบ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชธิบายว่า ตามลัทธิ ความเชื่อของพราหมณ์นั้นถือว่า เมื่อ พระนารายณ์อวตารลงมาเป็นพระรามนั้น เมื่อจะแสดงศรพลาญศัตรุจะนำพระแสงศร ชุบในห้วงน้ำเสียก่อน บรรดาห้วงน้ำที่ พระรามทรงชุบพระแสงศรจึงถือเป็น ที่ศักดิ์สิทธิ์ พระองค์ทรงสรุปว่าพวก พราหมณ์เป็นผู้ชานานามทะเลสาบแห่ง นี้มาแต่ครั้งโบราณ ชาวลพบุรีหรือชาว เมืองละโว้ในอดีตได้อาศัยใช้น้ำจืดจาก แหล่งนี้โดยเชื่อกันว่าเป็นน้ำสิริมงคล ซึ่ง นอกจากจะมีความบริสุทธิ์สะอาดแล้วยังมี ระดับน้ำที่ลึกมากทีเดียว

ทะเลชุบศรนั้นเคยตื่นเขินก่อน หน้าที่จะได้ทำการก่อสร้างพระที่นั่ง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงโปรดให้ช่างชาว ฝรั่งเศสที่เข้ามารับราชการอยู่ในสมัยนั้น คิดหาวิธีแก้ไข ด้วยการปรับแต่งถมดิน ทำเป็นทำนบก่ออิฐกันน้ำเพื่อขังไว้ใน ทะเลสาบ พร้อมทั้งทำปากจั่นหรือประตู กันน้ำระบายน้ำไว้ แล้วไขน้ำให้ล้นลงมา ยังสระแก้ว จากนั้นจึงฝังท่อดินเผาทำ การประปาจากสระแก้วแจกจ่ายน้ำไปยัง ตัวเมืองลพบุรี แล้วต่อเข้าไปจนถึงพระ นารายณ์ราชนิเวศน์ เมื่อปรับพื้นที่แล้ว เสร็จพระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งขึ้นไว้ ณ ที่ริมทะเลชุบศร นั้น เพื่อทรงใช้เป็นที่พักประทับขณะเสด็จ ประพาสป่าและใช้เป็นที่พักประทับพักผ่อน

พระอิริยาบถในฤดูหนาว พร้อมทั้งใช้ รับแขกเมืองไปในตัว

ลักษณะของพระที่นั่งไกรสรสีห- ราชนั้นเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสร้างอยู่ชิด ขอบทะเลชุบศร ในฤดูแล้งแม่น้ำจะแห้ง ขอดลงบ้าง แต่ทะเลสาบก็ยังคงขังน้ำไว้ได้ ความเย็นฉ่ำของดินอุ้มน้ำจึงทำให้บริเวณ พระที่นั่งมีอากาศเย็นสบายอยู่เสมอ ซึ่งก็ คงจะเป็นที่มาของชื่อพระที่นั่งเย็นที่เรียก กันโดยทั่วไปนั่นเอง ลักษณะทางสถา- ปัตยกรรมของพระที่นั่งไกรสรสีหราชเป็น แบบอยุธยาตอนปลาย กล่าวคือ มีลักษณะ ผสมระหว่างไทยกับยุโรป ระยะเวลาการ ก่อสร้างคงจะอยู่ในช่วงที่นับได้ว่าเมืองไทย มีการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมขนาบ ใหญ่จากอิทธิพลของนายช่างชาวฝรั่งเศส ที่เข้ามาสร้างป้อม พระราชวัง และอาคาร ต่างๆ ตัวพระที่นั่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ชั้นเดียวทรงสูง ช่องหน้าต่างและประตูทำ เป็นรูปโค้งยอดแหลมผสมผสานกับรูป สีเหลี่ยม ซึ่งรูปแบบเช่นนี้มีปรากฏอยู่ที่ บ้านวิชาเยนทร์ที่ก่อหน้าต่างโค้งยอดแหลม ผสมกับหน้าต่างสี่เหลี่ยมมีลายจั่วสาม เหลี่ยมทรงป้านเหนือหน้าต่างเป็นศิลปะ

แบบเรือนของสัณสนกัน ช่องโค้งยอดแหลมแบบศิลปะผสมของยุโรปนี้ได้นำมาใช้กับสถาปัตยกรรมในยุคนี้กันอย่างแพร่หลาย

แผนผังของพระที่นั่งไกรสรสีหราชเป็นรูปทรงจตุรมุข มีมุขเด็จยื่นออกมา และมีสีหบัญชรตรงมุขเด็จสำหรับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จออกชัมหน้าต่างและชัมประตูทำเป็นชัมเรือนแก้วอันเป็นแบบที่นิยมทำกันมากในสมัยนั้น ในบริเวณพระที่นั่งมีอาคารเล็กๆก่ออิฐอยู่หลายหลัง สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นที่พักของฝ่ายใน ด้านหน้าและด้านหลังพระที่นั่งมีเกยทรงพระคชาธาร เกยม้า และเกยพระราชยานอยู่ด้านละแห่ง รูปแบบทางสถาปัตยกรรมโดยรวมนั้นคล้ายคลึงกับพระที่นั่งสุทธารสวรรคย์ในพระนารายณ์ราชนิเวศน์

จากการที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเสด็จมาประทับที่พระที่นั่งแห่งนี้ในคราวเสด็จประพาสป่าอยู่เนืองๆ ทำให้บริเวณโดยรอบทะเลชุบศรแห่งนี้คึกคักมีชีวิตชีวายิ่ง ดังที่ได้มีชาวต่างชาติบันทึกบรรยายไว้ในช่วงนี้ไว้ว่า มีตำหนัก

เจ้านายที่ตามเสด็จและบ้านข้าราชการตั้งเรียงรายไปตามฝั่งทะเลชุบศร หน้าตำหนักและหน้าบ้านพักข้าราชการมีเรือจอดอยู่ทุกแห่ง เรือเหล่านี้ใช้เป็นพาหนะสำหรับพายไปมาถึงกันได้ตลอดหน้าน้ำ

นอกจากจะใช้เป็นที่ประทับในคราวเสด็จประพาสแล้ว ความสำคัญอีกประการหนึ่งของพระที่นั่งเย็นก็คือ เป็นสถานที่ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงใช้เป็นสถานที่ทอดพระเนตรจันทรูปราคา เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ และทอดพระเนตรสุริยุปราคา เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๒๓๑

ในครั้งแรกคือ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๘ นั้น คณะราชทูตฝรั่งเศสนำโดยเซอวาเลีย เดอโชมองต์ ได้อัญเชิญพระราชสาส์นจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งกรุงฝรั่งเศสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยมีกลุ่มบาทหลวงเยซูอิตผู้ฉลาดปราดเปรื่องมีความรู้ด้านวิทยาการสมัยใหม่ โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์เดินทางเข้ามาด้วยหน้าที่หลักของบาทหลวงคือ พยายามโน้มน้าวให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเปลี่ยนไปนับถือคริสตศาสนา ส่วนหน้าที่รองก็คือ การสำรวจหาข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ เช่น หาดำแหน่งที่ตั้งสถานที่ต่างๆ ของกรุงศรีอยุธยาตามพิภพตั้งวางเพื่อแก้ไขตำแหน่งในแผนที่ให้ถูกต้อง

เมื่อคณะบาทหลวงเดินทางมาถึงเมืองลพบุรีจึงได้เริ่มดำเนินการสำรวจ

ดวงดาวในท้องฟ้าทันที แต่เนื่องจากเรือน
ที่ปักเป็นเรือนไม้ฐานที่ตั้งถล่มจึงเกิด
การสั่นสะเทือน ทำให้การวัดตำแหน่ง
วัตถุในท้องฟ้าผิดพลาดจึงจำเป็นต้องหาที่
ตั้งถล่มใหม่ เมื่อความทราบไปถึงสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช พระองค์ทรงเกิด
สนพระราชหฤทัยและมีพระราชประสงค์
ที่จะทอดพระเนตรการสำรวจจันทรุปราคา
จึงพระราชทานพระราชานุญาตให้ใช้
บริเวณพระตำหนักทะเลชุบศร ซึ่งห่าง
จากตัวเมืองละโว้ไปทางทิศตะวันออก
เป็นที่สำรวจชั่วคราว เมื่อได้ไปทำการ
สำรวจสถานที่แล้วคณะบาทหลวงจึงเห็น
พ้องต้องกันว่าสถานที่ดังกล่าวมีความ
เหมาะสม เพราะเห็นท้องฟ้าได้รอบทิศ
มีอาณาบริเวณกว้างขวางพอที่จะตั้งถล่ม
โทรทรรศน์ได้หลายถล่ม หลังจากนั้น
คณะบาทหลวงจึงได้ทำการเคลื่อนย้าย
อุปกรณ์การสำรวจจันทรุปราคาขึ้นหลัง
ช้างไปไว้ที่บริเวณพระตำหนักทะเลชุบศร
พร้อมกับเตรียมถล่มโทรทรรศน์ยาวขนาด
๕ ฟุตไว้ให้พระองค์ทอดพระเนตรด้วย

ครั้นเมื่อถึงเวลา ๒ นาฬิกา ๕๓
นาทีก่อนวันที่ ๑๑ ธันวาคม จันทรุป
ราคาจึงได้เริ่มจับคราส จนเมื่อล่วงเข้า
เวลา ๓ นาฬิกา ก็เริ่มมีความขมุกขมัว
มากขึ้น คณะบาทหลวงจึงได้เข้าไปกราบ
ทูลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ให้พระ
องค์เสด็จออกทอดพระเนตรจันทรุปราคา
ที่บริเวณช่องพระแสงของตำหนักที่เปิด
ออกสู่พระชลาหน้ที่ประทับที่บรรดา

บาทหลวงเฝ้าฯอยู่ พระองค์ทอดพระ
เนตรด้วยความสนพระราชหฤทัย โดย
เฉพาะเมื่อทรงได้ทอดพระเนตรเห็น
หลุมบ่อต่างๆ บนดวงจันทร์จากถล่ม
โทรทรรศน์พร้อมกับทรงมีข้อซักถามต่างๆ
ต่อคณะบาทหลวงอย่างมากมาย ด้วย
ความสนพระราชหฤทัยเรื่องดาราศาสตร์
ที่ทรงมีแต่เดิมอยู่แล้ว

หลังจากนั้นการศึกษาเรื่องดาราศาสตร์
จึงได้รับความสนใจจากราชสำนัก
มากยิ่งขึ้น สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ทรงชักชวนให้คณะบาทหลวงเยซุอิตที่
เชี่ยวชาญในวิทยาการสมัยใหม่เดินทาง

พระตำหนักคำหยาด
ด้านตะวันออก

พระตำหนักคำหยาดเป็นพระตำหนักสำหรับประทับแรมในหัวเมืองอ่างทอง สมัยกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

สิ่งที่ปรากฏแก่สายตาคนทั่วไปที่มีโอกาสเดินทางไปเยือนทุ่งคำหยาด ตำบลคำหยาด อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทองนั้น คือ ความงามตามธรรมชาติของท้องทุ่งกว้างเขียวขจี ที่แซมสลับด้วยหมู่ไม้และกระท่อมลอมฟางเป็นหย่อมๆ แต่นอกเหนือจากความงามดังกล่าว เป็นความภาคภูมิใจอันอาจถือว่า เป็นทั้งศักดิ์ศรีและสิ่งมงคลของชาวบ้านตำบลคำหยาดก็คือ ส่วนที่เหลืออยู่ของอาคารเก่าแก่ที่ตั้งเด่นเป็นสง่าอยู่กลางท้องทุ่ง ซึ่งครั้งหนึ่งอาคารแห่งนี้เคยเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา นั่นคือ “พระตำหนักคำหยาด”

พระตำหนักคำหยาด ซึ่งปัจจุบันเหลือให้เห็นเพียงซากอาคารก่ออิฐถือปูนแวดล้อมด้วยไม้ใหญ่ลอมฟางและบ้านชนบท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรยายลักษณะพระตำหนักนี้ไว้ในพระราชหัตถเลขาพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ผู้รักษาพระนคร เมื่อครั้งเสด็จประพาสลำนํ้ามะขามเฒ่าใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ว่า

“...ตำหนักนั้น ลักษณะเดียวกับทุ่งหันตรา คือก่อเป็นตึกสูงจากพื้นดิน ๕ ศอก ผังชั้นล่างเป็นช่องคูหา ปูพื้นกระดาน ชั้นบนซุ้มหน้าต่างเป็นซุ้มจระนำ หลังคาในประธาน ๓ ห้อง มุขลดหน้าทำยรวมเป็น ๕ ห้อง มีมุขเด็จทั้งหน้าทั้งหลัง ด้านข้างหน้ามุขเด็จเสาศาธาร มีฉัตรขึ้นข้าง มุขหลังฝาอุดตันเจาะช่องหน้าต่างไว้สูง เห็นจะยกพื้นเป็นหอพระ ที่หว่างผนังด้านหุ้มกลองจะเป็นคูหาทั้งข้างหน้าข้างหลัง มีช่องคอสอง ในช่องเหล่านี้ทำดินแดงทั้งนั้น ฝีมือเป็นฝีมืออย่างสไคล์ลพบุรี โดยยาวตลอดหลัง ๔ วา ๒ ศอก ซีกกว้าง ๕ วา ดูเป็นรอยแก่อุดหน้าต่างมุขลดด้านหลังเสียทั้ง ๒ ด้าน ตำหนักนี้พื้นดินก็ยังต้ำน้ำท่วมแฉะรอบหันหน้าไปตะวันออก หันหลังไปตะวันตก ตรงด้านข้างได้มีวิหารเล็กหรือหอพระหลังหนึ่งแยกอยู่คนละโคก มีเจดีย์องค์เล็กซึ่งรูปร่างอย่างไรไม่ไ้ความ พังเสียแล้วองค์หนึ่ง นอกนั้นไม่มีอะไร...”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสันนิษฐานเกี่ยวกับผู้สร้างพระตำหนักคำหยาดนี้ว่า น่าที่จะสร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เพื่อทรงใช้เป็นที่พักผ่อนพระราชอิริยาบถ

เนื่องมาจากทั้งคำหยาดนี้เป็นนิวาสถานเดิมของกรมหลวงพิพิธมนตรี พระมเหสีของพระองค์ และเป็นพระราชมารดาของเจ้าฟ้าเอกทัศน์และเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต ด้วยเหตุดังกล่าว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจึงมักเสด็จประพาสแถบเมืองอ่างทองนี้เนื่องๆ โดยเฉพาะทั้งคำหยาดจนถึงกับโปรดให้สร้างพระตำหนัก ณ ท้องทุ่งแห่งนี้เป็นการถาวร เช่นเดียวกันกับที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองโปรดให้สร้างพระราชวังบางปะอิน

เมื่อสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเฉลิมพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร ทรงครองราชย์อยู่เพียง ๓ เดือน ก็ทรงสละราชสมบัติออกผนวช ให้เจ้าฟ้าเอกทัศน์กรมขุนอนุรักษมนตรี พระเชษฐาขึ้นครองราชย์แทน มีพระสมญานามว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยาสนีมรินทร์ จนถึงพ.ศ. ๒๓๐๒ เกิดศึกพม่ายกเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ไม่ทรงสามารถที่จะบริหารบ้านเมืองยามศึกสงครามได้ จึงเชิญเจ้าฟ้าอุทุมพรให้ทรงลาผนวช มาจัดการเรื่องการศึกษาสงคราม ครั้นสงครามสงบเรียบร้อย เจ้าฟ้าเอกทัศน์ก็ทรงมีพระราชประสงค์จะขึ้นครองราชสมบัติอีก เจ้าฟ้าอุทุมพรจึงต้องทรงสละราชสมบัติออกผนวชเป็นครั้งที่ ๒ จนทรงได้รับสมญาว่า “ขุนหลวงหาวัด”

เหตุการณ์สละราชสมบัติครั้งนี้ ใน

๑. พระตำหนักคำหยาด ด้านตะวันตก
- ๒.-๓. ด้านในพระตำหนัก แสดงให้เห็นว่าเป็นพระตำหนักสองชั้น
๔. อัญมณีขึ้นมุขเด็จพระตำหนัก
๕. พระแท่นห้องด้านข้างพระตำหนัก

พระทวารเปิดสู่มุขเด็จด้านหน้าพระตำหนัก

พระแทลและผนังคูหา ด้านในพระตำหนัก

หนังสือพระราชพงศาวดารได้บรรยายความไว้ว่า พวกข้าราชการที่ไม่เข้ากับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมรก็คิดอ่านจะหาอำนาจตั้งเก่า พวกนี้ยุยงส่งเสริมสมเด็จพระเจ้าเอกทัศให้เกิดรังเกียจกินแหนงสังเคียดพระเจ้าอยู่หัวมรจน “...วันหนึ่งเวลากลางคืน พระเจ้าเอกทัศให้มาเชิญพระเจ้าอยู่หัวมรไปเฝ้า ครั้นเสด็จไปถึงทอดพระเนตรเห็นพระเจ้าเอกทัศ ถอดพระแสงดาบวางพาดไว้บนพระเพลา พระเจ้าอยู่หัวมรก็เข้าพระทัยว่า สมเด็จพระเชษฐาธิราชรังเกียจเสียแล้ว ถ้าขึ้นอยู่ไปก็จะต้องรบพุ่งฆ่าฟันกันเอง...”

เมื่อผนวชแล้วเสด็จไปประทับจำพรรษา ณ พระตำหนักคำหยาด การที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมรทรงตัดสินพระทัย

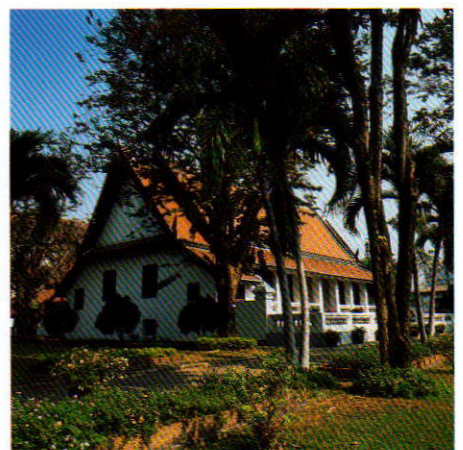
เลือกพระตำหนักคำหยาดเป็นที่ประทับนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสันนิษฐานว่า การเสด็จออกผนวชครั้งที่ ๒ นี้ น่าจะทรงระแวงภัยที่จะเกิดขึ้นกับพระองค์ จึงทรงพยายามเสาะหาสถานที่ที่มีชัยภูมิเหมาะสมเพื่อป้องกันพระองค์ และทรงพิจารณาเห็นว่าท้องทุ่งคำหยาดนี้มีภูมิประเทศโล่งแจ้งมีหมู่ไม้อยู่กลางท้องทุ่งไม่มีทางน้ำเข้าถึง ยกเว้นหน้าน้ำจึงจะสามารถแล่นเรือเข้าไปตามลำรางได้ หากศัตรูเข้ามาทิศใดก็สามารถจะเห็นได้ก่อนและเตรียมป้องกันตนเองได้ อีกประการหนึ่งท้องทุ่งแห่งนี้เป็นที่อยู่ของพระญาติวงศ์ฝ่ายพระราชชนนีทั้งสิ้น หากมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นก็อาจช่วยเหลือกันได้ทันทั่วทั้งที่ และยังมีพระตำหนักถาวรสามารถประทับได้ทันทีอีกด้วย พระตำหนักคำหยาดจึงเป็นสถานที่ซึ่งปลอดภัยกว่าสถานที่อื่น

ครั้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อพ.ศ. ๒๓๑๐ พระตำหนักคำหยาด ก็มีสภาพเหมือนสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในกรุงศรีอยุธยาที่ถูกทำลายหรือทอดทิ้งให้ปรักหักพัง

ปัจจุบันพระตำหนักคำหยาดเป็นซากโบราณสถาน เหลือเพียงผนัง ๔ ด้าน มีซุ้มจะนำซึ่งมีลวดลายปูนปั้นติดอยู่บางส่วน แต่ยังคงยืนหยัดสง่างามท่ามกลางแมกไม้และท้องทุ่ง เพื่อบอกกล่าวให้อนุชนรุ่นหลังได้รับรู้ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต

พระราชนิพนธ์ นครพนมบุรี

บุหลล ศรลน

พระราชวังเดิมกรุงธนบุรี คือ พระราชวังหลวงซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราชโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อทรงสถาปนา ราชธานีแห่งใหม่ ณ กรุงธนบุรี หลังจาก ทรงกอบกู้บ้านเมืองเป็นผลสำเร็จเมื่อ พุทธศักราช ๒๓๑๐

มูลเหตุที่สมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราชทรงพระราชดำริที่จะเสด็จมา ประทับ ณ เมืองธนบุรีแทนพระราชวัง

พระราชวังเดิมในอดีต

หลวงกรุงศรีอยุธยา นั้น ปรากฏความใน พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ว่า

“...จึงเสด็จทรงช้างพระที่นั่งไป เทียวประพาสทอดพระเนตรทั่วพระนคร และในพระราชวังเห็นปราสาทและตำหนัก ใหญ่น้อยที่ข้างหน้าข้างใน และอवास บ้านเรือนทั้งปวงในกรุงนั้นเพลิงไหม้เสีย บ้างยังติดอยู่บ้าง ก็ทรงพระสังเวช ดำริจะ

กระทำปฏิสังขรณ์บำรุงขึ้นให้ปรกติดีตั้ง แต่ก่อน แล้วจะรวบรวมไพร่ฟ้าประชากร และสมณพราหมณาจารย์เข้ามาอยู่ใน พระนครตามเดิม จะเสด็จเข้าตั้งตำรงราช อาณาจักรสืบกษัตริย์ครอบครองรักษา แผ่นดินต่อไป จะก่อกรุงเทพมหานคร ศรีอยุธยา ซึ่งถึงกาลประลัยแล้วนั้นให้ กลับคืนคงเป็นราชธานีดังเก่า ก็เสด็จเข้า ประทับแรมอยู่ ณ พระที่นั่งทรงปืนที่เสด็จ ออก บรรทมอยู่คืนหนึ่งจึงทรงพระสุบิน นิมิตว่า พระมหากษัตริย์แต่ก่อนมาขับไล่ เสียมิให้อยู่ ครั้นรุ่งเช้าจึงตรัสเล่าพระ สุบินให้ขุนนางทั้งปวงฟัง แล้วจึงดำรัสว่า เราคิดสังเวชเห็นว่าบ้านเมืองจะร้างรกเป็น ป่า จะมาช่วยปฏิสังขรณ์ทำนุบำรุงขึ้นให้ บริบูรณ์ดีดังเก่า เมื่อเจ้าของเดิมทำนุยัง หวงแหนอยู่แล้ว เราชวนกันไปสร้าง เมือง ธนบุรีอยู่เถิด...”

จากนั้นก็เสด็จกลับลงมาตั้งอยู่ ณ เมืองธนบุรี และมีความกล่าวในพระราช พงศาวดารเล่มเดียวกันว่า “...ให้ปลูกสร้าง พระราชวังและพระตำหนักข้างหน้าในใหญ่ น้อยทั้งปวงสำเร็จบริบูรณ์...”

การปลูกสร้างพระราชวังกรุงธนบุรี ในภาวะที่ต้องทรงทำศึกอยู่จนตลอดรัชกาล ๑๕ ปี แห่งการครองราชย์นั้น นักประวัติศาสตร์ เช่น ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ให้ข้อ สังเกตว่า “ตลอดรัชกาลน่าจะไม่ได้สร้าง พระราชมณเฑียรสถานอันเป็นศูนย์กลาง ทางพิธีกรรมของการปกครองให้สง่างาม อย่างใด เช่น ไม่มีปราสาท เป็นต้น” และ

ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพัน
จันทนุมาศก็มักใช้คำเรียกที่ประทับว่า
“พระตำหนัก” เท่านั้น

หลักฐานที่เป็นภาพของพระราช
วังเดิม คือ พระราชวังหลวงกรุงธนบุรีที่
เด่นชัดเห็นจะได้แก่ คำพรรณนาซึ่งแต่ง
ขึ้นในยุคกรุงธนบุรี คือ โคลงยอพระ
เกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีของนายสวณ
มหาดเล็ก ซึ่งบรรยายภาพของพระราช
วังหลวงแห่งนี้ไว้ว่า

จึงแต่งฐานที่ตั้ง	กุมไชย
ให้สถิตถาวรไป	ตราบเท้า
กลปาวสานใน	ธรณิศ
ธนบุรีนป็นเกล้า	ตริสร้างเวียงสถานฯ
เมืองเก่าดูละดด้วย	รนามวัน
พวงพ่านผักไหมหัน	แหกขึ้น
กองกอบศุภสรรพ	เนียรชีพ
ครั้นพระมาสถิตพื้น	กลับแผ้วผ่องไสว
กุมสถานที่สถิตให้	ไชยสถาน
พ่างพิษณุกรรมชำนาญ	เชกสร้าง
ราชวังมุขพิมาน	มูลเกิด มีนา
เรือนรัตนชัยชวากว้าง	เพียบพื้นภูวดลฯ
มีนนวนขนานน้ำพวง	ชนิดแพ
เป็นที่ลานสมรแล	ล่อฟ้า
โรงทองพระลานแด	ดูล่งน พระเอย
โรงพระอาภรณ์อ้า	รำรื้อฤถึงฯ
โรงสรรพยุทธ์ไว้	ศัสตรา
โรงอศวกเซนทรา	เพริศแพรว
โรงสุธรรมพิพากษา	คดีราช ฎรแฮ
โรงพระโอสถแผ้ว	โรคให้มลายหายฯ
พระคลังทวาทศถวัน	โกศ
สมบัติเหมือบมามี	มากพร้อม
ศาลามาตยมนตรี	เตรียมเผ้า
ทิมกระท่อมพลล่อม	รอบรั้วระวังในฯ

จะเห็นได้ว่าพระราชวังเดิมหรือ
พระราชวังครั้งกรุงธนบุรีนั้นได้รับการ
สร้างด้วยฝีมือช่างอย่างวิจิตรบรรจง และ
มีอาคารสถานอย่างพระราชวังทั่วไปคือ
พระวิมาน ท้องพระโรง คลังสรรพาวุธ
โรงช้าง โรงม้า โรงพระโอสถ โรงตระ-
ลาการสำหรับพิพากษาคดีความ พระ
คลังหลวงไปจนศาลาอำมาตย์ ทิมที่ปัก
ข้าราชการ และยังมีความที่ได้กล่าวถึงคือ
มีพระอารามหลวงที่เป็นวัดในวังคือ วัด
แจ้ง ซึ่งเมื่อโปรดให้อัญเชิญพระแก้วกลับ
จากนครเวียงจันทน์เมื่อปลายรัชกาล
โปรดให้ปลูกโรงประดิษฐานชั่วคราว และ
มีพระราชดำริจะสร้างพระมหาปราสาทเป็น
ที่ประดิษฐาน แต่ก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน

เมื่อถึงสมัยรัตนโกสินทร์ หลังจาก
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราชทรงสถาปนากรุงเทพมหานคร
และโปรดให้สร้างพระราชวังหลวง ณ ฝั่ง
ตะวันออกแม่น้ำเจ้าพระยาตรงข้ามกับ
พระราชวังเดิมกรุงธนบุรีเมื่อพุทธศักราช
๒๓๒๕ แล้ว ทรงพระราชดำริว่า พระราช
วังเดิมเป็นที่สำคัญเพราะมีป้อมปราการ
สำหรับรักษาพระนครทางด้านใต้ฝ่าย
ตะวันตก จึงโปรดให้คงไว้เป็นวังสำหรับ
เจ้านาย แต่ให้กันเขตวังให้แคบลง พระ
ราชวังเดิมกรุงธนบุรีจึงได้เป็นวังที่ประทับ
ของเจ้านายหลายพระองค์ ดังนี้

ในรัชกาลที่ ๑ โปรดให้สมเด็จพระ
เจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงธิดานุ
ภดินทรเสด็จไปประทับเป็นพระองค์แรก

เมื่อสิ้นพระชนม์จึงโปรดให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรเสด็จประทับต่อมา

ในรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ โปรดให้เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี เสด็จประทับอยู่จนสิ้นพระชนม์ จึงพระราชทานให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่เมื่อทรงดำรงพระยศ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎประทับอยู่จนผนวช สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีพระราชมารดาจึงเสด็จออกไปประทับพร้อมด้วยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมาจนตลอดรัชกาลที่ ๓

ในรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ หลังจากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปประทับ ณ พระบวรราชวัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ประทับ ณ พระราชวังเดิมต่อมาจนสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ หลังจากนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย กรมพระจักรพรรดิพงษ์เสด็จฯ ไปประทับเป็นพระองค์สุดท้าย เพราะหลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวังเดิมกรุงธนบุรีให้เป็นที่จัดตั้งโรงเรียนนายเรือ และได้เป็นที่ตั้งกองทัพอากาศมาจนทุกวันนี้

สถานที่สำคัญในพระราชวังเดิม ที่ยังปรากฏในปัจจุบัน คือ

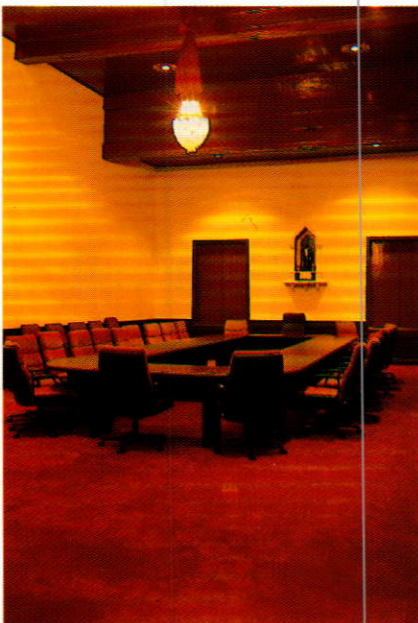
ท้องพระโรง

เป็นท้องพระโรงเดิมแต่ครั้งกรุงธนบุรี แต่ได้รับการปฏิสังขรณ์ให้คงสภาพดี มีลักษณะเป็นอาคารทรงไทยชั้นเดียวแบบตรีมุข มีพระที่นั่งสองหลังเชื่อมต่อกัน หลังแรกเป็นท้องพระโรง หลังคาประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ยกพื้นสำหรับขุนนางเข้าเฝ้าฯ ก่ออิฐถือปูนสูงกว่าพื้นประมาณ ๑ ก้าว ที่ประทับออกกว่าราชการเป็นอัมรินทร์ชั้นลดพื้นไม้สูง ๑.๒๐ เมตร มีบันไดสองข้าง หลังที่สองเรียกว่า พระที่นั่งขวาง เป็นส่วนพระราชมณเฑียร พื้นปูกระดานเครื่องบนเหมือนท้องพระโรง

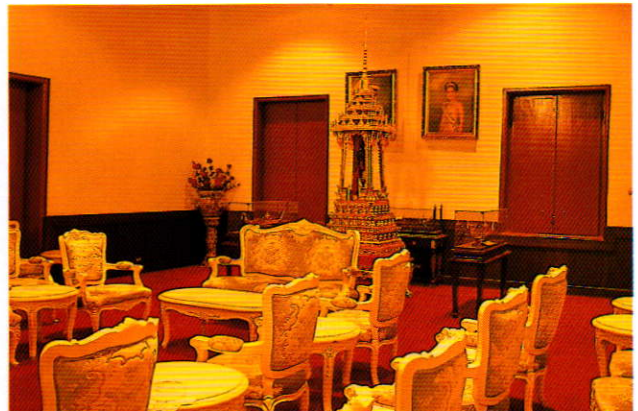
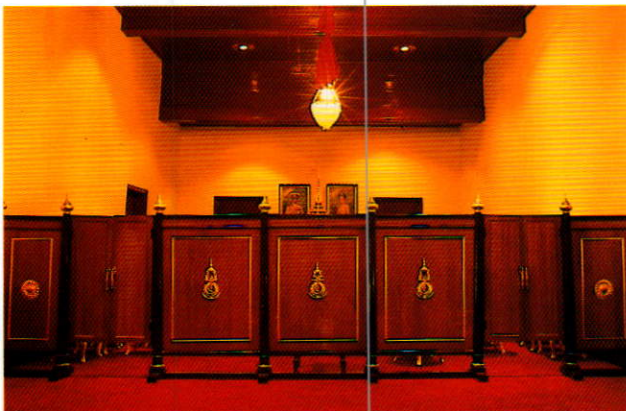
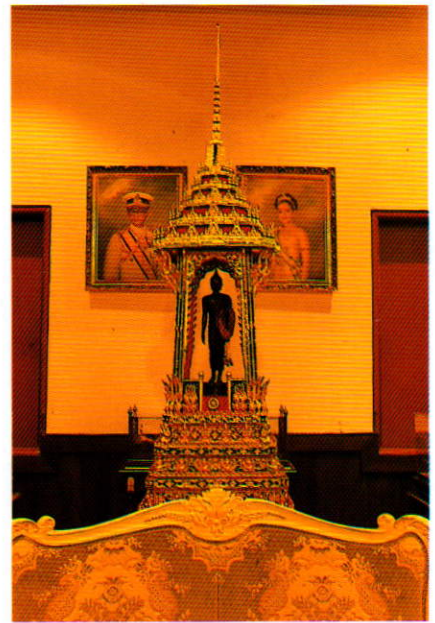
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงงานประชุมขุนนาง และทรงพักพระราชอิริยาบถ ณ ท้องพระโรงแห่งนี้ ต่อมากองทัพเรือเคยใช้เป็นห้องรับรองพิเศษ และห้องประชุมกองทัพเรือ และเป็นที่ประกอบงานพิธีสำคัญของกองทัพเรือ ปัจจุบันได้รับการอนุรักษ์เป็นโบราณสถานของชาติแล้ว

พระตำหนักเก๋งคู่

ตั้งอยู่ริมประตูพระราชวังด้านตะวันออก เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ๒ หลังคู่ ลักษณะอย่างสถาปัตยกรรมจีน พระตำหนักเก๋งองค์ด้านในเคยเป็นที่

๑. ห้องพระโรง เป็นอาคารทรงไทยแบบตรีมุข
๒. ห้องพระโรงชั้นนอก มีโบราณวัตถุที่สำคัญ
ชิ้นหนึ่ง คือระฆังเงินใบใหญ่ หูแขวนระฆัง
ทำเป็นรูปมังกรคาบแก้วแบบจีน แขวนอยู่
บนชานแขวนระฆังแบบไทย หัวเสาเป็น
พญานาค เป็นการผสมผสานระหว่างศิลปะ
ไทยและจีนได้อย่างกลมกลืน
๓. ห้องพระโรงชั้นในจัดเป็นห้องประชุมของ
กองทัพเรือ
- ๔-๖ อีกด้านหนึ่งจัดเป็นห้องรับรองพิเศษ มี
พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่บนบุษบกจำลอง

ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภายในมีพระบรม
รูปสำริดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประดิษฐานอยู่
เพื่อเป็นที่สักการบูชา

พระตำหนักเก๋งคู่ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ๒ หลังคู่
ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นแบบจีน

บรรทมในสมัยกรุงธนบุรี พื้นชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนเป็นเครื่องไม้สูงจากพื้นประมาณ ๑.๕๐ เมตร ส่วนกรอบล่างของพระแทลที่เรียกว่า “หย่อง” สลักลวดลายงดงาม

ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหรือเจ้าตาก

สันนิษฐานว่าเดิมเป็นศาลพระภูมิ หอแก้วประจำพระราชวังกรุงธนบุรี เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระยศสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เสด็จประทับ ณ พระราชวังเดิมนานถึง ๒๗ ปี คงจะได้ซ่อมแซมศาลพระภูมิแห่งนี้ และมีคำเรียกต่อมาในชั้นหลังว่า “ศาลเจ้าตาก”

พระตำหนักแก่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

เรียกกันอย่างสามัญว่า “แก่งพระปิ่น” เป็นพระตำหนักซึ่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อครั้งเสด็จประทับ ณ พระราชวังเดิม ภายหลังเมื่อเสด็จออกไปประทับ ณ พระบวรราชวังแล้ว เจ้านายที่เสด็จประทับ ณ พระราชวังเดิมต่อมาคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจักรพรรดิพงศ์ก็ประทับ ณ แก่งพระปิ่นจนสิ้นพระชนม์

พระตำหนักแก่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือ “แก่งพระปิ่น”

ประตูพระราชวังเป็นรูปโค้ง
ยอดแหลม ส่วนกำแพงนั้น
ก่ออิฐถือปูน ด้านบนเป็นรูป
ไบเซมา

ป้อมวิชัยประสิทธิ์

กำแพงพระราชวังและประตู

กำแพงพระราชวังกรุงเทพมหานครที่ยัง
เหลือปรากฏให้เห็น เป็นกำแพงก่ออิฐถือ
ปูน ด้านบนเป็นรูปไบเซมา ส่วนซุ้มคูหา
ช่องประตูเป็นรูปโค้งยอดแหลม

นอกจากอาคารสถานสำคัญดัง
กล่าวแล้วในพระราชวังเดิมยังมีสิ่งสำคัญ
อื่นๆ ที่มีอยู่ในอาณาบริเวณ เช่น ป้อม
วิชัยประสิทธิ์ เดิมคือ ป้อมวิชาเยนทร์
ซึ่งสร้างขึ้น ณ เมืองบางกอก บริเวณ
ปากคลองบางกอกใหญ่ ในแผ่นดิน
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อสมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนากรุง
ธนบุรี ได้ทรงแก้ไขปรับปรุงป้อมวิชา
เยนทร์เสียใหม่ พระราชทานชื่อว่า ป้อม
วิชัยประสิทธิ์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราช
วังเดิมให้เป็นสถานศึกษาวิชาการทหารเรือ
และอยู่ในความดูแลของกองทัพเรือต่อมา
นั้น ป้อมวิชัยประสิทธิ์ได้เคยเป็นที่ยิงปืน
เที่ยง ยิงปืนพระราชพิธีตรุษ ยิงสลุต และ
เป็นที่ตั้งเสาธงผู้บัญชาการทหารเรือธงราชนาวี ปัจจุบันกรมศิลปากรขึ้นทะเบียน
ป้อมวิชัยประสิทธิ์เป็นโบราณสถานของชาติ

กองทัพเรือได้ดำเนินการบูรณะ
โบราณสถานบริเวณพระราชวังเดิมมาตั้ง
แต่ พ.ศ. ๒๕๓๘ และได้กราบบังคมทูล
เชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยาม
บรมราชกุมารี ทรงเป็นที่ปรึกษาในการ
บูรณะ

พร:บรมหาราชวัง

พลตรี ม.ร.ว. ศุภวรัญญ์ เทษมศรี

ด้านขวามือของภาพคือกรุงเทพมหานคร
ซ้ายมือคือกรุงเทพฯ
มีแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ระหว่างกลาง

กรุงศรีอยุธยาเสศล้ำ	เลอสุวรรณค์
ปานอมรแมนสร	เสกสร้าง
แสนสนุกนิเทียมทัน	ทิพยโลกย แลเฮย
ทุกเทศยอยศอ้าง	อ่อนเกล้าถวายเวียง

พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงรับราชสมบัติปราบดาภิเษกใน พ.ศ. ๒๓๒๕ แล้ว จึงมีพระราชดำริให้ขำมาสร้างพระนครขึ้นใหม่ทางฝั่งแม่น้ำปากตะวันออกด้วยเป็นชัยภูมิดีกว่ากรุงธนบุรี มีลำแม่น้ำใหญ่เป็นคูเมืองทั้งด้านตะวันตกและด้านใต้ ไม่เป็นเมืองเอกแต่ที่มีลำน้ำผ่านกลางเมืองอย่างพิษณุโลก หรือกรุงธนบุรี ซึ่งหากมีศึกสงครามจะทำให้ยากในการป้องกัน นอกจากนี้ทางฝั่งตะวันออกยังสามารถขยายพระราชวังและขยายเมืองออกไปได้ง่ายกว่ากรุงธนบุรีเป็นอันมาก

อาณาเขตกรุงเทพมหานครในระยะเริ่มแรก ถือเอาแนวคูเมืองฝั่งตะวันออกของกรุงธนบุรีคือ แนวที่นับแต่ปากคลองคูเมืองเดิมไปจนออกแม่น้ำเจ้าพระยาตรงสะพานพระปิ่นเกล้า หรือที่เคยกำหนดไว้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ มีเนื้อที่ประมาณ ๑.๘ ตารางกิโลเมตร

เนื้อที่ซึ่งล้อมด้วยคลองคูเมืองเดิมกับแม่น้ำเจ้าพระยานี้ ส่วนหนึ่งแบ่งใช้เป็นสถานที่สำหรับก่อสร้างพระบรมมหาราชวัง ซึ่งแต่เดิมบริเวณนี้เป็นที่อยู่อาศัยของพระยาราชานครและชาวจีน จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้โยกย้ายไปอยู่ทางบริเวณลำเพ็ญในปัจจุบัน สำหรับข้าราชการบางคน เช่น พระยาไกรโกษา ต้นตระกูลไกรฤกษ์ ได้ย้ายบ้านไปอยู่ในตำบลตรอกพระยาไกรปัจจุบัน

เมื่อได้กำหนดบริเวณที่จะก่อสร้าง

พระบรมมหาราชวังแล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยารัชมารับดีกับพระยาวชิรธรนาวิ เป็นแม่กองควบคุมช่างและคนงานก่อสร้าง เพื่อสถาปนาพระราชนิเวศน์ขึ้นใหม่

บริเวณพระบรมมหาราชวังที่สร้างขึ้นในสมัยแรกนี้ ประกอบด้วย ๓ ส่วนใหญ่ คือ พระมหาปราสาท พระราชมณเฑียรสถาน และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รวมเนื้อที่ทั้งสิ้นประมาณ ๑๓๒ ไร่ มีความกว้างยาวตามแนวกำแพงพระบรมมหาราชวัง ดังนี้

ด้านทิศเหนือ ๔๑๐ เมตร

ด้านทิศตะวันออก ๕๑๐ เมตร

ด้านทิศใต้ ๓๖๐ เมตร

ด้านทิศตะวันตกที่ขนานกับลำแม่น้ำเจ้าพระยาวาว ๕๐๐ เมตร นับถึงป้อมสัตบรรพต (ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้ขยายเฉพาะด้านใต้ให้ยาวออกไปอีกราว ๑๓๐ เมตร จึงได้เนื้อที่เพิ่มขึ้นอีก ๒๐ ไร่เศษ)

สำหรับแบบแผนผังของ พระบรมมหาราชวังที่กรุงเทพฯ นี้ ถ้าเปรียบเทียบกับพระบรมมหาราชวังเก่าที่กรุงศรีอยุธยา จะทำให้เข้าใจได้แจ่มชัดว่าเป็นการถ่ายแบบมาอย่างใกล้เคียงที่สุด แต่หันหน้าวังไปทางทิศเหนือ มีแม่น้ำอยุธยาพระราชวังทางซ้าย ใช้กำแพงเมืองด้านริมหน้าเป็นกำแพงพระราชวังชั้นนอก ตัวหมู่พระที่นั่งที่เป็นพระราชมณเฑียรสถานตรงกับพระวิหารสมเด็จ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตรงกับพระที่นั่งสุริยาสโมสรมรินทร์ ซึ่งอยู่

ชิดแนวลำน้ำ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท (ซึ่งสร้างในรัชกาลที่ ๕) ตรงกับพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท วัดพระศรีรัตนศาสดารามตรงกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ซึ่งสร้างเป็นวัดอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และไม่มีพระสงฆ์อยู่ประจำวัดเช่นเดียวกันผู้คนในต้นรัชกาลพากันเรียกวัดพระศรีรัตนศาสดารามติดปากว่า วัดพระศรีสรรเพชญ์ มาจนถึงต้นแผ่นดินรัชกาลที่ ๒ นอกจากนี้ศาลาลูกขุน และเขตกำแพงพระราชวังชั้นกลาง ชั้นในก็ตรงกันกับของกรุงศรีอยุธยา ทำให้เห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชดำริในทางอนุรักษ์แบบแผนสถาปัตยกรรมของกรุงศรีอยุธยาที่นับเป็นส่วนสำคัญไว้ได้เกือบทั้งสิ้น ตามกำลังของบ้านเมืองขณะนั้น

การก่อสร้างพระบรมมหาราชวัง มิได้แล้วเสร็จในคราวเดียวกันทั้งหมด กำแพงทำด้วยไม้ระแนบ พระราชมณเฑียร

พระบรมมหาราชวังในมุมมอง
ด้านวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประดิษฐานพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๗ จนถึงปัจจุบัน

สร้างไว้ชั่วคราว พอให้ทันพระราชพิธีบรมราชาภิเษกใน พ.ศ. ๒๓๒๕ ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดเลขาว่า ทรงสถาปนาพระราชมณเฑียรทั้งข้างหน้า ข้างใน เสร็จบริบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๓๒๖ ส่วนพระที่นั่งอินทราภิเษก (ขณะนั้นยังไม่เรียกว่าดุสิตมหาปราสาท) เพิ่งจะยกยอดปราสาทเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ วัดพระศรีรัตนศาสดารามก็ยังไม่แล้วเสร็จเช่นกัน ดังนั้น ในพิธีถือน้ำเดือนสิบ พ.ศ. ๒๓๒๖ ข้าราชการและราษฎรทั้งหลายจึงต้องไปทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่วัดโพธาราม (วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) ต่อมา พ.ศ. ๒๓๒๗ จึงได้ัญเชิญพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากรจากวัดอรุณ

ราชวรามาเข้าประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ส่วนสำคัญของพระบรมมหาราชวังทั้ง ๓ ส่วนนี้ ได้สร้างสำเร็จบริบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ จึงได้จัดให้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเต็มตามแบบแผนอีกครั้งหนึ่ง รวมทั้งงานฉลองพระนครและฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดารามพร้อมกันในปีนั้น

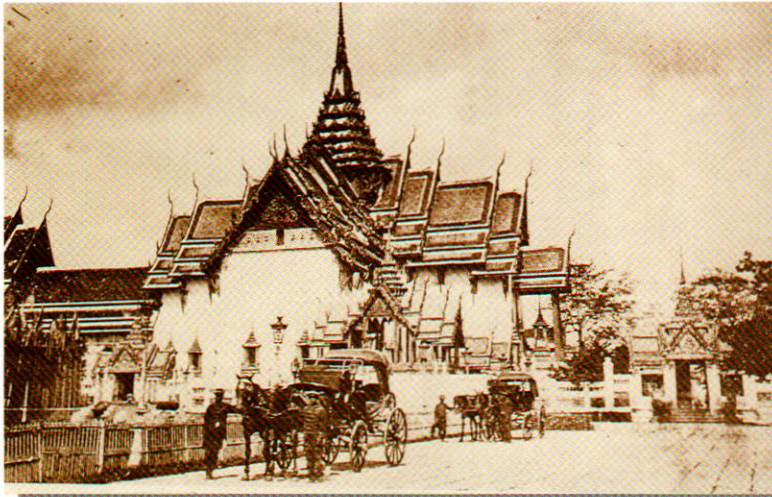
ต่อไปนี้จะได้พรรณานาอาคารส่วนสำคัญในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งในที่นี้จะถือเอาพระมหาปราสาทและหมู่พระราชมณเฑียรเป็นหลัก ส่วนบริเวณปลั๊กย่อยอื่นๆ จะได้กล่าวถึงควบคู่ไปด้วยตามสมควร

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เดิมชื่อ **พระที่นั่งอินทราภิเษก** มหาปราสาท (หรือพระที่นั่งอมรินทรมหาปราสาท) ตั้งอยู่ในเขตตะวันตกของพระราชฐานชั้นกลาง เดิมอยู่ชิดเขตชั้นใน สร้างด้วยไม้เป็นแบบจตุรมุข สูงใหญ่เท่าพระที่นั่งสรรเพชญปราสาทที่กรุงศรีอยุธยา ยอดเป็นพรหมพักตร์ ตรงปลายปีกพุ่มข้าวบิณฑ์ มีพระปรัศว์ซ้ายขวาและเรือน

ขวางอยู่ด้านหลัง ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ ใช้ประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชอีกครั้งหนึ่ง ให้เดิมตามแบบแผนครั้งกรุงศรีอยุธยา อย่างไรก็ตามในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเรียกชื่อ พระมหาปราสาทองค์เดิมนี่ว่า **พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท** และหลายแห่งในกฎหมายที่รัชกาลที่ ๑ โปรดให้

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทใน
อดีต

กำหนดขึ้นราว พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๒๗ ได้
เอ่ยถึงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทอยู่แล้ว
เหมือนกัน พระมหาปราสาทองค์เดิมคง
จะสวยงามมาก เห็นได้จากพระราชนิพนธ์
นิราศของกรมพระราชวังบวรมหาสุ
รสิงหนาท คราวเสด็จไปปราบพม่าที่เมือง
นครศรีธรรมราช เมื่อพ.ศ. ๒๓๒๙ ตอน
หนึ่งว่า

“ถึงหน้าพระตำหนักแพท่นวน
รื้อรัญจวนหวนโศกฤทัยถอน
น้อมเศียรศิโรโรม์ขลุกร
บีมจะรอนชีพล่วงทำลายทรวง
ยั้งยลทิพมณเฑียรยอดปราสาท
จำรัสมาศฉลุแก้ววิเชียรช่วง
พิศดูบันล้ายกุดันเป็นดอกดวง
จำหลักช่วงก้านทอดเป็นยอดเปลว”

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๓๒ พระมหา
ปราสาทองค์นี้ถูกฟ้าผ่าต้องหน้บบนมุขเด็จ
เกิดเพลิงไหม้เครื่องบนโถมลง ปลาย
ยอดหักฟาดลงมาถูกพระปรีศร์ซ้ายลาม
ไหม้ไปด้วยกัน พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าฯ และกรมพระราชวังบวรมหา
สุรสิงหนาทได้เสด็จมาดับเพลิง ทรง

บัญชาให้เชิญพระแท่นเศวตฉัตรหนีเพลิง
ออกมาได้ทัน อนึ่ง ก่อนหน้านี้ ใน พ.ศ.
๒๓๒๘ พระมหาปราสาทองค์นี้ก็เคยถูก
ฟ้าผ่ายอดมาแล้วครั้งหนึ่ง แต่ไม่ปรากฏ
ว่าเสียหาย

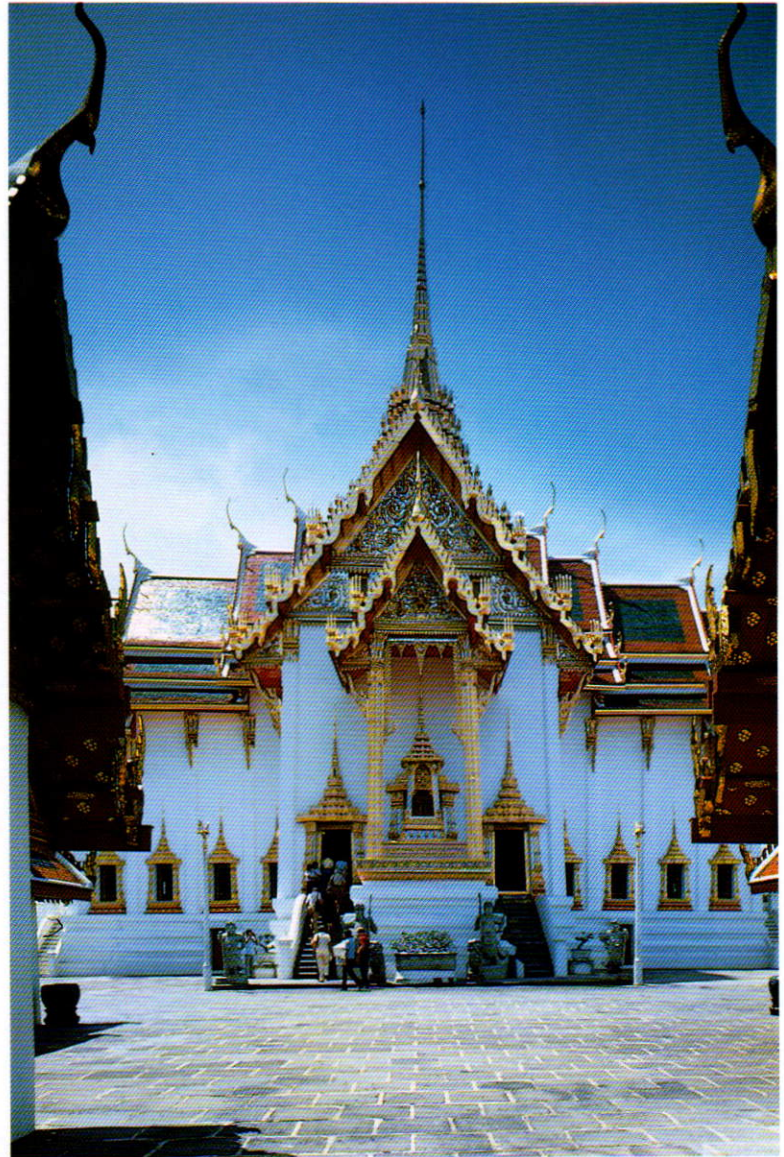
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทองค์ที่เห็น
อยู่ในปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าฯโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นแทนองค์
เดิม ที่มีนามว่า พระที่นั่งอินทราภิเษก
โดยขยับเลื่อนออกไปข้างหน้า และให้มี
ขนาดสูงใหญ่เท่ากับพระที่นั่งสุริยาสน์
อมรินทร์ที่กรุงเก่า มีลักษณะเป็นปราสาท
จตุรมุข ยอดทรงมณฑป (เชิงกลอน) ซ้อน
๗ ชั้น ประดับกระฉาก หลังคา ซ่อฟ้า ไบ
ระกา นาคเป็น मुखหน้าทางเหนือมีมุขเด็จ
ยื่นออกมาตั้งบุษบกมาลาสำหรับเสด็จออก
มหาสมาคม หรือโปรดให้แขกเมืองเฝ้าฯ
ด้านหลังมีมุขกระสันเชื่อมพระที่นั่งพิมาน
รัตยา ซึ่งเป็นพระที่นั่งฝ่ายใน พื้นชานลา
หน้ามุขเด็จมีทิมคดสองหลัง กำแพงแก้ว
ล้อมด้านเหนือ ด้านตะวันออกและด้าน
ตะวันตกของพระมหาปราสาท มีประตู
ยอดทรงมงกุฎทั้งสามด้าน หลังคาปราสาท
เดิมว่าลาดตึก เพ็ญเปลี่ยนเป็นกระเบื้อง
เคลือบสีในรัชกาลที่ ๓ คราวซ่อมใหญ่ใน
พ.ศ. ๒๓๗๓ โดยรื้อเครื่องยอดลงทำใหม่
ทั้งหมด หลังจากที่เสร็จงานพระบรมศพ
สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ในรัชกาล
ที่ ๑ ซึ่งพระบรมศพได้ประดิษฐานอยู่บน
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนานถึง ๒ ปี
เพราะบ้านเมืองติดการศึกสงครามอยู่กับ

เจ้าอนุเวียงจันทน์ในขณะนั้น

หลังจากนี้ ได้มีการดัดแปลงแต่ไม่มากนัก ในรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งบุษบกมาลา ที่ผนังด้านใต้สำหรับเข้าทูลละอองฝ้ายในเฝ้าฯ และทรงใช้ฉากลอยรดน้ำ ภาพพระราชพิธีอินทราภิเษกกันมุขด้านใต้ ฉากนี้เป็นของล้ำค่า เข้าใจว่าเป็นของโบราณและบางส่วนมาเพิ่มเติมขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เพราะพระราชพิธีอินทราภิเษกนี้มีได้เคยปรากฏว่าได้ทำในสมัยกรุงเทพฯ เลย

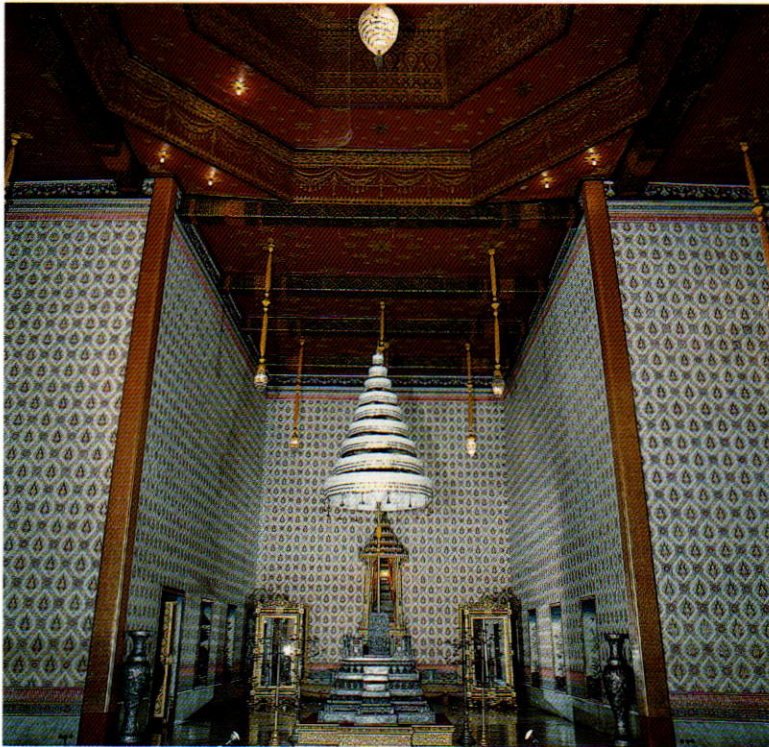
ต่อมา ในรัชกาลที่ ๕ มีพระราชดำริที่จะให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ (พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค ต้นราชสกุล เกษมศรี) ทรงสร้าง

บนซ้าย : ครุฑยุดนาค รองรับไขรายอดปราสาท ของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระที่นั่งองค์นี้

บนขวา : พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นพระที่นั่งรูปจตุรมุข ๔ ด้านเท่ากัน ตรงกลางหลังคายกยอดปราสาท ตามคติของสมมติเทพ ในพระพุทธศาสนานิกายมหายานและคติเทวราชาในศาสนาพราหมณ์

ฉากประดับมุขขึ้นใหม่เพื่อให้เข้ากับเครื่องมุขอื่นในพระมหาปราสาท เช่น พระแท่นราชบัลลังก์ แต่เมื่อคำนวณค่าสร้างแล้วจะต้องสิ้นพระราชทรัพย์มากถึง ๕๐๐ ชั่ง จึงโปรดให้ระงับไว้ นอกจากนี้ ใน พ.ศ. ๒๔๒๙ โปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมเขียนลายผนังและเพดานใหม่ทั้งหมด ทาสีพระ

ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประดิษฐานพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกกางกั้นด้วยนพปฎลมหาเศวตฉัตร พระแท่นองค์นี้ตั้งอยู่กลางท้องพระโรงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านหลังมีฉากบังพระทวารซึ่งเป็นทางไปสู่มุขกระสันต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยา กลางผนังด้านหลังประดิษฐานพระที่นั่งบุษบกมาลา สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เพื่อเป็นที่เสด็จออกให้ฝ่ายในเฝ้าฯ

ทวาร พระบัญชา ฉาบบนผนังนอก เจาะพระทวารมุขตะวันตกทำบันไดลงสองข้างต่อมา ในรัชกาลที่ ๖ ได้ตัดเสนาหानที่อยู่กลางปราสาทออกทั้งสี่ด้าน แล้วหล่อคานคอนกรีตรับเครื่องยอดแทน ในรัชกาลปัจจุบันได้ซ่อมให้คงสภาพเดิมไว้ เช่น ปลายฝาผนังก็คงเหมือนกับในสมัยรัชกาลที่ ๕ และฉาบลายรดน้ำภาพพระราชพิธีอินทราภิเษก ได้นำไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตามพระราชบัญชา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในปัจจุบันมีสิ่งสำคัญล้ำค่าควรเมือง คือ

๑. พระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุก ปักนพปฎลมหาเศวตฉัตรอยู่กลางพระมหาปราสาท

๒. พระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุกเป็นพระแท่นบรรทมของ

รัชกาลที่ ๑

๓. พระที่นั่งบุษบกมาลา อยู่กลางผนังมุขด้านใต้

พระแท่นราชบัลลังก์และพระแท่นบรรทมเป็นฝีมือประดับมุกภายใต้การควบคุมของเจ้าพระยามหาเสนา (บุณนาศ) นับเป็นศิลปวัตถุชิ้นเอกของไทย

ความสำคัญของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทองค์นี้ นอกจากจะเป็นพระมหาปราสาทองค์แรกในพระบรมมหาราชวังแล้ว ยังใช้ในพระราชพิธีสำคัญ เช่น คราวอุปราชภิเษก สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (รัชกาลที่ ๒) ดำรงพระยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และพระราชพิธีลงทรงตั้งพระนามเจ้าฟ้า (รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงรับพระราชทานในรัชกาลที่ ๒) ส่วนหนึ่งของการพระราชพิธีก็ได้ใช้พระมหาปราสาทนี้ ตลอดจนพระราชพิธีโสกันต์ก็มักประกอบที่พระมหาปราสาทนี้เช่นกัน อนึ่ง พระมหาปราสาทองค์นี้ได้เคยเป็นพระวิมานที่บรรทมในสมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งเรียกกันว่า **พระที่นั่งดุสิตพิมาน** และนอกจากนี้รัชกาลที่ ๑ ยังเคยเสด็จออกทรงพระเครื่องใหญ่ (ดัดมม) ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทองค์นี้ด้วยสรุปแล้วส่วนมากใช้ในพระราชพิธีการมงคล บำเพ็ญพระราชกุศลต่างๆ ตลอดจนเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระอัครมเหสี และพระบรมราชวงศ์ผู้ใหญ่บางพระองค์ด้วย

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ได้ถูก

ฟ้าผ่าเป็นครั้งที่ ๓ ใน พ.ศ. ๒๓๔๒
ระหว่างที่ยังตั้งพระโกศพระศพสมเด็จพระ
พระที่นั่งทั้งสองพระองค์ของรัชกาลที่ ๑
และครั้งที่ ๔ ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อ พ.ศ.
๒๓๖๒ แต่มิได้เกิดเพลิงไหม้

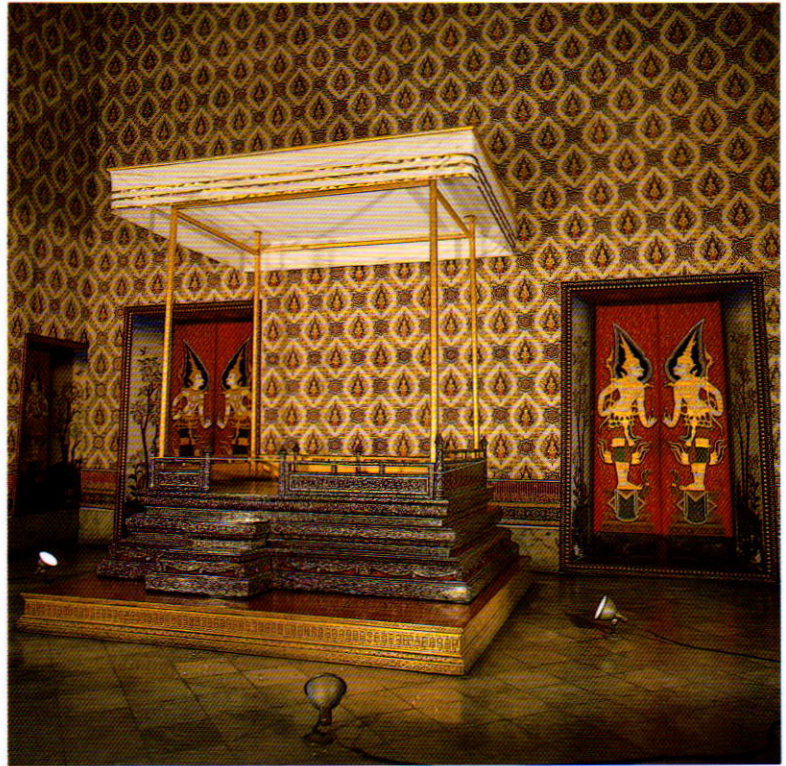
ด้านความงามของพระมหา
ปราสาทองค์นี้ พระยาดรงกวีโบราณได้
กล่าวชมไว้อีกว่า

ปราสาทเทียรแท่งแก้ว	กรองโสม
เมืงมาคมลึงเมลิ้ง	เลื่อมไล่
ดุจพิมานโพยม	ลอยเลื่อน มาฤ
ฤสุเทพไทให้	เทียบถวายเป็น

พิศมามเงื่อนแค้น	ตุรดา
ผนังทาสสุพรรณลาย	เลื้อยไล่
เมืงมุขจรโอภา	ไฟโรจน์
ทวยประคองเคียงค้ำ	เสียดสาย
พระปรีศ์สองสอดซ้าย	ขาวสอง
ทิมดาบคู่เคียงเนา	คดหน้า
ลานลาดศิลาอง	รายเรียบ
ลานชลาชลหล้า	ลาดปุ่น

ฯลฯ

จากโคลงโบราณนี้ จะเห็นว่าใน
สมัยรัชกาลที่ ๓ คราวซ่อมใหญ่ได้รื้อ
เครื่องบนลงทำใหม่หมดและได้แก้ไขบาง
สิ่งต่างไปจากที่ปรากฏในคำโคลงอยู่บ้าง
เช่น ใช้ครุฑยุคนาคแทนคันทวย

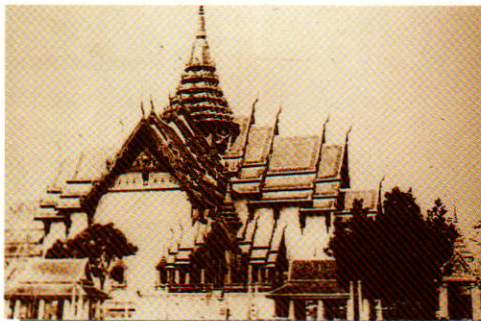

พระแท่นราชบรรจถรณ์
ประดับมุก เป็นพระแท่น
บรรทมของพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช ประดิษฐานอยู่ใน
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
มุขด้านทิศตะวันออก

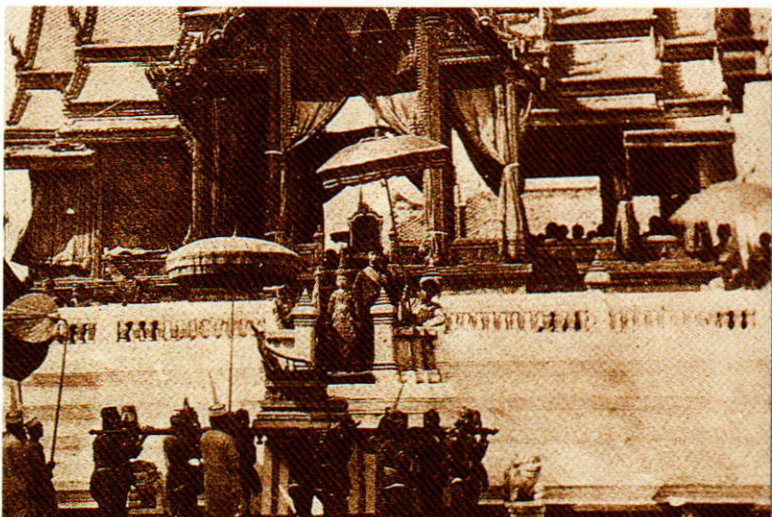
ทวารบาลที่พระทวารพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเขียน
เป็นรูปเทวดายืนถือพระขรรค์บนแท่น หมายถึงพระ
มหากษัตริย์มีทวยเทพเป็นผู้อภิบาลรักษา

พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกขปราสาท ด้านหลังคือพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ในอดีต ด้านหน้าพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกขปราสาท มีศาลาโถง ๒ หลัง ปัจจุบันได้รื้อหมดแล้ว

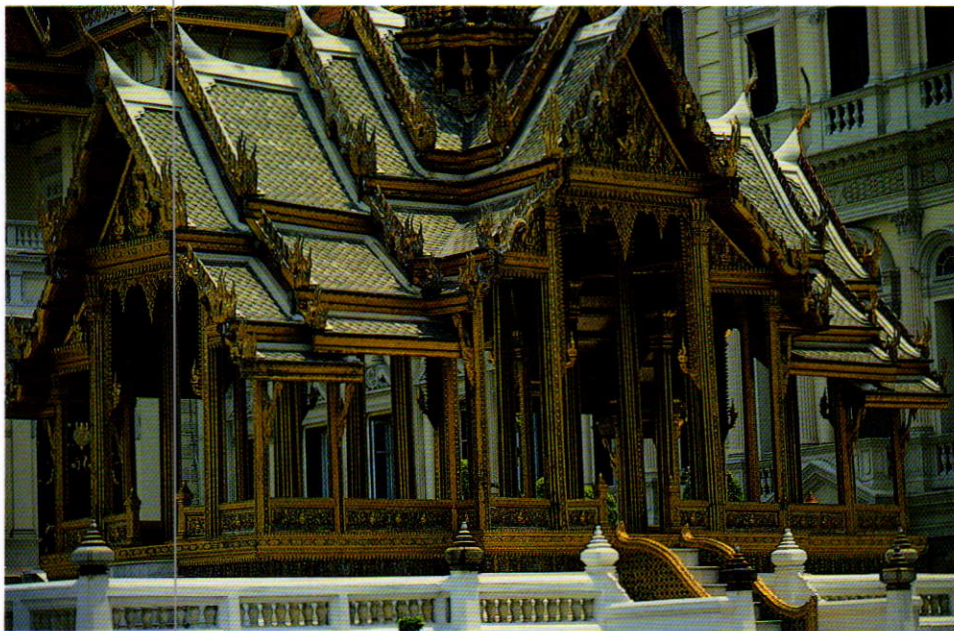
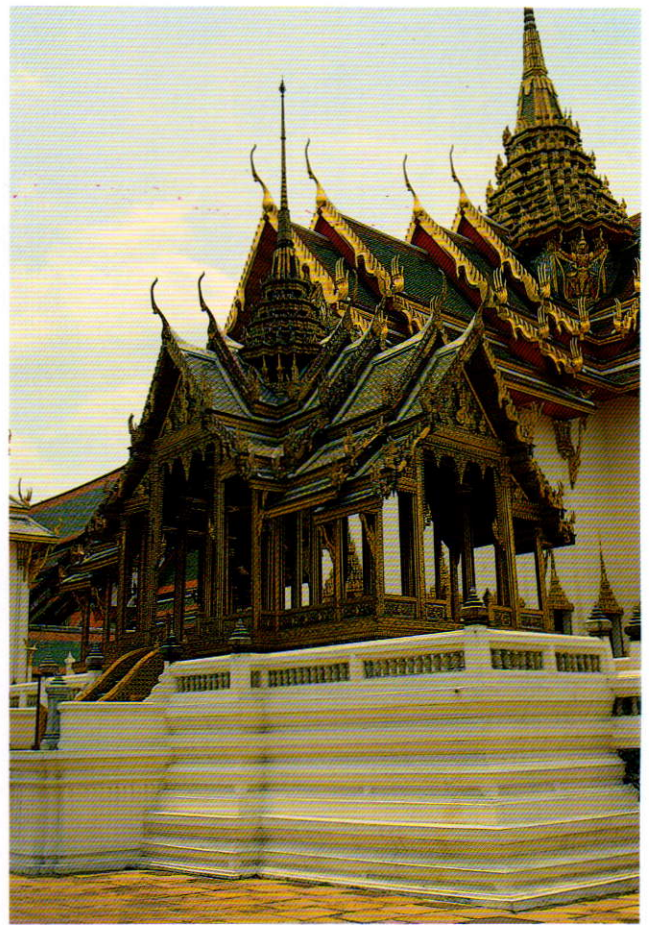
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งเสด็จพระบรมวงศานุวงศ์ในการพระราชพิธีโสกันต์

พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกขปราสาท

ในบริเวณใกล้กับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างปราสาทโถงองค์ย่อมแต่ตั้งงามอย่างยิ่งบนกำแพงแก้วด้านตะวันออก เป็นแบบจตุรมุขยอดทรงมณฑปหลังคาตาดตีบุก ปราสาทโถงองค์นี้ใช้แทนพลับพลาเปลื้องเครื่องในงานพระราชพิธีที่มีขบวนแห่ และใช้เป็นที่ประทับทรงพระราชยานรับส่งเสด็จในพระราชพิธีการมงคลโสกันต์ รัชกาลที่ ๔ เคยทรงพระราชดำริว่า หากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาในงานพระราชพิธีโสกันต์ในวังหลวงก็จะทรงชวนให้ประทับบนปราสาทแห่งนี้ด้วยกัน จะได้ทอดพระเนตรการแห่และตรัสคุยกันได้สะดวก วังหน้าจะได้ไม่ต้องแยกไปประทับพลับพลาต่างหาก

พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกขปราสาทองค์นี้ใน พ.ศ. ๒๕๐๑ เคยจำลองแบบไปสร้างแสดงให้ชาวต่างประเทศชมความงามคราวงานมหกรรมนานาชาติที่กรุงบรัสเซลล์ ประเทศเบลเยียม

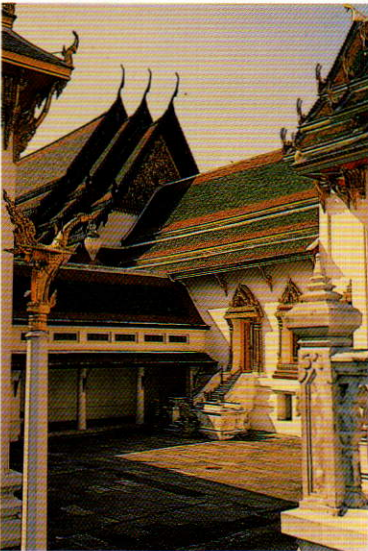
ในรัชกาลปัจจุบัน หลังงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวงแล้ว โปรดให้อัญเชิญพระโกศพระบรมอัฐิขึ้นจากพระที่นั่งราชนทรยาน ที่เกยพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกขปราสาท ก่อนอัญเชิญขึ้นประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

๑. หน้าบันพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกขปราสาท เป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ ตั้งอยู่กลาง มีเทวดาประนมมือนั่งอยู่ ๒ ข้าง
๒. พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกขปราสาท ตั้งอยู่บนฐานก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว ขั้วมือคือเกยที่ประทับทรงพระราชยานคานหาม
๓. พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกขปราสาท งดงามด้วยทรวดทรง สัดส่วนและการตกแต่ง

พระที่นั่งพิมานรัตยา ด้านทิศตะวันออก

๑. มุขกระสันด้านหลังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทที่เชื่อมกับพระที่นั่งพิมานรัตยา
๒. พระปรีศวรชัยและพระปรีศวรกลาง
๓. เรือนจันทน์และพระปรีศวรกลาง
๔. เรือนจันทน์

พระที่นั่งพิมานรัตยา

พระที่นั่งองค์นี้ รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในที่ข้างในพร้อมกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทองค์ใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ จะเห็นว่ามีมุขกระสันด้านหลังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปเชื่อมกับพระที่นั่งพิมานรัตยา มีพระปรีศวรชัยและขวา (พระปรีศวรชวราชกาลที่ ๕ โปรดฯ ให้รื้อไปไว้หลังเรือนจันทน์) กับมีพระระเบียงหลังและเรือนจันทน์ ซึ่งมีแบบและความงดงาม สามารถเดินติดต่อกันได้ตลอดเป็นที่รโหฐานส่วนพระองค์ พร้อมด้วยเหล่าราชนารีและบาทบริจาริกา บางครั้งก็โปรดให้เจ้านายฝ่ายในที่ทรงศักดิ์สูงมาประทับ ณ พระที่นั่งองค์นี้ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ทรงใช้เป็นที่พักผ่อนมหาสมาคมสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ และเหล่าข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน ให้เข้าเฝ้าฯ รับพระราชทานอิสริยยศ และราชอิสริยาภรณ์

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีลูกระเบิดพลัดเข้าไปตกข้างพระที่นั่งองค์นี้ แม้ลูกระเบิดจะด้าน แต่ความสะเทือนก็ทำให้หลังคาชำรุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันโปรดให้ซ่อมแซมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ จนแล้วเสร็จ พระที่นั่งพิมานรัตยาองค์นี้ นับว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่าในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมของไทยในยุคต้นสมัยรัตนโกสินทร์ที่ยังเหลือให้ชม

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ เดิมทรงกะจะให้เป็นพระที่นั่งตึกสามชั้นยอดโดม สำหรับเสด็จออกขุนนาง โดยมี นายจอห์น คลูนิช (John Clunis) สถาปนิกชาวอังกฤษ เป็นผู้ออกแบบ แต่ก่อนที่จะสร้างแล้วเสร็จ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้กราบบังคมทูลขอให้สร้างเป็นยอดปราสาทเพื่อจะได้เข้าผังอย่างที่กรุงศรีอยุธยา โดยพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทจะตรงกับพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท อีกประการหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่ก่อนได้ทรงสร้างปราสาทมาทุกรัชกาล ดังนั้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้แก้แบบเป็นปราสาทสามยอดดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้

พระที่นั่งมหาปราสาทองค์นี้ แม้จะเป็นศิลปะผสมของไทยกับยุโรป แต่ก็เป็นการผสมผสานที่พอเหมาะพอดี มีความงดงาม อวดแขกบ้านแขกเมืองได้ไม่แพ้แห่งอื่นใด

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์กลางชั้นบนเป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิ ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวลงมา ภายในพระวิมาน ชั้นกลางเป็นท้องพระโรงหน้าประดิษฐานพระบรมรูปเขียนสีน้ำมันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงก่อพระฤกษ์ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเมื่อแรกสร้าง ดูจากทรงหลังคา เครื่องยอด मुखเด็จตรงกลาง และอัมรินทร์ทางขึ้นด้านหน้า ซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันที่ปรับปรุงใหม่ในรัชกาลที่ ๗

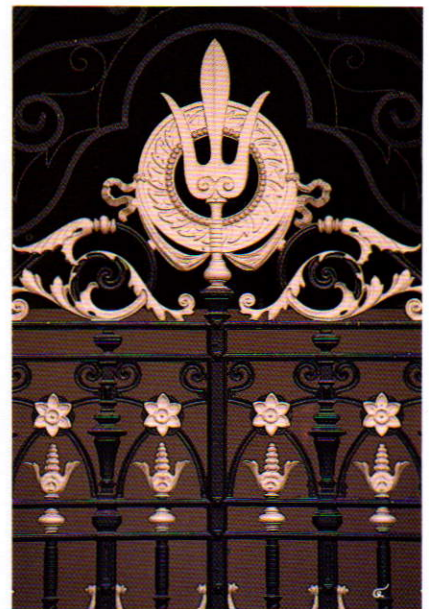

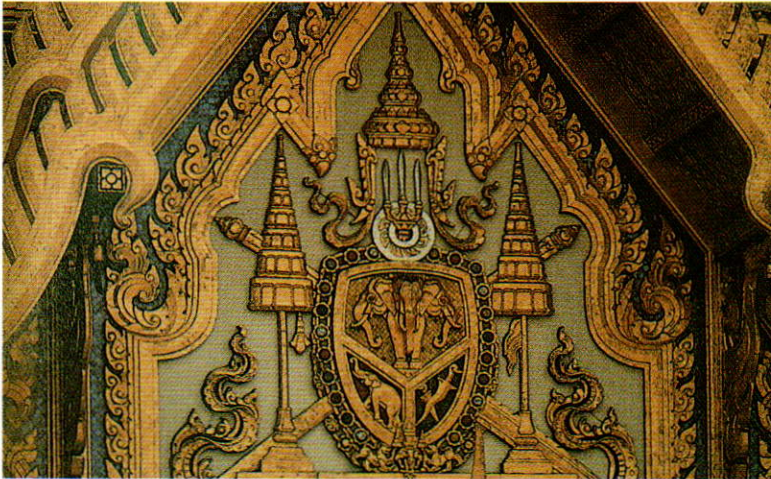
พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเป็นพระที่นั่งประกอบเครื่องยอด ๓ องค์ เชื่อมต่อกันด้วยมุขกระสัน
ลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก แต่หลังคายกยอดปราสาท

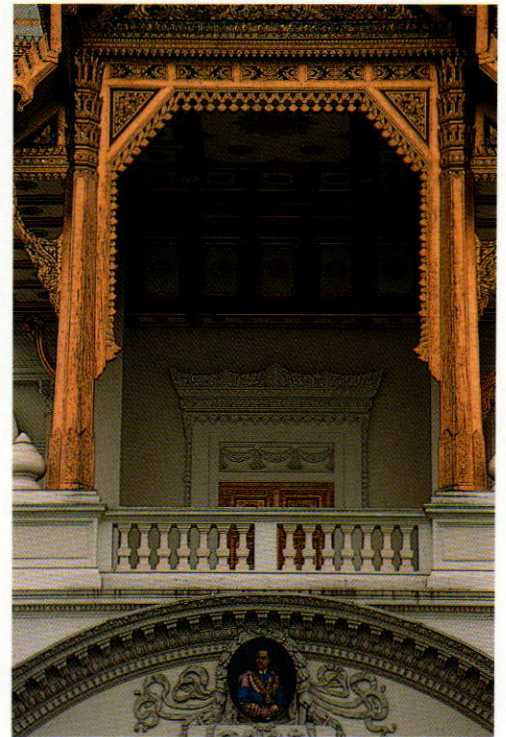

๑. มุขทางขึ้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาททองคำกลาง ด้านบนประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดับด้วยกระเบื้องโมเสก
๒. เหล็กหล่อที่บานพระทวารด้านหน้า ประดิษฐานพระปรมาภิไธยย่อ จปร. ภายใต้พระมหามงกุฏ
๓. เหล็กหล่อที่บานพระทวารกลาง ด้านหน้าประดิษฐานตราจักรีอยู่ตอนบน
๔. เหล็กหล่อที่บานพระทวารชั้นล่าง เป็นลายตราจักรีเช่นกัน แต่คนละรูปแบบ
๕. ผนังชั้นต่างๆ ขององค์พระที่นั่งฯ เน้นความสำคัญที่ชั้น ๒ ด้วยซุ้มแบบตะวันตก
๖. มุขทางขึ้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระทวารเป็นกระฉากสี ประดับด้วยเหล็กหล่อเป็นลายตราจักรี ประกอบลายเครือเถาแบบตะวันตก

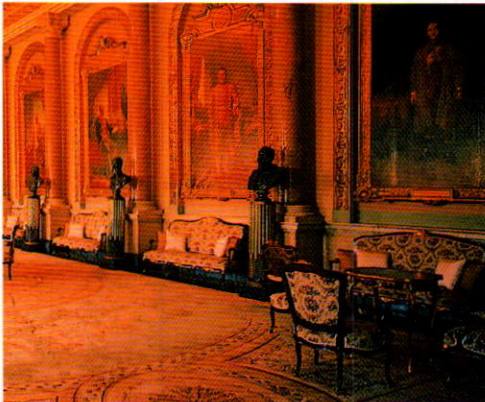
หน้าบันพระที่นั่งจักรีมหาปราสาททองคำกลาง ทำเป็นรูปจักรีภายใต้พระจุลมงกุฏ มีตราแผ่นดินซึ่งประกอบไปด้วย ช้างเอราวัณ ช้างและกริชอยู่ตอนล่าง ล้อมรอบด้วยช่อเรือนแก้วปิดทอง ขวา : ส่วนตกแต่งมุขเด็จเหนือทางเข้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ชุมพระบัญชาพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมีรูปแบบที่ผสมผสานระหว่างศิลปะตะวันออกและตะวันตก โดยชุมมีรูปแบบเป็นตะวันตก แต่ยอดชุมประดิษฐานตราแผ่นดินของรัชกาลที่ ๕ ภายใต้พระจุลมงกุฏพระราชสัญลักษณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

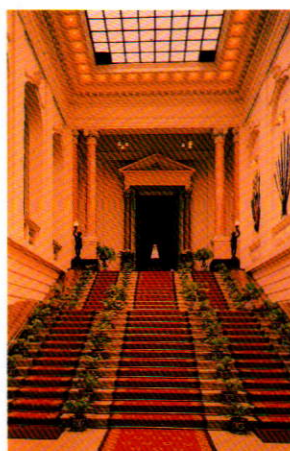
และสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข ถัดเข้าไปเป็นท้องพระโรงกลางตั้งพระแท่นพุดตานถมภายใต้ฉัตรพญาลมहाเศวตฉัตร เคยใช้เป็นที่สำหรับทอดต่างประเทศถวายพระราชสาส์น ปัจจุบันใช้เป็นที่พระราชทานเลี้ยงพระราชอาคันตุกะ ส่วนชั้นล่างใช้เป็นที่พักทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันตก ชั้นบนประดิษฐานพระอัฐิสมเด็จพระอัครมเหสี และพระอัฐิพระบรมราชวงศ์ชั้นกลางเป็นห้องสำหรับสมเด็จพระบรมราชินี ทรงใช้รับแขกส่วนพระองค์ ใน

รัชกาลที่ ๕ เคยโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกเธอ ออกมาทรงพระอักษรในห้องนี้ ส่วนชั้นล่างใช้เป็นที่พักเก็บเครื่องศาสตราวุธ

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันออก ชั้นบนเป็นหอประดิษฐานปูชนียวัตถุของสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ชั้นกลางในปัจจุบันทรงใช้เป็นห้องรับรองพระราชอาคันตุกะ ทางผนังด้านใต้แขวนภาพสีน้ำมัน ขนาด ๓ x ๔ เมตร เป็นพระบรมรูปเขียนสีน้ำมันหมู่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระราชโอรส ๕ พระองค์ ซึ่งช่างชาวอิตาลีเขียนที่เมืองฟลอเรนซ์ เมื่อพ.ศ. ๒๔๔๐ คราวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ส่วนชั้นล่างเป็นห้องสำหรับลงนามถวายพระพร

บนซ้าย : ภายในมุขกระสันด้านทิศตะวันออก

บนขวา : ภายในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทตะวันออก

ล่าง : ภายในมุขกระสันด้านทิศตะวันตกของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ประดิษฐานพระบรมรูปพระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่างๆ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ รัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๗ บนผนังทิศใต้ กลางห้องตั้งพระเก้าอี้และโต๊ะเป็นหมู่ๆ ไป เพดานเป็นรูปโค้งตามแบบตะวันตก กลางเพดานติดโคมระย้า

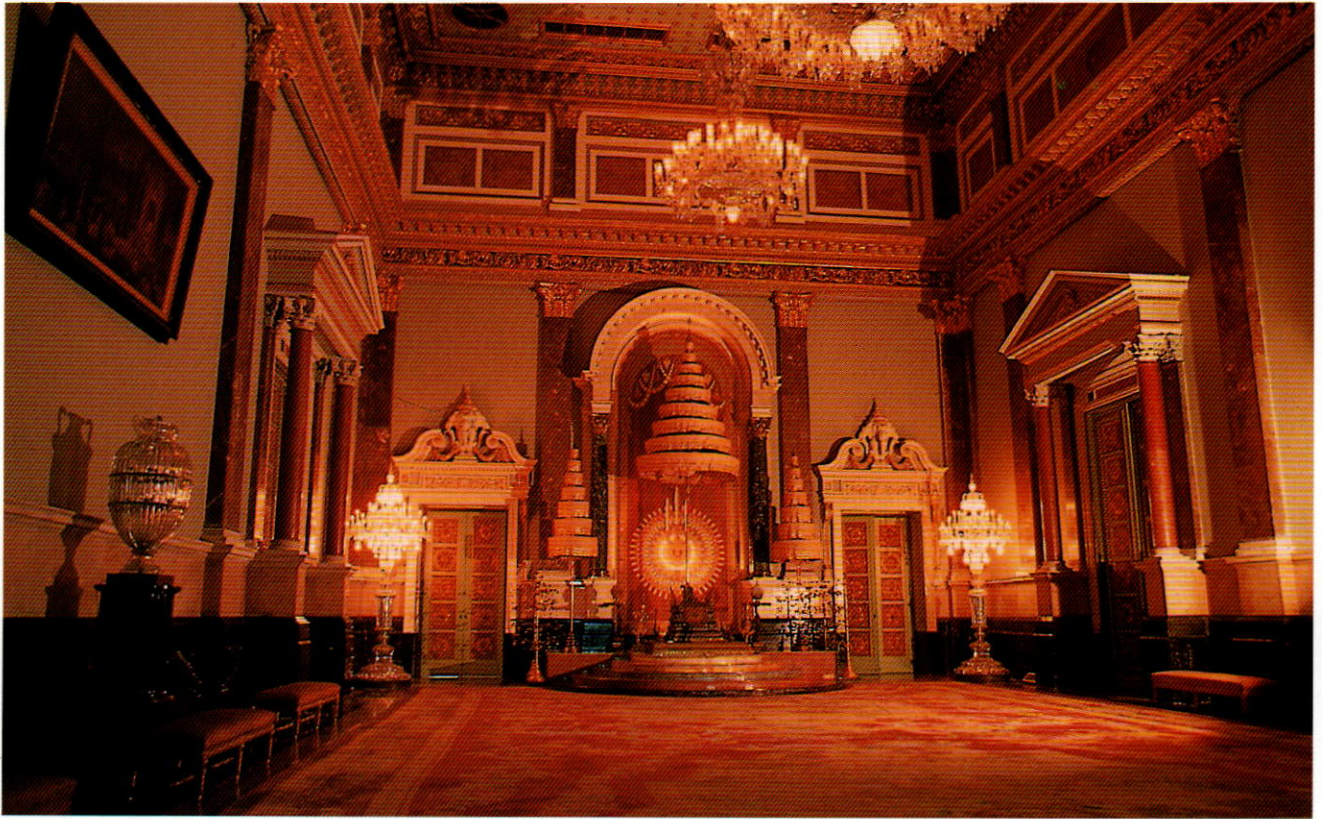
อัฒจันทร์ด้านตะวันออกเป็นทางเสด็จพระราชดำเนินตั้งอยู่ระหว่างมุขกระสันด้านตะวันออกและพระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์

ภายในท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ประดิษฐานพระแท่นราชบัลลังก์ ภายใต้ฉัตรพญาลมทาศวดฉัตร และสัญลักษณ์ของพระบรมราชจักรีวงศ์พร้อมพระรัศมีอยู่เบื้องหลัง

ข้างพระแท่นพระราชบัลลังก์ภายในท้องพระโรง มีเทวดาหล่อโลหะกะไหล่ทอง สำหรับเชิญพระแสงขรรค์พิชัย และอีกองค์หนึ่งเชิญหีบพระราชลัญจกร
มีพระหัตถ์พระองค์เจ้าประดิษฐ์วรการ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ภายในห้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ภายในพระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ ที่สร้างและตกแต่งใหม่ในรัชกาลปัจจุบัน

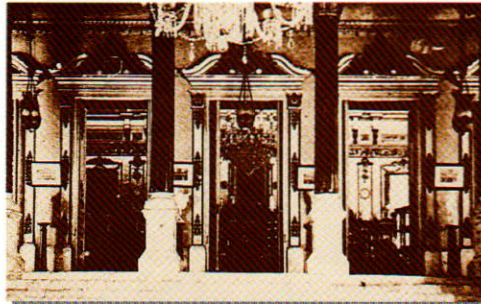
บริเวณต่อเนื่องกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท มีหมู่พระที่นั่งมณฑิยสถาน ซึ่งรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ ณ บริเวณที่เป็น “สวนซ้าย” เดิม ซึ่งรัชกาลที่ ๑ ได้ทรงสร้างขึ้นไว้เป็นสวนมะม่วง และมีสระน้ำสำหรับฝายใน ดังที่วิสมัยนั้นได้บรรยายภาพสวนซ้ายไว้ว่า

สวนซ้ายทรงปลูกต้น	อัมพพฤกษ์
ภูมิภาคพิศพนุก	แหล่เหล่น
มานมาบสระสินธุทีก	อรอาบ องค์โยย
เร็นรมย์ฤๅไน	ว่งหน้าองค์โนย

และบริเวณนี้ยังเป็นหมู่พระตำหนักที่กรมสมเด็จพระศรีสุลาลัยเคยประทับอยู่ ส่วนที่นับว่าสำคัญยิ่งคือ พระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ รัชกาลที่ ๕ เคยประทับมาแต่ทรงพระเยาว์ ปัจจุบันได้ดัดแปลงพระที่นั่งองค์นี้ และพระที่นั่งนิพัทธพงศ์ถาวรวิจิตร (ห้องพระกุษาเดิม) สร้างรวมเป็นพระที่นั่งองค์เดียวต่อเนื่องกับท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ใช้เป็นห้องพระราชทานเลี้ยง

อ่างแก้วภายในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ตั้งอยู่ระหว่างมุขกระสันด้านตะวันตก และพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ

บนและล่าง : พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ (องค์เดิม)

พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตรงพระตำหนักที่เสด็จพระราชสมภพ และยังเป็นสถานที่สำคัญในทางประวัติศาสตร์ การปกครอง เพราะได้ทรงประกาศกระแสพระราชดำริให้มีการเลิกทาสขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ปัจจุบันพระที่นั่งองค์นี้กับพระที่นั่งดำรงสวัสดิ์อนัญวงศ์ (เรียกลำลองว่า ห้องฝึกกาบ) ได้สร้างใหม่รวมเป็นองค์เดียวต่อเนื่องกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ใช้เป็นห้องพระราชทานเลี้ยงกาแฟหลังอาหาร

ภายในพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติที่สร้างและตกแต่งใหม่ในรัชกาลปัจจุบัน

พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬารชำรุดจนไม่สามารถซ่อมได้

พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร

สร้างอยู่ด้านใต้พระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ ต่อเนื่องกับท้องพระโรงหลังพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท รัชกาลที่ ๕ เคยทรงใช้เป็นที่พักับ ปัจจุบันรื้อแล้ว

สรุปแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างหมู่พระราชมณเฑียรใหม่ขึ้นในบริเวณนี้ เป็นพระที่นั่ง รวม ๑๑ องค์

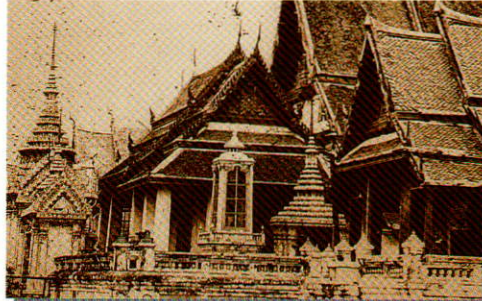
ระหว่างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท องค์ตะวันตกกับมุขตะวันออกของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ได้โปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่งราชกรัณยสภา เคยใช้เป็นที่พักับที่ปรึกษาของผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน กล่าวกันว่าหลังคาพระที่นั่งองค์นี้มีลักษณะแบบของหลังคาพระราชมณเฑียรสมัยอยุธยาตอนปลาย

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ออก ณ พระที่นั่งราชกรัณยสภา เป็นองค์ประธานในการประชุมที่ปรึกษาของผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๔๐

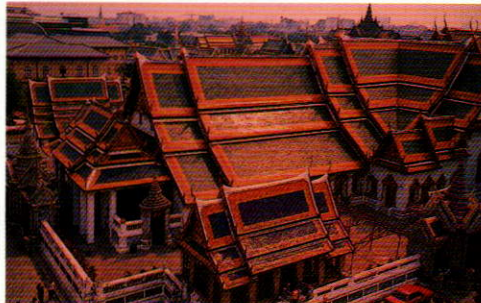

พระที่นั่งราชกรัณยสภาในปัจจุบัน

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในหมู่พระมหามณเฑียร ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งขณะนั้นยังปรากฏซุ้มจตุประทีป และพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ที่ยังเป็นศาลาโถงอยู่ ในปัจจุบันไม่ปรากฏซุ้มจตุประทีป และพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ได้ก่อผนังและติดช่องพระบัญชรกระจก

หมู่พระมหามณเฑียรในมุมสูงซ้ายมือคือ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬาร หอนาด้วยหอพระปริตรทางด้านทิศตะวันออก และพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ทางด้านทิศตะวันตกต่อเนื่องด้วยพระที่นั่งไพศาลทักษิณ หมู่พระมหามณเฑียรนี้ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีพระทวารเทเวศร์รักษา และพระทวารเทวาภิบาล ตรงกำแพงแก้วด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกเป็นทางเข้าที่สำคัญ

หมู่พระมหามณเฑียร (มองจากสวนควาลย์)

หมู่พระราชมนเฑียรสถาน

พระราชมนเฑียรสถาน ซึ่งรัชกาลที่ ๑ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๒๕ เพื่อเป็นที่ประทับตลอดมาจนเสด็จสวรรคตนั้น ได้แก่ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ และพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬารพิมาน แต่หมู่พระราชมนเฑียรกลุ่มนี้ ในรัชกาลที่ ๑ และ ๒ มิได้แยกเรียกนามเป็นองค์ๆ อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หากเรียกรวมกันไปหมดทั้งหมู่ว่า พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน บางแห่งเรียกว่า พระที่นั่งมหาจักรพรรดิพิมาน เพิ่งจะมาเริ่มเรียกแยกเป็นองค์ๆ ในรัชกาลที่ ๓

พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน สร้างเรียงกันเป็นสามองค์หันหน้าไปทางทิศเหนือ องค์กลางเป็นพระที่นั่งประธานของหมู่พระมหามณเฑียร ใช้เป็นพระวิมานที่บรรทม หลังคากระเบื้อง ถือกันว่าพระมหากษัตริย์ที่ยังไม่ได้บรมราชาภิเษก จะไม่เสด็จเข้าประทับในพระที่นั่งองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ - ๓ ประทับ ณ พระที่นั่งองค์นี้เป็นส่วนใหญ่ รัชกาลที่ ๔ ก็ประทับอยู่ ๘ ปี จึงเสด็จไปประทับ ณ หมู่พระมหามณเฑียรใหม่ คือ พระอภิเนาวนิเวศน์ รัชกาลที่ ๖ ก็ประทับ ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมานนี้หลายครั้งคราว จนเสด็จสวรรคต ณ พระที่นั่งองค์นี้

พระมหามณเฑียร

หมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ด้านทิศตะวันตก ซ้ายมือของภาพคือ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เป็นพระที่นั่ง ๓ องค์เชื่อมต่อกัน กลาง คือพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ขวามือ คือพระที่นั่งเทพสถานพิลาศ (หลังคามุงกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสี) หมู่พระที่นั่งนี้ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีซุ้มประตูทางเข้าอยู่กลางกำแพงแก้ว เรียกว่า หอน้อย

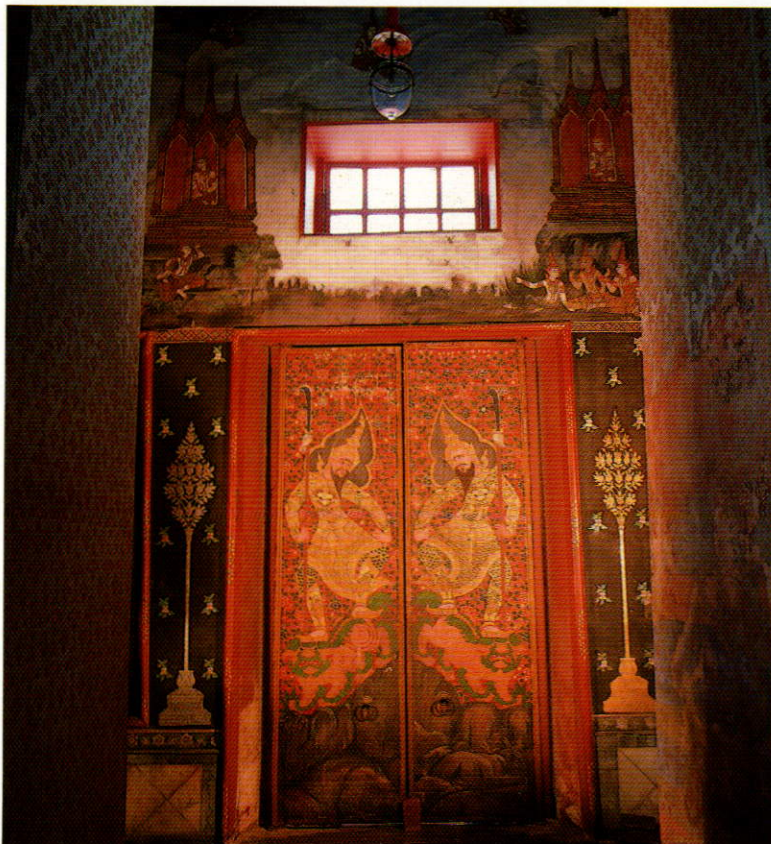

ภายในท้องพระโรงหน้าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน มี
อัมรินทร์นำไปสู่พระทวารทางเข้าพระที่นั่งจักรพรรดิ
พิมานองค์กลาง ด้านข้างของอัมรินทร์ตั้งเกยลา เป็นที่
ประทับในบางโอกาส ชุมพระทวารแห่งนี้ทำขึ้นใหม่ใน
รัชกาลที่ ๖ สืบเกิดได้จากรูปทรงของชุมที่แตกต่างจาก
ชุมพระบัญชาด้านข้าง

พระบัญชารูปไข่ในท้องพระโรงหน้าพระที่นั่งจักรพรรดิ
พิมาน เขียนเป็นรูปสาวจีน ๒ คนในม่านแหวก ซึ่ง
เป็นศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจีนในช่วงรัชกาลที่ ๓

ด้านในของพระทวารด้านทิศตะวันออกของท้องพระโรง
หน้าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เขียนทวารบาลเป็นรูป
เทวดายืนบนหลังสิงห์ เทวดาคู่นี้มีเครยาวแบบหน้า
คนจีน เห็นได้ว่าได้รับอิทธิพลจีนมาตั้งแต่สมัยรัชกาล
ที่ ๓

ภายในท้องพระโรงหน้าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ก่อน
การบูรณะครั้งใหญ่ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ ช่างฝีมือฉันทน์
หน้าช่องพระทวารนำไปสู่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ณ
ตอนบนเขียนภาพเทพชุมนุม

พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ เป็นที่ประทับรับน้ำอภิเชก ใน พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ประดิษฐานอยู่ทางด้านทิศ ตะวันตกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

พระที่นั่งไพศาลทักษิณ เป็นพระที่นั่งต่อเนื่องกับพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ยกพื้นสูง ยาว ๑๑ ห้อง สร้างขวางติดต่อกับท้องพระโรงหน้าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ด้านเหนือต่อกับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในรัชกาลที่ ๑ ทรงใช้เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินกับพระบรมวงศ์ผู้

ใหญ่และข้าทูลละอองธุลีพระบาท และใช้เป็นที่ประทับทรงพระสำราญด้วย พระองค์ได้เสด็จสวรรคต ณ พระที่นั่งองค์นี้ใน พ.ศ. ๒๓๕๒ ปัจจุบันเป็นที่ประดิษฐานพระสยามเทวาธิราช เทพยดาร์กษาประเทศ ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์

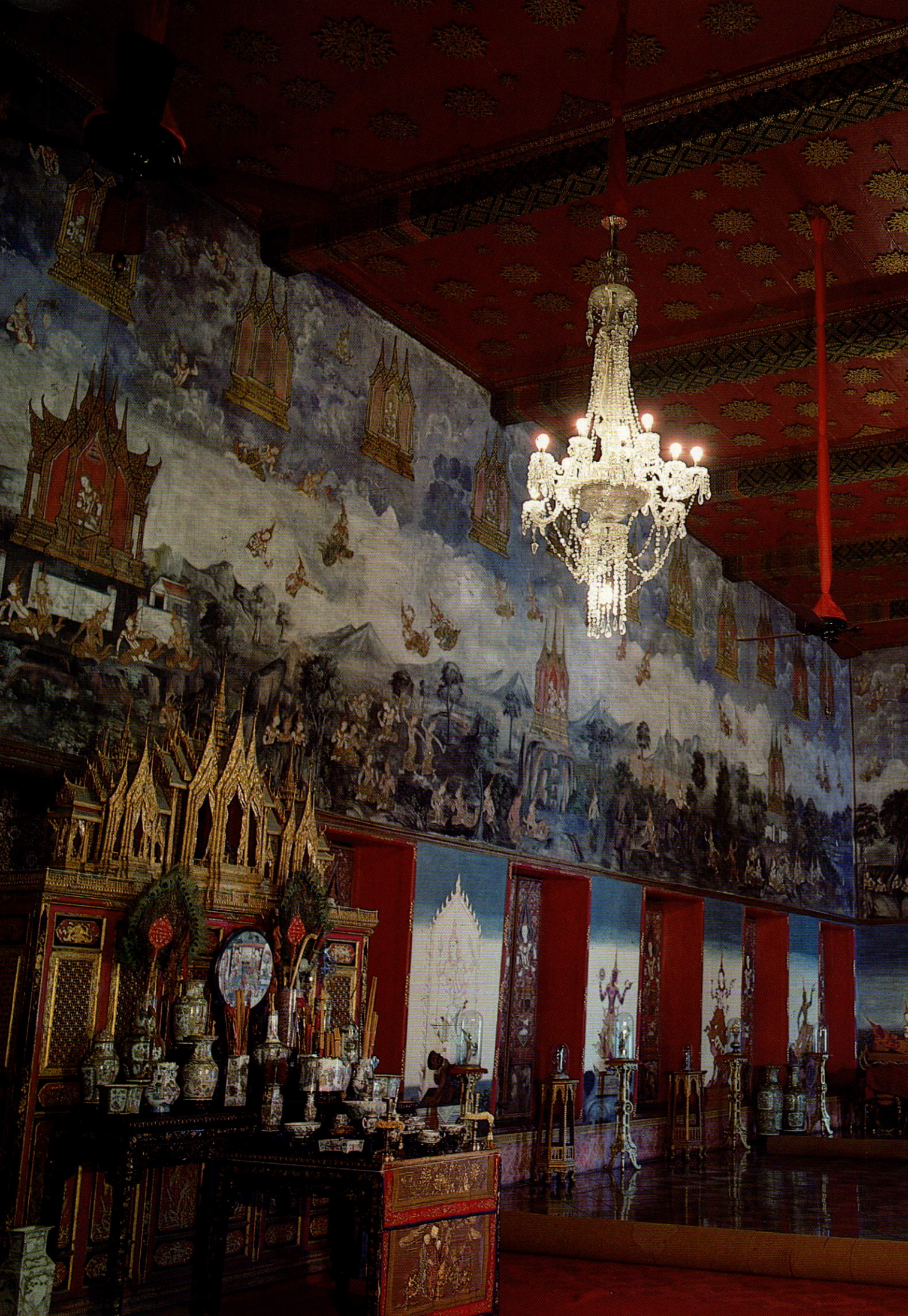

ภายในท้องพระโรงพระที่นั่งไพศาลทักษิณด้านทิศตะวันตก
ประดิษฐานพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ในพระราชพิธีบรม
ราชาภิเษก กลางท้องพระโรงประดิษฐานพระสยามเทวาธิราชใน
พระวิมาน แวดล้อมด้วยเครื่องบูชาแบบจีนซึ่งประกอบไปด้วย
เครื่องถ้วยชนิดต่างๆ ด้านหน้าของโต๊ะหมู่บูชาปิดด้วยผ้ากบิต
ทองตามแบบจีน

พระที่นั่งภัทรบิฐเป็นที่ประทับรับเครื่องสิริราช
กกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค พระแสงราช
ศาสตราวุธ และพระแสงอัฐมาวุธ ในพระ
ราชพิธีบรมราชาภิเษก พระที่นั่งองค์นี้
ประดิษฐานอยู่ในพระที่นั่งไพศาลทักษิณ
ด้านทิศตะวันออก

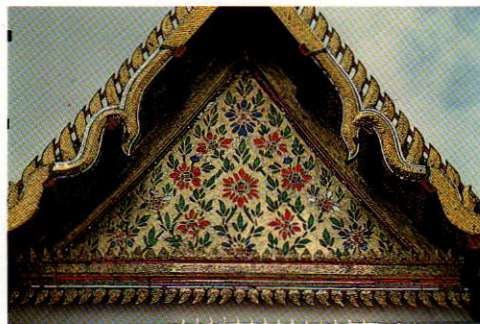
พระบัญชาพระที่นั่งไพศาลทักษิณเขียนทวารบาลเป็น
รูปเทวดายืนแทน ขวามือเขียนรูปพระอิศวรและพระ
อุมาประทับบนหลังโคหนักราช ซ้ายมือเขียนรูปพระ
นารายณ์ทรงครุฑ หน้าบานพระบัญชาตั้งแจกันแบบจีน
เป็นเครื่องประดับ

บน : หมู่พระมหามณเฑียรด้านทิศตะวันตก
 ขวา : พระทวารด้านข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมไห-
 สूरยพิमान ตั้งอยู่ในเขตฝ่ายหน้าต่อเนื่อง
 กับพระที่นั่งไพศาลทักษิณทางเหนือ เป็น
 ท้องพระโรงสำหรับเสด็จออกขุนนางฝ่าย
 หน้า ในรัชกาลที่ ๑ ทรงใช้รับทูตโปรตุเกส
 ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ และ ในรัชกาลที่ ๔ ก็
 ทรงใช้รับทูตต่างประเทศเช่นกัน นอกจากนี้
 นี้ยังใช้พระที่นั่งองค์นี้ในพระราชพิธีมงคล
 อื่นๆ ด้วย เช่น เวียนเทียนสมโภชในพิธี
 โสกันต์ สิ่งสำคัญในพระที่นั่งองค์นี้ ได้แก่
 พระราชบัลลังก์สององค์ คือ พระที่นั่ง
 บุษบกมาลามหาพิมาน ตั้งอยู่ชิดกับชาน
 หน้าพระทวารเทวราชมเหศวร์ และพระ
 แท่นมหาเศวตฉัตรอีกองค์หนึ่ง ในรัชกาล
 ที่ ๒ ได้เสด็จออกพระที่นั่งบุษบกมาลา
 มหาพิมานทรงรับนายจอห์น ครอเฟิร์ด
 ผู้สำเร็จราชการอังกฤษ

หน้าบันลายลงยาที่โถงด้านหน้าพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

ไม้จำหลักลายปิดทองรูปเทพชุมนุม เหนือพระทวารเทวภิบาล

ภายในท้องพระโรงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ประดิษฐานพระที่นั่ง
บุษบกมาลามหาพิมาณ ซึ่งต่อจากอัมรินทร์หน้าพระทวารเทวราช
มเหศวรของพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ด้านหน้าประดิษฐานพระที่นั่ง
พุดตานกาญจกสินธุราช ซึ่งเป็นพระราชอาสน์ที่ประทับในงานพระ
ราชพิธีที่สำคัญ ภายใต้ฉัตรพญาลมहाเศวตฉัตร

หอพระสุลาลัยพิมาน เป็นหอพระในหมู่พระมหามณเฑียรประดิษฐานพระพุทธรูปที่ทรงสักการบูชา หอพระแห่งนี้ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณ

บนขวา : ทางขึ้นหอพระสุลาลัยพิมานทางด้านทิศเหนือ เป็นศิลปะแบบที่ได้รับอิทธิพลจีน
ล่าง : พระบัญชาของหอพระสุลาลัยพิมาน เป็นศิลปะที่ผสมผสานระหว่างศิลปะจีนเห็นได้ที่บ้านพระบัญชาและศิลปะตะวันตกที่ซุ้มโดยรอบ

ในบริเวณหมู่พระมหามณเฑียรสถานยังมีพระที่นั่ง และหอต่างๆ รายล้อมอยู่ คือ หอพระสุลาลัยพิมาน (หอพระซึ่งในรัชกาลที่ ๒ ได้ทรงบูรณะครั้งใหญ่ไว้) อยู่ทางด้านตะวันออกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณเป็นที่ประดิษฐานปูชนียวัตถุ อาทิ พระพุทธรูปสำคัญๆ หอพระธาตุมณเฑียร (หอพระบรมอัฐิ) อยู่ด้านตะวันตกของพระที่นั่งไพศาลทักษิณประดิษฐานพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชบุรพการีพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ซึ่งอยู่บนกำแพงแก้วด้านซ้ายหรือตะวันตกของพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เดิมสร้างเป็นพลับพลาโถง เคยใช้รับทูตต่างประเทศในรัชกาลที่

๑ ต่อมารัชกาลที่ ๓ ทรงแก้ไขผนังเป็น
ก่ออิฐ พระที่นั่งองค์นี้ใช้เป็นพลับพลา
เปลื้องเครื่องและสถานที่เจริญพระพุทธ-
มนต์ เสด็จน้ำสรงมูรธาภิเษกในงานเฉลิม
พระชนมพรรษา **พระที่นั่งราชฤดี**อยู่ข้าง
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ด้านตะวันออก
สร้างในรัชกาลที่ ๖ ใช้เป็นที่สรงมูรธาภิเษก
ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา และ
พระราชพิธีอื่นๆ **พระที่นั่งสนามจันทร์**
สร้างในรัชกาลที่ ๒ ใช้เสด็จทรงงานช่าง
และรัชกาลที่ ๔ เคยเสด็จมาประทับเป็น
ครั้งแรกในยามราตรีเดือนหงาย พระที่-
นั่งองค์นี้แม้จะเล็กแต่ก็งดงาม และเป็น
ที่เจ้านายทรงเคารพสักการะกันมาช้านาน
จึงไม่บังควรที่ใครจะขึ้นไปนั่งพักผ่อนนอน
เล่นเป็นอันขาด **หอศาสตราคม**ตั้งอยู่ริม
กำแพงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ด้าน
ตะวันออกตรงข้ามกับพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์
หอนี้ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึง รัชกาลที่ ๓
เรียก **หอพระปรีดี** ตั้งในกำแพงในสมัย
รัชกาลที่ ๑ ตอนหนึ่งว่า

หอปรีดีรวมพร้อมเครื่อง สัตรา คม แธ

ชีชาติรามัญมา สวดขัน

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ จึงทรงสร้างหอ
ศาสตราคมขึ้น และได้สถาปนาหอพระ
ปรีดี คือ หอเสถียรธรรมปรีดีขึ้นไว้ต่าง
หากทางพระที่นั่งอนันตสมาคม (องค์เดิม)
แต่ภายหลังการสวดและเสกน้ำพระพุทธ
มนต์โดยพระสงฆ์รามัญได้กลับมาทำที่หอ
ศาสตราคมดั้งเดิม นอกจากนี้บริเวณหมู่
พระมหามณเฑียรยังมี **พระปรัศว์ซ้าย**

พระพุทธรูปภายในหอสุลาลัย
พิมาน

ภายในหอพระธาตุมณฑลพิธีประดิษฐานพระบรมอัฐิ
สมเด็จพระบรมราชบุรพการี ในพระวิมาน

พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์มองจากพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

เกยช้างพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์

พระที่นั่งราชฤดี สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖

พระที่นั่งสนามจันทร์ งดงามด้วยรูปแบบ ทรวดทรง และการตกแต่ง

การฝังกระจกที่ฐานพระที่นั่งสนามจันทร์

๑. หอศาสตราคม ด้านทิศใต้
๒. พระที่นั่งราชฤดีอยู่เบื้องหน้า และหอศาสตราคมอยู่เบื้องหลัง
๓. ซุ้มพระบัญชา ด้านที่เป็นพาไลหน้าหอศาสตราคม
๔. บานพระบัญชาหอศาสตราคม เขียนลายเครื่องศาสตราวุธ

พระที่นั่งมหินทรปราสาทตั้งอยู่ในสวนศิवालย์ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งไม่เคยสร้างปราสาทเฉลิมพระเกียรติในรัชกาลของพระองค์

พระพุทธรัดนสถานมีหอร่มตั้งอยู่ด้านหน้า มีศาลา ๒ หลัง เพื่อเน้นทางเข้า

ชาวของพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ซึ่งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน รัชกาลที่ ๖ พระราชทานนามว่าพระที่นั่งเทพสถานพิลาส และ พระที่นั่งเทพอาสน์พิไล

ทางด้านเหนือและด้านตะวันออกของหมู่พระมหามณเฑียร หรือทางด้านใต้ของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เดิมเป็นบริเวณที่เรียกว่า “สวนขวา” ซึ่งรัชกาลที่ ๒ ได้โปรดฯให้รัชกาลที่ ๓ เมื่อครั้งที่ดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงเป็นแม่กองคุมสร้างขึ้นเป็นที่เลื่องลือว่างดงามยิ่งนัก มีสระน้ำและเขาจำลอง กับพระที่นั่งและแก่งต่างๆ เป็นดึกกว่าหลังก่อแบบจีนและฝรั่ง ร่ายล้อมพระที่นั่ง สำหรับทรงสำราญพระราชอิริยาบถ เมื่อล่วงแผ่นดินไปแล้ว รัชกาลที่ ๓ ได้โปรดให้หรือสั่งก่อสร้างไปถวายตามวัด ต่อมารัชกาลที่ ๔ ได้ทรงสร้างพระที่นั่งมหินทรปราสาท ยอดทรงมณฑปจอมแห เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ปัจจุบันใช้เป็นประดิษฐานพระพุทธรูปตั้งอยู่บนกำแพงสวนศิवालย์ด้านตะวันตกตรงกับพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

พระพุทธรัดนสถาน รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปยืน ซึ่งรัชกาลที่ ๒ อัญเชิญมาจากนครจำปาศักดิ์ (ปัจจุบันประดิษฐาน ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต) การก่อสร้างยกพื้นสูงด้วยศิลาสี่เท

พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท อยู่
ในบริเวณสวนศิวาลัยทางด้านใต้ สร้าง
เป็นปราสาทสองชั้นห้ายอด รัชกาลที่ ๕
ทรงสร้างขึ้นตรงบริเวณพระที่นั่งประพาส
พิพิธภัณฑ์ ซึ่งอยู่ในหมู่พระที่นั่งพระอภิ-
เนาวนิเวศน์เพื่อใช้ประดิษฐานพระบรมรูป
พระมหากษัตริย์ทั้ง ๔ รัชกาล ซึ่งต่อมา
รัชกาลที่ ๖ ได้ัญเชิญไปประดิษฐานไว้
ในปราสาทพระเทพบิดร

พระที่นั่งบรมพิมาน รัชกาลที่ ๕
ทรงสร้างพระราชทานเป็นที่ประทับของ
รัชกาลที่ ๖ ขณะเมื่อดำรงพระยศเป็น
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เดิมชื่อ พระ
ที่นั่งภาณุมาศจรัญญ รัชกาลที่ ๖
ประทับ ณ พระที่นั่งองค์นี้เป็นครั้งคราว
และต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
อานันทมหิดล ปัจจุบันเฉลิมพระปรมา
ภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระอัฐมรามา
ธิบดินทร ก็ได้ประทับและเสด็จสวรรคต
ณ ที่นี้ ปัจจุบันใช้เป็นที่พักประทับรับรอง
พระราชอาคันตุกะ พระที่นั่งองค์นี้เป็น
สถาปัตยกรรมแบบยุโรป

นอกจากนี้ ในเขตที่เป็นบริเวณ
สวนขวาเดิม ยังมีพระที่นั่งองค์เล็กๆ คือ
พระที่นั่งสิตลาภิรมย์ รัชกาลที่ ๖ ทรง
สร้างไว้อย่างงดงาม เคยใช้เป็นที่พัก
ในงานอุทยานสโมสร ณ สวนศิวาลัย

พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท
ตั้งอยู่ในสวนศิวาลัยสร้างขึ้นใน
รัชกาลที่ ๕ ลักษณะเด่นได้แก่
เครื่องยอดที่ทำเป็นทรงมณฑป
จอมแห ๕ องค์ โดยมีองค์
กลางเป็นประธาน ล้อมรอบ
ด้วยองค์เล็กอีก ๔ องค์
ทำนองเขาพระสุเมรุ ล้อมรอบ
ด้วยทิวทั้ง ๔

พระที่นั่งบรมพิมานทางด้านทิศตะวันออก สร้างขึ้นในปลายรัชกาลที่ ๕ เพื่อเป็นที่
ประทับของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร แต่ไม่
ได้เสด็จมาประทับจนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพล
ตะวันตก เน้นด้วยหลังคาโค้งมุงด้วยกระเบื้องดินเผา

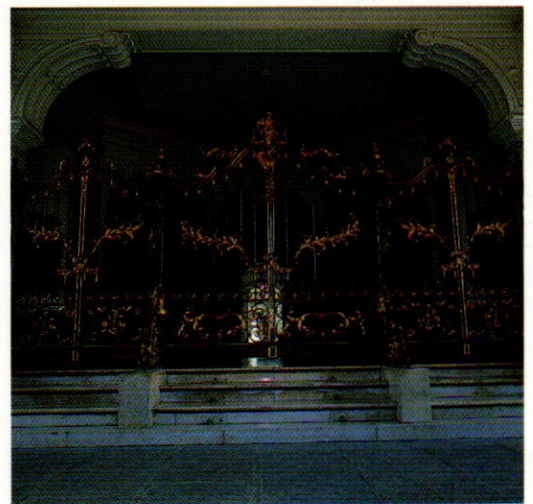

ด้านหลังพระที่นั่งบรมพิมาน

ลายปูนปั้นระหว่างพระบัญชา เป็นตราสมเด็จพระบรม
โอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ

บานพระทวารเหล็กหล่อหน้าห้องพระโรงกลางของพระที่
นั่งบรมพิมาน นับได้ว่าเป็นบานเหล็กหล่อที่เพิ่งเข้ามาใน
ประเทศไทยเป็นครั้งแรก

ภายในห้องเสวยชั้นล่าง ของพระที่นั่งบรมพิมาน

ภายในโถงชั้นล่างของพระที่นั่งบรมพิมานเป็นที่ตั้งของอัฒจันทร์ขนาดใหญ่และงดงามที่สุดแห่งหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์

ภายในห้องรับรองชั้นล่างซึ่งตกแต่งใหม่ในรัชกาลปัจจุบัน เพื่อใช้เป็นที่รับรองพระราชอาคันตุกะ

ภายในห้องทรงพระสำราญมีเพดานโค้งเป็นรูปโดม เขียนภาพพระ
 อัคนี พระยม พระวรุณ และ พระอินทร์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรม
 พระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงร่างแบบ นายอี มั่นเฟรดีเป็นผู้ขยาย
 แบบ และนายซี ริโกลี เป็นผู้ลงสี

ภายในห้องรับรองชั้นบนซึ่งตกแต่งใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ทำเพดานเป็นกระจกให้แสงลงมาถึงห้องด้านล่าง พร้อมทั้งตกแต่งด้วยเครื่องเรือน ปลูกพรหม และติดม่านพระทวารทั้ง ๕ ด้าน บนผนังประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๕

พระที่นั่งบนกำแพงพระบรมมหา
ราชวังมี ๒ องค์ อยู่ทางทิศตะวันออก คือ
พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
เดิมรัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น
เป็นพลับพลาโถงจตุรมุขหลังคาไม่มียอด
และสร้างด้วยไม้ เป็นที่สำหรับประทับทอด
พระเนตรกระบวนแห่ต่างๆ และทหาร
ประลองฝีมืออาวุธ ในรัชกาลที่ ๒ พระที่
นั่งองค์นี้ เรียกนามว่า “สุธาสวรรย์” ต่อ
มารัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้รื้อแล้ว
สร้างใหม่ ก่ออิฐเป็นปราสาทมียอดพระ
ราชทานนามว่า **พระที่นั่งสุทไธสวรรย์**
ปราสาท เคยใช้เป็นที่โสกันต์ ขณะที่ซ่อม
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในรัชกาลที่ ๔

ทรงเปลี่ยนนามเป็น **พระที่นั่งสุทไธ-**
สวรรย์ปราสาท ปัจจุบันใช้เป็นที่พัก
ออกสันทนาการให้ประชาชนเฝ้าฯ

พระที่นั่งไชยชุมพล เป็นพลับพลา
เล็กตั้งอยู่บนกำแพงพระบรมราชวังตรง
กับพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นและ
เคยใช้เป็นที่ประทับทอดพระเนตรกระบวน
แห่พระยายืนชิงช้าในการพระราชพิธีตรียัมปวาย ในรัชกาลที่ ๕ ก็ได้ใช้ประกอบ
พระราชพิธีสังเวยพระสยามเทวาธิราชอยู่
ครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะย้ายมายังพระที่นั่ง
ไพศาลทักษิณ

พระบรมมหาราชวังในมุมมอง
มองทางด้านทิศตะวันออก
จะเห็นพระที่นั่งสุทไธสวรรย์
ปราสาทอยู่บนกำแพงพระราช
วัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
อยู่ด้านขวา

พระตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี
พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ในเขต
พระราชฐานชั้นในของพระบรมมหาราชวัง

พระตำหนักสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดาฯ พระอัครราช
เทวี สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐาน
ชั้นในของพระบรมมหาราชวัง

เป็นอันว่า เราได้ทราบเรื่องราวใน
บริเวณพระบรมมหาราชวังส่วนที่สำคัญๆ
ไปแล้ว โดยเริ่มจากทางด้านทิศตะวันตก
มาจนสุดกำแพงทางด้านทิศตะวันออก
อย่างไรก็ตาม ยังมีรายละเอียดปลีกย่อย
อีกมากมายที่ไม่สามารถจะบรรยายให้ทั่ว
ถึงได้ ท่านผู้สนใจโปรดติดตามค้นคว้า
ด้วยตัวของท่านเอง แล้วท่านจะได้
ประจักษ์ในความงดงามอันทรงคุณค่า
ทั้งในด้านวัฒนธรรม ประเพณี สถา
ปัตยกรรม ศิลปกรรม และประวัติศาสตร์
โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องยอมรับนับถือ
ว่าพระบรมมหาราชวังนี้เป็นถิ่นกำเนิดของ
วัฒนธรรมไทยแทบทุกด้าน เป็นแม่แบบ
ของวัฒนธรรมที่หล่อหลอมไปสู่ประชาชน
คนสามัญ และยังเป็นสิ่งเฉลิมพระเกียรติ-
ยศแด่พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์
จักรี อีกทั้งแสดงถึงศักดิ์ศรีของประเทศ
ชาติ ถ้าดูกันในแง่นี้ก็จะได้คติที่งดงาม
ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในสมบัติอันล้ำค่า
ของบ้านเมืองเรา ทั้งยังจะเกิดความคิดใน
ทางสร้างสรรค์และอนุรักษ์นิยมไปพร้อม
กันด้วย

วังนันทอุทยาน

นิราศ คันทวยระบัตินัน

วังนันทอุทยาน เรียกกันเป็นสามัญว่า วังสวนอนันต์ ตั้งอยู่ที่ริมคลองมอญฝั่งเหนือ ณ ที่ซึ่งปัจจุบันมีถนนอิสราพตัดผ่านในเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

เหตุผลในการสร้างวังนันทอุทยานตามความในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์บรรยายว่า ใน พ.ศ. ๒๔๐๐ เมื่อทรงครองราชย์ได้เป็นปีที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าเมื่อคราวที่โปรดให้เลื่อน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนงศาสนิท พระองค์เจ้านวมขึ้นเป็นกรมหลวงวงศาธิราชสนิทนั้น ได้พระราชทานที่พระราชวังเดิม คือ วังพระเจ้ากรุงธนบุรีที่พระองค์เคยประทับอยู่เมื่อยังทรงพระเยาว์ ให้เป็นที่ประทับของกรมหลวงพระองค์นั้น ฉะนั้นหาก “...มีเหตุสิ่งไรประชวรสิ่งไร จะว่าราชการแผ่นดินไม่ได้แล้ว จะต้องออกนอกราชการ ก็ไม่มีวังที่จะอาศัยอยู่...” นอกจากนั้น ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันอันเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีข้อความกล่าวถึงทูลกระหม่อมว่า ทรงพระราชรำพึงถึงสังขารธรรมโดยพระไตรลักษณ์ทั้ง ๓ และทรงพระราชดำริถึงพระองค์ท่านเองว่า ถ้าอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งมีขึ้นในพระองค์ ก็จะได้ละราชสมบัติและครอบครัวยุโรปประทับอยู่ในที่อันควรซึ่งจะต้องเตรียมจัดหาไว้ล่วงหน้า อนึ่ง ใน

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๖ มีคำอธิบายพระราชปรารภเพิ่มเติมว่า ถ้าพระองค์เสด็จสวรรคตและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับรัชทายาท พระเจ้าลูกยาเธอซึ่งยังทรงพระเยาว์พร้อมทั้งเจ้าจอมมารดาอยู่ในพระบรมมหาราชวังต่อไป เกรงจะเป็นที่กีดขวาง สระปทุมและวัดปทุมวนารามที่ทรงสร้างขึ้นไว้ที่ริมคลองแสนแสบฝั่งใต้ก่อนหน้านี้ ๔ ปี นั้นเล่า ก็เป็นเพียงลู่แวกชนบทที่ห่างไกลสำหรับเสด็จประพาสสำราญพระราชหฤทัยเท่านั้น จึงทรงเล็งหาที่ซึ่งเหมาะสมมีชัยภูมิดี ไม่ใกล้ไม่ไกลพระบรมมหาราชวังนัก ประกอบด้วยข้อพิจารณาที่ว่า การเดินทางในสมัยนั้นใช้เรือเป็นพื้น ด้วยพระปรีชาสามารถจึงทรงเลือกหาถิ่นทำเลซึ่งต้องพระราชหฤทัยได้ โดยมีระยะทางอยู่ในรัศมีเพียง ๒๐ เส้น (๘๐๐ เมตร) โดยทางชลมารคจากพระบรมมหาราชวังเพียงแต่ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาสู่ฝั่งขวาตรงเข้าคลองมอญซึ่งเป็นคลองที่อยู่ตรงกันข้ามกับพระบรมมหาราชวังที่เดียว ทรงเห็นว่าเป็นที่ดิลบๆ แฝงๆ ไม่สู้เปิดเผยนัก นอกจากนั้นที่แปลงนี้ยังอยู่ประชิดวัดชีโนรสารามวรวิหาร ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงสร้างขึ้นไว้เมื่อพ.ศ. ๒๓๗๙ กลางรัชกาลที่ ๓ อีกด้วย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานซื้อที่ดินสวนแห่งนี้เป็นบริเวณกว้างขวาง ทำเป็นที่เสด็จประพาสโดย

จำนงพระราชหฤทัยให้เป็นที่พักประทับของ พระเจ้าลูกยาเธอกับเจ้าจอมมารดา เมื่อ เวลาพระองค์เสด็จล่องลับแล้ว เพราะทรง เกรงว่าหากท่านผู้ใดมีบุญได้ขึ้นครองราชย์ ไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรม เอาอำนาจเข้าบีบคั้น ข่มเหงพระเจ้าลูกเธอของท่านให้ได้ความ คับแค้น จนชั้นร้าวรังจะไม่มีการอาศัย จะได้ ไปอาศัยอยู่ ณ อุทยานแห่งนี้ซึ่งได้พระ ราชทานนามว่า “วังนันทอุทยาน”

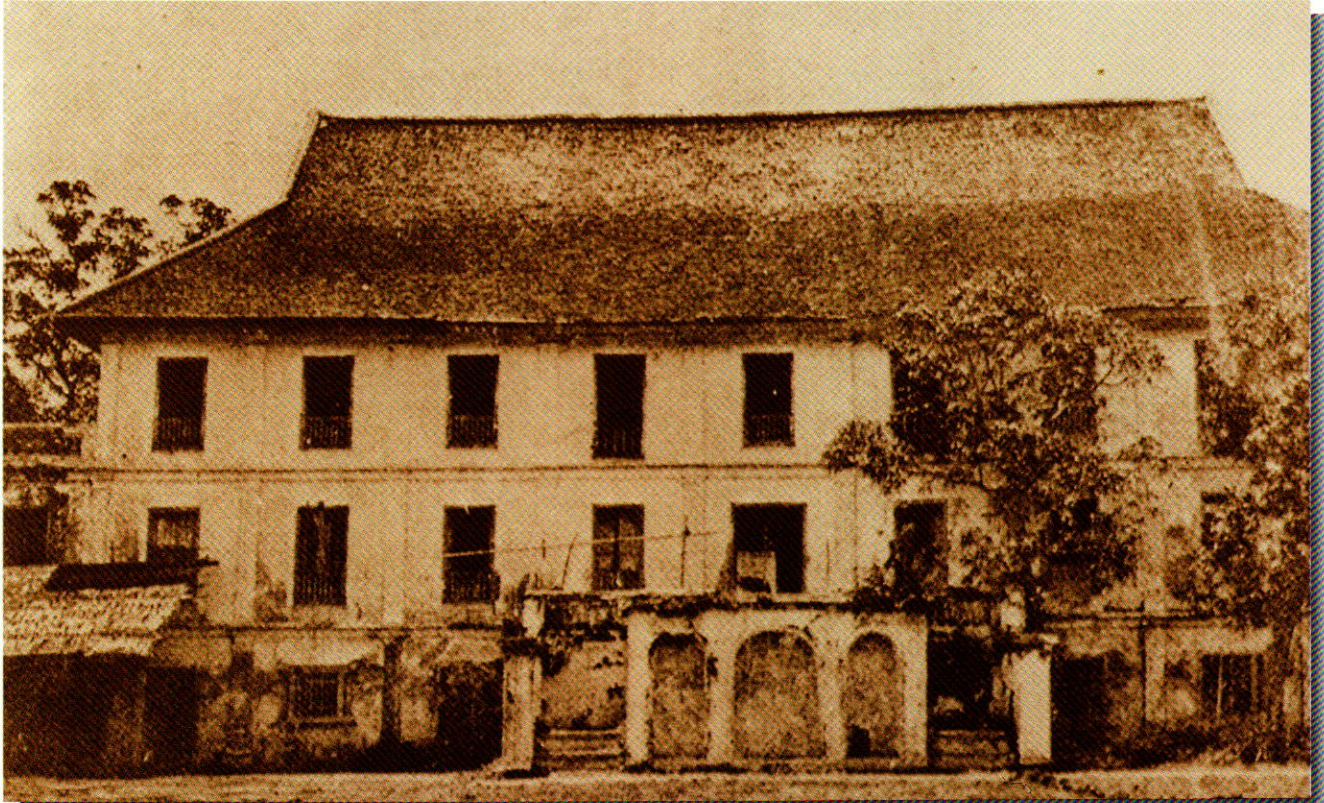
ในการก่อสร้างวังนั้น เมื่อแรก โปรดให้สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อย คือ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) เป็นกงสีหรือแม่กองทำการ และโปรดให้พระยาเพชรพิชัย (หนู) แต่ยังเป็นพระสามภพฝ่าย เป็นนายช่างสร้างวัง ครั้นสมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อยถึงแก่พิราลัย โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง วงศาธิราชสนิททำการต่อไป มีการสร้าง พระตำหนักใหญ่น้อย มีเขื่อนเพชรล้อม และมีตึกพระสนมเอก ๑๐ หมู่ เงินที่ใช้ ซื้อที่ดินและสร้างวังใช้เงินพระคลังข้างที่ทั้ง นั้น ทรงตั้งบุคคลเข้าอำนวยการดูแลโดย พระราชทานบรรดาศักดิ์คล้องจองกัน คือ ขุนราชบุตรบริวาร กับจำอุทยานบริรักษ์ ทำหน้าที่เป็นนายกองและเป็นผู้กำกับ ตามลำดับ และโปรดให้ออกประกาศตาม บรรดาราชฎาที่เป็นหนี้ทาส ให้สมัครมา เป็นทาสหลวงวังนันทอุทยานได้มาดูแล รักษาจนเป็นจำนวนกว่า ๑๕๐ คน

ในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา (พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๘๘) พระตำหนัก

ใหญ่องค์หนึ่ง หลังจากที่ได้สร้างมาแล้ว ราว ๘๕ ปี ยังคงสภาพเป็นอาคารร้างที่ ตั้งอยู่ในวังนันทอุทยานดังภาพถ่ายประกอบ ผู้เขียนประวัติส่วนนี้เป็นนิสิตปีแรกใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ได้เคยเขียนภาพสเก็ตช์ ของพระตำหนักองค์นี้นำส่งอาจารย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕

พระตำหนักองค์นั้น มีลักษณะ สถาปัตยกรรมแบบที่ได้รับอิทธิพลจาก ตะวันตกกระเดียดไปข้างจีนดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง ราชานุภาพทรงจัดและเรียกประเภทอาคาร แบบฝรั่งปนจีนในรัชกาลที่ ๔ นี้ว่าเป็น ยุคที่ ๒ “อย่างผสม” (อันต่างกับยุคที่ ๑ “ทำตามเดิม” จากเริ่มตั้งกรุงเทพฯ มา จนในสมัยรัชกาลที่ ๓ และต่างกับยุคที่ ๓ “เปลี่ยนเป็นอย่างใหม่” ทำเป็นตึกฝรั่ง ที่เดียว เริ่มแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา) ลักษณะการก่อสร้างเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน สูง ๒ ชั้น ยกพื้นสูงจนดูเหมือนเป็น ๓ ชั้น มีลวดบัวเป็นเส้นแบ่งบอกชั้นของ อาคาร มีบันไดขึ้น ๒ ข้างนอกตึก หัก เลี้ยวไปบรรจบกันที่หน้าประตูทางเข้าซึ่ง ตั้งอยู่กึ่งกลางอาคาร มีชองหน้าต่างเจาะ เป็นจังหวะห่างเท่าๆ กัน อยู่ทุกช่วงเสา และมีลูกกรงกันอยู่กึ่งกลางของชองหน้าต่าง หลังคามีสลักเป็นทรงปั้นหยายก จั่ว มุงด้วยกระเบื้องดินเผา

อย่างไรก็ดี ในพ.ศ. ๒๔๐๘ พระ บาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ

พระตำหนักสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์
ณ วังนั้นทอทยาน คลองมอญ ที่พระราชทานให้เปิด
เป็นโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ

สวรรคต การที่เตรียมไว้หมดความจำเป็น
ลง จึงพระราชทานที่วังนั้นทอทยานกับ
ทั้งพระที่นั่งซึ่งทรงสร้างในที่นั้นแก่พระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ส่วนตำหนักข้างในซึ่งเตรียมไว้จะให้พระ
เจ้าลูกยาเธอเสด็จอยู่กับเจ้าจอมมารดา
นั้น โปรดให้รื้อแล้วย้ายไปสร้างเป็น
ตำหนักตามวังพระเจ้าลูกยาเธอ ๕ แห่ง
คือ วังกรมหลวงพิชิตปรีชากร วังกรมหมื่น
ภูธเรศธำรงศักดิ์ วังกรมหลวงพรหมวร
านุรักษ์ วังกรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร และ
วังกรมขุนศิริราชสังกาศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมขุนพิษณุประชานาถ ทรงได้รับพระราชทานสมรสกับเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ครั้นยังเป็นคุณแพบุญนาถ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ แล้วประทับ ณ พระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง ครั้นเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ตั้งครุภักดิ์ จึงต้องออกไปคลอດพระหน่อ ณ วังนันทอุทยาน เพราะตามราชประเพณีพระบรมมหาราชวังจะประสูติได้เฉพาะพระราชโอรสธิดาของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานพระบรมราชานุญาต

ให้จัดตึกซึ่งสร้างเป็นพระราชมณเฑียรในวังสวนนันทอุทยานนั้นเป็นที่สำนัก

เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ตั้งครุภักดิ์ได้ ๗ เดือนก็คลอດพระองค์เจ้าศรีวิไลลักษณ์สุนทรศักดิ์กุลยวดี เมื่อพ.ศ. ๒๔๑๑ ภายหลังได้รับพระราชทานสถาปนาพระอิสริยยศเป็นกรมขุนสุพรรณภาควดีเมื่อพ.ศ. ๒๔๔๖ ก่อนประจวบสิ้นพระชนม์เพียงปีเดียว

ต่อมาในพ.ศ. ๒๔๒๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่พระตำหนักในวังสวนนันทอุทยานให้เป็นโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ อำนวยการโดย

อาคารสุนันทาลัย ปัจจุบันคือโรงเรียนราชินี ที่ตำบลปากคลองตลาด ซึ่งเริ่มกำเนิดจากโรงเรียนในวังนันทอุทยาน และโรงเรียนสุนันทาลัย

ศาสตราจารย์ เอส. จี. แม็คฟาร์แลนด์ ชื่อโรงเรียนสวนนันทอุทยาน มีฐานะเป็นโรงเรียนรัฐบาล สำหรับกุลบุตรของผู้มีบรรดาศักดิ์ในวงราชการ

หนึ่ง เมื่อพ.ศ. ๒๔๒๓ โปรดให้สร้างโรงเรียนสำหรับกุลสตรีขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในการบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี ซึ่งสิ้นพระชนม์เนื่องจากอุปัทวเหตุขณะเสด็จประพาสทางเรือ พระราชทานนามโรงเรียนว่า “สุนันทาลัย” ครั้น พ.ศ. ๒๔๒๙ โปรดให้โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ ที่วังสวนนันทอุทยานย้ายมาดำเนินการที่โรงเรียนสุนันทาลัย (คือ โรงเรียนราชินี ที่ปากคลองตลาดในปัจจุบัน) และต่อมาได้เลิกกิจการเมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑ เนื่องจากไม่มีครูสอน

ในปีเดียวกันนั้นเอง ได้มีเหตุสำคัญอันทำให้วังสวนนันทอุทยานกลายสถานะเป็นที่ทำการส่วนหนึ่งของกองทัพเรือมาจนตราប់เท่าทุกวันนี้ กล่าวคือ สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานวังนันทอุทยาน สำหรับใช้ในราชการทหารเรือ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้พื้นที่วังนันทอุทยานในราชการทหารเรือ

ภายหลังกองทัพเรือได้ขอซื้อวังดังกล่าวจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เป็นเนื้อที่ ๑๙๕ ไร่ ๓ งาน ให้เป็นที่ตั้งของกองพันทหารราบที่ ๔ กรมนาวิกโยธิน และกองพันต่อสู้อากาศยาน

ในพ.ศ. ๒๔๙๔ หลังกรณีกบฏแมนฮัตตัน กรมทหารช่างที่ ๑ กองทัพบก ได้ย้ายเข้ามาอยู่ในวังนันทอุทยาน และครอบครองอยู่เป็นเวลาประมาณ ๔๐ ปี จนถึงวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้มีพิธีส่งมอบพื้นที่วังนันทอุทยานคืนให้แก่กองทัพเรือซึ่งได้ใช้พื้นที่ในกิจกรรมต่างๆ ของกองทัพเรือสืบมา

พระที่นั่งทรงพระอุโบสถ

บุษยา ศรินันท์

พระที่นั่งทรงผนวชเป็นพระที่นั่งองค์หนึ่ง เดิมอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ปัจจุบันตั้งอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ๒ ครั้ง ครั้งแรกเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์ต่อจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมชนกนาถ ในพ.ศ. ๒๔๑๑ ซึ่งเป็นเวลาที่ยังเยาว์พระชันษา คือ มีพระชันษาเพียง ๑๕ พรรษา สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) จึงรับสนองพระเดชพระคุณเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินไปจนกว่าจะทรงผนวช เมื่อพระชันษาคครบ ๒๐ พรรษา ครั้นถึงพ.ศ. ๒๔๑๖ ได้ทรงผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นเวลา ๑๕ วัน เพื่อแสดงให้เห็นปรากฏว่าพระชันษาพ้นเยาว์วัย และเมื่อทรงลาผนวชก็จะทรงว่าราชการบ้านเมืองด้วยพระองค์เองต่อไป ซึ่งก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ ใน

พุทธศักราช ๒๔๑๖ นั้นเอง

ในการทรงผนวชครั้งนั้น หลังจากทรงประกอบพระราชพิธีอุปสมบท ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามตามโบราณราชประเพณีแล้วได้เสด็จมาประทับ ณ พุทธรัตนสถานในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งสร้างขึ้นแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้มีการสร้างหมู่พระที่นั่งสำหรับประทับเรียกชื่อกันสืบมาว่า **“พระที่นั่งทรงผนวช”** มีลักษณะเป็นตึกหมู่ ๒ ชั้น ประกอบกันเป็นกุฏิ ๔ หลัง หลังคาติดช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ลงรักปิดทองทึบ ตามขนบนิยมทางสถาปัตยกรรมไทย หลังจากทรงลาผนวชแล้ว พระที่นั่งองค์นี้ก็ถูกทิ้งว่างอยู่มิได้มีผู้ใดประทับหรือใช้ประโยชน์อย่างใด ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาวัดโบราณที่ปลายสวนดุสิตต่อกับทุ่งสัมปอญ ซึ่งตามประวัติว่าเดิมเป็นวัดเล็กๆ ของราษฎร เรียกชื่อว่า **วัดแหลม หรือวัดไทรทอง** ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเกิดกบฏเจ้าอนุแห่งเมืองเวียงจันทน์ วัดแห่งนี้ได้เป็นที่ตั้งกองบัญชาการทัพแห่งหนึ่ง เมื่อเสร็จศึกจึงได้รับการปฏิสังขรณ์และทรงสร้างพระเจดีย์หน้าวัดเป็นอนุสรณ์ ๕ องค์ ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานนามว่า **วัดเบญจมบพิตร** แปลว่า วัดของเจ้านาย ๕ พระองค์ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม

เกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่โปรดเกล้าฯ ให้เริ่มสร้างสวนดุสิตในพ.ศ. ๒๔๔๒ นั้นได้ใช้ที่วัดเก่า ๒ แห่ง คือ วัดดุสิตและวัดร้างอีกแห่งหนึ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดขึ้นทดแทนตามโบราณราชประเพณี ได้ทรงเลือกวัดเบญจมบพิตรสำหรับที่จะสถาปนาขึ้นตามพระราชดำริแล้วโปรดให้แก่นามวัดใหม่ พระราชทานนามว่า “วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม” และทรงพระราชดำริถึงพระที่นั่งที่เคยประทับเมื่อทรงผนวชเป็นพระภิกษุองค์นี้อีกครั้งว่า หากทั้งไว้ ณ ที่เดิมก็ไม่เป็นประโยชน์จะผูกเสียเปล่า ควรที่จะได้รื้อมาปลูกสำหรับเป็นกุฏิเจ้าอาวาส จึงโปรดให้รื้อพระที่นั่งทรงผนวชทั้งหมดมาปลูกขึ้นใหม่ ณ พระอารามที่ทรงสถาปนาในปีนั้น และได้โปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าจันทรสุนทรเทพ (ตันสกุล ดารากร) เขียนภาพจิตรกรรมประดับบนฝาผนังมีเนื้อหาพรรณนาพระราชประวัติตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์เรื่อยมาจนได้ทรงรับบรมราชาภิเษก และเหตุการณ์สำคัญอันเป็นพระราชกรณียกิจและสิ่งซึ่งเกิดขึ้นในบ้านเมืองในช่วงต้นรัชสมัยตามลำดับดังนี้

๑. ภาพเหตุการณ์พระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ใน พ.ศ. ๒๔๐๘

๒. ภาพเหตุการณ์เมื่อเสด็จทรงบรรพชาเป็นสามเณร เมื่อพ.ศ. ๒๔๐๙

๓. ภาพเหตุการณ์ต่อเนื่องจากทรงบรรพชาแล้ว ได้ถวายพระธรรมเทศนาใน

พระบรมมหาราชวังตามราชประเพณี

๔. ภาพเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สำคัญยิ่งในตอนปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ เหตุการณ์ที่ทรงคำนวณการเกิดสุริยุปราคาจับเต็มดวง และแลเห็นได้ในเมืองไทยที่ตำบลหว่ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อพ.ศ. ๒๔๑๐

๕. ภาพเหตุการณ์ถวายราชสมบัติแด่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ และต่อด้วยภาพการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โดยได้มีการเสด็จเสียบพระนครด้วยกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค

๖. ภาพการทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระอารามหลวงวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

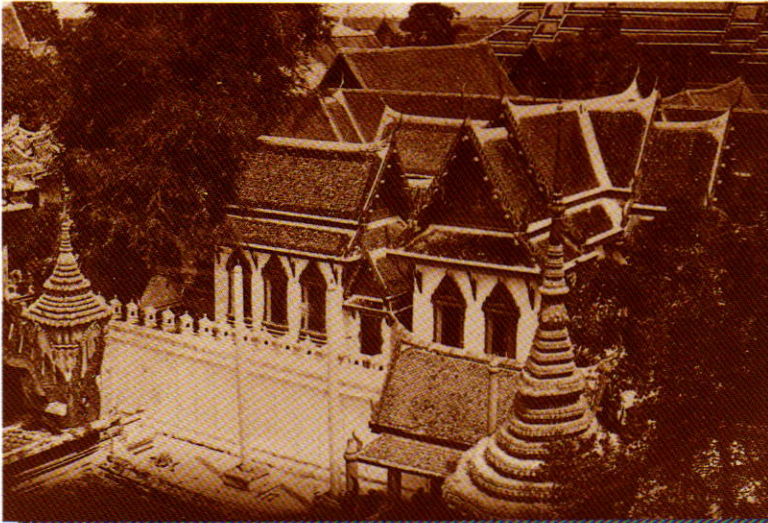
๗. ภาพการพระราชพิธีเฉลิมฉลองในโอกาสที่โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะสถาปนาพระที่นั่งต่างๆ ในพระบรมมหาราชวังแล้วเสร็จ

๘. ภาพเสด็จพระราชดำเนินไปทรงยกยอดนภศูลขึ้นประดิษฐานบนยอดพระมหาสถูปพระปฐมเจดีย์

๙. ภาพการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดคลองภาษีเจริญ

๑๐. ภาพพระราชพิธีรับและสมโภชช้างเผือกแรกได้ในรัชกาล

๑๑. ภาพเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่มีการเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาอารยประเทศ

หมู่พระที่นั่งทรงผนวชเดิม
เมื่อประดิษฐาน ณ บริเวณ
พระพุทธรัดนสถาน ในพระ
บรมมหาราชวัง

๑๒. ภาพเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์
ครั้งสำคัญ คือ การเสด็จพระราชดำเนิน
ต่างประเทศเมื่อต้นรัชกาล

๑๓. ภาพเหตุการณ์พระราชพิธีชัก
พระพุทธรูปมาประดิษฐานไปประดิษฐาน ณ
พระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
มีรูปภาพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวประทับบนพลับพลาหน้าพระ
ที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทอดพระเนตรกระบวน
แห่

๑๔. ภาพเหตุการณ์พระราชจริยาวัตร
ในรัชสมัยที่โปรดการเสด็จประพาสหัวเมือง
ต่างๆ เพื่อตรวจราชการและทรงเยี่ยมราษฎร
อยู่เนืองๆ

๑๕. ภาพเกร็ดประวัติศาสตร์ในรัชกาล
เล่าเรื่องเกิดมีจระเข้ในแม่น้ำบางปะกงดุร้าย
ทำอันตรายผู้คน เรือแพที่สัญจรไปมาให้
ได้รับความลำบาก หมอจระเข้ที่นับถือว่า
เก่งทั้งหลายไปปราบก็ไม่สำเร็จ จึงได้กราบ

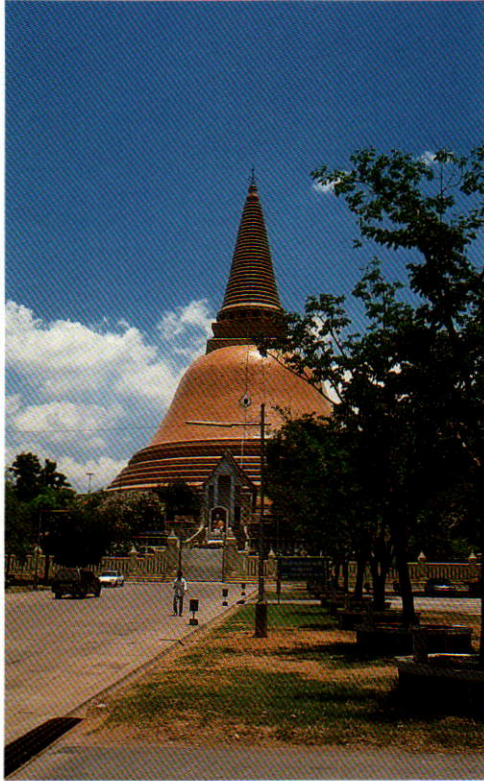
บังคมทูลเชิญเสด็จไปปราบด้วยพระบรม
เดชานุภาพ จระเข้จึงสงบลง

๑๖. ภาพสุดท้ายแสดงให้เห็นหมู่
พระที่นั่งทรงผนวชเดิมเมื่อประดิษฐาน ณ
บริเวณพระพุทธรัดนสถาน ในพระบรม
มหาราชวัง และโปรดให้รื้อมาปลูกเป็น
กุฏิสำหรับเจ้าอาวาส ณ เขตสังฆาวาส
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ในพ.ศ.
๒๔๔๒

พระที่นั่งทรงผนวชของคณะนี้สร้าง
ขึ้นเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวช
ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๑๖ เป็นเวลา
๑๕ วัน และได้ทรงลาผนวชในวันที่ ๙
ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๖ จนกาล
เวลาล่วงไปถึง ๒๖ ปี จึงได้โปรดให้
นำมาประดิษฐาน ณ วัดเบญจมบพิตร
ดุสิตวนาราม และยังอยู่มาตราบจนทุก
วันนี้

พระราชนัด
พระบาทสมเด็จพระ

บาทสมเด็จพระ

พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

พระราชวังในหัวเมืองที่นครปฐม
ปัจจุบันตั้งอยู่ที่อำเภอเมืองนครปฐม
จังหวัดนครปฐม

พระนครปฐม หรือ วังนครปฐม
เป็นพระราชวังซึ่งสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับเสด็จ
ประทับแรมเมื่อครั้งที่โปรดให้ทำการ
ปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเริ่มทำการ
มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๖ เป็นต้นมา

มูลเหตุที่โปรดให้สร้างพระราชวัง
องค์นี้ขึ้นนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบาย
ไว้ในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๖

เรื่องตำนานวังเก่าว่า “...การไปมา
ระหว่างกรุงเทพฯ กับพระปฐมเจดีย์ใน
สมัยนั้น ต้องค้ำกลางทางคันทหนึ่งจึงถึง
จำเป็นต้องสร้างที่ประทับแรมที่พระปฐม
เจดีย์ จึงโปรดฯ ให้สร้างพระราชวังขึ้นที่
ริมบริเวณพระปฐมเจดีย์ ทำนองเดียวกับ
พระราชวังซึ่งพระมหากษัตริย์ครั้งกรุง
ศรีอยุธยาทรงสร้างที่ริมบริเวณพระพุทธรูป
บาทตะนั้น พระราชทานนามว่า “พระ
นครปฐม”...”

พระนครปฐม หรือในพระราช
พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔
ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ออกนามว่า
วังปฐมนคร ได้เป็นที่ประทับแรมเมื่อ
เสด็จไปทอดพระเนตรการปฏิสังขรณ์
พระปฐมเจดีย์ เสด็จไปทรงสักการะ และ
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นประจำจน
ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว

การที่สร้างพระราชวังพระนคร
ปฐมไว้คู่กับวัดในครั้งนั้นมีหลักฐานกล่าว
ไว้ว่า เป็นเพราะเมืองนั้นได้เคยเป็นเมือง
หลวงของชาวสยามแต่เดิมมา ชื่อว่า นคร
ชัยศิริ หรือนครชัยศรี นอกจากนี้ยังโปรด
ให้ดำเนินการขุดคลองเป็นเส้นทางเสด็จ
พระราชดำเนินเข้ามาถึงวัง และพระปฐม
เจดีย์เส้นทางหนึ่งพระราชทานนามว่า
คลองเจดีย์บูชา และทางถนนอีกทางหนึ่ง
สำหรับเป็นเส้นทางเสด็จในฤดูแล้งได้
โดยสะดวกเส้นทางเหล่านี้มิได้เป็นเส้น
ทางเสด็จเท่านั้น แต่ได้เป็นเส้นทาง

สัญจรของผู้คนชาวเมืองได้เดินทางถึง นครปฐม ตลอดจนเป็นเส้นทางติดต่อ นำสินค้าเข้ามายังกรุงเทพฯ ด้วย

การก่อสร้างพระราชวัง พระนคร ปฐม หรือ วังปฐมนคร ได้ดำเนินการไป พร้อมกันโดยใช้พระราชทรัพย์เป็นค่า ก่อสร้าง ค่าปูน ค่าทราย ค่าอิฐ จนถึง ค่าจ้างแรงงานชาวจีน ส่วนลักษณะสถาปัตยกรรมแบบฝรั่งปนจีน ดังปรากฏรายละเอียดของสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในบทพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องระยะทางเสด็จประพาส ไทรโยค ดังนี้

“ที่วังพระนครปฐม ว่าโดยแลดูรอบนอกโดยกว้างตามเหนือตามใต้ ประมาณ ๑ เส้น ๖ วา โดยยาวตาม ตะวันตกตะวันออก ประมาณ ๒ เส้น ๑๒ วา ด้านเหนือตะวันออกเป็นเขื่อนเพชรเพิงพล ทั้งข้างนอกข้างในตลอดทั้ง ๒ ด้าน แต่ด้านตะวันตกกับด้านใต้เป็นเขื่อนเพชร ดังด้านตะวันออกด้านเหนือมาหยุดอยู่เพียงโรงละคร กันด้วยเพี้ยมเพื่อจะได้เปิดให้คนเข้าดูละครได้ ตรงหน้าพลับพลาที่เป็นท้องพระโรงมีประตูริมเกยข้างบรรจบกันกับโรงหน้าโรงละคร ในวังเขื่อนเพชรที่วານี้ ด้านตะวันตกข้างหน้า ข้างใต้เป็นโรงละครมีโรงบันหย่าสำหรับคนดูเสมอด้านหุ้มกลองทั้ง ๒ ด้านๆหลังเป็นที่แต่งตัว เหนือขึ้นมาเป็นพลับพลาช่อฟ้าใบระกาจตุรมุขผนังก่ออิฐถือปูน มุขด้านตะวันตกเป็นท้องพระโรง

มุขตะวันออกเป็นข้างใน มุขใต้เป็นที่เสด็จออกตรงโรงละคร มุขเหนือเป็นบันไดขึ้นพระที่นั่งข้างด้านต่อกับมุขนั้น พระที่นั่งตึกทำใหม่ ๗ ห้องเฉลียงรอบ ชื่อ ๓ วา เฉลียง ๕ คอก เดี่ยวชั้นต่ำสูงประมาณ ๖ คอกคืบหรือ ๗ คอก ชั้นบนเดี่ยวประมาณ ๓ วา ที่มุมพระที่นั่งด้านตะวันตก ซักหอทรงพระอักษรไปบรรจบพลับพลา ซักหอพระไปบรรจบกำแพงเขื่อนเพชร กันเป็นข้างหน้าข้างใน ด้านหุ้มกลองพระที่นั่งข้างตะวันออก มีห้องพนักงานสูงเสมอพื้นพระที่นั่งเต็มหน้าด้านหุ้มกลอง ชื่อกว้าง ๖ คอก อีกหลังหนึ่งในพระที่นั่งกันเป็นสามห้อง ห้วยท้ายกันสองห้อง ตอนกลาง ๓ ห้องๆ ข้างตะวันตก เป็นที่รับแขกคล้ายๆ ที่กินข้าว ที่นี้ ห้องกลางมีเพี้ยมญี่ปุ่นกันอีกชั้นหนึ่ง ๒ ห้องเป็นทึบนอน ห้องหนึ่งเจาะเป็นประตูออกไป เฉลียงด้านเหนือ ห้องข้างตะวันออกเป็นห้องสำหรับออกข้างใน เฉลียงด้าน ตะวันออกเป็นห้องอาบน้ำ เวลาปิดประตู ห้องกลางและประตูเฉลียงด้านตะวันตกเป็นข้างหน้าได้ แต่ทาสีในพระที่นั่งทั้งปวงหมดทาสีด้วยดินเหลืองดินแดง บานหน้าต่างประตูทาสีน้ำมัน มีสิ่งที่เป็นฝีมือช่างเรียบร้อยอยู่ คือบันไดและผนังที่ท้องพระโรง และบันไดขึ้นพระที่นั่ง ลูกทึบใช้ไม้ฝางเป็นลวดลายงามดี มีประหลาดอยู่ หนึ่ง ถ้าผู้ที่ไม่สังเกตก็จะไม่เห็น จะเข้าใจว่าเป็นลำบากมากในการที่จะทำลาย ไม้ฝางในไม้ที่พริ้ง และที่เสามะหวดยกพื้น

ที่ท้องพระโรง แต่ที่จริงนั้นใช้ไม้แดงสลัก
 เปนลายแล้วเอาปูนน้ำมันฝังทาน้ำมันทับ
 ดูเหมือนยังกับฝังด้วยไม้โมกมันเปนฉลาด
 ทำทีเดียว เพอร์นิเชอร์นี้ใช้ในพระที่นั่ง
 เป็นอย่างบอมเบ ห้องตะวันตกมีตู้หนังสือ
 ตู้หนึ่ง เก้าอี้นอนหนึ่ง อามแชร์ ๒ เก้าอี้
 เล็ก ๖ โต๊ะข้างฝาหนึ่ง โต๊ะกลางหนึ่ง หมด
 ห้องกลางเป็นห้องนอน มีเตียงนอนสลัก
 อย่างบอมเบเตียงหนึ่ง โต๊ะอย่างบอมเบ
 โต๊ะหนึ่ง ที่ล้างหน้าสำหรับหนึ่ง ลับแลหนึ่ง
 ที่ในห้องนอน นอกห้องนอนมีตู้ญี่ปุ่นข้าง
 ฝาตู้หนึ่ง ตู้ผ้าตู้หนึ่ง ลับแล กระจกตรง
 ประตูห้องตะวันออกกลับแลหนึ่ง ตรงประตู
 ข้างใต้ขึ้นมามีลับแลกระจกตั้งอยู่ที่เฉลียง
 อีกอันหนึ่ง ห้องตะวันออกมีเตียงไม้ลาย
 เตียงใหญ่เตียงหนึ่ง เตียงลดเตียงหนึ่ง
 ทำเรียบร้อยทาน้ำมันงามเป็นที่สำหรับ
 นอนเล่น มีโต๊ะอย่างบอมเบตั้งกลางเก้าอี้
 อีก ๖ ตัว โต๊ะอย่างบอมเบติดฝา มีกระจก
 ติดหลังโต๊ะอันหนึ่ง โต๊ะน้ำชาอย่างบอมเบ
 สองโต๊ะ หมดในห้องนั้นที่พลับพลามีลับแล
 กระจกกลับแลหนึ่ง ในบริเวณพระที่นั่งหลัง
 นี้ในเขื่อนเพชรเพิงพล ด้านตะวันตกกัน
 สกิดเป็นข้างหน้าอีกชั้นหนึ่ง มีทหาร
 มหาดเล็กเข้ามาอยู่รักษา คุณแพท่าครัว
 ที่นั่นด้วย มีอัมจันทร์ลงจากพระที่นั่งนี้ ๔
 อัมจันทร์ ด้านตะวันตกหนึ่ง ด้านใต้ลงไป
 พลับพลานี้ ลงพื้นดินสอง เฉลียงด้าน
 เหนือและที่นอนลมพัดเย็นสบาย ตรงนั้น
 ลงไปเป็นส่วนก่อด้วยอิฐเป็นลายฝรั่งอย่าง
 โบราณ เฉลียงด้านตะวันตกแลเห็นพระ

ปฐมเจดีย์ นั่งดูพระปฐมเจดีย์ได้สบาย
 เรือนนี้อยู่พอสบาย ถ้าจะอยู่จริง ๆ ก็อยู่
 ได้ดีกว่ากรุงเก่ามาก เรือนข้างในมี ๔
 ห้อง ๒ หลัง ๕ ห้อง ๔ หลัง ๖ ห้อง
 ๒ หลัง ๗ ห้องหลังหนึ่ง แกว ๑๕ ห้อง
 หลังหนึ่ง มีห้องเครื่อง ๗ ห้อง เฉลียง
 รอบหลัง ๑ สระมีสระ ๑ แต่น้ำแห้ง
 เรือนก็ยังดีกว่าที่กรุงเก่า เป็นหมดที่ก่อ
 สร้างในวัง นอกวังด้านใต้มีโรงม้า ๒ โรง
 โรงทหารปืนใหญ่โรง ๑ โรงรถอีกสกิด
 ด้านตะวันออกมาถึงเขื่อนเพชรโรง ๑”

ต่อมาเมื่อมีการสร้างเส้นทาง
 รถไฟเปิดเดินทางถึงนครปฐมได้แล้ว
 ความจำเป็นที่จะต้องเสด็จประทับแรม
 จึงหมดไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าฯ พระราชทานให้เป็นสำหรับ
 ราชการมณฑลเทศาภิบาล ต่อมาได้
 ขำรดปรักหักพังลง คงรักษาไว้ได้เพียงที่
 ประทับหลังเดียวเป็นที่ประชุมประชาภิบาล
 ในครั้งนั้น

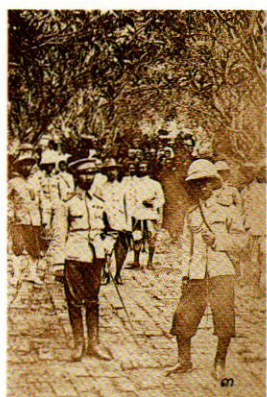
ปัจจุบันองค์พระที่นั่งอันเป็นที่
 ประทับของพระราชวังพระนครปฐม หรือ
 วังปฐมนคร ยังคงได้รับการรักษาใช้
 ประโยชน์เป็นศาลาเทศบาลเมืองนครปฐม

พร:นครคีรี

นพท. ลายวัดนพ:

๑-๒. พระนครคีรีในอดีต

๓-๕. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสพระนครคีรีพร้อมข้าราชการ

พระนครคีรี หรือ เขาวัง ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองกระแชง อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี

พระนครคีรี เดิมชาวบ้านเรียก เขาสมณ หรือ เขามหาสวรรค์ เนื่องจากมีวัดสมณตั้งอยู่บนไหล่เขาด้านตะวันออก เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวชอยู่ ได้เสด็จจาริกไปประทับที่วัดสมณนี้เป็นประจำ และได้เสด็จขึ้นไปทรงปฏิบัติวิเวกภาวนาบนยอดเขานี้ด้วย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๐๑ จึงมีรับสั่งให้สร้างพระราชวังพระนครคีรีขึ้น โดยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) สมุหพระกลาโหมเป็นแม่กองก่อสร้าง พระเพชรพิไลยศรีสวัสดิ์ (ท้วม บุนนาค) ปลัดเมืองเพชรบุรี ทำหน้าที่นายงานก่อสร้าง

ยอดเขามหาสวรรค์ ซึ่งมีความสูงโดยประมาณ ๙๕ เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลางมียอดใหญ่สามยอด ได้จัดแบ่งการก่อสร้างเป็นส่วนๆ โดยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาวิชาความรู้ต่างๆของฝรั่ง โปรดให้นำแบบอย่างสถาปัตยกรรมตะวันตกมาผสมกับแบบอย่างสถาปัตยกรรมไทยและจีน ให้เป็นสถาปัตยกรรมแปลกไปอีกแบบหนึ่ง

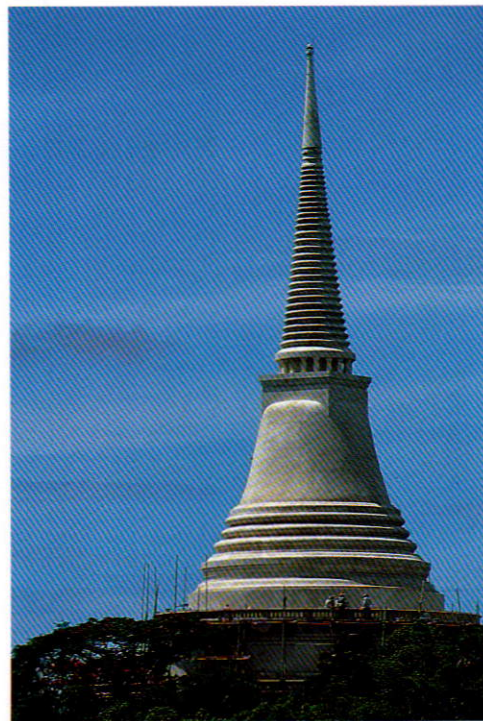
พระธาตุจอมเพชรตั้งอยู่บนยอดกลางของเขามหาสวรรค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างทับพระเจดีย์องค์เดิมที่ชำรุดทรุดโทรม

และโปรดให้สร้างวัดประจำพระราชวังบนพระนครคีรี บนยอดเขาด้านทิศตะวันออก พระราชทานนามว่า “วัดพระแก้ว”

บนยอดกลางของเขามหาสวรรค์ เดิมมีพระเจดีย์องค์หนึ่งชำรุดทรุดโทรมมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นใหม่ สูงจากฐานถึงยอด ๔๐ เมตร ฐานเป็นสี่เหลี่ยมกว้าง ๒๐ เมตร ภายในองค์เจดีย์โล่งเป็นห้องกลม มีเสาใหญ่รับน้ำหนักอยู่ตรงกลางห้อง มีช่องประตูเข้าออกสี่ทาง และมีทางขึ้นบนฐานทักษิณได้สี่ช่องทาง ขึ้นไปแล้ว มองเห็นทัศนียภาพรอบตัวเมืองเพชรบุรี รวมทั้งพระที่นั่งต่างๆ และวัดพระแก้วที่อยู่บนยอดเขาอีก ๒ ยอด

พระเจดีย์นี้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายใน พระราชทานนามว่า “พระธาตุจอมเพชร” ยอดเขาด้านทิศตะวันออก จัดสร้างเป็นวัดประจำพระราชวังบนพระนครคีรี พระราชทานนามว่า “วัดพระแก้ว” ซึ่งประกอบด้วยพระอุโบสถ พระสุทธเสลเจดีย์ พระปรางค์แดง และศาลา อันเป็นส่วนของพุทธาวาส และล้วนมีขนาดย่อมเหมาะแก่สภาพภูมิประเทศ

พระธาตุจอมเพชร ในระหว่างการบูรณะซ่อมแซมครั้ง หลังสุด เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๕-๒๕๓๑

บน : พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ ปัจจุบันจัดเป็น
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครศรี
ล่าง : พระที่นั่งปราโมทย์มไหศวรรย์เป็นพระที่นั่ง ๒
ชั้น หลังคามุงด้วยกระเบื้องแบน

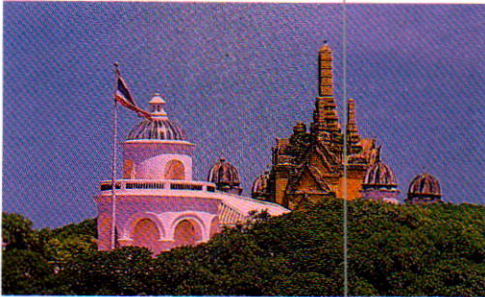
ส่วนล่างเป็นลูกกรง ส่วนพระปรารักษ์แดง
ก่อเป็นปรารักษ์แบบไทย องค์พระปรารักษ์
ย่อมุม ภายในโปร่ง ส่วนล่างเป็นซุ้มและ
มีประตู ๔ ทิศ ภายในมีแท่นประดิษฐาน
พระพุทธรูป

ยอดเขาทางทิศตะวันตก เป็น
ส่วนที่สร้างพระราชวังซึ่งพระราชทานนาม
คล้องจองเป็นลำดับที่สำคัญดังนี้

พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ เป็น
พระที่นั่งองค์ใหญ่ที่มีความสำคัญที่สุด
เนื่องจากเป็นที่ประทับซึ่งแบ่งเป็นห้อง
ต่างๆ ๔ ห้องคือ ห้องบรรทม ห้องแต่ง
พระองค์ ห้องโถงออกขุนนางและ
ห้องเสวย นอกจากนี้ที่ติดกับห้องบรรทม
ยังมีห้องสรงและห้องลงพระบังคนที่เคย
ขึ้นภายหลังด้วย

พระที่นั่งปราโมทย์มไหศวรรย์
เป็นพระที่นั่งสองชั้น ติดต่อกับพระที่นั่ง
เพชรภูมิไพโรจน์ ชั้นล่างมีห้องโถง ๒
ห้อง ชั้นบนมีห้องโถงและห้องบรรทม ๒
ห้อง เป็นที่ประทับอีกส่วนหนึ่ง

พระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปรา-
สาท เป็นปราสาทยอดปรารักษ์สูง ๑๔
เมตร ตัวปราสาทมีมุข ๔ ด้าน บนหลังคา
มุขทั้งสี่มีปรารักษ์ขนาดเล็กล้อมยอดปรารักษ์
ใหญ่ที่อยู่ตรงกลาง ประดับตกแต่งลวดลาย
ปูนปั้นทั้งที่องค์ปรารักษ์และหน้าบัน ที่มุม
ทั้งสี่ของฐานปราสาททำเป็นซุ้มโปร่ง หลัง
คาเป็นรูปโดมประดับทั้ง ๔ มุม เชื่อมต่อ
ด้วยลูกกรงโดยรอบ เช่นเดียวกับฐานที่
ลดต่ำลงไปอีก ๒ ชั้น

บน : หอชัชวาลเวียงชัย และพระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาท

ล่าง : พระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาทก่อนการบูรณะ

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๕ กล่าวถึงปราสาทหลังนี้ว่า “พระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาทเป็นปราสาทหลังน้อย ยอดปรางค์ สร้างขึ้นโดยทรงพระราชดำริว่า พระราชวังใหญ่แต่โบราณ เช่น พระนารายณ์ราชนิเวศน์ที่เมืองลพบุรี ย่อมมีปราสาทจึงสร้างขึ้นเป็นสังเขปที่พระนครศรี”

ภายในปราสาทองค์นี้ปัจจุบันประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฉลองพระองค์ที่มีพระราชดำริขึ้นเป็นแบบใหม่และฉลองพระองค์ชุดนี้เคยทรงเมื่อเสด็จออกรับทูตานุทูตมาแล้ว พระหัตถ์ขวาทรงพระแสงดาบ พระหัตถ์ซ้ายทรงหนังสือทรงยืนภายใต้ฉัตรพญาลมहाเศวตฉัตร

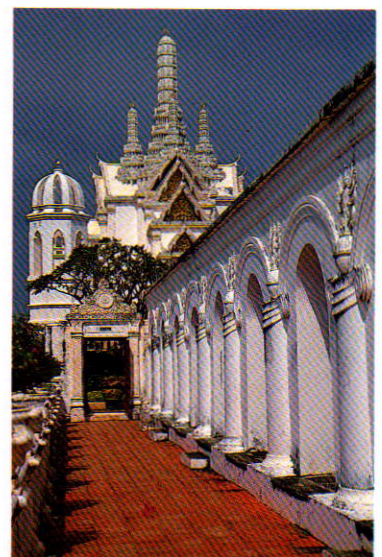
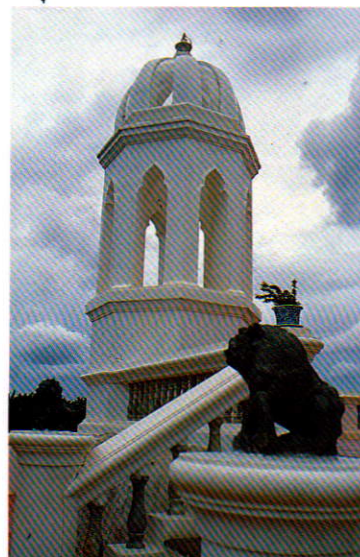

พระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาทเป็นพระที่นั่งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นปราสาทขนาดเล็ก ซึ่งทรงเรียกว่า “เป็นสังเขป” เพื่อให้สัมพันธ์กันกับการสร้างพระราชวังซึ่งมักจะต้องมีปราสาทเฉลิมพระเกียรติขึ้นด้วย

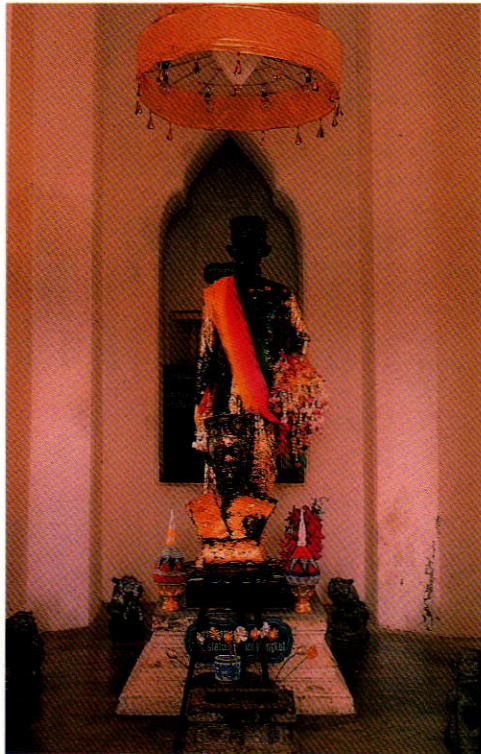
พระที่นั่งองค์นี้ล้อมรอบด้วยซุ้มเพื่อจุดประทีปโคมไฟเป็นคอนกรีตหลังคารูปโค้งครึ่งวงกลมติดกระจากใสระหว่างโครงหลังคา อาคารด้านหน้าเป็นท้องพระโรงมีการตกแต่งผนังด้วยลวดลายคล้ายแบบตะวันตกที่ไทยคิดขึ้น

ระเบียงชั้นที่ ๒ ของพระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาท มีโคมอยู่ที่มุมระเบียงทั้ง ๔ มุม

พระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาทมองจากพระที่นั่งราชธรรมสภา

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระที่นั่งเวชยันต์วิเชียรปราสาท

พระบรมรูปหล่อเดิมโปรดให้ช่างชาวฝรั่งเศสหล่อจำลอง เพื่อจะส่งไปถวายพระเจ้านโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศส แต่ไม่โปรด จึงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างไทยหล่อขึ้นถวายแต่สวรรคตเสียก่อน ล่วงมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขณะนั้นอัญเชิญไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่งองค์นี้ ต่อมาเกิดข่าวดังในรัชกาลปัจจุบันได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ให้ปฏิสังขรณ์พระที่นั่งและพระบรมรูปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ และในปีต่อมาพระบรมวงศานุวงศ์และพระประยูรญาติในรัชกาลที่ ๔ ได้หล่อจำลองพระบรมรูปอีกองค์หนึ่ง และอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่พระที่นั่งเวชยันต์วิเชียรปราสาท ส่วนพระบรมรูปเดิมอัญเชิญไปประดิษฐาน ณ วัดบวรนิเวศ

พระที่นั่งราชธรรมสภา อยู่ต่อจากพระที่นั่งเวชยันต์วิเชียรปราสาท เป็นพระที่นั่งชั้นเดียวยาวคล้ายกังหัน แต่ทำประตูป็นวงโค้งและตกแต่งด้วยเสากลมติดผนังและหัวเสาเลียนแบบศิลปะโรมัน ประกอบกับลายซ้อตันไม้ประดิษฐ์ในแจกัน ภายในพระที่นั่งมีโถบูชาประดิษฐานพระพุทธรูปเพื่อการประชมสาธยายแก้บรรดาข้าราชการบริพารอีกด้วย

หอชัชวาลเวียงชัย สร้างเป็นรูปกลมคล้ายกระโจมไฟ มีบันไดเวียนภายในขึ้นข้างบน ซึ่งเป็นระเบียบลูกกรงโดยรอบ กลางระเบียบเป็นอาคารกลมชั้นบนหลังคารูปโดม มุงด้วยกระจุกโค้งภายในโดมห้อยโคมไฟ กลางคันทันจุดแล้วส่องแสงเห็นไปได้ไกลถึงชายทะเล นักเดินเรืออาศัยแสงโคมนี้เป็นประกาศการที่หมายนำเรือเข้าอ่าวบ้านแหลมในเวลากลางคืน

หอชัชวาลเวียงชัยตั้งอยู่หน้าพระที่นั่งราชธรรมสภา ราษฎรเรียกว่า “กระโจมแก้ว” หรือหอส่องกล้อง ด้วยโปรดให้สร้างขึ้นเนื่องจากมีพระราชประสงค์จะทรงส่องกล้องทอดพระเนตรดวงดาวตามตำราดาราศาสตร์ที่พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถอย่างยิ่ง

ที่หน้าห้องชัชวาลเวียงชัยมีเสาสูง ๒๐ เมตร สำหรับชักธงพระจอมเกล้าขึ้นขณะเสด็จประทับที่พระนครคีรี และบริเวณนี้สามารถชมทิวทัศน์เมืองเพชรบุรีได้โดยรอบ

พระที่นั่งราชธรรมสภา หน้าพระที่นั่งเวชยันติวิเชียรปราสาท

พระที่นั่งราชธรรมสภา เป็นพระที่นั่งชั้นเดียว มีประตูหน้าต่างเป็นวงโค้ง

ประดับตกแต่งด้วยเสากลมติดผนัง ลวดลายหัวเสาเป็นศิลปะแบบตะวันตกที่ช่างไทยคิดขึ้นเอง

มองจากพระที่นั่งราชธรรมสภา จะเห็นหลังคาโดมของหอซัवालเวียงชัย

ลวดลายปูนปั้นบนหัวเสา มีลักษณะเป็นลูกโลกและดอกไม้ใบไม้ประดิษฐ์

หอซัवालเวียงชัย ราษฎรเรียกว่า “กระโจมแก้ว” หรือ หอส่องกล้อง

บน : หอพิมานเพชรเมศวร์ก่อนการบูรณะ
ล่างขวา : ทางขึ้นหอพิมานเพชรเมศวร์ในอดีต

หอเล็กด้านซ้ายเป็นที่ประดิษฐานคัมภีร์หน้าหอด้านซ้าย และขวามีฐานเสาตรงข้างละต้น
ล่าง : หอเล็กด้านซ้าย มุมมองจากบันไดทางขึ้น

หอพิมานเพชรเมศวร์ ตั้งอยู่บนยอดเขาเล็กๆ ตรงหน้าพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ สร้างไว้เป็น ๓ หอเล็กๆ หอกลางมีขนาดใหญ่กว่าอีก ๒ หอที่อยู่ด้านข้าง หอกลางมีแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ภายใน หอริมขวามือเป็นศาลเทพารักษ์หรือศาลพระภูมิเจ้าที่ หอริมซ้ายเป็นที่ประดิษฐานคัมภีร์ยังมีเสาตั้งไม้สำหรับแขวนฉ้องชัยปรากฏอยู่ หน้าหอทั้งสองมีฐานเสาตรงข้างละต้น

หอพิมานเพชรเมศวร์นี้ เคยใช้เป็นที่พักของพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเอกอภัยเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ซึ่งต่อมาทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

ที่หอกลางใหญ่ได้ก่อผนังกันไว้

ซ้าย : หอกลางใหญ่ของหอพิมานเพชรมเหศวร์ หลัง
การบูรณะแล้ว ภายในมีแท่นประดิษฐานพระพุทธรูป
บนขวา : หอด้านขวาเป็นศาลเทพารักษ์หรือศาลพระภูมิ

ทางขึ้นจะมีแนวรั้วเตี้ยๆ
สำหรับกั้นตก และมีซุ้มโคม
ไฟอยู่เป็นระยะ

เป็นห้องบรรทมของพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันที่ทรงถืออุโบสถ
ศีลขณะประทับอยู่บนพระนครคีรี เช่น
เดียวกับหอเสถียรธรรมปริตในพระบรม
มหาราชวังและจากบัญชีรห้องพระบรรทม
นี้ มองออกไปจะเห็นทิวทัศน์ด้านที่สงบ
เงียบ คือ พระธาตุจอมเพชรและวัดพระ
แก้ว มิใช่ด้านที่จอแจ คือ หมู่พระที่นั่ง
ต่างๆ นอกจากนี้ในวันอุโบสถอันเป็นวัน
เพ็ญ จากห้องพระบรรทม จะมองเห็น
พระจันทร์ขึ้นเต็มดวง ตั้งแต่จากขอบฟ้า
เบื้องล่างได้ชัดเจน หอพิมานเพชรมเหศวร์
ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากหมู่พระที่นั่งอื่นมากนัก
สะดวกแก่การรักษาความปลอดภัย แต่ก็
เป็นสัดส่วนอิสระเหมาะสมแก่การจำศีล
ภาวนาเป็นอย่างยิ่ง

เสาและหน้าจั่วหลังคาเป็น
ศิลปะแบบตะวันตกที่ช่างไทย
คิดขึ้น

ศาลาเย็นใจ อยู่ทางซ้ายมือ
ของทางขึ้นเป็นที่พักผ่อน
หย่อนใจ

ศาลาลูกขุนอยู่ทางขวามือ
ของทางขึ้น เป็นที่ประชุมลูก
ขุนที่ตามเสด็จ

โรงรถอยู่ทางซ้ายมือของ
ทางขึ้นเขา

โรงม้ายู่ทางขวามือของทาง
ขึ้นเหนือวัดมหาสมณาราม

บนขวา : ราชวัลลภาคารเป็นที่พักมหาดเล็กและ
ข้าราชการ
ล่างขวา : โรงมหรสพ หรือโรงโขน อยู่หน้าพระตำหนัก
สันถาคารสถาน

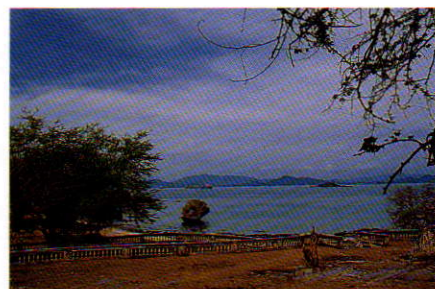
ตำหนักสันถาคารสถาน เป็น
หมู่ตำหนักขนาดใหญ่ทางขวามือของทาง
ขึ้น ก่อนถึงพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์
เป็นตำหนักสำหรับรับแขกเมืองที่มาพัก
แรมบนพระนครคีรี มีห้องรับแขกตอน
กลาง สองข้างมีห้องนอนยื่นหน้าออก
ไปเป็นที่ประทับทอดพระเนตรนาฏศิลป์
ห่างจากเวทีโรงมหรสพประมาณ ๑๐
เมตร

นอกจากนี้ยังมีหอจตุเวทปริต
พรต เป็นศาลาบำเพ็ญพระราชกุศล และ
อาคารอื่นๆอีกหลายหลัง

ส่วนวัดสมณนั้น เมื่อทรงสร้าง
พระนครคีรีสำเร็จแล้วโปรดเกล้าฯ ให้
บูรณะซ่อมแซมและพระราชทานนามว่า
“วัดมหาสมณาราม” เป็นพระอาราม
หลวง

พระธาตุรัตนเจดีย์

กัมปนาท วัชรกาลปักษ์

พระจุฬาราชราชนัน เกาสีซัง

พระจุฬาราชราชนัน เป็นพระราชวังสำหรับประทับแปรพระราชฐาน ณ หัวเมืองชายทะเลตะวันออกในรัชกาลที่ ๕ ตั้งอยู่ที่อำเภอเกาะสีซัง จังหวัดชลบุรี

ปัจจุบันเมื่อเฝ้านาม พระจุฬาราชราชนัน ภาพที่ทุกคนนึกถึงก็คืออาณาเขตกว้างใหญ่บนเกาะสีซัง ซึ่งรกร้างไปด้วยพรรณไม้ใหญ่น้อยนานาชนิด สลับกับซากปรักหักพังของอาคาร ตลอดจนร่องรอยแห่งความยิ่งใหญ่และงดงามของสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบอำนวยความสะดวกของสถานที่อันได้แก่ บ่อน้ำ สะพาน ลำธาร น้ำตก ตลอดจนอุทยานขนาดใหญ่

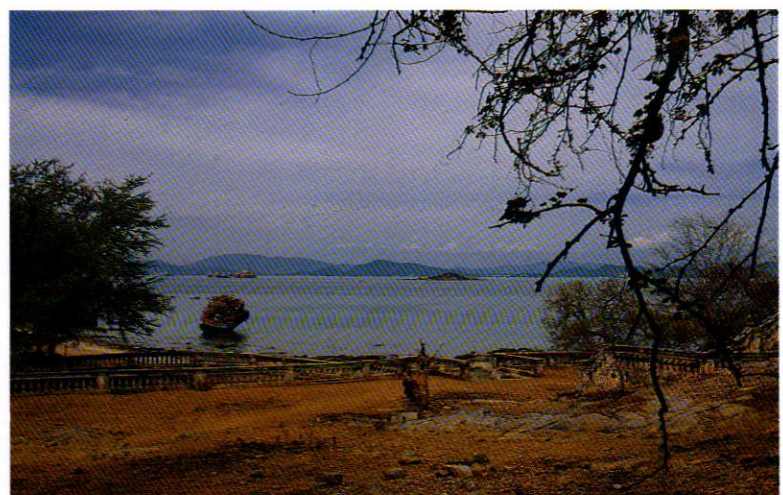
จากร่องรอยที่ยังคงเหลืออยู่ ประกอบกับหลักฐานที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ อาจกล่าวได้ว่า **พระจุฬาราชราชนัน** คือพระราชวังที่ใหญ่โตงดงาม สมกับเป็นที่ประทับแปรพระราชฐานชายทะเลแห่งแรกของพระมหากษัตริย์สมัยรัตนโกสินทร์ เพราะนับแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสทางทะเลด้วยเรือกลไฟพระที่นั่งสยามอรสมพลามาถึงเกาะสีซัง ทรงพอ

พระราชหฤทัยในความงามและอากาศอันบริสุทธิ์ตามธรรมชาติของเกาะสีซังเป็นที่ยิ่ง แต่ยังมีได้โปรดให้สร้างที่ประทับ คงประทับแรมอยู่บนเรือ

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความประทับพระราชหฤทัยในเกาะสีซังยังคงอยู่ โดยเฉพาะเมื่อพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ เช่น สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาชิราวุธ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวุธ ทรงพระประชวร แพทย์ประจำพระองค์ทูลแนะนำให้เสด็จแปรพระราชฐานประทับ ณ ที่ซึ่งมีอากาศปลอดโปร่ง ทรงพิจารณาเห็นว่าเกาะสีซังเป็นสถานที่ที่มีภูมิอากาศเหมาะสมดังที่แพทย์หลวงแนะนำ จึงมักเสด็จไปประทับพักผ่อนรักษาพระองค์ ณ เกาะแห่งนี้เสมอๆ โดยในระยะแรกยังมีได้ก่อสร้างที่ประทับเป็นการถาวร แต่ก็ได้โปรดให้สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เป็นสาธารณประโยชน์แก่ผู้คนบนเกาะ และพระราชทานนามสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นว่า **อภัยวงศ์ทั้งสี่** เช่น สะพานอภัยวงศ์ บ่อน้ำอภัยวงศ์ ประภาคารอภัยวงศ์ สวนอภัยวงศ์ รวมทั้งวัดอภัยวงศ์นิมิตร ทั้งนี้เพื่อเป็นการกุศลและแสดงความปิติที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวุธ ซึ่งเสด็จไปประทับรักษาพระองค์ ณ เกาะแห่งนี้ และทรงคลายจากพระอาการประชวร นอกจากนี้ยังโปรดให้

สร้างเรือนหลวงลักษณะเป็นตึกขนาดใหญ่ นัก พระราชทานนามว่า ตึกวัฒนา ตึกผ่องศรี และ ตึกอภิรมย์

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๓๔ จึงมี พระราชดำริให้สร้างพระราชวังขึ้นเป็น การถาวร โปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบและกำหนดสถานที่ตั้งของ พระที่นั่งและพระตำหนัก โดยมีสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเป็นแม่กองควบคุมการ ก่อสร้าง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามอาคารและสิ่ง ก่อสร้างต่างๆ ภายในพระราชวังไว้ล่วงหน้าอย่างไพเราะ มีความหมายและคล้องจองกันดังนี้ นามพระที่นั่ง ๔ องค์ คือ โกสีย์วสุภรณ์ มณฑาตุรัตนโรจน์ โชติรสประภาต์ และ เมฆลามณี พระตำหนัก ๑๔ องค์ มี วาสุกีร์ก้องเก็จ เพชรระยับ ทับทิมสด มรกตสุทนต์ บุศราคำ กำโกมิน นิลแสงสุก มุกดาพราย เพทายใส ไพฑูรย์กลอก ดอกตะแบกลอ โอปอลัจจุญ มูลการเวก และเอกฟองมุกด์ แม้แต่บ่อน้ำก็พระราชทานนามไว้อย่างไพเราะว่า เข็ญสรวล ชวนดู ชูจิตร พิศเพลิน เจริญใจ ท้ายเย็น เพ็ญสำราญ ฯลฯ สำหรับตำหนักมี ธารเครื่องหอมปน และธารสุคนธ์ปรง เป็นต้น ส่วนนามพระราชฐาน พระราชทานตามพระนามสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก

บน : ตึกผ่องศรี

ล่าง : ริมชายหาด ทัดเนียบภาพจากบริเวณตึกผ่องศรี

ตึกอภิรมย์

ตึกวัฒนา

แนวถนนบริเวณหน้าตึกอภิรมย์และตึกผ่องศรี

กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย พระราชโอรสซึ่งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ครั้นทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวี ทรงมีพระประสูติกาล ณ พระตำหนักมรกตสุทรีในพระราชฐานแห่งนี้ ดังปรากฏหลักฐานตามราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ ๔ กันยายน ร.ศ. ๑๑๑ ว่า

“...ในเวลาที่ได้เสด็จพระราชดำเนินออกมาประทับอยู่ครั้งนี้เป็นสมัยที่พระนางเจ้า พระวรราชเทวี ทรงพระครรภ์ใกล้จะถึงกำหนดประสูตร จึงทรงพระราชดำริห์ว่าที่เกาะสีชังนี้ เป็นที่อากาศดี มีภูมิสถานเป็นที่สบาย ควรจะตั้งพระราชฐานให้มันคง เป็นที่ประทับในฤดูร้อน แลต่อไปภายหน้าการค้าขายเจริญยิ่งขึ้น ที่เกาะนี้จะต้องเป็นที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ เพราะเป็นท่าเรือใหญ่ได้เอาใคร่ยกอกรับสินค้า พระราชฐานที่เกาะนี้ย่อมเป็นพระราชฐานสำคัญแห่งหนึ่ง เหมือนดังว่าเป้นพระนครที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินมาประทับ เจริญพระราชอิริยาบถในฤดูร้อน ไม่ควรเป็นที่ควรรังเกียจอันใด ในการที่จะประสูตรในเกาะนี้เลย เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอประสูตรแล้ว ก็จะได้พระราชทานนามพระราชฐานนี้ให้ต้องกับพระนามแห่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ นั้นให้ปรากฏไว้สืบไปภายหน้าด้วย...”

จึงอาจกล่าวได้ว่า ความสะดวกสบายตลอดจนความเจริญต่างๆ ของชาว

เกาะสีชังได้เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการสร้าง พระจุฑาธุชราชฐาน แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าขณะที่การก่อสร้างกำลังดำเนินอยู่นั้น ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญอันเป็นภัยต่อเอกราชและความมั่นคงของประเทศในขณะนั้นขึ้น คือ กรณีพิพาทกับประเทศฝรั่งเศสเรื่องเขตแดนริมฝั่งแม่น้ำโขง ที่เรียกว่า วิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ เรื่องราว ลุกุลามร้ายแรงถึงกับฝรั่งเศสใช้กำลังเรือรบบุกเข้าหน้าน้ำไทยเพื่อบังคับให้ไทยยินยอมตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศส

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น ทำให้เกาะสีชังมีสภาพที่ไม่ปลอดภัย ประกอบกับทรงกังวลพระราชหฤทัยในการแก้ปัญหาบ้านเมืองซึ่งยืดเยื้อยาวนาน จึงมิได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานมาประทับที่เกาะสีชังอีก นับแต่นั้นมาพระจุฑาธุชราชฐาน ก็ถูกทิ้งให้รกร้างโรยรา

จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันออกอีก ได้เสด็จทอดพระเนตรพระราชฐานที่อยู่ในสภาพรกร้างเปล่าประโยชน์ จึงโปรดให้พระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) เป็นแม่กองรื้อพระที่นั่งมันธาตุรัตนโรจน์ ซึ่งยังสร้างไม่สำเร็จบริบูรณ์ มาสร้าง ณ วังสวนดุสิต ดังปรากฏหลักฐานในราชกิจจานุเบกษา พ.ศ. ๒๔๔๓

“ครั้นวันที่ ๑๘ พฤษภาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๙ เสด็จพระราช

บน : พระอุโบสถเจดีย์ วัดอัมพวันคีรี

ล่าง : บริเวณที่เคยเป็นสระน้ำในเขตพระราชฐาน

ดำเนินจากกรุงเทพฯ ไปประพาสหัวเมืองชายทะเล ในวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ได้

เสด็จประพาสเกาะสีชัง ทอดพระเนตรเห็นพระที่นั่งมณเฑียรรัตนโรจน์ ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๑ นั้นยังไม่สำเร็จสมบูรณ์ ทรงพระราชดำริห์ว่าที่เกาะสีชังเวลานี้ไม่ได้เป็นที่ประพาสเนื่องๆ สมควรจะรื้อพระที่นั่งไปปลูกที่สวนดุสิตจะได้เป็นที่ประทับแรมได้โดยสะดวกทุกเมื่อ”

และเมื่อสร้างพระที่นั่งองค์นี้สำเร็จโปรดพระราชทานพระนามใหม่ว่า “พระที่นั่งวิมานเมฆ”

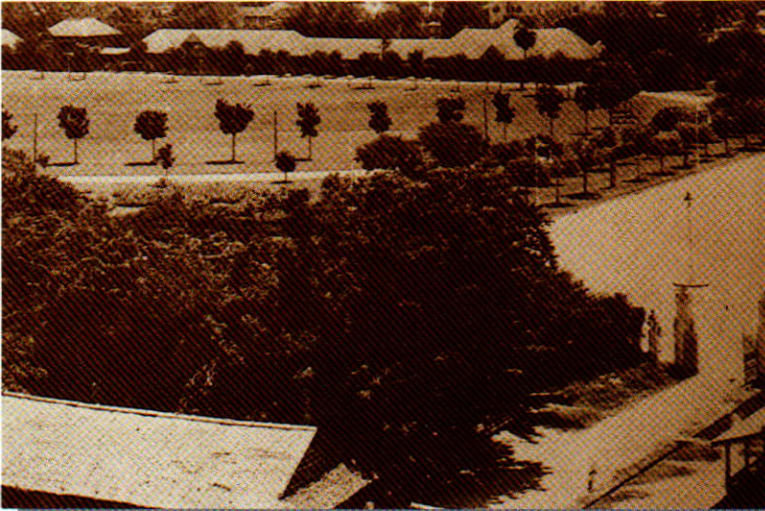
อย่างไรก็ตาม แม้พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จะยังสร้างไม่ทันสำเร็จบริบูรณ์ แต่ก็นับว่าเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะเคยเป็นที่ประทับสำราญพระราชหฤทัยของพระมหากษัตริย์อันเป็นที่รักและเทิดทูนของปวงชนชาวไทย

ปัจจุบัน กรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในส่วนอาคารที่ยังคงเหลืออยู่ ได้แก่ ดิگัฒนา ดิถุภังคศรี และดิถุภังคิรมย์ ในส่วนที่มีร่องรอยและหลักฐานปรากฏในประวัติศาสตร์ก็ได้บูรณะให้ตรงตามหลักฐาน โดยเริ่มการบูรณะตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๕ และเสร็จบริบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๕๔๒ พระราชฐานแห่งนี้นอกจากจะเป็นหลักฐานสำคัญในด้านประวัติศาสตร์แล้ว ยังเป็นความภาคภูมิใจและเป็นมิ่งมงคลสำหรับชาวเกาะสีชังแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและต่อไปในอนาคตชั่วกาลนาน

พระราชนัดดา

คุณหญิงกนิษฐา เลิศกุล

พระราชวังดุสิต ด้านประตู
ทวยเทพสโมสร

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับจากการเสด็จประพาสประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรปครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๔๐ แล้วทรงพระราชดำริว่า ฤดูร้อนในพระบรมมหาราชวังร้อนจัดเพราะมีตึกบังอยู่โดยรอบ ทำให้กระแสนลมพัดผ่านไม่สะดวก อีกทั้งพระองค์โปรดการทรงพระดำเนินด้วยพระบาทในระยะทางที่พอสมควรแก่พระกำลังก็เป็นที่ยทรงสบาย ถ้าประทับอยู่แต่บนพระที่นั่งไม่ได้ทรงพระดำเนินบ้างก็ไม่ใคร่ทรงสบาย ทำให้ต้องเสด็จประพาสหัวเมืองเพื่อให้ทรงสำราญพระราชอิริยาบถเนื่องๆ จึงมีพระราชดำริจะให้มีสถานที่สร้างอุทยานสำหรับไว้ประทับพักร้อน และทรงพระดำเนินเล่นในกรุงเทพฯ เพื่อความสะดวกในการเสด็จประพาสตามพระราชประสงค์ได้ตลอดเวลา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ใช้เงินพระคลังข้างที่อันเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ชื่อที่สวนต่อท้องนาสามเสนจากราชฎาตามราคาอันสมควร มีเนื้อที่ตั้งแต่คลองผดุงกรุงเกษมทางทิศใต้ ไปจดคลองสามเสนทางทิศเหนือ ด้านตะวันออก

ออกจดทางรถไฟ พระราชทานชื่อตำบลนี้ว่า “สวนดุสิต” เมื่อได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสถานที่ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๑ แล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ลงมือตัดไม้เป็นปฐมฤกษ์ แล้วขุดคลอง ทำสะพาน สร้างพระราชอุทยาน ปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล ไม้ดอก สร้างพลับพลาที่ประทับแรม และโปรดเกล้าฯ ให้เรียกที่ประทับว่า “วังสวนดุสิต”

เมื่อการก่อสร้างสิ่งต่างๆ สำเร็จพอจะเสด็จประทับแรมได้แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการเกลึงพลับพลาและงานปีสวนดุสิต ในวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ เป็นที่ครึกครื้นเป็นเวลา ๕ วัน มีการตกแต่งพลับพลา ตั้งโต๊ะกิมตั้ง (โต๊ะเครื่องบูชาแบบจีน) และประดับประดาธงโคมไฟ ด้วยเป็นสมัยนิยมเล่นเครื่องกิมตั้ง ทำให้บริเวณสวนดุสิตแลดูงดงามสดใส แล้วนิมนต์เจ้าคณะต่างๆ ตามวัดใกล้เคียงมาเจริญพระพุทธมนต์เพียง ๑๕ รูป แต่นิมนต์มารับบิณฑบาตเกือบ ๒๐๐ รูป มีการละเล่นเป็นที่รื่นเริง คือมีทั้งแต้วว พิณพาทย์ ลิเก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จลงทอดพระเนตรลิเกพร้อมกับราชฎาผู้มีบ้านเรือนใกล้เคียงสวนดุสิตที่โปรดให้เข้ามาชมและนำของกินมาตั้งขายได้เหมือนกับการฉายหนังกลางแปลงสมัยนี้ นอกจากนั้นยังมีการประกวดโต๊ะกิมตั้ง ซึ่งมีเครื่องถ้วยเข้าร่วมประกวดนับพันชิ้นทีเดียว ได้

พระราชทานเลี้ยงนับแต่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ข้าราชการบริพาร คนงาน ตลอดจนราษฎร เป็นที่ทรงสำราญพระราชหฤทัยมาก

ในการสร้างสวนดุสิตนี้ ต้องยุบวัดเพื่อเอาพื้นที่สร้างพลับพลาและถนนไป ๒ วัด เป็นวัดเก่าชื่อ “วัดดุสิต” วัดหนึ่ง กับวัดร้างไม่ปรากฏชื่ออีกวัดหนึ่ง แต่การจะเอาพื้นที่วัดซึ่งถวายเป็นวิสุงคามแล้วไปใช้เป็นประโยชน์ทางอื่นอีกนั้น ย่อมไม่มีผู้ใดทำกัน หากจำเป็นจริงๆ เพราะหลีกเลี่ยงไม่ได้อย่างกรณีนี้ ก็จะต้องทรงสร้างวัดใหม่ขึ้นทดแทนวัดทั้งสองนี้ตามประเพณีที่ถือกันมาแต่โบราณ แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภว่า การที่จะสร้างวัดใหม่ขึ้นอีกสองวัดนั้นยากแก่การบำรุงรักษาให้ยั่งยืนตลอดไปได้ เพราะขณะนั้นในบริเวณใกล้เคียงก็มีวัดอยู่หลายวัดแล้ว ถ้าหากนำเอาเงินที่จะใช้สร้างวัดทั้งสองนี้ไปสถาปนาวัดเก่าเล็กๆ สักวัดหนึ่ง ให้เป็นวัดใหญ่สวยงามประณีตแต่เพียงวัดเดียวจะได้ประโยชน์มากกว่า โดยเหตุดังกล่าว จึงทรงเลือกเอาวัดเบญจมพิตร (แปลว่า “วัดของเจ้านายห้าพระองค์”) ซึ่งเป็นวัดเล็กและอยู่ใกล้สวนดุสิต แล้วโปรดเกล้าฯ ให้รื้อถอนสิ่งก่อสร้างของเกาออกไปจนถึงริมคลองเปรมประชากร เพื่อจะสร้างขึ้นเป็นวัดใหม่วัดหนึ่งให้มีขนาดใหญ่และสวยงามเป็นพิเศษ พร้อมกับพระราชทานนามไว้ว่า “วัดเบญจม-

พมิตรดุสิตวนาราม” แปลว่า “วัดของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๕” ในการสร้างโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเป็นนายช่างออกแบบและควบคุมทางศิลป โดยใช้แบบไทยโบราณทั้งหมด และให้พระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) เป็นช่างก่อสร้าง เฉพาะพระอุโบสถนั้นส่งแบบไปให้ช่างอิตาลีตัดแต่งหินอ่อนเป็นส่วนต่างๆ ของอาคารมาจากประเทศอิตาลีโดยตรง ปัจจุบันเป็นวัดไทยที่งดงามที่สุดวัดหนึ่งซึ่งชาวโลกยกย่อง

การสร้างวังสวนดุสิต เป็นการขยายพระนครออกไปด้วย โปรดให้ตัดถนนสามเสนไปจนถึงบางกระบือ จากพระบรมมหาราชวัง โปรดให้ตัดถนนราชดำเนินใน ราชดำเนินกลาง ราชดำเนินนอกออกไปจนถึงสวนดุสิต โดยสร้างเป็นถนนขนาดใหญ่อย่างที่เรียกว่า “อเวนิว” ตามมาตรฐานที่ทำกันในเมืองใหญ่ของยุโรปที่ได้ทอดพระเนตรมา แล้วปลูกต้นไม้ตามแนวถนนให้ความร่มรื่นแก่มหาชนผู้สัญจรไปมา ทำให้เป็นถนนที่สง่างามที่สุดของพระมหานคร พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) บันทึกไว้ว่า

“...ได้โปรดเกล้าฯ สั่งจ้างชาวอังกฤษซึ่งชำนาญการเพาะต้นไม้ การทำสวนตามเนเชอรัอย่างฝรั่งคนหนึ่งชื่อนายเอนกินส์ เข้ามาให้อยู่ในบังคับบัญชาเป็นผู้ช่วยเจ้าหมื่นสรรพเพรภักดี (พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ) ได้จัดทำสวน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงพักผ่อนพระราชอิริยาบถในพระราชวังดุสิต

เนื้สำหรับเพาะชำต้นไม้ไว้ใช้ทั่วไปขึ้นแห่งหนึ่ง การสร้างสวนดุสิตนี้เมื่อว่าตามผังเมืองแล้ว ก็เป็นการขยายเขตชุมชนในกรุงเทพฯ ขณะนั้นออกไปใหญ่โตอีกมาก จึงเป็นการทำให้เกิดความเจริญและสง่างามแก่บ้านเมือง และมีสวนเป็นรมณีสถานที่หย่อนใจของประชาชนมาจนบัดนี้”

ถ้าเรามองดูแผนที่กรุงเทพฯ แล้ว นายนิจ หิญาธิระนันท์ สถาปนิก นักผังเมือง เคยเปรียบบริเวณพระบรมมหาราชวัง วังหน้าและวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งเป็นย่านวัฒนธรรมว่าเหมือนหัวแหวน เปรียบคลองคูเมืองชั้นต่างๆ ว่าเหมือนวงแหวน แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบแผนที่กรุงเทพฯ ว่า “เหมือนกระดองปู” ครั้นเกิดสวนดุสิตขึ้นเลยกลายเป็นรูปช้าง ดังพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ขณะทรง

ศึกษาอยู่ต่างประเทศ ลงวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๔๓) ว่า

“ถึงชายบริพัตร ด้วยกรมแผนที่เขาเดิมสวนดุสิตลงในแผนที่ของเดิม ซึ่งแต่ก่อนวางขาวอยู่เนยๆ ไม่ได้ตรวจเพราะไม่มีอะไร แล้วเขาตีพิมพ์แจกตามกระทรวงต่างๆ บ้าง ขยายบ้าง แต่ไม่ได้ให้พ่อ ไม่รู้ว่าเพราะเหตุใด ที่เขาจะเห็นว่ายังเลวอยู่ เพราะต้นฉบับแผ่นโตมียอยู่แล้ว เมื่อได้ทราบข่าวแลได้เห็นตัวอย่างซึ่งเขาทำเป็นม้วนสำหรับชิงผ้า จึงได้ให้เขาตีเป็นเล่มสำหรับที่จะส่งออกมาให้เพราะเห็นมีอินดาเรสต์เกี่ยวข้องอยู่บ้างทุกๆ คน ได้หมายเลขบ้านใครต่อใครออกมาพอให้รู้เป็นเค้า

แต่แผนที่นี้ยังเป็นแผนที่โบราณที่ทำตั้ง ๑๐ ปีล่วงมาแล้ว โดยมากเดิมลงแต่ตอนข้างเหนือเท่านั้น ตอนในเมืองไม่มีใครจะได้แก้ไขอันใด เพราะการเปลี่ยนแปลงเพิ่มมีขึ้นใน ๔,๕ ปีนี้โดยมาก มีแปลกอย่างเดี๋ยวจึงจะให้เห็นว่า บางกอกแต่ก่อนกล่าวกันว่าเหมือนรูปกระดองปูนั้นเดี๋ยวนีได้กลายเป็นรูปช้าง เพราะเกิดมีสวนดุสิตเป็นใบหูขึ้น...”

เมื่อพื้นที่สวนดุสิตสามารถติดต่อกับบริเวณภายในพระนครได้สะดวก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จไปประทับแรม ณ วังสวนดุสิตเนืองๆ ดังนั้น จึงโปรดให้สร้างที่ประทับถาวรขึ้นเป็นองค์แรก คือ พระที่นั่งวิมานเมฆ

พระที่นั่งวิมานเมฆ

ในวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวเมืองชายทะเลตะวันออก เสด็จประทับแรม ณ พระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง ได้ทอดพระเนตรเห็นพระที่นั่งมณฑลรัตนโรจน์ ซึ่งโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ แต่ยังไม่ทันเสร็จสมบูรณ์ ก็เกิด “วิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒” การก่อสร้างจึงชะงักไป และพระองค์ท่านมิได้เสด็จประพาสเมืองชายทะเลแถบนั้นอีก จนถึงครั้งนี้ มีพระราชดำริว่า เกาะสีชังเวลานั้นไม่ได้เป็นที่เสด็จประพาสบ่อยๆ เหมือนเมื่อก่อน สมควรจะรื้อพระที่นั่งนี้ไปปลูกที่สวนดุสิตสำหรับใช้เป็นที่พักแรมได้ตามพระราชประสงค์ทุกเมื่อ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชสงคราม (กร หงสกุล ครั้นยังเป็นพระราชโยธาเทพ) เป็นนางงานจัดการรื้อพระที่นั่งมณฑลรัตนโรจน์ จากเกาะสีชังมาสร้างขึ้นในสวนดุสิต ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงวางศิลาฤกษ์ในวันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งวิมานเมฆ” นับเป็นพระที่นั่งองค์แรกๆ ที่สร้างขึ้นเป็นการถาวรในบริเวณสวนดุสิต

พระที่นั่งวิมานเมฆนี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบ สร้างด้วยไม้สักทองทั้งหลัง เป็นอาคารยาวสองปีกตั้งฉากกัน ด้านหนึ่งขนานกับอ่างหยกทางทิศใต้ อีกด้านหนึ่ง

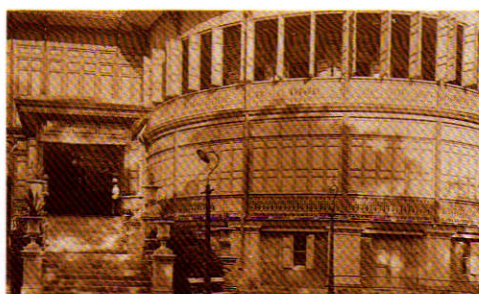
พระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง

พระที่นั่งวิมานเมฆ ส่วนที่เป็นที่ประทับเป็นอาคารแปดเหลี่ยม

ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นอาคารยาวสองปีกตั้งฉากกัน

ด้านทิศตะวันออกขนานกับคลองร่องไม้หอม

พระที่นั่งวิมานเมฆด้านอ่าง
หยก จะเห็นส่วนที่เป็น ๓ ชั้น
รูป ๘ เหลี่ยม ซึ่งเคยเป็นที่
ประทับของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และศาลาท่าน้ำซึ่งยื่นลงไป
ในอ่างหยก อันเป็นสระน้ำอยู่
ด้านทิศใต้

ขนานกับคลองร้องไม้หอมทางทิศตะวันออก แต่ละด้านยาว ๖๐ เมตร เป็นอาคารสองชั้น ยกพื้นสูง เว้นแต่ตอนที่ประทับซึ่งเป็นบริเวณที่เรียกว่า “แปดเหลี่ยม” นั้นสร้างเป็นสามชั้น ชั้นที่อยู่ติดดินก่ออิฐถือปูน ส่วนที่อยู่เหนือขึ้นไปจากนั้นเป็นเรือนไม้ทั้งสิ้น ห้องทั้งหมดมี ๓๑ ห้อง ไม่รวมระเบียง ลักษณะเป็นห้องชุดแต่มีประตูติดต่อกัน แต่ละห้องมีฉนวนกันชื้นลงระหว่างชั้นไม่ปะปนกัน ส่วนกว้างที่สุดวัดได้ ๓๕ เมตร ส่วนกว้างทั่วไป ๑๕ เมตร ส่วนสูงวัดถึงเพดานชั้นสามสูง ๒๐ เมตร วัดถึงยอดปลายแหลมของหลังคาพระที่นั่งได้ ๒๕ เมตร ตรงปลายสุดด้านทิศตะวันตกบริเวณแปดเหลี่ยมนั้น มีโรงเพ็ญขนาดใหญ่ เป็นเรือนต้นไม้สำหรับ

พระราชวังสวนดุสิต ภายในโรงเพ็ญมี
น้ำพุ

พระที่นั่งวิมานเมฆคล้ายกับตั้งอยู่
กลางเกาะ มีน้ำล้อมรอบ เพราะมีคลอง
ร้องไม้หอมอยู่ทางทิศตะวันออก มีอ่าง
หยกอยู่ทางทิศใต้ มีคลองรางเงินอยู่ทาง
ทิศตะวันตก และมีคลองคาบแผ่นกระจะ
อยู่ทางทิศเหนือ ศาสตราจารย์ หม่อม
ราชวงศ์แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี อธิบายรูป
แบบสถาปัตยกรรมพระที่นั่งองค์นี้ไว้ใน
หนังสือ “มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตน-
โกสินทร์” ว่า

“ลักษณะเด่นของพระที่นั่งองค์นี้
คือ เป็นพระที่นั่งไม้สักหลังเดียวที่ใหญ่
ที่สุดในประเทศไทย มีการประดับไม้ฉลุ
ลายที่ชายคา มีบันไดเวียนทำด้วยไม้สัก

ทั้งโครงสร้างและตัวบันได อีกทั้งมีขนาดใหญ่กว่าบันไดเวียนที่สร้างในรัชกาลนี้โดยทั่วไป ซึ่งบันไดเวียนนี้เป็นลักษณะเด่นประจำรัชกาลก็ว่าได้”

ระหว่างที่มีการก่อสร้างที่ประทับในสวนดุสิต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดเบญจมบพิตรพร้อมกันไปด้วย การก่อสร้างพระที่นั่งวิมานเมฆใช้เวลาเพียงปีเดียวก็แล้วเสร็จ โปรดให้มีการเฉลิมพระที่นั่งเมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์ ๒๕ รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ รุ่งขึ้นพระสงฆ์คณะนี้เข้ามารับพระราชทานฉัตร แล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินนำพระสงฆ์เทียวชมพระที่นั่งวิมานเมฆจนทั่วด้วยพระองค์เอง นับแต่นั้นมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาประทับที่พระที่นั่งวิมานเมฆ พร้อมด้วยพระมเหสี พระสนมเอก และพระราชธิดาหลายพระองค์

พระที่นั่งวิมานเมฆเป็นแหล่งกำเนิดพระราชนิพนธ์ เรื่องหนึ่งคือ “เงาะป่า” เป็นบทละครรักสะเทือนใจที่จบลงแบบโศกนาฏกรรม และเป็นนิยายรักของพวกเขาเงาะชาวป่าในภาคใต้ที่เคยเสด็จทอดพระเนตรความเป็นอยู่ และทรงนำเงาะชื่อ คนัง มาเลี้ยงเป็นมหาดเล็ก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เวลาในการพระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่า

มุมต่างๆ ของพระที่นั่งวิมานเมฆ

ศาลาทำน้ำ ซึ่งสร้างยื่นลงไป
ในอ่างหยก จะแลเห็นพระ
ตำหนักเรือนต้นอยู่ฝั่งตรงข้าม

เพียง ๘ วัน ช่วงเวลาประทับพักฟื้นหลัง
จากประชวรพระโรคไข้จับสัน ดังพระราช
นิพนธ์คํานําในหนังสือเรื่องนี้ว่า

“เมื่อเดือนก่อนนี้จับไข้ไป ๒ วัน
ครั้นหยุดจับแล้วหมอให้หยุดทำงาน
สำหรับเป็นเวลาकिनยาควินินต่อไปอีกแปด
วัน นอนจนหลังแข็ง แลอ้างว้างไม่มีอะไร
จะทำ ครั้นจะคิดอะไรให้เป็นเรื่องจริงจึง
แลเขียนให้ตีจริง กำลังไม่สู้จะบริบูรณ์ จึง
ได้อากระดามมาเขียนๆ เรื่องที่ไม่เป็นแก่น
सानคุมเป็นเรื่องขึ้นเล่นพอให้เพลินใจ
เมื่อถึงกำหนด ๘ วัน เปนต้องจบเรื่องทันที
จะทำต่อไปอีกไม่ได้เมื่อเวลาว่างได้อามา
มองแก้ไข ขยายที่แคบให้กว้างขึ้น บาง
แห่งแก้กลอนแก้ถ้อยคำที่ซ้ำซากพลาด
พลั้งเห็นว่าเรียบร้อยพอใช้ได้ จึงได้คิด

จะพิมพ์ไว้มิให้สูญ เพราะนึกเสียดาย
แลพึงรํองก็เพราะดํวย”

เมื่อรัชกาลที่ ๕ เสด็จสวรรคตแล้ว
ถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สมเด็จพระนาง
เจ้าอินทรรค์กิตติ์ พระวรราชชายา มา
ประทับ ณ พระที่นั่งวิมานเมฆ ราว พ.ศ.
๒๔๖๘ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว สมเด็จพระ
นางเจ้าอินทรรค์กิตติ์ ทรงย้ายไปประทับ
ที่ตำหนักในสวนหงส์ บริเวณพระราชวัง
สวนดุสิตเช่นเดียวกัน นับแต่นั้นเป็นต้น
มา พระที่นั่งวิมานเมฆก็มีได้ใช้เป็นที่พัก
ของเจ้านายพระองค์ใดอีก ได้แต่ปิดร้าง
ใช้เป็นที่พักรักษาพัสดุของสำนักพระราช
วังเท่านั้น

ห้องรับรองฝ่ายหน้า ปัจจุบัน
จัดแสดงเครื่องเงิน ฝีมือช่าง
สมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาล
ที่ ๖ รวมทั้งเครื่องเงินฝีมือ
ช่างชาวจีนเมืองเชียงไต้ ที่
เรียกว่า “เครื่องเงินเชียงไต้”

ภายในห้องหนึ่งเป็นที่ตั้งเครื่องดนตรีไทยชนิดต่างๆ
รวมทั้งงาช้างหลายคู่ และเครื่องเรือนแบบตะวันตกที่
ริมผนัง

บันไดเวียนทำด้วยไม้ เป็นลักษณะเด่นประการหนึ่ง
ของพระที่นั่งวิมานเมฆ ซึ่งเป็นบันไดแบบตะวันตกที่
ชาวต่างชาติได้นำมาสร้างในพระที่นั่งและพระตำหนัก
หลายองค์

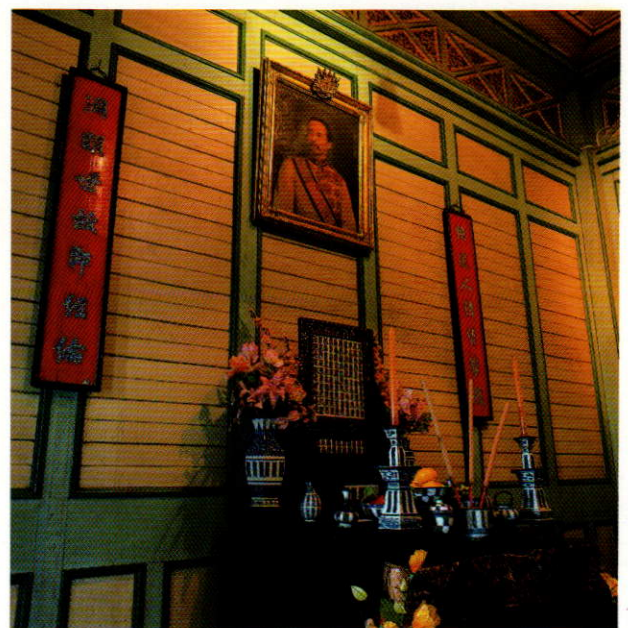

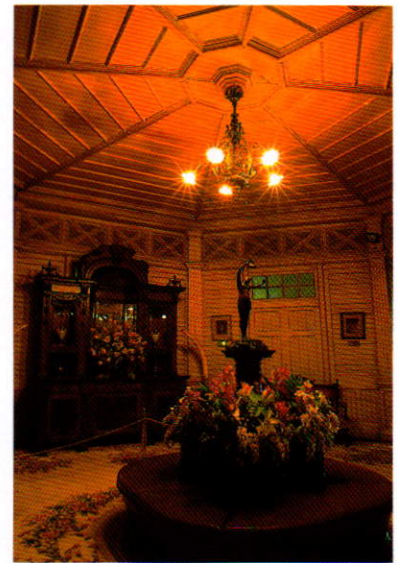
ห้องพระโรง (ห้องโถง) ประดิษฐานพระบรมรูปเขียนสีน้ำมันพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชอาสน์ที่สำคัญ ๔ พระองค์ พระราชอาสน์องค์ที่บุกำมะหยี่สีแดง รัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษา สมมงคลเสด็จสมเด็จพระอัยยการราช (รัชกาลที่ ๒) เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๒ พระราชอาสน์องค์นี้รัชกาลปัจจุบันได้โปรดให้ใช้ถึง ๒ ครั้งด้วยกัน คือ พ.ศ. ๒๕๓๑ ในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก และครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๙ ในพระราชพิธีกาญจนาภิเษก

อีกมุมหนึ่งในห้องห้องพระโรง

ห้องเจวิค มีโต๊ะหมู่บูชาแบบจีน และพระบรมรูปเขียนสีน้ำมันพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ห้องโถงแปดเหลี่ยม ชั้นล่างเดิมเป็นห้องประทับทรงพระสำราญของรัชกาลที่ ๕ บันไดที่เห็นในภาพเป็นบันไดส่วนพระองค์ สำหรับเสด็จพระราชดำเนินไปยังชั้น ๒ และห้องส่วนพระองค์ ชั้น ๓ ปัจจุบันจัดเป็นห้องแสดงเครื่องกระเบื้องนานาชาติ

๑-๒. ห้องเปียโน เป็นห้องโค้งครึ่งวงกลม ด้านซ้ายมีเปียโนไม้จำหลัก ตราแผ่นดิน ซึ่งรัชกาลที่ ๕ ทรงสั่งซื้อมาจากประเทศอังกฤษ
๓. ห้องเครื่องโลหะ ในหมู่ห้องสีเขียว ปัจจุบันจัดแสดงของที่ระลึกจากต่างประเทศ รถเทียมม้าและสลักที่ตั้งอยู่กลางห้อง เป็นรถเทียมม้า ๓ ตัว ที่เรียกว่า แบบทรอยก้า พระเจ้าชาร์นโคล์สที่ ๒ แห่งประเทศรัสเซียส่งมาถวาย
๔. ห้องเจ้านายฝ่ายใน หนึ่งในหมู่ห้องสีชมพู

ชั้น ๓ เป็นห้องแปดเหลี่ยม ยอดโดมเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของรัชกาลที่ ๕ ประทับเพียงพระองค์เดียวในช่วงระยะเวลา ๕ ปี ประกอบด้วยห้องพระบรรทม ห้องแต่งพระองค์ ห้องทรงพระอักษร และห้องสงฆ์ ทุกห้องเปิดพระทวารถึงกันได้ ฝาผนังไม่ติดเพดานเพื่อให้อากาศถ่ายเทได้ตลอด

ห้องสิ่งช้าง เป็นส่วนหนึ่งของห้องแปดเหลี่ยม ชั้น ๒ ผืนห้องประดับด้วยกระเบื้องขนาดใหญ่ และพระบรมฉายาลักษณ์รัชกาลที่ ๖

ห้องทรงพระอักษร เป็นส่วนหนึ่งของห้องแปดเหลี่ยม ชั้น ๒ ด้านในสุดเป็นโต๊ะทรงพระอักษร

ภายในห้องทรงพระอักษร ตู้ติดผนังจัดแสดงตลับงาช้างหลายขนาด ซึ่งเป็นที่นิยมกันในสมัยนั้น และแสดงหนังสือราชกิจจานุเบกษา

อีกด้านหนึ่งมีพระบรมฉายาลักษณ์ของพระเจ้าอุมแบร์โตที่ ๑ แห่งประเทศอิตาลี ประดับอยู่ที่ผนัง

พระที่นั่งวิมานเมฆมิได้ใช้งาน เป็นเวลานานกว่า ๕๐ ปี จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๒๕ ในมหามงคลสมัยสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์และพระบรมราชจักรีวงศ์ ๒๐๐ ปี สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงสำรวจพบว่า พระที่นั่งวิมานเมฆเป็นพระที่นั่งสร้างด้วยไม้สักทองทั้งหลัง ยังคงอยู่ในสภาพดี มีภาพถ่ายฝีพระหัตถ์และศิลปวัตถุของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่เป็นจำนวนมาก จึงได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซ่อมรักษาเพื่อจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์ เถลิงพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นสมบัติของชาติสืบไป สำนักพระราชวังได้รับสนองพระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในการดำเนินการและประสานงานการซ่อมพระที่นั่งวิมานเมฆจนเสร็จเรียบร้อยสมบูรณ์ใช้เป็นสถานที่จัดงาน “สองร้อยปีแห่งสายสัมพันธ์” ที่โปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นในวันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ และต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้ประชาชนทั่วไปเข้าชมพระที่นั่งแห่งนี้ได้ทุกวัน

พระตำหนักสวนหงส์ที่จำลองขึ้นใหม่เป็นตำหนักไม้ ๒ ชั้น ประณีตงดงามด้วยลายไม้ฉลุ ลาย เป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา พระบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

พระตำหนักเจ้านายฝ่ายใน ปัจจุบันใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ภาพฝีพระหัตถ์

พระตำหนักเจ้านายฝ่ายใน ด้านคลองคาบแผ่นกระจาก

เรือนต้นเป็นพระตำหนักไม้แบบเรือนไทยอย่างที่อาศัยของคหบดีภาคกลาง ลักษณะเป็นเรือนหมู่ มีนอกชานแล่นกลาง มีซุ้มพระทวารทางเข้าตั้งอยู่ระหว่างเรือน ๒ หลัง

นอกชานระหว่างเรือนแต่ละหลังมีลิ้นแกล้น เพื่อแบ่งเป็นเขตฝ่ายหน้า ฝ่ายใน ซึ่งจะไม่ปรากฏในเรือนสามัญชน

พระตำหนักเรือนต้น

ระหว่างประทับอยู่ที่พระที่นั่งวิมานเมฆ ใน พ.ศ. ๒๔๔๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ปลูกเรือนไทยภาคกลางขึ้นหมู่หนึ่งริมอ่างหยกตรงข้ามกับพระที่นั่งวิมานเมฆส่วนแปลเหลี่ยม มีสะพานเหล็กทอดถึงกัน พระราชทานนามว่า “เรือนต้น” เพื่อใช้เป็นที่สังกัดสำหรับจะปรึกษาหารือข้อราชการที่ไม่

ต้องการให้ใครได้ยิน ดังสำเนาพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ขณะทรงศึกษาอยู่ในต่างประเทศ ขอให้ช่วยหาเครื่องเรือนสำหรับใช้กับเรือนต้นว่า

“เรื่องเครื่องเรือนที่พอจดหมายไปฉบับก่อนนั้น แปลว่ากำลังซุลมุนเหนื่อยเต็มที่ ก็คิดสำหรับให้บันเทาทุกข์ และประกอบด้วยเหตุผลอยู่นิดหนึ่ง คือหาที่รโหฐาน (คือที่สงัด) สำหรับจะพูดจาปรึกษาราชการกันยากนัก มีคนคอยเอียงหูฟังได้เสมอๆรอบไป จึงคิดจะทำเรือนหลังนี้เพื่อจะให้มันโตนเปลี่ยวอยู่ในกลางป่าสำหรับได้ปรึกษาหารือกันสดวก ฤฯ อีกนัยหนึ่งก็เพนหอพราหมณ์สำหรับไปอยู่ให้เงียบสงัด จะได้ไม่ต้องกริ้วใครๆ เพราะถ้ายุ่งหนักแล้วออกจะชวนกริ้วๆ แต่การมันไม่แล้วได้ตั้งใจ...”

พระตำหนักเรือนต้นซึ่งเป็นเรือนไทยแบบเรือนหมู่ มีหลายหลังประกอบเข้าด้วยกัน ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี อธิบายว่า “มีลักษณะพิเศษ คือมีผนังกันแยกกันระหว่างฝ่ายหน้า (ชาย) และฝ่ายใน (หญิง) โดยเฉพาะ ซึ่งในหมู่เรือนไทยทั่วไปไม่มี”

เมื่อสร้างเสร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้มีการขึ้นเรือนต้นใน พ.ศ. ๒๔๔๗ ต่อมาทรงใช้เป็นทีเสด็จออกให้บรรดา “เพื่อนต้น” ที่ทรงรู้จักมักคุ้นเมื่อครั้งเสด็จประพาสต้นมาเฝ้าแทนในบรรยากาศที่เป็นกันเอง

พระที่นั่งอภิเศกดุสิต

ในเวลาเดียวกันกับที่มีการก่อสร้างพระที่นั่งวิมานเมฆอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้สร้างท้องพระโรงขึ้นสำหรับวังสวนดุสิต พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งอภิเศกดุสิต” โดยสร้างเป็นพระที่นั่งไม้ชั้นเดียว หลังยาว อยู่ทางทิศตะวันออกของพระที่นั่งวิมานเมฆ มีคลองร่องไม้หอมกั้นแนวระหว่างพระที่นั่งทั้งสององค์ พระสถิตยนิมมานการ และพระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) เป็นนายงานก่อสร้างเช่นเดียวกับพระที่นั่งวิมานเมฆ เริ่มก่อสร้างในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๕ มาแล้วเสร็จปลาย พ.ศ. ๒๔๔๗

พระที่นั่งอภิเศกดุสิตเป็นสถาปัตยกรรมรุ่นเดียวกับพระที่นั่งวิมานเมฆ กล่าวคือ เป็นอาคารไม้ที่ได้รับอิทธิพลการก่อสร้างแบบตะวันตก มีลายฉลุงดงาม องค์พระที่นั่งแม้จะมีขนาดเล็ก แต่งงดงามด้วยฝีมือช่างอย่างเอก เริ่มตั้งแต่ฝีมือฉลุลายไม้ต่างๆ ลวดลายปูนปั้น หน้าบันเป็นตราแผ่นดินที่मुखหน้าและ मुखหลังของพระที่นั่ง แม้กระทั่งลวดลายเพดาน และกระจกสีที่คอสองของพระที่นั่งล้วนแล้วแต่งงดงามอย่างยิ่ง ทางด้านเหนือของท้องพระโรงพระที่นั่งอภิเศกดุสิต ทอดพระที่นั่งงอโค้งงอหนึ่ง

พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) บันทึกไว้ว่า

พระที่นั่งอภิเศกดุสิต เป็นพระที่นั่งไม้ชั้นเดียวหลังยาว ฉลุลายไม้งดงามมากด้วยอิทธิพลของศิลปะมัวร์ (อาหรับ)

“เมื่อสร้างพระราชมณเฑียรขึ้นที่สวนดุสิตแล้ว ทรงย้ายมาประทับแรมที่พระที่นั่งวิมานเมฆ วันจันทร์เป็นวันประชุมเสนาบดีที่พระที่นั่งวิมานเมฆ ก่อนเวลาประชุม บางทีก็มีการออกขุนนางที่พระที่นั่งอภิเศกดุสิต ทรงพระราชดำเนินทักทายปฏิสันถารทั่วกัน เมื่อสร้างพระที่นั่งอัมพรสถานแล้ว ก็ย้ายมาประทับที่พระที่นั่งอัมพรสถาน ที่ประชุมเสนาบดีก็ย้าย

พระเฉลียงด้านหน้าทางทิศ
ตะวันออก พระที่นั่งอภิเศก
ดุสิต

ลายปูนปั้นพระราชลัญจกร
ตราแผ่นดิน มีจารึก ร.ศ. ๑๒๒
อันเป็นปีที่มีการก่อสร้างพระ
ที่นั่งอภิเศกดุสิต

ตามมาประชุมที่พระที่นั่งนี้ด้วยจนตลอด
รัชกาล”

ในสมัยต่อมา หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๗ ได้พระราชทานพระที่นั่งอนันตสมาคมให้เป็นที่พักประชุมรัฐสภาแห่งชาติ พระที่นั่งอภิเศกดุสิตจึงได้ใช้เป็นทำการของสำนักงานเลขาธิการรัฐสภา ต่อมา มีการสร้างสำนักงานเลขาธิการรัฐสภาแห่งใหม่ขึ้น พระที่นั่งองค์นี้จึงได้คืนกลับมาอยู่ในความดูแลของสำนักพระราชวังดังเดิม

ใน พ.ศ. ๒๕๓๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นประธาน จัดพระที่นั่งอภิเศกดุสิตเป็น “พิพิธภัณฑสถานศิลปกรรมขึ้นเป็นแห่งแรกในประเทศไทย” เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ โดยมีสำนักพระราชวัง มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ร้านจิตรลดา และกรุงเทพมหานคร ร่วมดำเนินการปรับปรุง ซ่อมแซมองค์พระที่นั่งและตกแต่งภายใน ตลอดจนปลูกต้นไม้ จัดภูมิทัศน์โดยรอบให้แลดูงดงาม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเปิดพิพิธภัณฑสถานศิลป พระที่นั่งอภิเศกดุสิต พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๖ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กราบบังคมทูลว่า

“พิพิธภัณฑ์ศิลปาชีพนี้ จัดแสดงผลงานศิลปะแขนงต่างๆ ของสมาชิกศิลปาชีพ จะเปิดให้ประชาชนทั่วไปชมได้ทุกวัน ผู้เข้าชมจะได้เห็นผลงานศิลปวัตถุอันสร้างอย่างประณีตวิจิตรบรรจงของสมาชิกศิลปาชีพ ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เยาวชนลูกหลานชาวไทยมารับการฝึกฝนและผลิตงานเหล่านี้ออกมาตามพระราชประสงค์ ทรงอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมไทย และทรงพระราชดำริให้ทำขึ้นใหม่ ชาวต่างประเทศที่ไม่เคยเฝ้าสมเด็จพระบรมราชินีนาถเลย ก็จะได้ตระหนักในพระปัญญาบารมีที่ทรงบันดาลให้มีขึ้น เป็นการเล่าปากต่อปากกันเองในนานาประเทศ พระเกียรติคุณจะกระจายไปไม่สิ้นสุด ผู้ดำเนินการพิพิธภัณฑ์ศิลปาชีพถาวรนี้ได้แก่ กรรมการมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ เจ้าหน้าที่กองศิลปาชีพ นางสนองพระโอษฐ์ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสุภาพสตรีอาสาสมัคร”

ผลงานศิลปาชีพที่นำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พระที่นั่งอภิเศกดุสิต นี้ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เคยมีพระราชดำรัสเล่าถึงความภาคภูมิใจพระราชหฤทัย ว่า

“จากความสามารถของชาวไร่วานานี้เอง ได้ก่อกำเนิดเป็นมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพขึ้น วัตถุประสงค์ก็คือ เพื่อหาอาชีพเสริมให้แก่ชาวนาชาวไร่ผู้ยากจน

นอกเหนือไปจากอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพหลัก และยังเป็นการสืบทอดศิลปหัตถกรรมประจำชาติไปสู่ชนรุ่นหลังของเราด้วย ซึ่งงานของมูลนิธิฯ ประสบผลสำเร็จพอสมควร แล้วได้ช่วยโอปอัมชานาชาวไร่ให้มีชีวิตที่ดีขึ้น ลูกหลานได้เรียนหนังสือต่อ ครอบครัวของเขาก็มีความหวัง และมีผลงานศิลปะอันวิจิตรบรรจงเกิดขึ้นมากมาย ทั้งที่เป็นศิลปหัตถกรรมแบบโบราณและศิลปหัตถกรรมที่คิดประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่”

และทรงเน้นให้เห็นว่า

“คนไทยแต่ละคนแต่ละภาคต่างก็มีฝีมือและความสามารถ พร้อมจะพัฒนาชาติให้เจริญรุ่งเรือง ข้าพเจ้าได้ประจักษ์แล้วในฝีมือของคนไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ข้าพเจ้าปลื้มและมีกำลังใจเพิ่มขึ้นในการปฏิบัติงาน”

ลายฉลุไม้อันละเอียดงดงามที่พระที่นั่งอภิเศกดุสิต

ด้านหน้าของพระที่นั่งอัมพรสถาน จะเห็นที่เทียบรถยนต์พระที่นั่งอยู่ด้านหน้า ด้านหลังเป็นส่วน ๓ ชั้น ประกอบด้วยผนังโค้งหลายโค้ง เคยเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระที่นั่งอัมพรสถานในส่วน ๓ ชั้น ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้เสด็จสวรรคตบนชั้น ๓ ของพระที่นั่งองค์นี้

พระที่นั่งอัมพรสถาน

ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้สร้างพระที่นั่งองค์ใหม่ไว้เป็นที่ประทับ และสำราญพระราชอิริยาบถในเวลาเสด็จประพาสสวนดุสิตอีกองค์หนึ่ง พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งอัมพรสถาน” เมื่อสร้างเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๔๙ และมีการเฉลิมพระที่นั่งอัมพรสถานแล้ว พระองค์ท่านได้เสด็จมาประทับที่พระที่นั่งองค์นี้ในวังสวนดุสิตบ่อยขึ้น จนกลายเป็นที่ประทับถาวรจนเสด็จสวรรคตที่พระที่นั่งแห่งนี้ใน พ.ศ. ๒๔๕๓

พระที่นั่งอัมพรสถานเป็นพระที่นั่งก่ออิฐถือปูน ความสูง ๓ ชั้น รูปแบบตะวันตก ศาตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี อธิบายถึงพระที่นั่งอัมพรสถานไว้ในหนังสือ “มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์” ว่า

“สันนิษฐานว่า ออกแบบโดยช่างชาวเยอรมัน ชื่อ นายซี ชันเดรสกี (C. Sandreczki) ซึ่งรับราชการในกระทรวงโยธาธิการ ต่อมาเมื่อมีการก่อสร้างพระราชวังดุสิต นายชันเดรสกีได้รับหน้าที่เป็นสถาปนิกประจำ รับผิดชอบการออกแบบก่อสร้างพระราชวังดุสิตจนการก่อสร้างแล้วเสร็จ พระที่นั่งองค์นี้แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ พระที่นั่งอุดรภาค และพระที่นั่งอัมพรสถาน เชื่อมต่อกันด้วยสะพานทั้งชั้นล่างและชั้นบน ลักษณะเป็นสถา-

ปัตยกรรมแบบบารอค (Baroque) เส้นสวยอ่อนไหว ทั้งในผังพื้นและรูปด้าน จุดเด่นของพระที่นั่งองค์นี้ มีทั้งรูปทรงภายนอกที่งดงามด้วยการตกแต่งลวดบัวต่างๆ และการเขียนสีปูนแห้งที่ภายในพระที่นั่ง โดยช่างชาวอิตาเลียนที่โปรดเกล้าฯ ให้จ้างเข้ามาโดยเฉพาะ”

พร้อมกับการสร้างพระที่นั่งอัมพรสถาน ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดระเบียบของวังสวนดุสิตเป็นเขตพระราชฐานฝ่ายหน้า ฝ่ายใน ตามแบบแผนของพระราชวัง โปรดให้ขุดคลองใหญ่หน่อยเป็นเครื่องแบ่งแยก มีการสร้างสะพานสร้างถนนภายใน และสร้างสวนจัดเป็นภูมิทัศน์อันร่มรื่นงดงามภายในพระราชฐาน สร้างกำแพงและประตูรอบพระราชวัง พร้อมทั้งสร้างตำหนักใหญ่น้อย พระราชทานพระมเหสี พระสนมเอก และพระราชธิดาขึ้นเป็นจำนวนมาก ตำหนักเหล่านี้ตั้งอยู่ใน “สวน” ที่มีชื่อจีน เป็นชื่อลายกิมดั่งของเครื่องลายครามที่นิยมเล่นกันในสมัยนั้นทั้งสิ้น เป็นต้นว่า

สวนสี่ฤดู	เป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี
สวนหงส์	เป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราช

ลายปูนปั้นที่พระที่นั่งอุดรภาค

มุมหนึ่งของพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต

เทวี พระพัน
 วัสสาอัยยิกาเจ้า
 สวณกไม้ เป็นที่ประทับของ
 สมเด็จพระปิตุฉา
 เจ้า พระนางเจ้า
 สุขุมามารศรี
 พระอัครราชเทวี
 สวณบัว เป็นที่ประทับของ
 พระวิมาดาเธอ
 กรมพระสุทธา
 สินีนาฏ
 สวณฝรั่งกังไส เป็นที่ประทับของ
 พระราชชายา เจ้า
 ดารารัศมี

ฯลฯ

บน : ทางเดินเชื่อมระหว่างพระที่นั่งอัมพรสถาน กับ
 พระที่นั่งอุดรภาค มีโครงสร้างเป็นเสาเหล็ก ลูกกรงเป็น
 เหล็กหล่อ เพดานเขียนสีตามความนิยมของสมัยรัชกาล
 ที่ ๕

ล่าง : ลายลูกกรงเหล็กหล่อแบบนวลศิลป์ (Art Nouveau)
 ที่ทางเชื่อมระหว่างพระที่นั่งอัมพรสถานกับพระที่นั่ง
 อุดรภาค

ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์
 แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี เขียนไว้ในหนังสือ
 “มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโก
 สินทร์” ว่า

“นอกจากนั้น ยังโปรดเกล้าฯ ให้
 สร้างตำหนักที่กลางสวน เรียกว่า “เกาะ
 สน” จำนวน ๖ ตำหนัก เป็นที่ประทับ
 ของพระเจ้าน้องนางเธอ พระราชธิดาใน
 รัชกาลที่ ๔ สร้างพลับพลาขึ้นในสวนอีก
 หลายหลัง พระราชทานชื่อตามนามพระ
 ที่นั่งในพระบรมมหาราชวังที่รื้อไปแล้ว
 เช่น พระที่นั่งราชฤดี พระที่นั่งสีตลา
 ภิรมย์ เป็นต้น”

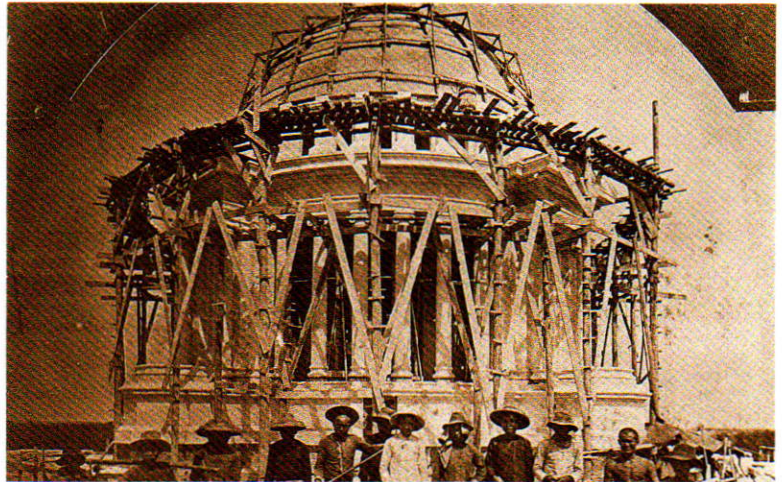
พระที่นั่งอนันตสมาคม

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างสวนดุสิตมาครบ ๑๐ ปี มีพระที่นั่งอัมพรสถาน พระที่นั่งวิมานเมฆ พระที่นั่งอภิเศกดุสิต เป็นที่ประทับสำราญพระราชหฤทัย และเสด็จประทับอยู่ที่วังสวนดุสิตนี้โดยมาก ทรงพระราชดำริว่า

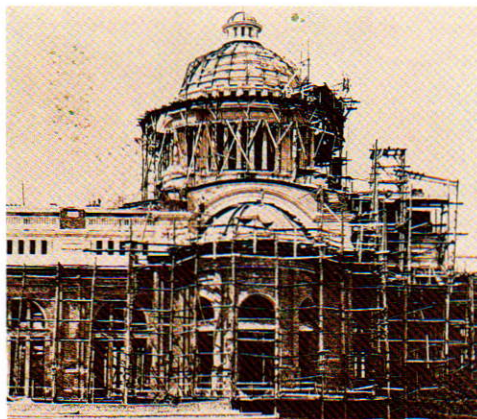
“พระที่นั่งที่ได้สร้างไว้ไม่กว้างขวางพอแก่การพระราชพิธี และการที่ซึ่งเป็นพระราชประเพณีอันควรจะแยกมาทำในวังนี้ได้ จึงทรงพระราชดำริจะสร้างท้องพระโรงขึ้นใหม่แทนท้องพระโรงฝ่ายบูรพาทิศ ซึ่งมีนามปรากฏว่าพระที่นั่งอนันตสมาคมในพระบรมมหาราชวังนั้น ในเบื้องบูรพาทิศแห่งพระที่นั่งอัมพรสถาน จึงพระราชทานนามตามพระที่นั่งเดิมว่า **พระที่นั่งอนันตสมาคม** ให้คงนามซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระที่นั่งอันเป็นท้องพระโรงไว้แต่ก่อนนั้น”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพิธีทรงวางศิลาพระฤกษ์พระที่นั่งอนันตสมาคม ในวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๐ ประวัติการก่อสร้างพระที่นั่งองค์นี้มีบรรยายไว้เหนือพระทวารห้องโถงก่อนจะถึงโดมทางทิศตะวันออกว่า

การที่จะสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

พระที่นั่งอนันตสมาคมเมื่อแรกสร้าง

รูปเขียนภายในโดมด้านทิศตะวันตก เป็นภาพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำนุบำรุงพระศาสนา ตอนล่างเป็นผนังพร้อมประตู เป็นทางเสด็จพระราชดำเนิน รูปโค้งด้านหน้าเป็นส่วนของโครงสร้าง ซึ่งเขียนรูปพันธุ์พฤกษาและสัตว์ต่างๆ

ให้เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นผู้อำนวยการสร้าง พระยาประชากรกิจวิจารณ์ (โอ อมาตยกุล) เป็นผู้ช่วย ทำโดยฝีมือช่างชาวอิตาลีเลียน คือ นาย ซี. อาร์เลกรี นายอี. ยีโกโล เป็นอินนิเเนียร์ นายแอนตามาโย นายเอริโกตี เป็นนายช่างแบบ ได้เริ่มสร้างแต่พุทธศักราช ๒๔๕๐ อันเป็นปีที่ ๔๐ ในรัชกาลของพระองค์ แล้วสำเร็จบริบูรณ์เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๘ อันเป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมยุรกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์เผ่งน้อย ศักดิ์ศรี อธิบายถึงลักษณะสถาปัตยกรรมของพระที่นั่งอนันตสมาคม ไว้ในหนังสือ “มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์” ว่า

“เป็นพระที่นั่งแบบผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรม ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) และยุคนีโอคลาสสิก (Neo Classic) ภายนอกประดับด้วยหินอ่อนจากเมืองคาราร่า ประเทศอิตาลี ภายในมีภาพเขียนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของพระบรมราชจักรีวงศ์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๖ ประดับอยู่บนส่วนโค้งของโดมกลาง จำนวน ๖ ภาพ ซึ่งเป็นฝีมือการเขียนของนายแกลิเลโอ คินี (Galileo Chini) และช่างคนอื่นๆ ชาวอิตาลีเลียน”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากมีการเปลี่ยน

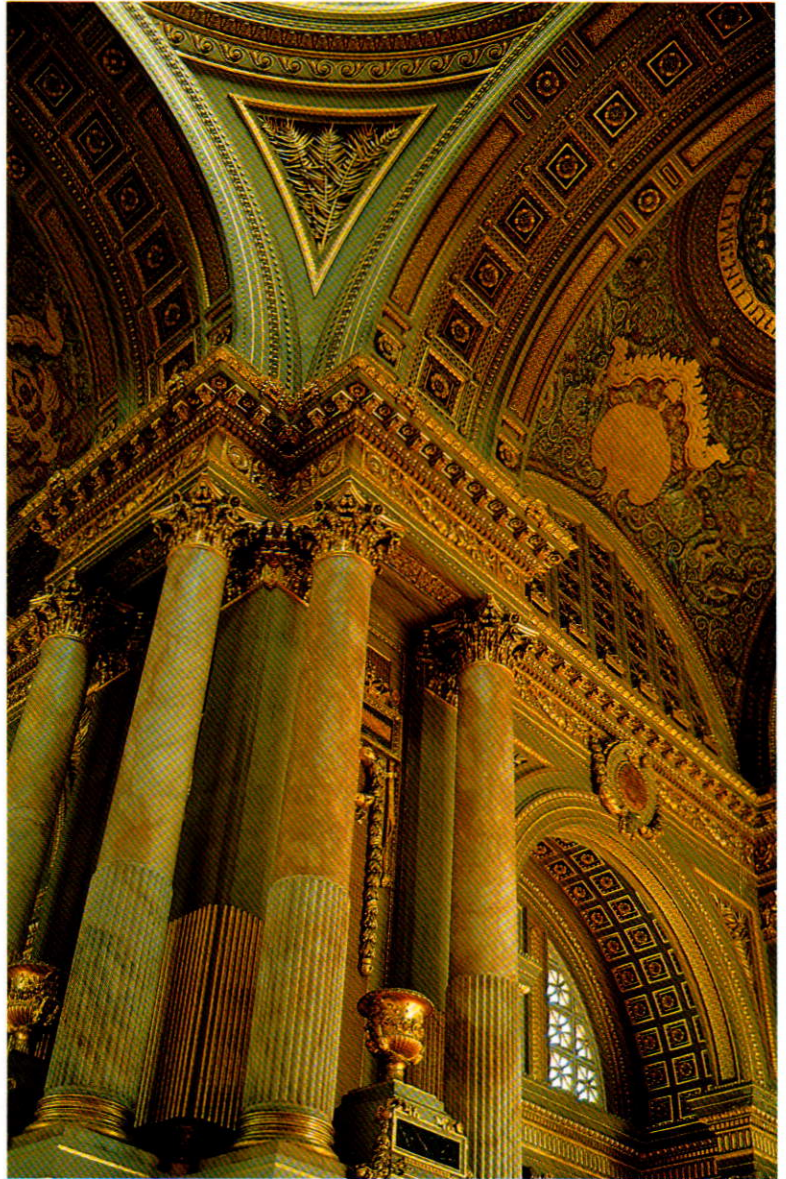
รูปเขียนภายในโดมด้านทิศใต้ โดยจิตรกรชาวอิตาลี เป็นภาพ "พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลิกทาส" เบื้องหลังเป็นภาพการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม มีท้องฟ้าและแม่น้ำเป็นฉากหลัง

ภายในห้องพระโรงกลาง ตอนบนเป็นยอดโดมที่สูงที่สุด มีช่องแสงโดยรอบ จะเห็นส่วนของโครงสร้างที่รมยอดโดม แล้วติดไฟฟ้าให้แสงสว่าง พร้อมทั้งเขียนสีเป็นลายพันธุ์พฤกษา และจารึกพระปรมาภิไธยย่อรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖

แปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ และได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวในวันที่ ๒๗ เดือนเดียวกัน สภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมเป็นครั้งแรก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมนี้ ในวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

ปัจจุบัน พระที่นั่งอนันตสมาคมที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ยืมเป็นที่ประชุมรัฐสภา ยัง“เป็นพระราชมณเฑียรสถานอันใหญ่โตมโหฬาร สร้างด้วยฝีมือช่างอย่างวิจิตร ทั้งแบบอย่าง ลวดลายแลฝีมือที่ทำนั้นคงสง่างามเป็นศรีพระนคร ใครได้เห็นก็เป็นที่ยิ่งใหญ่ใจ เจริญความรู้สึกถึงพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง...” สมดังพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานในงานพระราชพิธีเฉลิมพระที่นั่งอนันตสมาคมทุกประการ

เสามุมภายในพระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งประดับด้วยหินอ่อนเพื่อรับหลังคาโดมโค้งตอนบน

พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

การเสด็จมาประทับในพระราชวังสวนดุสิตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมายถึงศูนย์กลางการปกครองของประเทศขณะนั้นได้ย้ายจากพระบรมมหาราชวังมาอยู่ที่สวนดุสิตด้วยเมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงสำเร็จการศึกษาจากยุโรปกลับมารับราชการสนองพระเดชพระคุณ ก็โปรดให้สร้างพระตำหนักที่มุมด้านเหนือในบริเวณสวนปารุสกวันเรียกชื่อว่า พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน (องค์แรก) ต่อมาได้โปรดให้สร้างวังจันทรถนอม (คือกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบัน) ให้เป็นที่ประทับที่เหมาะสมกับพระอิสริยยศ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร แต่การก่อสร้างยังไม่ทันแล้วเสร็จก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้เสด็จ

เถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงย้ายไปประทับยังพระราชวังสวนดุสิต และพระราชทานพระตำหนักจิตรลดารโหฐานให้รวมกับวังปารุสกวันของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถเป็นบริเวณเดียวกัน

หม่อมเจ้าหญิง พูนพิศมัย ดิศกุล ทรงนิพนธ์ถึงพระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ทรงพอพระราชหฤทัยที่จะเสด็จประทับอยู่ในที่เล็กๆ และเงียบๆ เช่นเดียวกับนักเขียนทั้งหลาย แต่พระราชประสงค์นี้มีได้เคยเป็นผลสำเร็จเลย ทั้งนี้เพราะเมื่อพระราชกิจมากขึ้น เจ้าหน้าที่ก็ย่อมจะต้องมากขึ้นตามเหตุ อันทำให้ต้องขยายพระตำหนักออกไปเป็นพระราชวังทุกหนทุกแห่งเสมอมา ถึงพุทธศักราช ๒๔๕๖ จึงทรงพระราชดำริหาที่เงียบและไกลจากสังคมใหม่ก็ได้ที่ทุ่งนริมถนนราชวิถี ระหว่างพระราชวังสวนดุสิตกับวังพญาไท เรียกว่า “ทุ่งส้มป่อย” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ใช้เงินพระคลังข้างที่ซื้อไว้เป็นเนื้อที่ ๑๕๗,๙๒๐ ตารางวา หรือประมาณ ๓๙๕ ไร่ แล้วโปรดให้เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) จัดสร้างพระตำหนักขึ้นองค์หนึ่ง เพื่อใช้เป็นที่รโหฐาน คือ เป็นที่สงัดสำหรับทรงพระราชนิพนธ์หนังสือ ทั้งจะได้เป็นที่ซึ่งราชเสวกมีโอกาสดำทูลละอองธุลีพระบาทเป็นส่วนพระองค์ ไม่ใช่อย่างเสด็จออกท้องพระโรงเป็นการพิธี

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จฯ วางศิลาฤกษ์พระตำหนักเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้พระราชทานนามทุ่งส้มป่อยว่า “สวนจิตรลดา” และพระราชทานนามพระตำหนักว่า “พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน” บริเวณรอบพระตำหนักมีการขุดคูและทำกำแพงรั้วเหล็กโดยรอบ มีประตู ๔ ทิศ พระราชทานชื่อตามเจ้าของสวนจิตรลดาและท้าวโลกบาล คือ ทิศตะวันออกชื่อ พระอินทร์อยู่ชุม ทิศใต้ชื่อ พระยมอยู่คั่น ทิศตะวันตกชื่อ พระวรุณอยู่เจน และทิศเหนือชื่อ พระกุเวรอยู่เฝ้า (ปัจจุบันเป็นทางเข้าออกได้เพียง ๓ ทิศ เว้นทิศตะวันออก) มีสะพาน ๒ สะพาน มีประตูน้ำ ๒ ประตู และมีซุ้มทหารยาม ๓๐ ซุ้ม

เมื่อพระตำหนักจิตรลดารโหฐานสร้างเสร็จแล้ว โปรดให้มีงานพระราชพิธีราชฤทธิมหงคล ในวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ หลังจากนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับเป็นครั้งคราว ต่อมาโปรดให้สวนจิตรลดาเป็นพระราชฐานอยู่ในเขตของพระราชวังสวนดุสิต เมื่อเมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่คงเรียกว่า สวนจิตรลดาตามเดิม ในสมัยนั้นมี “งานวัดเบญจมบพิตร” เป็นงานรื่นเริงประจำปี ซึ่งเป็นงานใหญ่ จัดที่วัดเบญจมบพิตรมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้ย้ายไปจัดในสวนจิตรลดา เพราะมีบริเวณกว้างขวาง

กว่า และโปรดให้เปลี่ยนชื่อเป็น “งานฤดูหนาว” เคยโปรดเกล้าฯ ให้พระวรกัญญาปทาน พระองค์เจ้าวัลลภาเทวีมาประทับที่พระตำหนักสวนจิตรลดา

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เรียกพระราชวังสวนดุสิตว่า พระราชวังดุสิต และโปรดให้สร้างสนามกอล์ฟในสวนจิตรลดาสำหรับเสด็จไปทรงออกพระกำลังกาย และเคยเสด็จมาประทับแรมเป็นครั้งคราวเช่นกัน

ในตอนปลายสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ ๘ กองทัพบกเคยใช้บริเวณสวนจิตรลดาเป็นสถานที่ฝึกเสรีไทยก่อนส่งไปปฏิบัติการจริง

ในรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐานเป็นการถาวร จึงได้มีการต่อเติมตัวพระตำหนักขึ้นหลายครั้ง ในพ.ศ. ๒๕๐๑ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนจิตรลดาขึ้น เพื่อให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

พระตำหนักเรือนต้น

ทรงศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาล จนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๖ และพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้โอรสธิดาของพระบรมวงศานุวงศ์ บุตรธิดาของข้าราชการและข้าราชการบริพารเข้าศึกษาในโรงเรียนจิตรลดานี้ด้วย

ในพ.ศ. ๒๕๐๘ โปรดเกล้าฯ ให้จำลองแบบ “เรือนต้น” ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างไว้ริมอ่างหยก มาสร้างในบริเวณ

ศาลาดุสิตาลัย

สวนจิตรลดาอีกหมู่หนึ่ง สำหรับเป็นที่จัดงานเลี้ยงแบบไทยในการรับรองพระราชอาคันตุกะที่มาเยือน

นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “ศาลาดุสิตาลัย” ซึ่งหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี สถาปนิกประจำสำนักพระราชวังเป็นผู้ออกแบบ สำหรับใช้เป็นสถานที่ประชุมสโมสรขนาดใหญ่ในวาระต่างๆ

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยในการเกษตรเป็นอย่างมาก ด้วยว่าพลกนิกรส่วนใหญ่ของประเทศมีอาชีพทางการเกษตร จึงพระราชทานเนื้อที่ในสวนจิตรลดาให้เป็นที่พักทดลองปลูกข้าว ปลูกป่าไม้สาธิต เลี้ยงปลานิล เลี้ยงโคนม มีโรงนมผงสวนจิตรลดา โรงสีข้าวทดลอง ยังนางเก็บข้าวเปลือก และโรงบดกลบ พร้อมทั้งมีนาข้าวทดลอง ห้องปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช โรงหล่อเทียนหลวง ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นโครงการส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ภายในสวนจิตรลดายังมีโรงฝึกศิลปะของนักเรียนในมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และอาคารแพทย์หลวง แต่สภาพภูมิทัศน์โดยทั่วไปยังคงร่มรื่นและงดงามด้วยพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับ และยืนต้นนานาชนิด ทำให้พระตำหนักจิตรลดารโหฐานแห่งนี้แลดูสวยงามร่มเย็นสมกับเป็นสถานที่ประทับแห่งศูนย์รวมจิตใจของปวงชนชาวไทยอย่างแท้จริง

เมื่อสร้างพระราชวังสวนดุสิตนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนชังฮี (ซึ่งบัดนี้ เรียกว่า ถนนราชวิถี) จากแม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านสวนดุสิตไปทางท้องทุ่งพญาไท วันใด ที่ทรงว่างพระราชกิจ ในตอนเย็นๆ โปรด ที่จะทรงขับรถยนต์ไฟฟ้าด้วยพระองค์เอง ประพาสไปตามถนนสายต่างๆ นอกจาก เพื่อทรงพระสำราญแล้ว ยังเป็นการตรวจ ราชการพร้อมกันไปด้วยเมื่อเสด็จประพาส ถนนชังฮีไปทางท้องทุ่งพญาไท ก็พอพระ ราชหฤทัยที่สวนริมคลองสามเสนต่อกับ ทุ่งพญาไท จึงโปรดให้ซื้อที่ดินสองฝั่งถนน ชังฮีเพื่อทรงทดลองปลูกผัก เลี้ยงไก่พันธุ์ ต่างประเทศและทำนา อย่างที่เคยทอด พระเนตรในต่างประเทศเมื่อเสด็จประพาส ยุโรปครั้งหลัง พ.ศ. ๒๔๕๐

อาณาบริเวณระหว่างถนนชังฮีฝั่ง เหนือไปจดคลองสามเสนมีเนื้อที่ประมาณ

๑๐๐ ไร่ โปรดให้แบ่งที่ทำสวนไม้ดอก สวนผัก ขุดคูน้ำ ปลูกบัว เลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ ดก และสร้างพระตำหนักหลังย่อมๆ สำหรับเสด็จไปประทับแรมหลังหนึ่ง พระ ราชทานนามว่า “ตำหนักพญาไท” และ มีตำหนักสำหรับเจ้านายฝ่ายใน และข้า ราชบริพารพักอีกหลังหนึ่ง

ภายในวังพญาไทมีทางระบายน้ำ จากคลองสามเสนมาสู่ทุ่งพญาไทสายหนึ่ง เรียกกันว่า คลองพญาไท ด้วยลักษณะนี้ การวางแผนผังวังพญาไทจึงใช้คลองพญาไท เป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างฝ่ายหน้ากับฝ่ายใน โดยทิศตะวันออกของคลองเป็นที่ตั้งของ ตำหนักพญาไท ถัดจากตำหนักไปก็เป็น สวนผัก ส่วนทิศตะวันตกของคลองเป็น ตำหนักฝ่ายใน

ส่วนพื้นที่ฝั่งใต้ของถนนชังฮีใช้ เป็นที่ทำนา ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรง พระราชพิธีไว้หลังหนึ่งทรงเรียกว่า “โรง นานา” บางครั้งใช้เป็นโรงละครด้วย

ต้นปี พ.ศ. ๒๔๕๒ การก่อสร้าง พระตำหนักสำหรับเสด็จประพาสทอด พระเนตรการปลูกธัญพืชที่ริมคลองพญาไท สำเร็จตามพระราชประสงค์ พระบาทสม เด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราช ดำรัสชวนสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรม ราชินีนาถเสด็จประพาสวังพญาไทเนื่องๆ เป็นที่สำราญพระราชหฤทัย หม่อมเจ้า หญิงสิบลพพัชรเสนาธ สโณกุล ทรงเล่า เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในพระราชประวัติสมเด็จพระ ศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถว่า

“ถ้าเป็นฤดูทำนา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปในตอนเช้า ทรงดำเนินกับพระราชวงศ์ฝ่ายในจนถึงกลางวัน ทรงพักสงวน้ำแล้วเสวยพระกระยาหารข้าวห่อที่ โรงนา ในเวลาเย็นเสด็จไปประชุมกันที่ตำหนักญี่ปุ่น ซึ่งอยู่ในเขตพระตำหนักที่ประทับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถไฟฟ้าขับเองมาอยู่ที่นี้ ทรงสนทนากันอยู่จนเวลาค่ำจึงเสด็จกลับ บางทีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปประชุมกันที่ตำหนักพร้อมด้วยเจ้านายบางองค์ ซึ่งเป็นที่ชอบพระราชอัธยาศัย คือ พระองค์เจ้าบุษบันบัวผัน พระองค์เจ้าแฉะไขดวง พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ (ทั้งสามพระองค์นี้เป็นพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๔) ครั้งนั้นพญาไทยังเป็นที่เฝ้าบงบอยู่นอกเขตสัญญาจรไปมา อากาศก็ดีเป็นที่สบายมาก”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีงานฉลองมงคลขึ้นพระตำหนักพญาไท ในวันที่ ๑๔ - ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระราชทานพระราชดำริในการจัดงานครั้งนี้เองทุกอย่าง นับแต่การจัดสถานที่ การหาพิณพาทย์ เลี้ยงพระ เลี้ยงบัณฑิต เลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนข้าราชการ แม้แต่อาหารสำหรับจะใช้เลี้ยง ตลอดจนละครที่โปรดให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ ชั้น ๔ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงจัดมาเล่น ณ โรงพระราชพิธีถึง ๒ คืน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวทรงพระสำราญในการเสด็จไปทอดพระเนตรการทำสวนครัว ปลูกผัก และเลี้ยงไก่พันธุ์ไขดกที่วังพญาไทมาก บางวันก็โปรดที่จะเสวยพระกระยาหารค่ำที่วังพญาไทนั่นเอง ดังสำเนาพระราชหัตถเลขาถึงพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) ลงวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ว่า

พระยาบุรุษ

นอนฝันไปว่ากินมะเขือต้ม เห็นจะเป็นด้วยหิวเข้า เลยนึกอยากไปจริง ๆ ได้สั่งให้อาภา^(๑) ทำที่พญาไทสำหรับกลางคืนวันนี้ คิดอ่านจัดการหุงเข้ากับดาอัน^(๒) สักที ให้เจ้าหาของหวาน ไม่ต้องมีกับเข้าอื่นก็ได้ กินกันจนจุก อย่างในเรือเมล์เสียสักที ให้เตรียมให้ทันในวันนี้

สยามินทร์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีงานพระราชพิธีแรกนาขวัญ ณ พญาไท ในวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๓ มีพระยาเวียงไชนะนฤบาล (เจ้า เกตุทัต) เป็นพระยาแรกนา หลังจากนั้นต่อมาอีกไม่กี่เดือน มหาราชผู้ทรงเป็นที่รักยิ่งของราษฎรพระองค์นี้ก็เสด็จสวรรคต

(๑) อาภา คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ ชั้น ๕ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

(๒) ดาอัน คือ พระยานิพัทธ์ราชกิจ (อินทรพัลลภ)

ภายในพระราชวังพญาไทในอดีต มองเห็นพระที่นั่งไวกุณฐ์ เทพยสถานอยู่ทางด้านซ้าย ทางขวาคือพระที่นั่งเทวราชสภารมย์

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ หน้าพระที่นั่งไวกุณฐ์เทพยสถาน พระราชวังพญาไท

ห้องรับแขก ภายในองค์พระที่นั่งไวกุณฐ์เทพยสถาน

เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนีพระพันปีหลวง ได้เสด็จแปรพระราชฐานจากพระตำหนักสวนสีกาดู พระราชวังสวนดุสิต ขึ้นสู่พระบรมมหาราชวัง กลับไปประทับที่พระที่นั่ง

สุทธาศรีหรือภิรมย์อีกครั้งหนึ่ง แต่เนื่องด้วยทรงเสวยพระราชหฤทัยในการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอันมาก จึงทรงพระประชวรเรื้อรังตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทูลเชิญเสด็จมาประทับที่วังพญาไทอีกครั้งหนึ่ง เป็นการรักษาพระองค์ชั่วคราว

ในการเสด็จมาประทับที่วังพญาไทของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนีพระพันปีหลวงครั้งนี้ มีผู้ตามเสด็จมากมาย ทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดข้าราชการบริพารประจำตำแหน่งต่างๆ ในราชสำนักเต็มตามพระราชอิสริยยศทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในอย่างครบถ้วน มีการสร้างพระตำหนัก สร้างท้องพระโรง สห. เรือนกรมวัง เรือนมหาดเล็ก เรือนแพทย์หลวง เรือนชาวที่ เรือนข้าหลวง กองทหารราชองครักษ์ โรงรถหลวง ฯลฯ เพิ่มขึ้น พร้อมทั้งเจาะประตูทางเข้า-ออก ทางด้านฝ่ายในเพื่อเป็นทางเสด็จของเจ้านายฝ่ายในโดยเฉพาะ และมีศาลากรมโขนเฝ้าประตูอยู่ริมถนนช้างอีด้านตะวันตกเฉียงใต้

สมเด็จพระบรมราชชนนี พระพันปีหลวงประทับที่วังพญาไทจนตลอดพระชนมายุ ได้เสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๖๓ เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนนี พระพันปีหลวงสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาประทับที่

วังพญาไทชั่วคราว เพื่อมิให้เกิดความ
วังเวงเยียบเหงา ได้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนักน้อยขึ้นองค์
หนึ่งริมคลองพญาไทตอนกลาง พระราช
ทานนามว่า พระตำหนักเมขลารูจี ซึ่ง
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์
ทรงเล่าไว้ในเรื่อง “เกิดวังปรารุสก์” ว่า

“ทูลหม่อมลุงประทับอยู่บนพระ
ตำหนักอันเล็กนิดเดียวจนดูเหมือนเรือ
ตุ๊กตา แต่มีพลับพลาริมคลองอันเป็นที่
ทรงพระอักษรกับมีกระโจมอันเป็นที่เสวย”

ส่วนพระตำหนักที่สมเด็จพระบรม
ราชชนนีพันปีหลวงเคยประทับนั้น พระ
บาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด
เกล้าฯ ให้รื้อไปปลูกไว้ที่โรงเรียนมหาดเล็ก
หลวง (วชิราวุธวิทยาลัยในปัจจุบัน) ครั้น
ถึงรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานเงินแก่
โรงเรียนเป็นค่าพระตำหนัก แล้วโปรด
ให้รื้อไปปลูกที่วัดราชาธิวาสใช้เป็นที่อยู่
ของพระสงฆ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างหมู่พระราช
มณเฑียรสถานสำหรับประทับถาวรขึ้น
ใหม่หมู่หนึ่ง ด้านหลังท้องพระโรง สม. ที่
คงเหลืออยู่หลังเดียว แบ่งพื้นที่ด้านริม
ถนนราชวิถีทั้งหมดเป็นฝ่ายหน้า ส่วน
ท้องพระโรงเดิมและหมู่พระที่นั่งใหม่เป็น
เขตฝ่ายใน องค์พระที่นั่งมีลักษณะเรียง
กันจากตะวันออกไปตะวันตก มีด้วยกัน
๔ องค์ คือ

พระตำหนักเมขลารูจี เป็น
พระตำหนักไม้ ตั้งอยู่ริมสระ
เป็นตำหนักสำหรับพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงพระอักษร

พระตำหนักเมขลารูจี ภาย
หลังการบูรณะแล้ว

พระที่นั่งไวกูณฐเทพยสถาน
ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออก เป็นพระที่นั่งก่อ
อิฐถือปูน เดิมมี ๒ ชั้น แต่ได้มีการต่อ
เติมชั้น ๓ ชั้นในภายหลังเป็นห้องพระ
บรรทมและห้องทรง พะดานห้องพระ
บรรทมมีภาพเขียนสีปูนเปียกเป็นรูปกาม
เทพถือพิณ

พระที่นั่งไวกูณฐ์เทพสถาน (ด้านขวา) ซึ่งแต่เดิมเป็นพระที่นั่ง ๒ ชั้น ต่อเติมชั้นที่ ๓ ขึ้นในภายหลัง เป็นห้องพระบรรทมและห้องสรง ด้านซ้ายมือพระที่นั่งพิมานจักรี

ภายในพระที่นั่งไวกูณฐ์เทพสถาน บนเพดานมีภาพเขียนสี เป็นรูปกามเทพ ๔ องค์ ถือพิณลอยอยู่ในอากาศ เป็นภาพทั้งดงามยิ่งภาพหนึ่ง

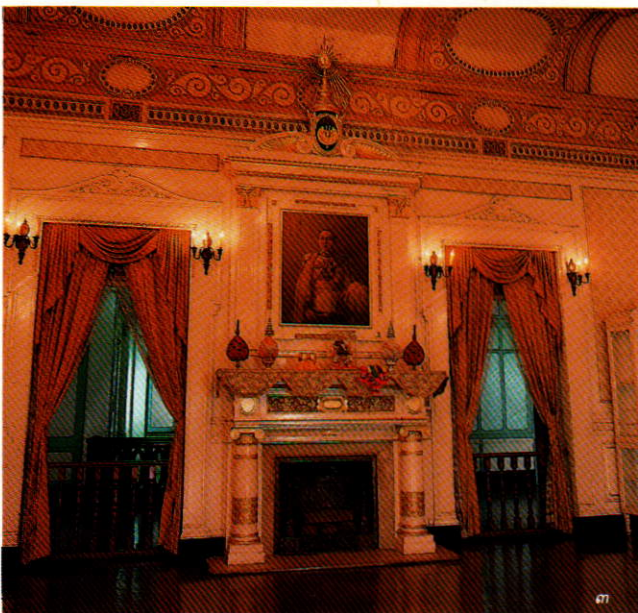
พระที่นั่งพิมานจักรี เป็นพระที่นั่งองค์ประธาน มีหอคอยขนาดใหญ่อยู่หน้าพระที่นั่ง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสูง ๒ ชั้น ยอดหอคอยสำหรับเชิญธงมหาราช ห้องใต้หอคอยเป็นห้องทรงพระอักษร มีตู้หนังสือแบบติดผนังอยู่โดยรอบ ยังมีสภาพดี ห้องโถงกลางเป็นห้องเสด็จออกให้เฝ้าส่วนพระองค์ หรือเป็นห้องเสวยแบบง่าย ๆ ภายในตกแต่งแบบยุโรป พื้นปูปาเก้ต์ มีเตาผิงอยู่ที่ผนังด้านใน เหนือเตาผิงมีพระบรมรูปเขียนสีน้ำมันพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐานภายใต้มหาราชรมงกุฎ ห้องด้านทิศตะวันออกเป็นห้องบรรทม ภายในตกแต่งลายเพดานงดงามด้วยภาพเขียนสีปูนเปียก เป็นภาพคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบบจารบอนโบราณ ติดกับห้องพระบรรทมเป็นห้องสรง มีอ่างอาบน้ำ อ่างล้างมือ ส่วนด้านทิศตะวันตกเป็นห้องที่ประทับของสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระวรราชชายา บนเพดานเขียนภาพลายดอกไม้

ชั้นล่างเป็นห้องขนาดเดียวกับชั้นบน เป็นที่อยู่ของข้าราชการสำนักฝ่ายหน้า มีบันไดติดต่อกันระหว่างชั้นล่างกับชั้นบน นับเป็นเขตติดต่อกันระหว่างฝ่ายหน้ากับฝ่ายในในรูปแบบใหม่ แทนการใช้กำแพงและประตูเป็นแนวขวางกัน ต่อมาภายหลังได้มีการต่อส่วนหน้าของพระที่นั่งพิมานจักรีเป็นที่จอดรถพระที่นั่ง และที่พักของผู้มาเฝ้าแทน

พระที่นั่งพิมานจักรี ลักษณะเด่นคือ หอคอยขนาดใหญ่ หลังคาทรงสูง เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ ๖ ด้านข้างของหอคอยเป็นอาคาร ๒ ชั้น ทางเดินมีหลังคาคลุมจากพระที่นั่งฯ ไปยังด้านหลังของมูขจอร์ดรถพระที่นั่ง

ห้องบิลเลียดที่สร้างเพิ่มเติมพร้อมกับมูขจอร์ดรถพระที่นั่ง

๑. ภายในห้องพระบรรทมในอดีต ปัจจุบันเป็นห้องประชุม ความงดงามของห้องนี้อยู่ที่การเขียนสีที่เพดานและผนังส่วนที่ขีดเพดานโดยรอบ
๒. ลายเพดานตรงมุขห้องพระบรรทมเขียนเป็นรูปมังกรแบบฝรั่ง
๓. ภายในห้องพระโรงชั้นบนของพระที่นั่งพิมานจักรี มีการตกแต่งแบบตะวันตก ลักษณะเด่นอยู่ที่เพดานและเตาผิงที่ผนังด้านหลัง เหนือเตาผิงประดิษฐานพระบรมรูปเขียนสีน้ำมันพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
๔. ประตูห้องพระโรง ด้านบนเหนือประตูเป็นไม้แกะสลัก ขอบเพดานและเพดานมีการเขียนสีเป็นลวดลายดอกไม้อย่างงดงาม
๕. บริเวณทางเดินหน้าห้องห้องพระโรงมีการเขียนสีที่เพดานโดยตลอด

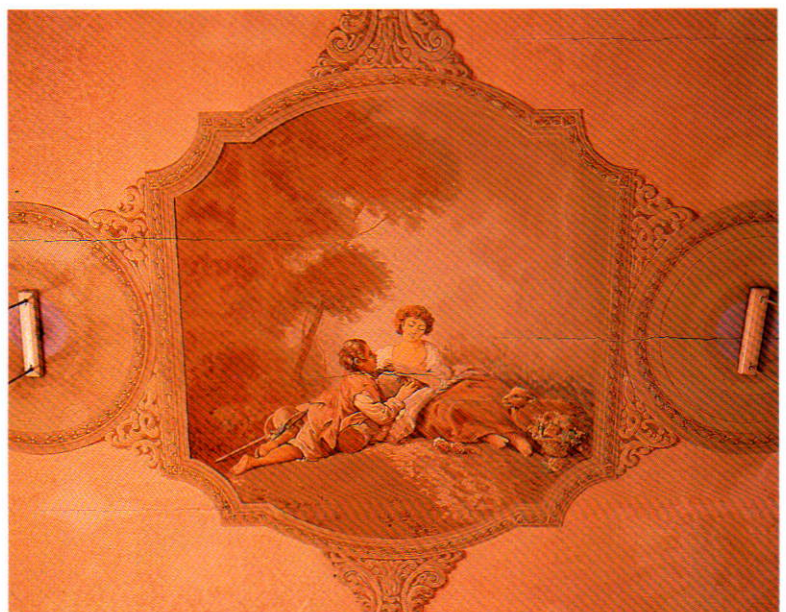
พระที่นั่งศรีสุทธินิवास อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระที่นั่งพิมานจักรี เป็นพระที่นั่งก่ออิฐถือปูนสูง ๒ ชั้น มีหอคอยขนาดเล็กอยู่ตรงมุมพระที่นั่ง มีทางเชื่อมกับพระที่นั่งพิมานจักรีระดับชั้นสอง พระที่นั่งองค์นี้ใช้เป็นที่รับรองเจ้านายฝ่ายใน แต่เดิมพระราชทานนามว่า **พระที่นั่งลักษมีพิลาส** ตามพระนามของพระนางเชลลักษมีลาวัน ลักษณะเด่นของพระที่นั่งองค์นี้คือ บนฝ้าผนังตอนใกล้เพดาน และเพดานมีภาพเขียนสีปูนเปียกเป็นลายดอกไม้

พระที่นั่งเทวราชสภารมย์ เป็นท้องพระโรงเดิมที่ยังเหลืออยู่ ด้านหน้ามีพระนามาภิไธยย่อ สผ (เสาวภาผ่องศรี) ประดิษฐานอยู่ตอนบนใกล้หลังคา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามให้คล้องจองกับหมู่พระที่นั่งองค์อื่น เป็นท้องพระโรงที่เสด็จออกให้เฝ้าหรือทรงละคร

พระที่นั่งอุดมวนาภรณ์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระที่นั่งไวกูณฐเทพยสถาน เป็นพระที่นั่งก่ออิฐถือปูนสูง ๒ ชั้น ไม่มีการตกแต่งฝ้าและฝ้าเพดานเหมือนกับพระที่นั่งองค์อื่นๆ แต่ประดับผนังด้วยกระเบื้องเคลือบสีขาวแทน และมีการสร้างสะพานเชื่อมกับพระที่นั่งไวกูณฐเทพยสถานในระดับชั้นที่ ๒ ภายในพระที่นั่งชั้นบนคล้ายจะเป็นห้องชุดเหมือนกันทั้งซ้ายขวามีบันไดอยู่กลาง ชั้นล่างเป็นห้องโถงกว้าง พระที่นั่งองค์นี้เป็นที่อยู่ของเจ้าจอม

พระที่นั่งศรีสุทธินิवास เป็นที่รับรองแขกของพระมเหสีในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมตะวันตก เน้นด้วยหอคอยมีหลังคายอดแหลมอีกแบบหนึ่ง เป็นลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมในพระราชวังพญาไทเช่นกัน

ห้องภายในพระที่นั่งศรีสุทธินิवास บนเพดานมีภาพเขียนสีปูนเปียก เป็นภาพชายหญิงแบบเทคนิคตะวันตก

ภาพหน้าซ้าย : ภายในท้องพระโรง พระที่นั่งเทวราชสภารมย์ ประดิษฐานพระพุทธรูปนาคปรกที่ทำขึ้นใหม่

๑. พระที่นั่งเทวราชสภารมย์ เป็นท้องพระโรงที่สร้างขึ้น เมื่อสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนี พระพันปีหลวง เสด็จมาประทับที่วังพญาไท และได้เสด็จสวรรคตที่วังแห่งนี้ ลักษณะเป็นท้องพระโรงโถง เพดานสูง หลังคาโครงไม้ ตรงกลางทำเป็นโดม
๒. รูปเขียนสีภายในพระที่นั่งเทวราชสภารมย์ ตรงกลางประดิษฐานพระนามาภิไธยย่อ “สม” (เสาวภาผ่องศรี) ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนี พระพันปีหลวง
- ๓.-๕. ภายในพระที่นั่งเทวราชสภารมย์ ซึ่งมีหลังคาเป็นโครงสร้างไม้ดัดโค้งเป็นรูปโดมและหลังคารูปโค้งประทุน

ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์
แน่งน้อย ศักดิ์ศรี เขียนถึง “วังพญาไท”
ไว้ในหนังสือ “มรดกสถาปัตยกรรมกรุง
รัตนโกสินทร์” เล่ม ๒ ว่า

“นอกจากพระที่นั่งองค์ต่างๆ แล้ว
ยังมีตำหนักฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ได้แก่
ตำหนักเมฆลารูจี ตำหนักอรุณวิโสภา
ตำหนักเมณะบังอร เป็นตำหนักฝ่ายใน
ตำหนักสุครีพทรงยศ ตำหนักองคต
ฤทธิรุต ตำหนักวายุบุตรใจหาญ เป็น
ตำหนักฝ่ายหน้า ตำหนักที่ยังเหลืออยู่ใน
ปัจจุบันนี้ได้แก่ ตำหนักเมฆลารูจี ซึ่งตั้งอยู่
ริมสระน้ำข้างพระที่นั่งศรีสุทธินิवास เป็น
เรือนไม้สักขนาดเล็ก ความสูง ๒ ชั้น ภาย
ในมีสระสรง เป็นที่สรงน้ำของพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังจาก
ทรงพระเครื่องใหญ่ (ตัดผม) แล้ว”

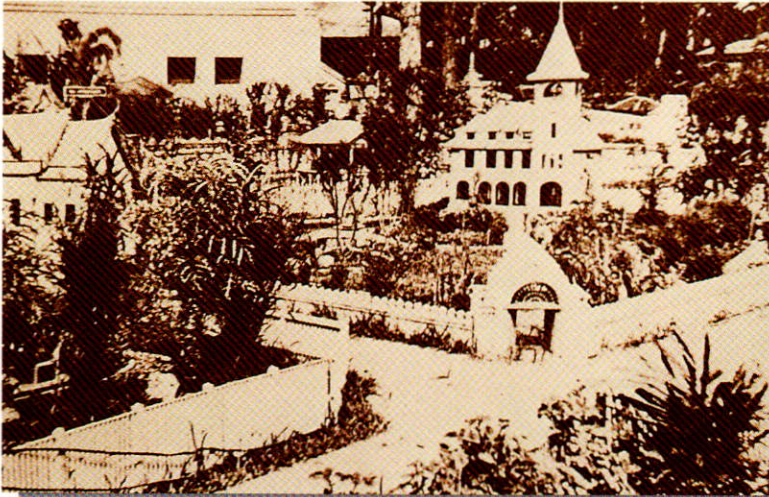
ด้านหลังพระที่นั่งพิมานจักรี จัด
เป็นสวนเรชาคณิด เรียกว่า สวนโรมัน
พร้อมกันนั้นได้ขุดสระน้อยใหญ่เชื่อมต่อ
คลองพญาไท จัดเป็นภูมิทัศน์อันร่มรื่น
ทางด้านหลังของพระที่นั่งจนจรดคลอง
สามเสน พร้อมกับสร้างศาลท้าวหิรัญ
พนาสูร (อุ) เป็นเทพารักษ์ประจำวัง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ มาประทับ ณ วัง
พญาไทแล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้าย
เมืองดุสิตธานี จากพระราชวังสวนดุสิต
มาสร้างใหม่ในบริเวณหลังสวนโรมันไป
จรดคลองสามเสน ตั้งแต่เดือนธันวาคม
พ.ศ. ๒๔๖๒ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

สวนโรมัน ซึ่งอยู่ด้านหลังพระ
ที่นั่งพิมานจักรีเป็นลักษณะ
สถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก
ด้านหน้ามีสระน้ำปลูกบัว

เมืองดุสิตธานี (ด้านบนของภาพ) หลังพระที่นั่งพิมานจักรี พระราชวังพญาไท

เล่าถึงลักษณะของ “ดุสิตธานีเมืองประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ไว้ว่า

“ดุสิตธานีเมืองประชาธิปไตยนี้มีทุกสิ่งทุกอย่าง เช่น ปราสาทพระราชวัง วัดวาอาราม สถานที่ราชการ โรงทหาร โรงเรียน โรงพยาบาล ตลาดร้านค้า ธนาคาร โรงละคร โรงภาพยนตร์ สโมสร บริษัท สำนักงาน แต่อาคารสถานที่เหล่า

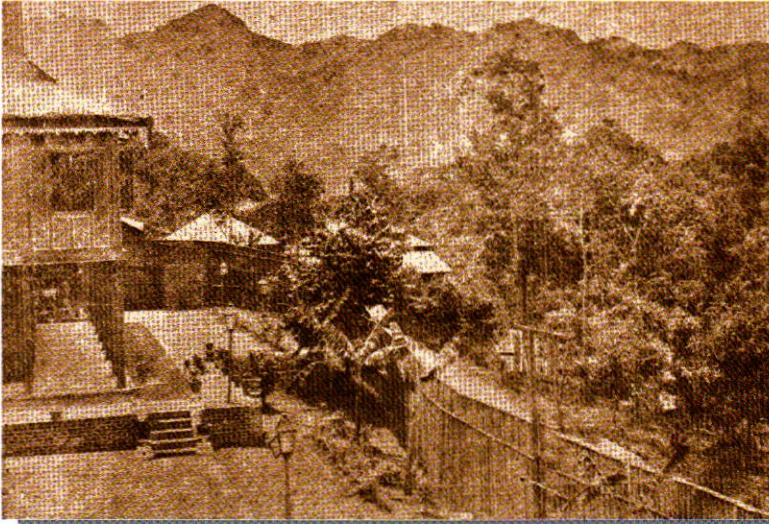
นี้ย่อบ้างลงให้เล็กเหลือประมาณหนึ่งใน ๒๐ ของของจริง ที่ขาดไปคือมหาวิทยาลัย ปิมน้ำมัน และสถานโบว์ลิง

ส่วนเวลานั้น ย่อให้เหลือหนึ่งในสิบสอง หนึ่งปีดุสิตเท่ากับหนึ่งเดือน ธรรมดา ภาษากรซึ่งควรจะเสียกันปีละครั้ง ก็เสียกันทุกเดือน รายได้ต่างๆ นั้นก็นำมาใช้จ่ายสำหรับธานีบ้าง ส่งสมทบทุนซื้อเรือรบ ‘พระร่วง’ บ้าง เมื่อซื้อเรือรบพระร่วงสำเร็จแล้วก็ส่งสมทบทุนซื้อปืนให้เสือป่า”

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๖๘ พระราชวังพญาไทไม่ได้ใช้เป็นที่ประทับอีกต่อไป พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ ชั้น ๕ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน จัดพระราชวังพญาไทเป็นโรงแรมชั้นหนึ่งสำหรับชาวต่างประเทศขึ้น ต่อมาอีก ๕ ปี ก็ต้องเลิกกิจการเพราะไม่ได้รับความนิยมพอ จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานวังพญาไทเป็นสถานีวิทยุกระจายเสียงกรุงเทพฯ ต่อมาหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว รัฐบาลได้ย้ายสถานีวิทยุกลับไปอยู่ที่ศาลาแดงตามเดิม ทางราชการทหารได้ขอวังพญาไทมาเป็นที่ตั้งของกองเสนา-รักษจังหวัดทหารบกกรุงเทพฯ และมาเป็นโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ในปัจจุบัน

พระที่นั่ง
รัตนวรรค

เสวลักษณ์ ภิธานนท์

พระที่นั่งรัตนรังสรรค์
เมืองระนอง

ในเมื่อครั้งอดีตกาลนั้น**พระที่นั่งรัตนรังสรรค์**นับเป็นพระที่นั่งสำคัญแห่งหนึ่งของสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีความงดงาม และมีทำเลที่ตั้งอันเหมาะสมอยู่บนยอดเขาวังเมืองระนอง อีกทั้งยังเป็นพระที่นั่งซึ่งพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ได้เคยเสด็จมาประทับแล้วถึง ๓ พระองค์

เหตุที่ทำให้มีการจัดสร้างพระที่นั่งนี้ขึ้นนั้น เนื่องมาจากการเสด็จพระราชดำเนินประพาสรอบแหลมมลายูของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน ร.ศ. ๑๐๙ (พ.ศ. ๒๔๓๓) ซึ่งเมืองระนองเป็นหัวเมืองสำคัญทางปากซีได้ฝ่ายตะวันตกเมืองหนึ่งที่พระองค์ทรงมีหมายกำหนดการจะเสด็จประพาสและประทับแรม ในครั้งนั้นพระองค์ทรงเรือสุริยมณฑล (ลำแรก) เป็นเรือพระที่นั่งไปจากกรุงเทพฯ แล้วทรงช้างพระที่นั่งเสด็จทางสถลมารค

จากเมืองชุมพร ข้ามแหลมมลายูไปลงเรือที่กระบี่ มีเรือพระที่นั่งอบลบูรพทิศออกไปคอยรอรับเสด็จล่องหน้าอยู่ที่เมืองระนอง ดังนั้น เพื่อให้การรับเสด็จการเสด็จประพาสระนองครั้งแรกของพระองค์ สมพระเกียรติยศ พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก้อง ณ ระนอง) พระยาระนองหรือเจ้าเมืองระนองในขณะนั้น จึงได้ทำการสร้างพลับพลขนาดใหญ่เพื่อถวายให้ทรงใช้เป็นที่พักพิบ โดยเลือกสรรภูมิประเทศอันงดงามใจกลางเมืองบนยอดเขาวังเป็นสถานที่ก่อสร้าง

เมื่อขบวนเสด็จพระราชดำเนินมาถึงชายฝั่งเมืองระนอง พระยาระนองและคณะกรรมการไทย-จีน ได้ร่วมกันรับเสด็จขึ้นจากเรือ จากนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินต่อโดยรถม้าพระที่นั่งมุ่งหน้าเข้าสู่ตัวเมืองเพื่อตรงไปยังพลับพลากที่ประทับ สำหรับเรื่องราวที่เกี่ยวกับการเสด็จประพาสหัวเมืองปากซีได้ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบันทึกไว้ก่อนข้างละเอียดในหนังสือ “**พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๙ เล่ม ๑**” อันเป็นเสมือนหนังสือพระราชนิพนธ์ที่ทรงบันทึกเรื่องราวความทรงจำส่วนพระองค์ไว้ ในส่วนที่เกี่ยวกับเมืองระนองนั้นทรงเริ่มบันทึกเหตุการณ์ไว้ตั้งแต่เมื่อเรือพระที่นั่งเข้าเทียบฝั่งเมืองระนอง จากนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินต่อโดยรถม้าพระที่นั่งผ่านเรือกสวน ไร่นา และหมู่บ้าน ถนนที่เสด็จพระราชดำเนิน

ผ่านเริ่มขยายกว้างขึ้น เมื่อขบวนรถม้า พระที่นั่งเข้าสู่ตัวเมืองผ่านตลาดแล้ว เลี้ยวแยกไปตามถนนซึ่งทำขึ้นใหม่กว้าง ประมาณ ๘ วา ระหว่างทางมีโรงเรือน ของจีนและซุ้มแบบจีนให้เห็นอยู่ติดๆ กัน ตลอดระยะ บางซุ้มก็ทำเป็นแบบเก๋งจีนมี มังกรพันแลดูงดงามยิ่ง และในที่สุดขบวน รถม้าพระที่นั่งจึงได้เดินทางขึ้นสู่เขาวัง ซึ่งมีลักษณะทางขึ้นเป็นเนินลาดสูงประมาณ ๓๐ เมตร มุ่งหน้าเข้าสู่บริเวณพลับพลาที่ ประทับ

โครงสร้างและแผนผังของพลับ- พลาที่ประทับแห่งนี้จัดเป็นพลับพลาขนาดใหญ่ แบ่งเป็นห้องขนาดต่างๆ มากมาย ทั้งส่วนที่ประทับและเรือนบริวาร จาก แผนผังของวังเมืองระนองที่ปรากฏอยู่ใน หนังสือพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทำให้ทราบ ได้ว่า บริเวณทางเข้าด้านหน้าสุดนั้นเป็น ตำแหน่งที่ตั้งของเสาธง ตัวเรือนที่อยู่ทาง ด้านหน้าสุดนี้จะแยกออกไปเป็นปีกซ้าย และปีกขวา ด้านหนึ่งจัดไว้เป็นเรือนที่ ประทับของเจ้านายและเป็นที่พักของเหล่า ข้าราชการ ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นเรือนที่ใช้ สำหรับจัดเลี้ยง บริเวณตัวเรือนส่วนกลาง หน้าเสารองนั้นเป็นทางเข้าสู่มุขโถงและ ห้องพระโรงตามลำดับ โดยมีปะรำกันสาด ขนาบข้างอยู่ทั้ง ๒ ด้าน ห้องที่อยู่ติดกับ ห้องพระโรงทางด้านหลังจัดให้เป็นที่พัก ของมหาดเล็ก ต่อจากนั้นจึงเป็นบันได ทอดขึ้นสู่พลับพลาที่ประทับส่วนต่างๆ

ของฝ่ายใน ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่บนเนินสูง ได้แก่ ที่ประทับของสมเด็จพระศรีสวริน ทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ เจ้าจอมมารดาเส และพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราช ปดิว รัตนา โดยจัดมุมด้านในสุดให้ไว้สำหรับ เป็นห้องทรงและมีเฉลียงโถงล้อมรอบที่ ประทับแห่งนี้อยู่ตลอดทุกด้าน ณ จุดนี้ เป็นบริเวณที่เมื่อมองออกไปจะสามารถ แลเห็นเมืองระนองได้ตลอดทั้งเมือง แต่ ไม่สามารถจับรายละเอียดได้ชัดเจนนัก เนื่องจากอยู่บนเนินสูง สำหรับส่วนที่อยู่ ต่อเนื่องเข้าไปทางด้านในจะทำสะพานแบบ มีหลังคาเชื่อมต่อเอาไว้ แบบที่ในพระราช นิพนธ์ทรงเรียกว่า “คอนเซอเวเตอรี” สะพานนี้ทอดยาวไปจนจรดพลับพลาที่ ประทับส่วนพระองค์ทรง ๘ เหลี่ยม อัน เป็นพลับพลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอม เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดปราน เพราะเป็น จุดที่พระองค์สามารถทอดพระเนตร ทศนียภาพอันงดงามโดยรอบได้อย่าง ชัดเจน เพราะอยู่ในตำแหน่งที่ไม่สูงเกินไป นัก พื้นที่ส่วนรอบพลับพลาที่ประทับทรง ๘ เหลี่ยม เป็นสนามหญ้าและสวนไม้ ดอกไม้ประดับอย่างกว้างขวาง และแยก โรงครัวและที่โขนไว้อด้านในสุด สำหรับ พื้นที่โดยรอบพลับพลาที่ประทับนั้นก็ได จัดให้มีเรือนบริวารล้อมรอบ ได้แก่ ที่พัก ของเหล่ามหาดเล็ก ทหาร ตำรวจ และ ข้าราชการบริพารที่ตามเสด็จพระราชดำเนิน

ในครั้งนั้น

บริเวณโดยรอบพลับพลาที่ประทับ มีการแผ้วถางปรับแต่งพื้นที่เอาไว้เป็นอย่างดี ส่วน แม้จะไม่ค่อยมีไม้ใหญ่มากนัก แต่ก็จัดแต่งให้เป็นสวนไม้ประดับและปลูก ไม้ดอกที่มีกลิ่นหอม อย่างเช่น ดอกกุหลาบ เอาไว้ รวมทั้งปลูกหญ้าแลดูเขียวสด บริบูรณ์ได้ทั่วทุกแห่ง นอกจากนั้นที่บริเวณ ด้านในยังมีศาลาทรงจตุรมุขอยู่หลังหนึ่ง ปลูกไว้สำหรับเป็นที่นั่งเล่น ที่ริมศาลา ปลูกพันธุ์ไม้หาได้ยากไว้พันธุ์หนึ่ง คือ ต้นปุดหรือผุด มีใบเหมือนข่าแต่ยาวใหญ่ ดอกเป็นสีแดงทับทิม คล้ายดอกกระบองเพชร ซึ่งน่าจะเป็นข้าพันธุ์หนึ่งนั่นเอง อากาศโดยรอบสดชื่นลมพัดเย็นสบาย โดยเฉพาะในวันที่เสด็จพระราชดำเนิน มาถึงนั้นครึ้มด้วยฝน อากาศจึงไม่ร้อน อบอ้าว ตกกลางคืนเย็นจัด อุณหภูมิลดลงถึง ๗๕ องศาฟาเรนไฮท์ ซึ่งหากจะ มองภาพโดยรวมแล้ว ทศนียภาพโดย รอบพลับพลาที่ประทับแห่งนี้คงจะมีบรรยากาศที่ชวนให้สดชื่นแจ่มใส แม้แต่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่ง ตามเสด็จพระราชดำเนินมาด้วยในครั้งนี้ โดยมีที่ประทับอยู่ที่โหล่นเนินทางด้าน ตะวันตก เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวทาสีน้ำเงิน ทั้งหลัง ก็ยังได้ทรงพระนิพนธ์บันทึกถึง บรรยาการโดยรอบไว้ด้วยทรงชื่นชมเช่นกันว่า “มองออกไปจนถึงภูเขาซึ่งอยู่ใกล้ซิด ได้ยินเสียงฆะนักร้องเนื่องๆ สลับซับซ้อน กันไป ด้านหนึ่งก็เป็นได้อย่างหนึ่ง ด้าน

หนึ่งก็เป็นอย่างหนึ่ง ไม่เคยอยู่ที่ใด ซึ่งถึง อยู่ในที่แลเห็นเขาทุ่งป่าและบ้านเรือน คนงามเหมือนอย่างที่นี่เลย”

สำหรับรายละเอียดภายในส่วน ต่างๆ ของพลับพลาที่ประทับนั้นได้สร้างขึ้นอย่างมั่นคงแข็งแรงประกอบด้วยไม้ แก่นทั้งหลัง ด้วยพระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก้อง ณ ระนอง) ตั้งใจมั่นสร้าง ถวายเป็นราชพลีเพื่อสนองพระเดชพระคุณ ที่ได้ทรงชุบเลี้ยงสกุลวงศ์ของตนมา ซึ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า อยู่หัวได้ทอดพระเนตรแล้ว จึงทรงเปลี่ยน พระทัยที่จะประทับแรมที่ระนองเพียง ๒ คืนเป็น ๓ คืนเท่าเดิม ด้วยทรงเล็งเห็น ถึงน้ำใจที่เจ้าเมืองระนองได้รับเสด็จฯ อย่างแข็งขัน โดยในส่วนของรายละเอียด ภายในนั้น คงจะไม่มีบันทึกฉบับใดที่สามารถหยิบยกมากล่าวอ้างให้เห็นภาพ การพรรณนาโดยละเอียดได้เท่าที่พระ บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง บรรยายไว้ในพระราชนิพนธ์ระยะทางเสด็จ ประพาสรอบแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๙ เกี่ยวกับเรื่องนี้ ในความตอนหนึ่งว่า

“ไม้ที่ใช้เป็นไม่วั้นทั้งนั้น ไม้สักก็มีแต่เป็นต้นเล็กๆ ใช้ไม้แก่นอื่นๆ มาก ไม้กระยาเลยปนก็มี กรอบฝาไม้ใช้ไม้แก่น แต่ตัวฝาเป็นไม้ระกำโดยมาก บานประตู หน้าต่างเข้าเฟี้ยมอย่างฝรั่งทั้งสิ้น เพดาน บางแห่งเป็นไม้ลอกประกอบอย่างดี แต่ บางแห่งเป็นผ้าขาวเห็นจะทำไม่ทัน หลังกา แปลเปลี่ยนมุงกระเบื้องไม้ แต่หลังอื่นๆ

มุ่งจากดาตผ้าย้อมครามขอบแดง ที่เป็น
ดังนี้เพราะในแบบหลังคาสีน้ำเงินหมาย
ว่าจะมุงสังกะสี เขากลัวจะผิดสีจึงเอาผ้า
ขาวทาทองแดง แต่ยังไม่พอใจสีอินทนิล
พลอยอยู่ จึงเอาแดงเข้าทำขอบ แต่สีที่ทา
นั้นแถมไม่เอาตามอย่างที่เขียนเลย ใช้สีมอ
อย่างพิเศษ คือน้ำเงินสด น้ำเงินอ่อนเป็น
พื้น เขียนจนถึงแดงก็ใช้ ปรลึบหลังคา
เป็นอย่างวิจิตร ถึงสอดสีเขียวสีแดงปิด
ทอง ที่เป็นไม้ระกำราวกระไดบานหน้าต่าง
ประตูใช้ทาสีน้ำมันบาง ทาสีบาง ที่บานใช้
ทาสีน้ำมันเห็นจะเป็นด้วยทำไมทัน แต่ฝา
ไม้ระกำนั้นตั้งใจทาสีน้ำมัน เพราะเหมือน
กันทั่วทุกแห่ง การที่ทำนั้นประณีตเป็น
การทำให้งามและถาวรทุกอย่างด้วยที่
เป็นไม้ทนอยู่แต่เครื่องไม้ระกำ แต่คงจะ
ทนอยู่ได้หลายปีเพราะเขาคิดจะรักษา
และคงจะเปลี่ยนต่อไป การที่ตกแต่งนี้ใช้
ผ้าประกอบมากคือพนักและช่องกระจก
กรุดด้วยผ้าแดงทั้งสิ้น ตามชายประตูที่
เป็นการสอดก็ใช้ผ้าแดงทั้งสิ้น พื้นชั้นล่าง
ปูกระเบื้องหน้าจั่ว มีที่หลังคา ๘ เหลี่ยม
ปูเสื่อทับ ชั้นบนเป็นพื้นกระดานปูเสื่อ
ลายตลอดทุกแห่งทุกห้อง ที่เป็นห้องที่
บรรทม และห้องท้องพระโรงปูแปดแดง
มีมู่ลี่ตามเฉลียงกรุผ้าข้างในทาสีหมดทุก
ช่อง เครื่องเฟอร์นิเจอร์มีแต่งทุกห้อง ที่
ท้องพระโรงติดรูปเรา ๓ รูป มีกระจกเงา
๒ แผ่น มีกระจกฉากปูนิตติดตามหลัง
หน้าต่างหว่างห้องทั้งปวง โคมแขวนเป็น
ระย้าบ้าง โคมดวงใหญ่บ้าง แล้วมีโคม

แขวนมุมห้องน้ำมันปิโตรเลียมและน้ำมัน
พรวัวบ้าง อยู่ข้างจะแขวนมากแล้วซ้ำ มี
โคมเงาะติดฝาด้วยทุกเสา”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าพลับพลาที่ประทับ
แห่งนี้ได้สร้างขึ้นอย่างงดงามมั่นคง ดัง
นั้นเมื่อเจ้าเมืองระนองขอพระราชทาน
นามพลับพลาแห่งนี้ให้เป็นพระที่นั่งเพื่อ
รักษาไว้เป็นที่ถือน้ำพิพัฒน์สัจจา จึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า
“รัตนรังสรรค์” แปลได้ความว่า พระยา
รัตนเศรษฐีเป็นผู้ทำ ทั้งนี้เพื่อให้เป็น
เกียรติยศแก่เมืองระนองและสกุลของพระ
ยารัตนเศรษฐี และพระราชทานชื่อเขาที่
ตั้งพระที่นั่งว่า “นิเวศคีรี” ในโอกาสเดียว
กันนี้ด้วย พร้อมทั้งทรงปลูก ต้นมะขาม
คู่หนึ่งไว้หน้าพระที่นั่ง

ต่อมาภายหลังมีพระราชดำริว่า
นานๆครั้ง ถึงจะได้เสด็จประพาสเมือง
ระนองสักครั้งหนึ่ง หากทิ้งไว้ให้ว่างอยู่
เปล่าๆ ก็จะทำให้ชำรุดทรุดโทรมเสีย จึงพระ
ราชทานพระบรมราชานุญาตว่า ในเวลา
ปกตินั้นให้ใช้พระที่นั่งแห่งนี้เป็นศาลา
กลางของรัฐบาล และประกอบพิธีการของ
บ้านเมือง ต่อเมื่อมีการเสด็จประพาสเมื่อ
ใดจึงให้จัดเป็นที่ประทับ ดังนั้นในสมัย
ของพระยารัตนเศรษฐี (คอยู่หรี ณ
ระนอง) บุตรของคอซิมก้องที่ได้เลื่อน
บรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นเจ้าเมืองระนองแทนบิดา
จึงได้ร่วมกับสมุหเทศาภิบาลของมณฑล
ภูเก็ต ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต

ดัดแปลงพระที่นั่งรัตนรังสรรค์เป็นรูปเรือน ๒ ชั้น การก่อสร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๔๔๔ แล้วจึงได้ใช้พระที่นั่งแห่งนี้เป็น ศาลากลางของจังหวัดระนอง

ในเวลาต่อมา พระที่นั่งรัตนรังสรรค์ ยังได้เคยใช้เป็นที่ประทับของพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง ๒ ครั้ง โดยในครั้งแรกนั้นยังทรงดำรงพระ อิศริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ในคราวเสด็จประพาส หัวเมืองปักษ์ใต้ ใน ร.ศ. ๑๒๘ โดย ประทับแรมอยู่ ๔ ราตรี ระหว่างวันที่ ๑๖ ถึง ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ในครั้ง นั้นพระองค์ได้มีพระราชนิพนธ์จดหมาย เหตุบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับความงดงาม เหมาะสมของพระที่นั่งรัตนรังสรรค์ไว้ ตอนหนึ่งว่า “พระที่นั่งรัตนรังสรรค์นี้ ตั้ง อยู่บนยอดเขา และมีต้นไม้ล้อมอยู่รอบ ทุกด้านเพราะฉะนั้นเป็นที่น่าสบายอย่างยิ่ง ด้วยพระที่นั่งเป็นเรือนตึก ๒ ชั้น รูปยาว ไปตามรูปยอดเขา รับลมเย็นสบายดีนัก พอกินข้าวกลางวันแล้ว ต่างคนต่างง่วงนอนกันทุกคน”

ส่วนอีกครั้งหนึ่งเป็นคราวที่เสด็จ เลียบหัวเมืองมณฑลปักษ์ใต้ฝ่ายตะวันตก โดยประทับอยู่ที่เมืองระนองในระหว่าง วันที่ ๑๗ ถึง ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๐ ในครั้งนั้นพระระนองบุรีศรีสมุทรเขต (คอยู่ไ้ยย ณ ระนอง) บุตรพระยาจรัญ ราชโกศการ (คอซิมเต็ก ณ ระนอง) เป็น ผู้รับเสด็จ ท่านผู้นี้ได้รับพระราชทาน

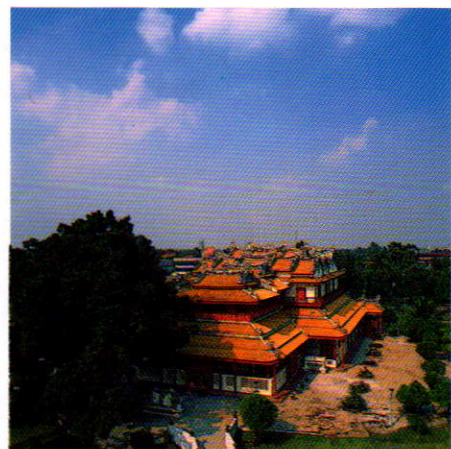
บรรดาศักดิ์เลื่อนเป็นเจ้าเมืองระนองขึ้น แทนพระยารัตนเศรษฐี (คอยู่หึ่ง ณ ระนอง) ซึ่งป่วยเป็นอัมพาต ทพพลาภาพ ไม่สามารถรับราชการได้ และในโอกาสที่ เสด็จมาในครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระ แสงราชศาสตราไว้เป็นเกียรติยศแก่เมือง ระนองด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระที่นั่งรัตนรังสรรค์มี โอกาสใช้เป็นที่ประทับแรมครั้งสุดท้าย ในคราวเสด็จประพาสเลียบหัวเมืองชายทะเล ผังตะวันตก ได้ประทับแรมอยู่ ๑ ราตรี ในวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๑

ต่อมา ภายหลังพระที่นั่งแห่งนี้ได้ ถึงกาลชำรุดทรุดโทรมลงมาก ทางจังหวัด จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตรื้อ ถอนพระที่นั่งลง เพื่อใช้พื้นที่นั้นก่อสร้าง เป็นอาคารศาลากลางของจังหวัดหลัง ใหม่ขึ้นแทนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ ใช้เป็นที่ทำ การของศาลากลางจังหวัดระนอง ปัจจุบัน ทางกรมได้ทำหุ่นจำลองพระที่นั่งรัตน- รังสรรค์ไว้ ณ อาคารที่ทำการองค์การ บริหารส่วนจังหวัด จังหวัดระนอง

ศาสตราจารย์ ม.ล. สุภัทรดิศ ดิศกุล
บรรณารักษ์ อินทจันทร์

พระราชวังบางปะอินแรกปรากฏเป็นหลักฐานจากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๘๒ พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่า “ในปีนั้น (ปีวอก จุลศักราช ๙๙๔ พ.ศ. ๒๑๗๕) ทรงพระกรุณาให้สร้างพระที่นั่งไอศวรรยทิพยอาสน์ ณ เกาะบางนางอิน มีราชนิเวศน์ปราการ ประกอบพฤษชาชาติร่มรื่น เป็นที่สำราญราชหฤทัย ประพาสราชตระกูลสุริยวงศ์องค์นารีทั้งปวง แล้วสร้างพระอารามเคียงพระราชนิเวศน์ถวายเป็นสังฆทาน มีพระเจดีย์เป็นอาทิ สำหรับพระศาสนาพร้อมบริบูรณ์ แล้วให้นามชื่อ วัดชุมพลนิกายาราม ในเดือนยี่ปลายปีนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) เสด็จไปโสกันต์พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอินทร์ ณ เกาะบ้านเลน โสกันต์แล้วพระราชทานพระนามชื่อ เจ้าฟ้าชัย เจ้าฟ้านั้นประสูติ

นอกราชสมบัติ ต่างพระชนนีกับพระนารายณ์ราชกุมาร” จากข้อความที่คัดมา จากประชุมพระราชพงศาวดาร ภาคที่ ๘๒ ข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า พระราชนิเวศน์ ณ เกาะบางนางอิน หรือที่ต่อมาได้กลายเป็นบางปะอินนั้น เป็นที่นิวาสสถานเดิมของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สิ่งก่อสร้างเดิมที่เป็นพระที่นั่งไอศวรรยทิพยอาสน์มีรูปลักษณะฐานฐานอย่างไร ยังไม่ปรากฏหลักฐานแสดงไว้ ในเอกสารทำให้การขุดหลุมวัดประดู่ทรงธรรม จากหอหลวง ได้บันทึกลักษณะสถาปัตยกรรมไว้ว่า “พระที่นั่งไอศวรรยทิพยอาสนมหาปราสาท มียอดมณฑปยอดเดียว มีผ้าสีด้านมีมุขเด่นเป็นมุขโถงออกมาจากมุขใหญ่ ฝ่ายทิศตะวันออกมีกำแพงแก้วล้อมขอบสูงห้าศอก มีสระใหญ่ยาวตามพระมหาปราสาท มีพระอุทยานเป็นที่ระโหฐานสำคัญยิ่งนัก มีพระที่นั่งน้อยใหญ่หลายหลังเป็นที่ประทับ พระประเทียบ มีกำแพงเป็นบริเวณพระราชวังที่ประพาสในเกาะบางปะอินเป็นที่ประทับแรมสำราญพระราชหฤทัยในที่ตำบลบางปะอินมาหลายแผ่นดิน บางทีในเดือนสิบเอ็ดเดือนสิบสองเสด็จทรงลอยพระประทีปที่เกาะบ้าง” แต่อย่างไรก็ตามพระที่นั่งไอศวรรยทิพยอาสน์องค์นี้ คงสร้างขึ้นด้วยเครื่องไม้ปรุ้งเป็นตัวอาคารทั้งองค์ ซึ่งก็คงทรุดโทรมลงตามกาล เพราะต่อมาไม่นานก็เปลี่ยนราชวงศ์ปกครอง จึงไม่ปรากฏว่าได้ใช้ประโยชน์อย่างไร

ต่อมาอีกราว ๒๐๐ ปีเศษ เมื่อ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเสด็จประพาสพระราชวังกรุงเก่าอยุธยาอยู่เสมอ ครั้งหนึ่งเสด็จผ่านย่านบางปะอิน ได้ทอดพระเนตรเห็นหมู่ตมต้นมะม่วงขึ้นงามเป็นที่ต้องพระราชหฤทัยยิ่งนัก ได้โปรดให้แฉะเรือพระที่นั่งเสด็จขึ้นประพาส ชาวบ้านได้กราบบังคมทูลว่า ณ ที่นี้เคยเป็นที่พระราชวังเก่า และยังมีซากวังเดิมที่พระเจ้าปราสาททองทรงสร้างไว้ เหลืออยู่บ้างในเวลานั้น คือ บริเวณสระกว้าง เส้น ๑ ยาว ๑๐ เส้น (คือสระที่ยังเห็น อยู่เวลานี้) อย่าง ๑ ซากพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ซึ่งเป็นปราสาทเครื่องไม้ที่สร้างไว้ริมปากสระอย่าง ๑ กล่าวกันว่าโครงปราสาทเครื่องบน เสา คานและฐานอิฐยังมีอยู่ อีกทั้งวัดชุมพลนิกายารามก็ยังมีสภาพค่อนข้างดีอยู่มาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพลเทพ (หลง บุญ-หลง) เป็นแม่กองกะการสร้างตำหนักขึ้น ๓ หลัง และปลูกพลับพลาโถงที่ไว้แตงนอกเกาะอีกหลังหนึ่งเป็นที่เสด็จประพาสระหว่างทางกรุงเก่า แต่บริเวณนี้ชาวบ้านเรียกเป็นต่างกัน บ้างก็ว่า เกาะบางนางอิน บ้างก็ว่าเกาะบางอออิน ทรงเห็นว่าหายบ จึงพระราชทานชื่อให้เรียกเสียใหม่ว่า “เกาะบางปะอิน”

ถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าพระตำหนักที่ประพาส ณ เกาะบางปะอินที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงสร้างไว้เป็นที่ร่มรื่นสงบ ทางไปมาสะดวกไม่ไกลนักทั้งอยู่ริมน้ำ บริเวณเหมาะแก่การปลูกสร้างด้วยไม่มีสิ่งกีดขวาง ส่วนใหญ่พื้นที่ยังเป็นทุ่ง เป็นไร่ พืชผลอุดมสมบูรณ์ด้วยบัว กระเจี๊ยบ โสน มะม่วง ฯลฯ ท้องน้ำยังมีกุ้งปลานานาพันธุ์ชุกชุม อาหารสมบูรณ์ทุกฤดูกาล เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก จึงโปรดให้กะการสร้างพระราชวังเป็นที่สำหรับแปรพระราชฐานสำหรับประพาส ต่อมาในชั้นแรกโปรดให้สร้างพระที่นั่งเป็นที่ประทับตรงตำหนักหลังกลาง ซึ่งสร้างไว้เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๔ พระราชทานนามว่า วรประภัย สร้างพระที่นั่งกลางสระน้ำ พระราชทานนามว่า ไอศวรรย์ทิพยอาสน์ ตามนามปราสาทครั้งกรุงเก่า สร้างตำหนักฝ่ายในตรงที่ตำหนักหลังเหนือเป็นที่พักเรือพระประเทียบ พระราชทานนามว่า วรนาฏเกษม-สานต์ สร้างตำหนักหลังใต้เป็นที่ประทับของเจ้านายฝ่ายหน้า พระราชทานนามว่า สภาคารราชประยูร ได้กะการเริ่มสร้างแต่ พ.ศ. ๒๔๑๕ การก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ ต่อมาจึงได้สร้างขยายอาคารอื่นๆ เพิ่มเติม และได้ปรับเปลี่ยนนามพระที่นั่งใหม่บางองค์ให้คล้องจองกันอย่างที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ คือ

พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์

พระที่นั่งวโรภาสพิमान

ประตูเทวราชครไลเป็นประตู
สามซุ้ม ด้านหลังติดริมน้ำตรง
กับพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพย-
อาสน์

พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร
หอเหมมณเฑียรเทวราช
ตำหนักวรรณเกษมสานต์
สภาการราชประยูร
หอวิฑูรทัศนา
แก่งบุปผาประพาส
พระที่นั่งเวหาศจำรูญ

นามประตูพระราชวังบางปะอิน

บริเวณพระราชวังโดยรอบ มี
กำแพงกันเขตทางเข้าออกเป็นประตู ๘
ทาง คือ

๑. ประตู “ราชกิจวิวรรณ์” อยู่
บนแนวกำแพงด้านตะวันออก (รื้อลงแล้ว)

๒. ประตู “สาครประพาส” เป็น
ประตูน้ำ อยู่ด้านใต้ทางตะวันออก

๓. ประตู “เทวราชครไล” อยู่
บนแนวกำแพงด้านใต้เป็นประตูสามซุ้ม
ตรงกับพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ เดิม
เรียกว่า เทวราชดำรงศร

๔. ประตู “อนงค์ในจรรจรรย์”
อยู่ด้านตะวันตกกริมน้ำ หลังพระที่นั่ง
วโรภาษพิมาน

๕. ประตู “เทวัญสถิต” อยู่ด้าน
ตะวันตกกริมน้ำเหนือประตูอนงค์ใน
จรรจรรย์

๖. ประตู “สังฆสิทธิภัตตรการ”
เป็นประตูน้ำอยู่เหนือประตูเทวัญสถิต

๗. ประตู “นงคราญประเวศ”
อยู่เหนือประตูสังฆสิทธิภัตตรการด้านริมน้ำ

๘. ประตู “อรรคเรศวรดิษฐ์”
อยู่ทิศเหนือด้านหลังวัง

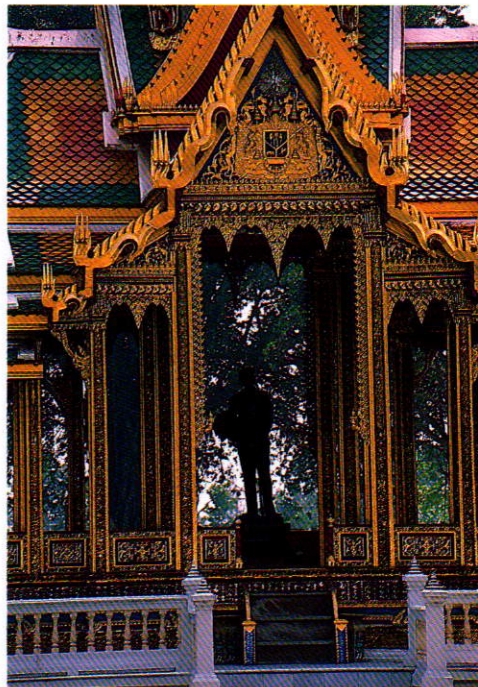
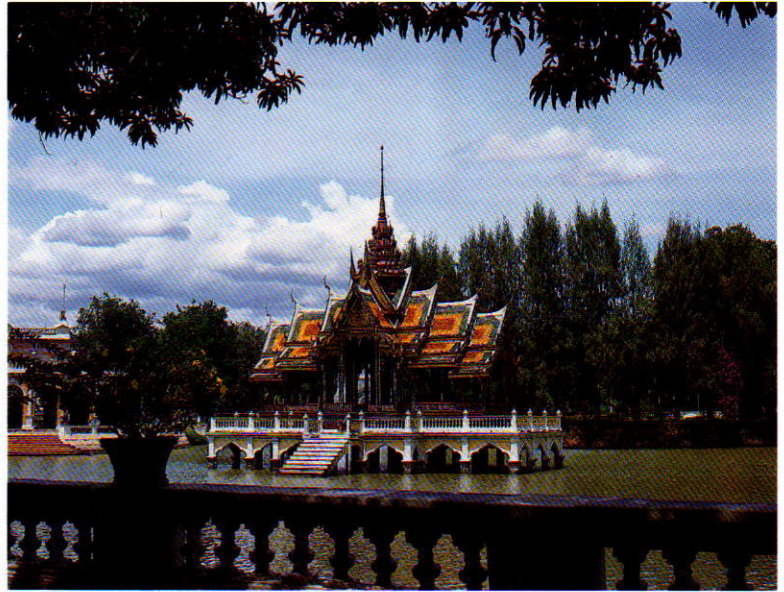
พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์

พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ เป็นปราสาทโถง ตั้งอยู่กลางสระน้ำสร้างด้วยเครื่องไม้ทั้งองค์ยกเว้นส่วนฐานซึ่งเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ลักษณะเป็นปราสาทจตุรมุข ด้านทิศตะวันออกและตะวันตกเป็นมุขสั้น หลังคาลด ๒ ชั้น ด้านทิศเหนือและทิศใต้เป็นมุขยาว หลังคาลด ๔ ชั้น ตรงกลางมุขตั้งเครื่องยอดทรงปราสาทจอมแห ลดหลั่นกัน ๕ ชั้น รองรับด้วยครุฑชุกุนาค เหนือขึ้นไปเป็นเหม บัลลังก์ ลูกแก้ว บัวกลุ่ม ปลียอด และหยาดน้ำค้าง ส่วนบนสุดประดับด้วยพระเกี้ยวยอด

หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีสลับลาย กรอบคูหาหน้าบันเฉพาะส่วนจตุรมุขด้านในประดับด้วยช่อฟ้า รวระกา ไม่มีนาคสะดุ้ง หางหงส์เป็นรูปนาคเบือน ส่วนกรอบคูหาหน้าบันส่วนมุขลดทั้งหมดประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา นาคสะดุ้งและหางหงส์เป็นรูปนาคเบือน ตามแบบแผนของอาคารทรงปราสาท

หน้าบันประดับด้วยไม้จำหลักลายเป็นรูปตราแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นประจำรัชกาล ได้บัลลังก์ฐานพระประดับเสา ๒ ข้าง ด้วยสาหร่ายรวงผึ้ง ปลายลายเป็นรูปเทพนมปิดทอง เสาเป็นเสาไม้สีเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองปิดทองประดับกระจก

พื้นพระที่นั่งเป็นพื้นไม้ยกพื้น

พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ เป็นพระที่นั่งโถงตั้งอยู่กลางสระน้ำ ลักษณะเป็นพระที่นั่งจตุรมุขประกอบเครื่องยอด โดยมุขหน้าและมุขหลังเป็นมุขสั้น มุขข้างเป็นมุขยาว หลังคาลด ๒ ชั้น เครื่องยอดรองรับด้วยหลังคาอีกชั้นหนึ่งเรียกว่า พระวิมาน ซึ่งไม่เหมือนกับเครื่องยอดปราสาทองค์อื่นๆ ในกรุงรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันภายในพระที่นั่งประดิษฐานพระบรมรูปรัชกาลที่ ๕

รอบนอกเป็นพื้นคอนกรีตมีพนักกระเบื้องโดยรอบ มีฉัตรลงสู่สระทางด้านทิศตะวันตก คานรับพื้นองค์พระที่นั่งแต่เดิมทำเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลม ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ แก้ไขเป็นรูปสามเหลี่ยม

พระที่นั่งองค์นี้มีรูปแบบคล้ายกับพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกขปราสาท ซึ่งตั้ง

อยู่บนกำแพงแก้ว ด้านทิศตะวันออกของ
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหา
ราชวัง

เดิมใช้เป็นที่ทรงบำเพ็ญพระราช
กุศลและประทับพักผ่อนพระราชอิริยาบถ
พระที่นั่งองค์นี้ได้เคยเป็นที่จัดงานมหกรรม
ครั้งหนึ่ง คือ การพระเมรุพระเจ้าลูกเธอ
กรมขุนสุพรรณภาควดี (พระองค์เจ้า
ศรีวิไลยลักษณ์) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ โดย
โปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระศพจากกรุงเทพฯ
โดยขบวนรถไฟตกแต่งงดงามสู่บางปะอิน
และได้ตั้งพระศพที่พระที่นั่งองค์นี้ โดยต่อ
พลับพลาเข้าทางฝ่ายใน และฝ่ายหน้า
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จออกประทับในงานทั้ง ๓ วัน บริเวณ
สระโปรดเกล้าฯ ให้จัดกระถางทั้งของหลวง
และข้าราชการบริพารมาลอย มีการประกวด
ด้วย กระถางตกแต่งประดับไฟงดงามเต็ม
ไปทั้งสระเวลาค่ำพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวและเจ้านายฝ่ายในเสด็จลงเรือ
พายทอดพระเนตรกระถาง มีกระถางรูปเรือ
ต้น ประกอบตุ๊กตา เครื่องใช้ และต้นไม้
โดยรอบ ขนาดได้สัดส่วนกัน ของพระยา
ธรรมจรรยา ได้รับรางวัลที่ ๒ รางวัลที่ ๑
เป็นรูปเรือรบมีไฟประดับเปิดปิดสลับสี
นำดูมาก บางกระถางก็ทำเป็นรูปแม่พระ
ธรณีบีบมวยผมมีน้ำไหลจากมวยผม บาง
รูปเป็นกระโจมแต่มีตุ๊กตาเล่นดนตรีไข
ลานมีเสียงดนตรีด้วย บางรูปเป็นกระโจม
ไฟแบบประภาคาร บางรูปเป็นรูปสุดสาคร
หลงเข้าไปในเมืองผี มีผีลอบๆ โผล่ๆ ขึ้น

มาครั้งตัว บางรูปก็แต่งเป็นตุ๊กตาโรงงิ้ว
มีเพลงประกอบร้องเต้นตามเรื่องในสามก๊ก
เป็นที่ครึกครื้นเล่าลือกันต่อมาอยู่นานถึง
ความสนุกสนานในครั้งนั้น สันงานได้เชิญ
พระศพไปพระราชทานเพลิงที่วัดนิเวศน์
ธรรมประวัติ

ปัจจุบันได้ประดิษฐานพระบรมรูป
รัชกาลที่ ๕ หล่อ ด้วยทองสัมริด ฉลอง
พระองค์เต็มยศจอมพลทหารบก

พระที่นั่งวโรภาษพิมาน

แรกสร้างในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สร้างแล้ว
เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ องค์เดิมพระราช
ทานนามว่า วรประภาย เป็นพระที่นั่งตึก
ก่ออิฐ ๒ ชั้น แบบวิหารกรีก หั้วเสาแบบ
คอร์ินเธียน (Corinthian) มีชாலามุข
ตอนหน้าถัดมาเป็นท้องพระโรงออกกว่า
ราชการ ส่วนชั้นในแรกใช้เป็นที่พัก
ต่อมาเมื่อสร้างที่ประทับใหม่ในสวนแล้ว
จึงใช้เป็นที่รับรอง ตอนชั้นในพระที่นั่งองค์
นี้ได้รื้อลงดัดแปลงให้มีห้องโถงรับแขก
และที่พักเหลือชั้นเดียว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘
โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
สรรพสาตรศุภกิจ เป็นแม่กองควบคุม
พร้อมกับสร้างสะพานไม้ต่อท้องพระโรง
หลังกับสวนที่หน้าประตูเทวราชครวัด
ซึ่งเดิมเรียกว่า เทวราชดำรงศร และได้
ปรับปรุงเปลี่ยนนามพระที่นั่งองค์นี้ว่า
วโรภาษพิมาน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐

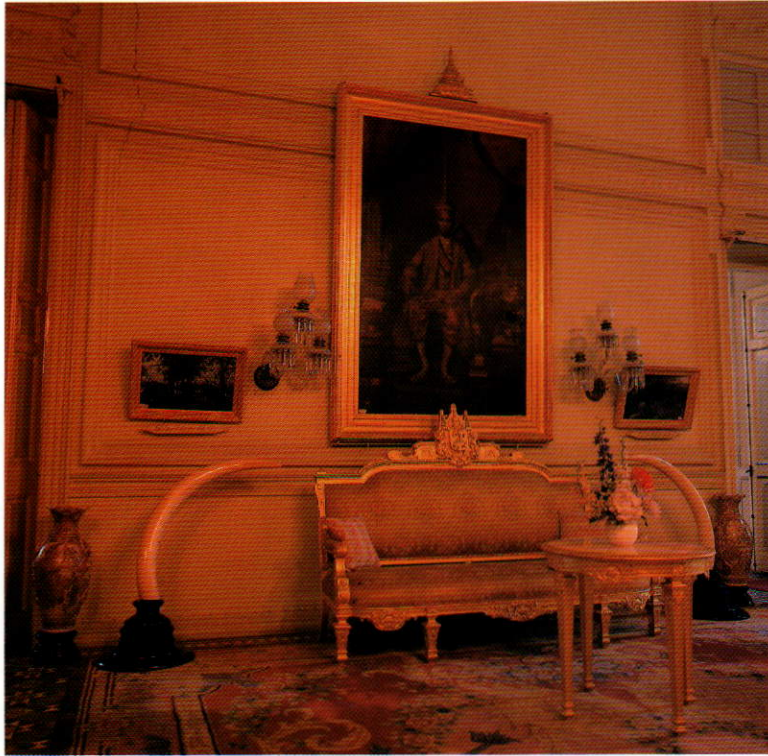

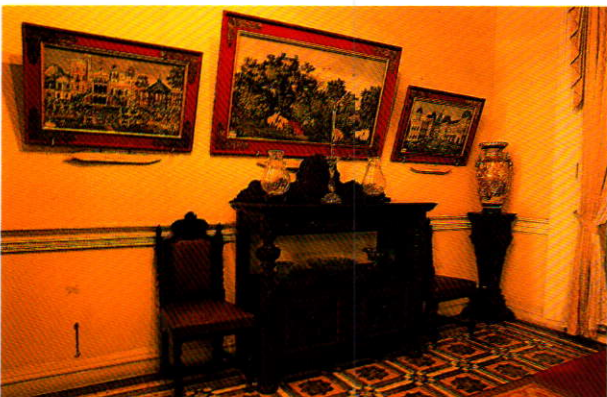
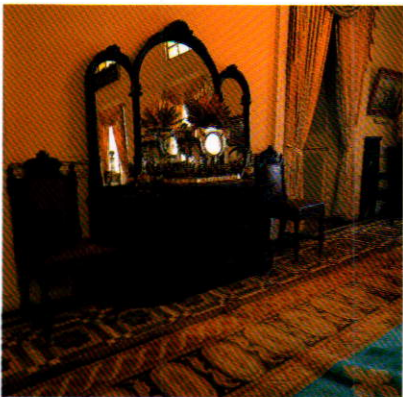

ในรัชกาลปัจจุบันได้ต่อเติมและใช้เป็นที่พักประทับแปรพระราชฐานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ในการแปรพระราชฐานประทับแรม ณ พระราชวังบางปะอิน

สิ่งตกแต่งที่น่าดูและน่าชมมาก ได้แก่ อาวุธโบราณ ตุ๊กตาหินสลักด้วยฝีมือประณีต และภาพเขียนสีฝุ่น ซึ่งเขียนขึ้นตามเรื่องราวในพระราชพงศาวดาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ห้องถัดเข้าไปเป็นห้องพระโรงที่เสด็จออกขุนนาง มีพระแท่น

ราชบัลลังก์ภายใต้พระมหาเศวตฉัตร หน้า
พระแท่นมิตราแผ่นดินประดับกระเบื้องสี
ที่ผนังประดิษฐานพระบรมรูปเขียนสีน้ำมัน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเครื่องต้นขนาดใหญ่ และภาพเขียนสี
จากพระราชพงศาวดารด้วยฝีมือจิตรกร
ไทยงดงามมาก นอกจากนี้ยังมีภาพเขียน
จากวรรณคดีไทยเรื่อง อิเหนา พระอภัย
มณี สังข์ทอง จันทโครพ และสิ่งประดับ
ล้ำค่ายิ่งคือ แจกันสลักรูปเขียนลายทอง
ขนาดใหญ่ฝีมือช่างชั้นเอกของญี่ปุ่น
เกาหลี ล้วนเป็นของบรรณาการจัดเป็น
ชั้นเอกของโลกซึ่งอยู่ในสภาพบริบูรณ์
ห้องถัดไปเป็นห้องโถง มีทางลงสู่เขตชั้น
ใน รอบห้องมีภาพสีน้ำมันและแจกันกับ
เครื่องแก้วงามๆ ของยุโรปประดับอยู่โดย
รอบ ถัดเข้าไปเป็นที่ประทับของสมเด็จพระ
พระเจ้าลูกเธอและห้องโถงลงสู่อุทยาน
ชั้นใน

พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร ที่
เพิ่งสร้างขึ้นใหม่ในรัชกาล
ปัจจุบัน

พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร

เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ.
๒๔๒๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระราชทานเงิน ๗๐ ชั่ง แก่
พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนครสวรรค์
ให้ทรงสร้างพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร
การก่อสร้างจัดเป็นพระที่นั่งเรือนไม้หมู่
ทั้งชั้นบนและชั้นล่างมีเฉลียงตามแบบ
ชาเลต์ของสวิส ทาสีเขียวอ่อนและแก่
สลับกันด้วยงานช่างที่ประณีต สิ่งตกแต่ง
ภายในประกอบด้วยเครื่องไม้มะฮอกกานี
ขัดสลับลายทองที่สั่งจากยุโรปทั้งสิ้น นอก
นั้นก็เป็นสิ่งของหายากภายในประเทศอัน
เป็นเครื่องราชบรรณาการจากหัวเมือง

ต่างๆ ท้าวพระยาอาณาเขต พระที่นั่งองค์นี้เป็นที่โปรดปรานมาก เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานประทับปีละถึง ๓ ครั้ง ทั้งยังเคยโปรดให้จัดรับรองเจ้านายต่างประเทศหลายคราว เช่น รับรองดุ๊กและดัชเชสโยฮัน อัลเบิร์ต แห่งเยอรมัน และแกรนด์ดั๊กซาร์วิตส์ แห่งรัสเซีย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ซึ่งจัดเป็นงานใหญ่งานหนึ่ง

ในรัชกาลที่ ๖ พระที่นั่งองค์นี้ได้มีการดัดแปลงสิ่งตกแต่งบางอย่าง เช่น ทรงสั่งเครื่องเรือนเป็นไม้ฉำฉาหุ้มด้วยผ้าแพรลายดอกไม้

เป็นที่น่าเสียดายที่สุด ด้วยเกิดเหตุวิบัติอันไม่คาดคิด ในวันศุกร์ที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ขณะที่มีการซ่อม

พระที่นั่งได้เกิดเพลิงไหม้ทั่วองค์พระที่นั่งได้เป็นเหี่ยวพระเพลิงสูญสิ้นหมด ในรัชกาลปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๓๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ในที่เดิม

บน : หอเหมมณเฑียรเทว-
ราช

ล่าง : บริเวณสนามหญ้าปลูก
ต้นไม้และตัดแต่งเป็นรูปสัตว์
ต่างๆ ในที่ซึ่งเดิมเคยเป็น
ศาลารานาฏเกษมสาด

หอเหมมณเฑียรเทวราช

แรกสร้างในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ.
๒๔๑๙ ด้วยเครื่องมือและได้มีการสมโภช
ฉลองถึง ๓ วัน เป็นที่ครึกครื้นมโหฬารยิ่ง
ด้วยรัชกาลที่ ๕ ทรงถวายความสำคัญ
ต่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เพราะทรง
ถือว่า ณ ที่นี้เคยเป็นนิวาสถานเดิมของ
พระองค์มาก่อน จึงพระราชทานนามว่า
เหมมณเฑียร ก็คือ ปราสาททอง นั้น
เอง ต่อมา เครื่องไม้คงจะชำรุดทรุดโทรม
ลง จึงใน พ.ศ. ๒๔๒๓ โปรดให้พระยา
ราชสงครามออกแบบปราสาทศิลา แต่จะ
ขัดข้องด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ การจึงยัง
ค้างอยู่ มาแล้วเสร็จเอาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒
โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ ซ่อมแซม
จนแล้วเสร็จดังที่เห็นอยู่ในทุกวันนี้

ศาลารานาฏเกษมสาด

แรกสร้างในรัชกาลที่ ๕ เป็น
อาคารตึก ๒ ชั้นตั้งอยู่ในเขตพระราชฐาน
ชั้นใน ใช้เป็นที่ประทับของเจ้านายฝ่ายใน
ตั้งอยู่เหนือพระที่นั่งวโรภาษพิมาน ต่อมา
ได้ชำรุดทรุดโทรมมีรอยร้าว เจ้านายฝ่าย
ในจึงขอพระราชทานพระราชนุญาตสร้าง
ตำหนักพระองค์เองขึ้นใหม่ตามบริเวณ
โดยรอบ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ
ให้รื้อลง แล้วสร้างขึ้นใหม่ด้วยเครื่องมือใช้
เป็นโรงละคร พระราชทานนามว่า “วร-
นาฏศาลา” แต่ต่อมาเมื่อสิ้นรัชกาลและมี
ได้ใช้สอยประโยชน์ ขาดการบำรุงรักษาดูแล

จังหวัดโทรมและไดร์ออลง ปัจจุบันได้มีการ
ปรับบริเวณทำเป็นสนามหญ้าปลูกไม้ตัด
แต่งเป็นรูปสัตว์ มีช้างและกระต่าย เป็นต้น

สภาการราชประยูร

แรกสร้างในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ.
๒๔๑๙ ลักษณะอาคารเป็นตึก ๒ ชั้น
ทรงอย่างยุโรปสมัยใหม่ ตั้งอยู่ริมน้ำเขต
พระราชฐานชั้นนอก ข้างท่าเสด็จใช้เป็น
ที่ประทับของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า
ข้าราชการที่ตามเสด็จพระราชดำเนิน
และเคยเป็นที่รับรองข้าราชการบริพารของเจ้า
ต่างประเทศที่ได้เสด็จมาเยือนประเทศ
ไทยในฐานะเป็นราชอาคันตุกะ และเมื่อ
ครั้งโปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบว่าด้วยที่
ดินของราษฎรให้มีการออกโฉนดถือครอง
ที่ดินเป็นครั้งแรก โดยเอาท้องที่อำเภอ
บางปะอินเป็นเขตเริ่มต้น ก็ได้ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้สภาการราชประยูร
เป็นที่ทำการหอทะเบียนที่ดิน เมื่อวันที่
๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ในคราว
สงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อไทยติดต่อกับ
ฝ่ายสัมพันธมิตรได้แล้ว ได้ใช้สภาการ
ราชประยูรแห่งนี้เป็นศูนย์ส่งวิทยุ จน
สงครามสงบ

หอวิสูตรศนา

แรกสร้างในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ.
๒๔๒๔ ตั้งอยู่กลางเกาะบริเวณชั้นใน
เป็นอาคารตึกทรงกลม ๒ ชั้น มียอดบน
ก่อเป็นรูปหอสุนทรภะ ๒ ชั้น ระหว่าง

สภาการราชประยูร

หอวิสูตรศนา

เก๋งบุปผาประพาส

ชั้นมีระเบียงเดินได้โดยรอบ ใช้เป็นที่ทอด
พระเนตรภูมิประเทศได้ระยะไกล และใช้
เป็นหอส่งกลอง

เก๋งบุปผาประพาส

แรกสร้างในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ.
๒๔๒๔ ตั้งอยู่ริมสระกลางสวนชั้นในของ
เขตพระราชฐานเป็นตำหนักเรือนไม้ชั้น
เดียว สลักลายโดยรอบ ใช้เป็นที่เลี้ยงรับ
รองขนาดเล็ก และเป็นที่พักผ่อนสำราญ
พระราชอิริยาบถ

พระที่นั่งเวหาศจำรูญที่บูรณะใหม่ในรัชกาลปัจจุบัน โดยเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคาให้เป็นสีเหลืองตามแบบพระที่นั่งในพระราชวังปักกิ่ง แต่ยังคงไว้ซึ่งลายปูนปั้นบนหลังคา และการทาสีพระทวาร พระบัญชา และพนักระเบียงด้วยสีแดง

พระที่นั่งเวหาศจำรูญ

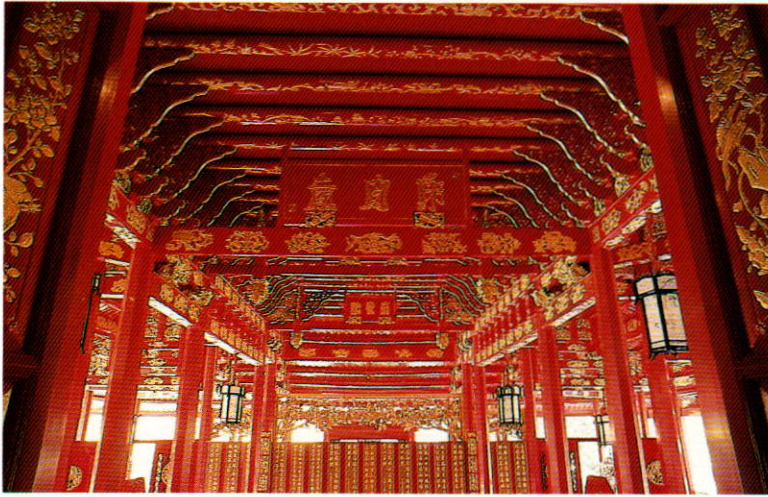
พระที่นั่งองค์นี้เรียกนามตามภาษาจีนว่า เทียน เม่ง เต๋ย (เทียน-เวหา, เม่ง-จำรูญ, เต๋ย-พระที่นั่ง) ด้วยองค์พระที่นั่งสร้างขึ้นตามแบบศิลปะจีนทั้งสิ้น แรกสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุรัสวดีวามจิตู (พัก โชติกสุรัสวดี) เป็นนางงาน หลวงสาทรราชายุภักต์ (ยม พิศลยบุตร) และหลวงโกกานุกูล (จิ๋ว) เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างในความดูแลของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจ เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น การก่อสร้างแล้วเสร็จได้ทำพิธีเฉลิมขึ้นพระที่นั่งเมื่อวันที่ ๒๗-๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ มีงานเฉลิมฉลองและบำเพ็ญกุศล ๔ วัน ได้ทรงใช้พระที่นั่งองค์นี้เป็นที่ประทับแรม และรับรองพระราชอาคันตุกะหลายคราว

ปัจจุบันสิ่งน่าชมของพระที่นั่งองค์นี้ได้แก่ ลับแลนอกชายคา อยู่ทางด้านใต้ ประดับลายมังกรต้นเมฆตามคติจีนถือเป็นเครื่องขลังกันความร้ายต่างๆ ของพวกอมนุษย์ ผ่านเข้าเป็นซาลามีทางเข้าองค์พระที่นั่ง ๓ ด้าน มีฉากไม้สลักทาสีแดงต่างลัษณ์จัดเป็นห้องพระโรงล่าง พื้นปูกระเบื้องเคลือบรูปลายต่างๆ มี นกไม้สัตว์บก สัตว์น้ำ ตามนิยายจีน ล้วนสั่งทำมาจากเมืองจีน ด้านใต้ห้องพระโรงมีป้าย ๑๗ แผ่น เป็นโคลงจีน ๔ บท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด

๑. ปูนปั้นลายมังกรดินเผาบนหน้าจั่วหลังคา ตามคติจีนถือเป็นเครื่อง
ขลังกันความร้ายต่างๆ ของพวกอมนุษย์
๒. ปูนปั้นลายช่อดอกไม้
๓. ด้านหลังของพระที่นั่งเวหาศจำรูญ มุมมองจากหอวิฑูรทัศนา
๔. พระทวารด้านหน้าพระที่นั่ง

ห้องพระโรงด้านใต้ เสาไม้ชื่อ
คาน ล้วนแกะสลักลายปิดทอง

ห้องพระโรงด้านเหนือหน้าบันไดทางขึ้น มีหินอ่อน
รูปสลักเครื่องหมายลัทธิเต๋า รูปปลาไขว้ ๒ ตัว กลับหัว
ดำ ๑ ขาว ๑ ที่เรียกว่า ไทเก็ก

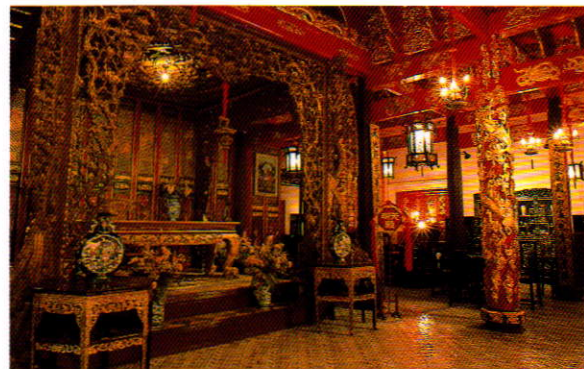
เกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ บริเวณ
โดยรอบเสาไม้ ชื่อ คาน ล้วนแกะสลัก
ลายปิดทองด้วยภาพต่างๆ งดงามจับใจ
จับตา ยิ่งที่คานเบื้องบนติดป้ายอักษรไทย
เขียนแบบจีนว่า “เทียนเม้งเต๋ย”

ด้านเหนือห้องพระโรงมีอัมจันทร์
หินอ่อนมีรูปสลักอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมเป็น
รูปวงกลม เครื่องหมายลัทธิเต๋า รูปปลา
ไขว้ ๒ ตัว กลับหัว ดำ ๑ ขาว ๑ จีน
เรียกว่า ไทซี หรือ ไทเก็ก กล่าวว่าเป็น
ปริศนาธรรม หมายถึงสิ่งที่เป็นคู่อันเป็น
คติธรรมดาโลก เช่น ทุกข์-สุข มีด-สว่าง
ดี-ชั่ว ผันเปลี่ยนเวียนวนอยู่เสมอ เหนือ
อัมจันทร์ในองค์พระที่นั่งมีพระราชบัลลังก์
ที่ประทับออกขุนนางแบบจีน ด้านข้างทั้ง
สองตั้งโต๊ะสลักไม้แบบจีนเป็นที่รับรองข้า
ราชบริพาร ด้านตะวันตกมีบันไดขึ้นสู่ชั้น
บน ด้านหลังพระราชบัลลังก์เป็นที่พัก
ของข้าราชการฝ่ายในโดยเฉพาะ และ
มีบันไดเล็กขึ้นชั้นบนได้อีกทางหนึ่ง ชั้น
บนแบ่งเป็น ๓ ตอน

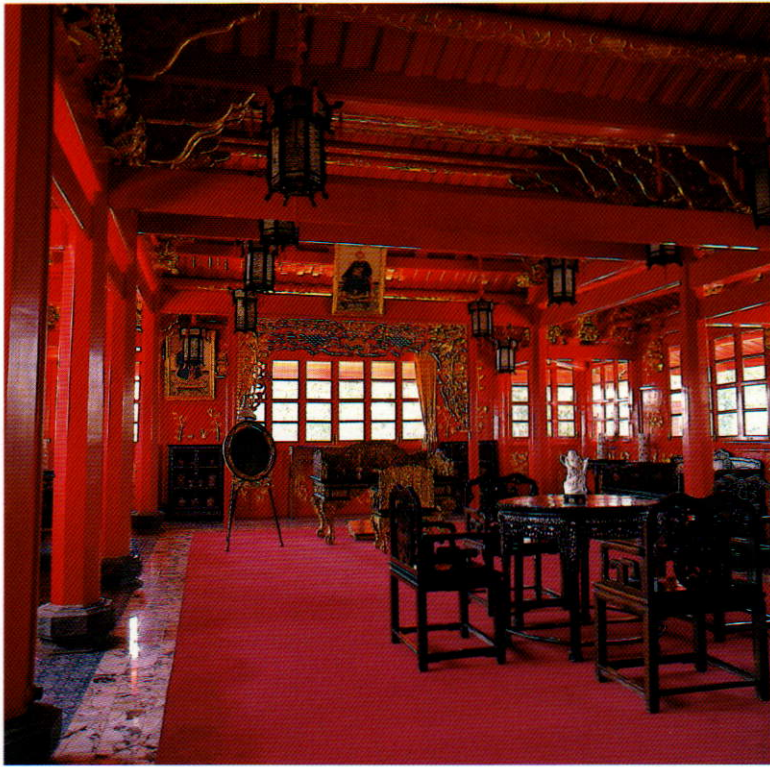
ชั้นอัมจันทร์แล้วจะถึงห้องกลาง
ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระวิมานแก้ว ๓
องค์ติดต่อกัน ทำด้วยไม้แกะสลักลวด
ลายต่างๆ ลงรักปิดทองงามอร่ามทั้งองค์
ช่องตะวันตกประดิษฐานพระป้าจากรีกพระ
ปรมาภิไธย พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิริน
ทราบรมราชินี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง
ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ และได้อัญเชิญมา

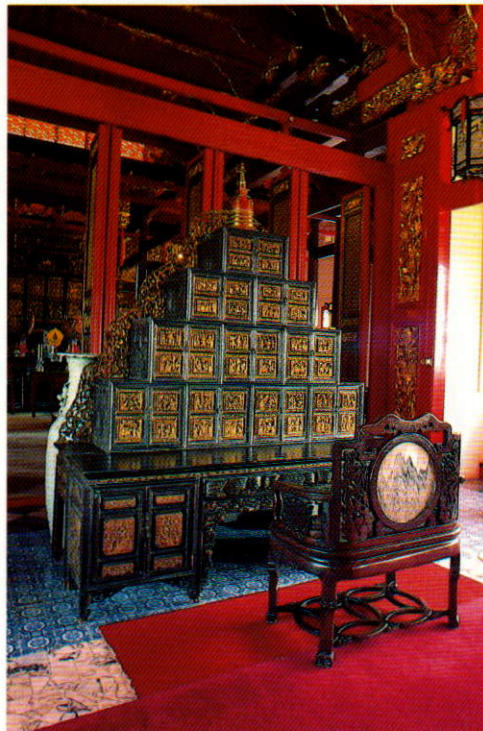
ภายในองค์พระที่นั่งชั้นล่าง มีพระราชบัลลังก์ที่ประทับ
ออกขุนนางแบบจีน ด้านข้างทั้งสองข้าง ตั้งโต๊ะสลักไม้
แบบจีน

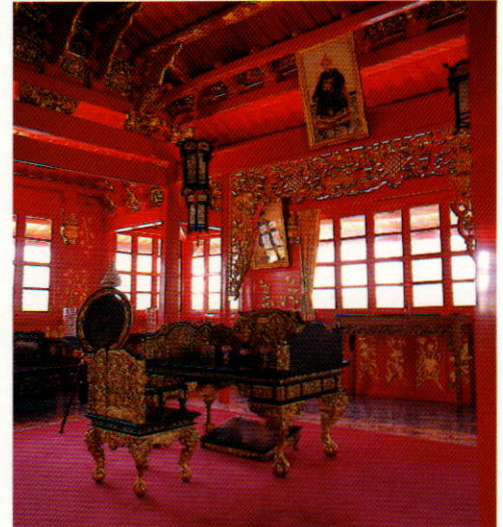
อัฒจันทร์ขึ้นสู่ชั้นบน ประตูทางเข้าด้านซ้าย

ห้องทรงพระอักษร มีภาพพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในชุดฉลองพระองค์แบบกษัตริย์จีน

โต๊ะทรงพระอักษร มีตู้หนังสือแกะสลักไม้ปิดทองอย่างจีนเป็นที่เก็บหนังสือภาษาจีนโบราณเรื่องต่างๆ

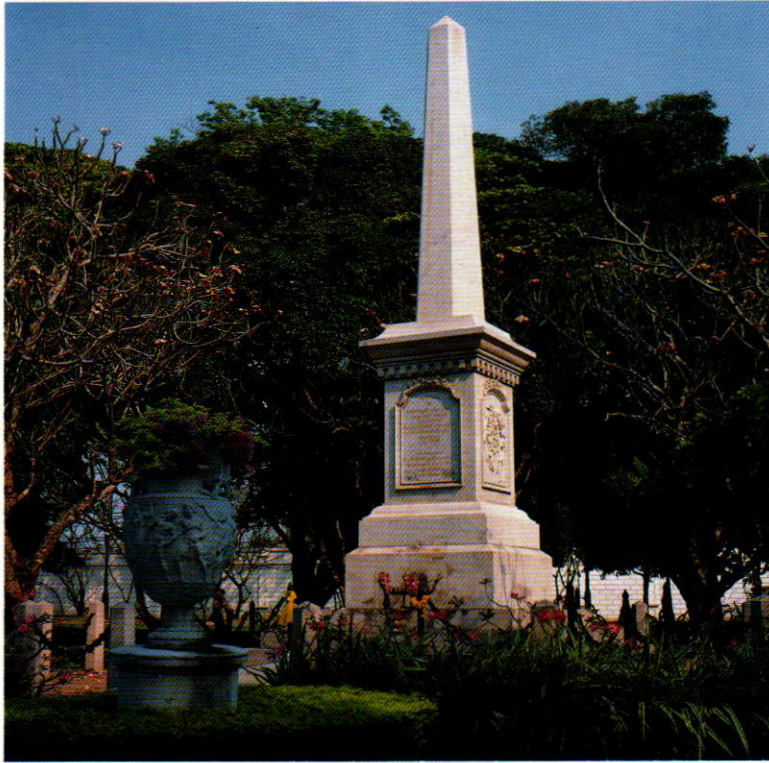
ประดิษฐาน เมื่อ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๔๓๓
ช่องกลางประดิษฐานพระพุทธรูป ช่อง
ตะวันออกประดิษฐานพระปาย จารึกพระ
ปรมาภิไธย พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชริน
ทราบรมราชินีนาถ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯให้
สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ และได้ัญเชิญ
มาประดิษฐาน เมื่อ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๗๐
พระปายนี้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้บำเพ็ญ
พระราชกุศลสังเวชพระปายในวันตรุษจีน
ทุกปี

ห้องใต้ เป็นห้องส่วนพระองค์ใช้
ทรงพระอักษร มีตู้หนังสือแกะสลักไม้ปิด
ทองอย่างจีนเป็นที่เก็บหนังสือภาษาจีน
โบราณเรื่องต่างๆ และมีโต๊ะทรงพระ
อักษรของรัชกาลที่ ๖ ซึ่งทรงแปลวรรณคดี
อังกฤษเป็นภาษาไทย

ห้องเหนือ แบ่งเป็น ๓ ตอน
ตอนตะวันออกเป็นห้องพระบรมมสมเด็จ
พระบรมราชินี ห้องกลางเป็นห้องพระ
บรมม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตอน
ตะวันตกเป็นห้องทรงมีบันไดลงชั้นล่าง

พระวิมานเก๋งที่ประดิษฐานพระปาย

อนุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้า
สุนันทากุมารีรัตน์ พระบรม
ราชเทวีในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระอนุสาวรีย์พระนางเรือล่ม

ทางด้านตะวันออกของพระราชวังบางปะอิน มีพระอนุสาวรีย์อยู่ ๒ แห่ง แห่งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างเป็นพระอนุสาวรีย์พระราชทานแก่สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระมเหสีผู้ทรงประสบอุบัติเหตุเรือพระที่นั่งล่มสิ้นพระชนม์พร้อมกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากระรรณาภรณ์เพชรรัตน์ พระราชธิดาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ ในระยะนั้นสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทาทาย กำลังทรงพระครรภ์อยู่ด้วย พระอนุสาวรีย์แห่งนี้สร้างด้วยศิลาอ่อน ฐานและส่วนกลางเป็นรูปสี่เหลี่ยม ส่วนยอดเป็นแท่งรูปแหลมสูง ด้านตะวันตกมีจารึกเป็นภาษาไทยว่า

ที่รูกถึงความรัก
แห่ง
สมเด็จพระนางเจ้า สุนันทากุมารีรัตน์

พระบรมราชเทวี อรรคมเหสี
อันเสด็จทิวงคตแล้ว
ซึ่งเธอเคยมาอยู่ในสวนนี้ โดยความสุขสบาย
แลเป็นที่เบิกบานใจพร้อมด้วยผู้ซึ่งเป็นที่รัก แลที่
สนิทอย่างยิ่งของเธอ
อนุสาวรีย์นี้สร้างขึ้น
โดย
จุฬาลงกรณ์ บรมราช
ผู้เป็นสวามี อันได้รับความเศร้าโศกเพราะความทุกข์
อันแรงกล้าในเวลานั้น แทบจะถึงแก่ชีวิต
ถึงกระนั้นยังมิได้หักทลาย
จุลศักราช ๑๒๔๓

ด้านตะวันออกมีคำแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า

TO THE BELOVED MEMORY
OF
HER LATE AND LAMENTED MAJESTY
SUNANDAKUMARIRATN
QUEEN CONSORT
WHO WONT TO SPEND HER MOST
PLEASANT,
AND HAPPIEST HOURS IN THIS
GARDEN AMIDST
THOSE LOVING ONES AND DEAREST
TO HER.
THIS MEMORY IS ERECTED
BY
CHULALONGKORN REX
HER BEREAVED HUSBAND WHOSE SUFFERING
FROM SO CRUEL AN ENDURANCE THROUGH
THOSE TRYING HOURS MADE DEATH SEEMED
SO NEAR AND YET PREFERABLE.
1881

ด้านใต้มีพระนามย่อของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ว่า สกร อยู่ภายใต้มงกุฎ และด้านเหนือสลักเป็นรูปเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตนราชวราภรณ์ทั้งสายสะพายและดวงตรา ทั้งพระนามย่อและดวงตราต่างก็มีพวงหรีดล้อมรอบอยู่ข้างบน

พระอนุสาวรีย์อีกแห่งหนึ่งทางด้านเหนือ สร้างด้วยศิลาอ่อนและมีรูปร่างคล้ายคลึงกันคือ ส่วนยอดเป็นแท่งรูปแหลมสูงมีลายพวงมาลาประดับอยู่ที่กึ่งกลาง แต่ตอนกลางของพระอนุสาวรีย์สลักเป็นรูปบุคคลอยู่ ๔ ทิศ คือ ทิศเหนือเป็นรูปเด็กเล็ก ทิศตะวันออกเป็นรูปสตรีไว้ผมตัดและห่มดาด ทิศใต้เป็นรูปเด็กชาย ทิศตะวันตกเป็นรูปเด็กไว้ผมจุก ฐานชั้นล่างสลักเป็นแผ่นเตรียมไว้สำหรับจารึกชื่อแต่ยังมิได้จารึก

จากหนังสือราชสกุลวงศ์และพระราชกิจรายวันของรัชกาลที่ ๕ ปรากฏว่า พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ พระอัครชายาองค์ ๑ ของรัชกาลที่ ๕ สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๔๓๐ เมื่อพระชันษาได้ ๓๓ พรรษา และในปีนั้นเอง มีสมเด็จพระราชโอรสธิดาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประสูติแต่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ สิ้นพระชนม์ลงอีก ๓ พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้า (หญิง) พาทูรธมณีนมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ สิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาได้ ๙ พรรษา สมเด็จพระเจ้าฟ้า (ชาย) ตรี-

๑. พระอนุสาวรีย์ ๔ พระองค์ โปรดให้แกะสลักพระรูปเหมือนไว้ทั้ง ๔ ด้าน
๒. ทิศตะวันออก พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์
๓. ทิศตะวันตก สมเด็จพระเจ้าฟ้าพาทูรธมณีนมัย กรมพระเทพนารีรัตน์
๔. ทิศใต้ สมเด็จพระเจ้าฟ้าตรีเพชรธมมหารัง
๕. ทิศเหนือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์

พลับพลาทรงพระสำราญในอุทยานสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ลักษณะเป็นพลับพลาโดง ๓ หลัง เชื่อมต่อกัน ซึ่งสถาปนิกได้อธิบายไว้ว่า ได้นำรูปแบบของพระที่นั่งสนามจันทร์ ในพระบรมมหาราชวัง มาขยายขึ้นเป็น ๓ หลัง เพื่อให้เหมาะกับการใช้งาน

เพชรรัตนมหาราช สิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาได้ ๖ พรรษา และสมเด็จพระเจ้าฟ้า (ชาย) ศิริราชกกุฎกัณฑ์ สิ้นพระชนม์เมื่อชันษาได้ ๒ พรรษา พระศพของเจ้านายทั้ง ๔ พระองค์นี้ได้พระราชทานเพลิงในปีเดียวกันนั่นเอง คือ พ.ศ. ๒๔๓๐ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง

ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าพระอนุสาวรีย์ด้านทิศเหนือ ณ พระราชวังบางปะอินนั้น สร้างถวายเจ้านายดังกล่าว และมีพระรูปตามลำดับดังนี้คือ ทิศเหนือ

สมเด็จพระเจ้าฟ้า (ชาย) ศิริราชกกุฎกัณฑ์ ทิศตะวันออก พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคณารัตน์ ทิศใต้ สมเด็จพระเจ้าฟ้า (ชาย) ตรีเพชรรัตนมหาราช และทิศตะวันตก สมเด็จพระเจ้าฟ้า (หญิง) พาหุรัตมณีนมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ นอกจากนี้ เรายังอาจกล่าวได้อีกว่า พระอนุสาวรีย์แห่งนี้สร้างขึ้นหลังแห่งแรก เพราะแห่งแรกสร้างใน พ.ศ. ๒๔๒๔ แต่หลังต้องสร้างขึ้นภายหลัง พ.ศ. ๒๔๓๐

พระราชมณเฑียร

พว. ๓๕๐๖๖

พระรามราชนิเวศน์ เป็นพระราชวังที่รัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างเป็นที่ประทับในฤดูฝนและเสร็จเรียบร้อยในสมัยรัชกาลที่ ๖

พระราชนิเวศน์แห่งนี้ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเพชรบุรี ในเขตหมู่บ้านปิ่น ตำบลบ้านหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ด้วยเหตุนี้จึงได้เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า “พระราชวังบ้านปิ่น”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์เสด็จประพาสต่างประเทศหลายประเทศ ได้ทอดพระเนตรเห็นสภาพบ้านเมืองและสถาปัตยกรรมแบบต่างๆ โดยเฉพาะแบบ

ตะวันตกในประเทศอาณานิคมของยุโรป และประเทศต่างๆ ในยุโรปเองก็สนพระทัย จึงโปรดให้นำมาก่อสร้างเป็นแบบอย่างในประเทศ ทั้งวัดและวัง

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ รับสั่งถึงมูลเหตุของการก่อสร้างพระราชวังแห่งนี้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมักจะประชวรในเดือนกันยายนซึ่งเป็นช่วงฝนตกชุก จึงได้ลองเสด็จ แปรพระราชฐานไปประทับตามหัวเมืองต่างๆ รวมทั้งที่เมืองเพชรบุรี ซึ่งที่จริงก็มี “พระนครคีรี” อันเป็นพระราชวังที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งหนึ่ง แต่ก็ไม่โปรดเพราะพระนครคีรีอยู่บนยอดเขา ไม่เหมาะที่จะประทับในฤดูฝน จึงโปรดให้สร้างพระราชวังใหม่เป็นแบบยุโรปที่เรียกว่า Modern Style ซึ่งปรากฏในยุโรปประมาณ ค.ศ. ๑๙๐๐ (พ.ศ. ๒๔๔๓) ให้เป็นอาคารสองชั้น มียอด ๒ ยอด ยอดหลังใหญ่ ๑ ยอด และยอดหลังเล็กอีก ๑ ยอด โดยทรงซื้อที่ดินจากราษฎรด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ แล้วโปรดให้ชาวเยอรมันชื่อคาร์ล ดีอริง (Karl Doehring) ซึ่งเป็นสถาปนิกประจำกรมรถไฟหลวงอยู่ในขณะนั้นเป็นผู้ออกแบบเมื่อได้แบบก่อสร้างแล้วโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ และพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ (เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย) เป็น

แมวกองก่อสร้างพระราชวัง รวมทั้งถนน
สายต่างๆ ในจังหวัดเพชรบุรีด้วย แต่ใน
รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว สร้างพระตำหนักเป็น
เครื่องไม้เป็นที่ประทับ ทรงพระสำราญ
พอสมควร สำหรับเป็นที่ประทับชั่วคราว
เท่านั้น แต่พระองค์เสด็จสวรรคตใน
ระหว่างที่กำลังสร้างพระราชมณเฑียร
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดให้สร้างต่อจนสำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๕๔
พระราชทานนาม “พระที่นั่งศรเพช
รปราสาท” แล้วต่อมาโปรดพระราชทาน
นามใหม่ว่า “พระรามราชนิเวศน์” เมื่อ
วันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๑

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวเสด็จไปประทับที่พระรามราช
นิเวศน์ตั้งแต่วันที่ ๒๗ เมษายน จนถึงวัน
ที่ ๒ พฤษภาคมของปีนั้น จึงเสด็จไป
ประทับที่พระตำหนัก ณ หาดเจ้าสำราญ
ซึ่งโปรดให้สร้างขึ้นเป็นที่ประทับตาก
อากาศชายทะเลในจังหวัดเพชรบุรีอีก
แห่งหนึ่ง จนถึงวันที่ ๑๓ มิถุนายน ก็เสด็จ
กลับมาประกอบพระราชพิธีเฉลิมฉลอง
พระรามราชนิเวศน์

พระรามราชนิเวศน์เป็นพระราช
วังเมืองเพชรบุรีที่พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปประทับ
บ่อยครั้ง และขณะประทับอยู่ที่ค่ายหลวง
หาดเจ้าสำราญ ก็ทรงใช้พระรามราช
นิเวศน์เป็นที่รับรองแขกเมือง อาทิ การ
พระราชทานเลี้ยงราชทูต เป็นต้น

มุมหนึ่งของพระที่นั่งศรเพชร
ปราสาทส่วนที่เป็นโดมโค้ง
คือทางเสด็จพระราชดำเนิน

อีกมุมหนึ่งของพระที่นั่งศรเพชรปราสาท ส่วนที่เป็น
หลังคาโค้งคือ ทางเสด็จพระราชดำเนินซึ่งภายในเป็น
โถงที่มีการออกแบบงดงามยิ่ง

ด้านข้างของพระที่นั่งศรเพชรปราสาทจะเห็นมุขทาง
เข้าของผู้ที่รอเข้าเฝ้าฯ เน้นด้วยหน้าจั่วรูปโค้งสูงเลย
หลังคาซึ่งเป็นรูปแบบสมัยใหม่ (modern architecture)
ของเยอรมัน

พระรามราชนิเวศน์เป็นอาคารสอง
ชั้นแบบยุโรปที่เรียกกันว่าตึกฝรั่ง หลังคา
ค่อนข้างชัน มุงด้วยกระเบื้องลอนเคลือบ
สีน้ำตาล มีหอคอยกลางหลังคา ใช้โครง
เหล็กเป็นโครงของหลังคาคลุมพื้นที่ทาง
เข้าอาคารทางทิศตะวันออกด้วย

ชั้นบนของอาคารแบ่งเป็นส่วน
ต่าง ๆ เช่น ที่ประทับส่วนพระองค์ ห้อง
ทรงพระอักษร ห้องพระบรรทม ห้องทรง
พระสำราญ ห้องพักสำหรับข้าราชการ
ฝ่ายใน และเฉลียงซึ่งอยู่ทางทิศใต้เป็นที่
เสด็จออกให้ประชาชนเข้าเฝ้าได้

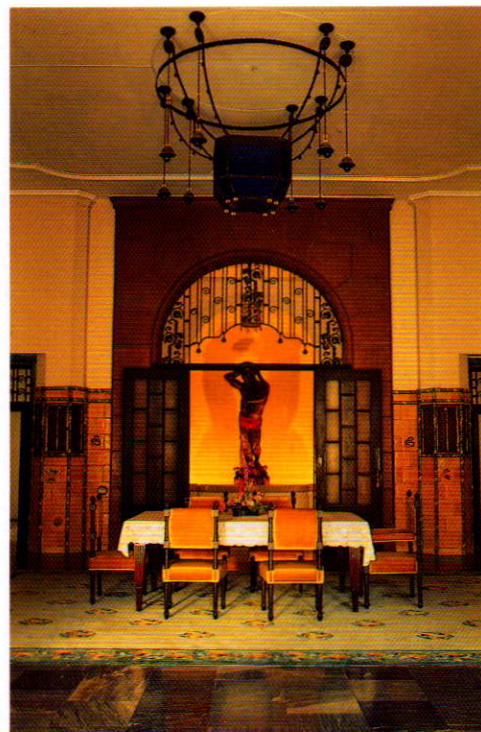

บน : พื้นชั้นล่างของห้องโถงใหญ่ประดับกระเบื้องเป็นลายรูปวงกลมตามรูปของห้องโถงใหญ่ ระหว่างเสาเดิมประดิษฐานพระบรมรูปรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖
ล่าง : เห็นบันไดโค้งแยกขึ้นไปยังมุขชั้นสอง

ส่วนชั้นล่างเป็นโถงใหญ่ เดิมประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัจจุบันอัญเชิญไปประดิษฐานชั้นบนด้านทิศตะวันตก ด้านซ้ายและด้านขวามีบันไดโค้งแยกขึ้นไปบรรจบที่มุขชั้นสองที่ราวระเบียงประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีเขียว และราวบันไดมีตุ๊กตาเคลือบต่างๆ ตั้งอยู่เป็นระยะๆ ริมทางเดินห้องโถงใหญ่อด้านหลังมีรูปหล่อทองแดงเทพเจ้าแห่งมหาสมุทร

ทางเดินด้านหลังห้องโถงใหญ่อด้านขวาที่มีแสงไฟ คือที่ตั้งของรูปหล่อทองแดงเทพเจ้าแห่งมหาสมุทร

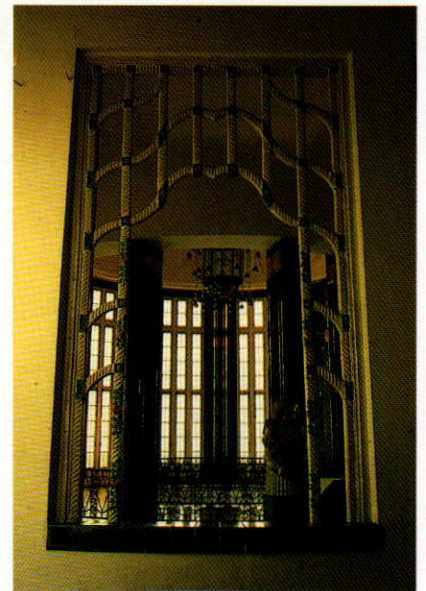

ห้องเสวยตั้งอยู่ตรงข้ามกับรูปหล่อทองแดง มีประติมากรรมทำด้วยเหล็กหล่อเป็นลวดลายแบบนวัตศิลป์อยู่ด้านบน และมีโคมไฟแบบนวัตศิลป์ที่งดงามมากเช่นกัน

ภายในห้องพระโรงชั้นบนตกแต่งเสาด้วยกระเบื้องเคลือบสีเขียว รัศรอบด้วยทองเหลืองตอนบน

หัวเสาผนังกระเบื้องตั้งรูปกระเบื้องเป็นรูปเด็กชายเปลือย มีผมสีทองถือสิ่งของต่างๆ

ช่องกรอบหน้าต่างภายในห้องพระโรงชั้นบนทำด้วยกระเบื้องเคลือบเขียนสีเป็นลวดลายต่างๆ

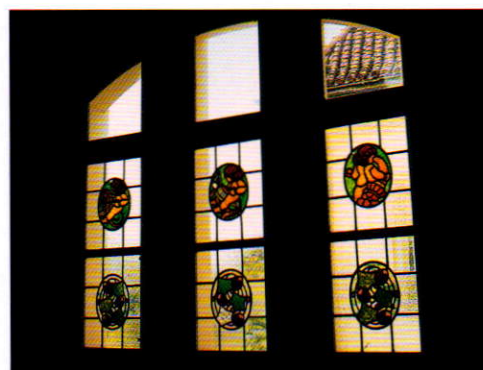
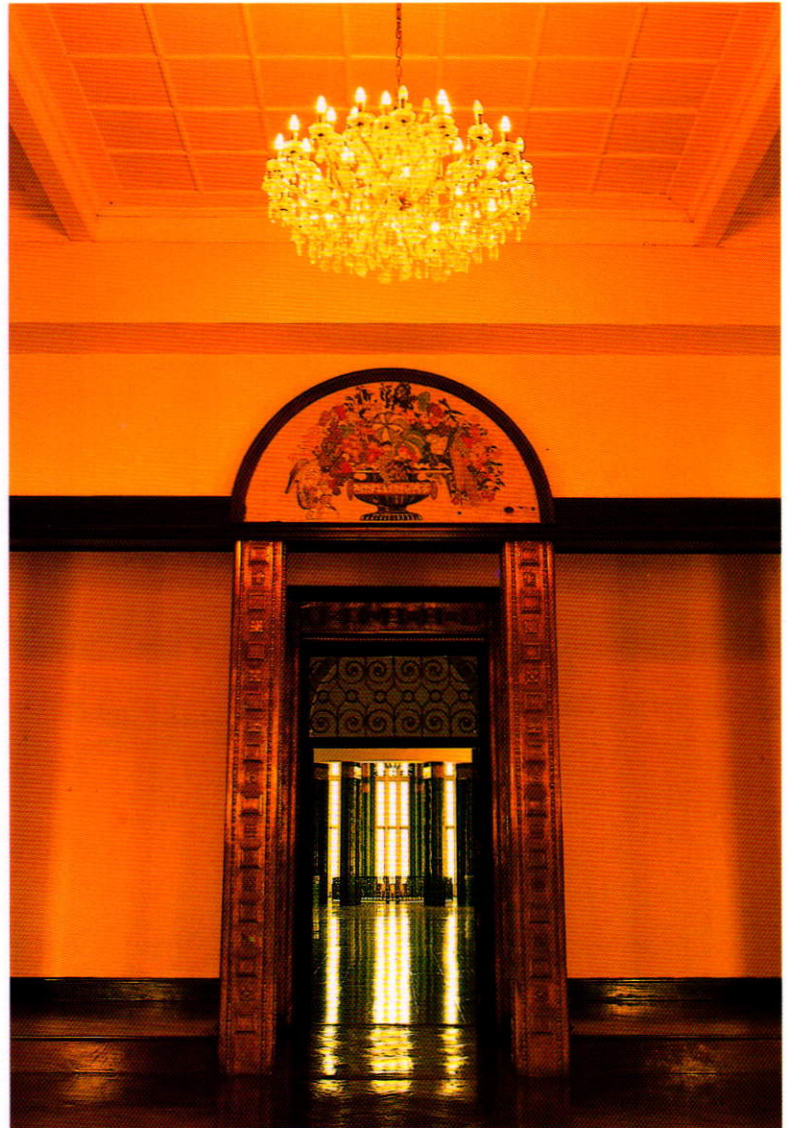

กลางห้องพระโรงเป็นระเบียบรูปกลมล้อมรอบพื้นที่เจาะเป็นช่องพร้อมทั้งติดลูกกรงเหล็กหล่อเป็นลายนวนิศิลป์ (Art Nouveau)

ความงามของพระรามราชนิเวศน์ อยู่ที่สัดส่วนและขนาดความสูง ภายนอกอาคารเป็นรูปแบบเรียบๆ ไม่มีเครื่องประดับตกแต่ง แต่ภายในมีโถงรูปร่างกลม เปิดโล่งถึงชั้นสอง เพดานกว้างใหญ่มี โคมระย้า ประติมากรรมต่างสูง พื้นปูด้วย หินอ่อนที่มีลวดลายแตกต่างกันไป ของประดับตกแต่งทั้งหลาย เช่น หินอ่อน ตุ๊กตาเคลือบ กระຈສီ ไม้แกะสลัก และ ลวดลายเหนือช่องประตูล้วนเป็นวัสดุ นำเข้าจากยุโรปทั้งสิ้น

หม่อมราชวงศ์ แสงสุรย์ ลดาวัลย์ เล่าว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้เงินพระคลังข้างที่

หน้าต่างห้องทรง ประดับกระຈສီแบบ stained glass

ขอบพระทวารทางเข้าห้อง พระบรมมหารัชมณเฑียรด้วยโลหะ สีทอง ตอนบนเขียนรูปดอกไม้ในกระถาง ในรูปโค้งครึ่งวงกลม

ภายในห้องทรงพระอักษร มี
เพดานเป็นรูปโค้ง ทาสีน้ำเงิน
ช่องทางเดินเป็นรูปโค้งตาม
ไปด้วย ด้านบนของผนัง
ประดับด้วยตุ๊กตาหินอ่อน
แบบตะวันตกในรูปวงกลม

สร้างพระราชวังแห่งนี้ แต่ได้มอบให้
กระทรวงวังเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบจัด
งบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษา
จนถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปก
เกล้าเจ้าอยู่หัว จำเป็นต้องตัดทอนรายจ่าย
ในราชสำนัก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้
กระทรวงมหาดไทยใช้พระราชนิเวศน์แห่ง
นี้เป็นที่ทำการโดยให้หน่วยราชการที่ใช้
จัดงบประมาณบำรุงรักษาเอง จนถึง
ปัจจุบันพระราชนิเวศน์นี้ได้เปลี่ยนมาอยู่
ในความดูแลของกองพื้นที่ ๒ กรมทหาร
ราบที่ ๒๑ รักษาพระองค์ ในสมเด็จพระ
นางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระที่นั่งแบบตะวันตกองค์นี้ตั้ง
ตระหง่านอยู่ในบริเวณกว้างที่มีต้นไม้
ใหญ่น้อยล้อมรอบดูเด่นและสง่างาม เป็น
สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์อีกแห่ง
หนึ่งของจังหวัดเพชรบุรีและประเทศไทย
ที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ
เข้าไปศึกษาเยี่ยมชมอยู่เสมอ

พระราชนิเวศน์ มฤคทายวัน

พิธีฯ เจริญวงศ์

พระที่นั่งองค์กลางเป็นที่ประทับ
ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน เป็น
พระราชวังฤดูร้อนที่พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างขึ้นใน
จังหวัดเพชรบุรี สำหรับเสด็จแปรพระ
ราชฐานตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๗ จนถึง พ.ศ.
๒๔๖๘

ก่อนที่จะสร้างพระราชนิเวศน์
มฤคทายวันหลายปี พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรด้วย
พระโรครูมาติสซั่ม พระยาแพทยพงศา
ธิปติ (ส่น สุนทรเวช) นายแพทย์หลวง
ประจำพระองค์จึงได้กราบบังคมทูลแนะนำ
ให้เสด็จแปรพระราชฐานไปรักษาพระองค์
แถบชายทะเล ซึ่งขณะนั้นหัวหินเป็น
สถานที่ตากอากาศที่นิยมกันแล้ว จึงทรง
เลียงให้หาที่อื่นที่มีหาดทรายสะอาดพอ
ให้เสด็จลงสรงน้ำทะเลได้ เนื่องจากไม่มี
พระราชประสงค์จะให้ประชาชนที่มาพักที่
หัวหินลำบากและอึดอัดใจที่ต้องถูกกัน
บริเวณบางแห่งไว้เป็นที่ประทับของพระเจ้า
แผ่นดิน และที่พักของข้าราชการบริพาร ซึ่ง
ราษฎรโดยทั่วไปจะเข้าไปใช้สอยไม่ได้
เมื่อพบว่าที่ดินตำบลบางทะลุ เป็นที่พอ
พระราชหฤทัยแล้ว ก็โปรดให้สร้างพระ
ตำหนักจำลองด้วยไม้ยางและหลังคามุง
จากเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ แล้วพระราชทาน
ชื่อบริเวณที่สร้างพระตำหนักใหม่ว่า “หาด
เจ้าสำราญ” ต่อมาขาดแคลนน้ำจืด
เดินทางด้วยรถไฟเล็กไม่สะดวก และ
แมลงวันชุม เป็นปัญหาที่ทำให้ตัดสินใจ
พระทัยเลิกเสด็จฯ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔

อีก ๓ ปีต่อมา ทางจังหวัดเพชรบุรี กราบบังคมทูลว่าได้พบสถานที่แห่งใหม่ที่ตำบลห้วยทรายเหนือ อยู่ระหว่างหาดเจ้าสำราญและหัวหิน มีลำห้วยและแอ่งน้ำซึม ซึ่งเป็นแหล่งน้ำจืดที่อุดมสมบูรณ์ การคมนาคมสะดวกเนื่องจากอยู่ใกล้สถานีรถไฟห้วยทรายเหนือ บริเวณหาดทรายสะอาดทั้งอยู่ห่างหมู่บ้าน แลงวันจึงไม่ชุกชุมเหมือนที่ประสบมาแล้วที่หาดเจ้าสำราญอีกด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับข้อเสนอของจังหวัด ทรงร่างผังตำแหน่งของอาคารบางส่วนด้วยพระองค์เอง พร้อมทั้งพระราชทานคำแนะนำและแนวคิดต่างๆ ให้นายช่างชาวอิตาเลียน ๑๑ คน เป็นผู้ร่วมในการออกแบบ มีนาย Mario Tamagro เป็นหัวหน้าสถาปนิก นาย G.E. Gollo เป็นหัวหน้าวิศวกร เป็นคนเขียนแบบและก่อสร้างแบบโครงสร้าง สถาปัตยกรรมให้เหมาะแก่การสำราญ พระอิริยาบถตามธรรมชาติ ณ บริเวณชายหาดในหน้าร้อน โดยให้มีลักษณะถาวรกว่าการสร้างพระตำหนักที่หาดเจ้าสำราญ และมีขนาดให้พอรับข้าราชการบริพารที่ตามเสด็จอีกจำนวนหนึ่งด้วย

ด้วยเหตุที่สถานที่ก่อสร้างพระราชนิเวศน์แห่งนี้อยู่ในท้องที่ตำบล “ห้วยทรายเหนือ” มีความหมายถึงถิ่นที่อยู่ของ “เนื้อทราย” จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามพระราชนิเวศน์ให้เป็นสิริมงคลว่า “พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน” ซึ่งสอดคล้อง

คล้อยกับสถานที่สำคัญในพุทธประวัติที่ พระพุทธเจ้าประทานปฐมเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์ คือ “ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน” ซึ่งมีสัตว์ต่างๆ อาศัยอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขในสมัยพุทธกาลด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ประกาศคุ้มครองสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่โดยรอบพระราชฐานในรัศมี ๑๐๐ เส้น หรือ ๔ กิโลเมตร เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๗

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงร่างและกำหนดรายการ การก่อสร้างบางอย่างด้วยพระองค์เอง ให้เป็นสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ สร้างเป็นอาคารโปร่งๆ เข้ากับสภาพแวดล้อม

หมู่พระที่นั่งต่างๆ เป็นอาคารไม้สักทอง ลักษณะเป็นอาคารใต้ถุนโล่ง

ตัวอาคารต่างๆ รับน้ำหนัก
ด้วยเสาคอนกรีต ๑.๐๘๐ ต้น
และมีลักษณะพิเศษคือ มีร่อง
สำหรับหล่อน้ำที่โคนเสาทุก
ต้น ป้องกันมดแมลงขึ้นอาคาร

และอากาศชายทะเล

พระราชนิเวศน์แห่งนี้สร้างด้วยไม้
ใต้ถุนสูง เสาคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคา
ทรงปั้นหยายกจั่วมุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์
เป็นอาคารหลายหลังมีระเบียงทางเดิน
ที่มีหลังคาคลุมเชื่อมถึงกันโดยตลอด
ประกอบด้วยหมู่พระที่นั่งใหญ่ๆ สามหมู่
หันหน้าสู่ชายหาด พื้นใต้ถุนเทคอนกรีต
และเปิดโล่งทั้งหมด ไม้กันเป็นห้องเพื่อ
ให้ลมโกรกสะดวก ระบายความร้อนจาก
ห้องข้างบนและยังสามารถดัดแปลงใช้งาน
อย่างอื่นๆ ได้อีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
เจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดี
กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้สำรวจสถานที่
ก่อสร้างและอำนวยความสะดวกสร้างให้เป็นไป
ตามผังรายการที่มีพระราชดำริไว้

งานไม้ทำเป็นชิ้นๆ จากกรุงเทพฯ
แล้วมาประกอบ ณ สถานที่ก่อสร้าง ส่วน
งานปูนสำหรับฐานราก เสา และฝ้า
เพดานทำและหล่อขึ้นใหม่ วัสดุอื่นๆ เช่น
กระเบื้องหลังคา และเครื่องสุขภัณฑ์ ส่วน
ใหญ่ส่งมาจากกรุงเทพฯ มีบางส่วนสั่ง
มาจากต่างประเทศ อาคารทั้งหมดมี ๑๖
หลัง แบ่งเป็น ๓ หมู่ เชื่อมถึงกันด้วย
ระเบียงทางเดิน มีบันไดขึ้นลง ๑๙ แห่ง
และเสารับอาคารทั้งหมด จำนวน ๑,๐๘๐
ต้น ลักษณะพิเศษของเสาคือ มีร่องสำหรับ
ใส่น้ำแบบที่เรียกว่า ไหลลาร้า เพื่อกัน
มดด้วย

อาคารทั้ง ๑๖ หลัง แบ่งเป็น ๓ หมู่ เชื่อมถึงกันโดยตลอดด้วยระเบียงทางเดิน จากพระที่นั่งสมุทรพิมานไปยังพระที่นั่งพิศาลสาคร

ระเบียงทางเดินที่ทอดยาวจากพระที่นั่งพิศาลสาครไปยังศาลาลงทรง ซึ่งติดกับชายทะเล

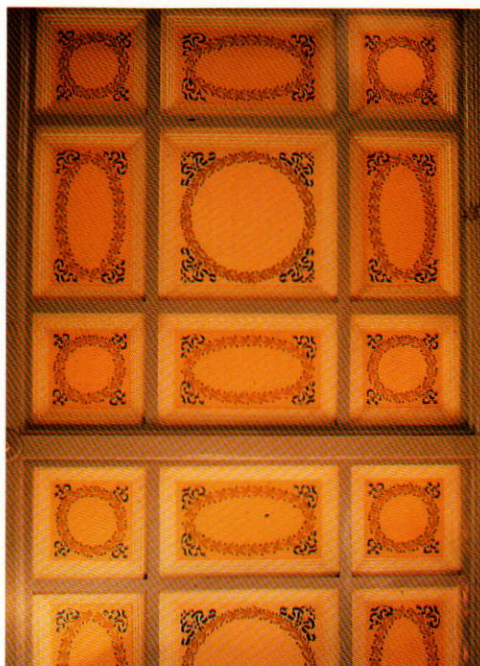

บนเพดานระเบียงทางเดินที่ทอดยาวเชื่อมต่อถึงกันโดยตลอดนั้น ฉลุเป็นช่องลมโดยตลอด

พระที่นั่งสมุทรพิมาน เป็นหมู่
พระที่นั่งด้านในสุด ซึ่งเป็น
เขตของฝ่ายใน เป็นที่ประทับ
ของสมเด็จพระนางเจ้าอินทร
ศักดิศจี พระวรราชชายา

ล่าง : ลวดลายบนเพดาน
ภายในพระที่นั่งสมุทรพิมาน

พระที่นั่ง ๓ องค์ สร้างเรียงแถว
ขนานกับชายหาด องค์ในสุดเป็น “พระที่
นั่งสมุทรพิมาน” ถัดมาเป็น “พระที่นั่ง
พิศาลสาคร” และ “พระที่นั่งสโมส
รเสวกามาตย์” ตามลำดับ

พระที่นั่งสมุทรพิมาน เป็นที่
ประทับของสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิ
ศจี พระวรราชชายา มีเรือนเล็กๆ อยู่
ใกล้ๆ เป็นที่พักของข้าราชการฝ่ายใน

พระที่นั่งพิศาลสาคร เป็นที่
ประทับของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ประกอบด้วยห้องพระบรรทม
ห้องทรงพระอักษร ห้องฉลองพระองค์
ห้องทรง และเรือนพักข้าราชการบริพาร ส่วน
ศาลารูปสี่เหลี่ยมซึ่งอยู่ด้านหลัง เป็น
ศาลาโถง มีลูกกรงรอบเท่านั้น ทรงใช้
เป็นห้องเสวย จากองค์พระที่นั่งไปทาง
ชายหาดมีระเบียบทางเสด็จพระราชดำเนิน
ไปถึงห้องเปลี่ยนฉลองพระองค์หรือห้อง
ประทับเล่นที่ชายหาด

พระที่นั่งพิศาลสาคร เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากหมู่พระที่นั่งพิศาลสาคร มีทางเดินทอดยาวเชื่อมต่อไปยังศาลาลงสรง ฝั่งหน้า

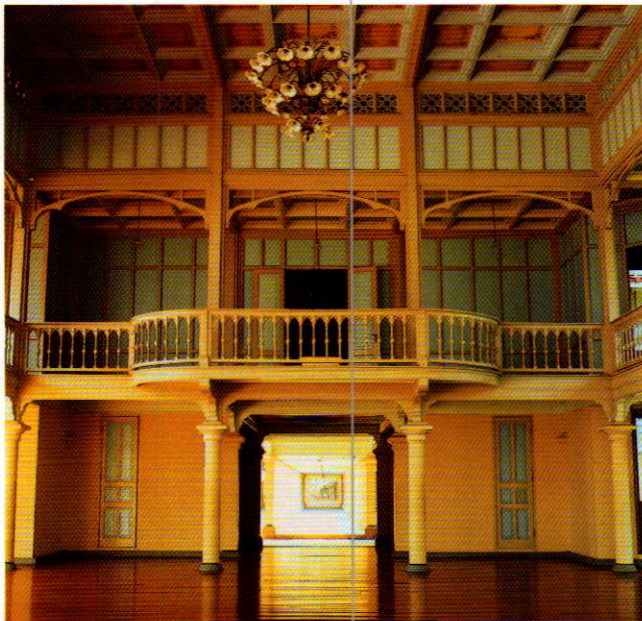

ศาลาลงสรงมีห้องทรงพระอักษรห้องหนึ่ง อีกห้องหนึ่งเป็นห้องสำหรับ เปลี่ยนฉลองพระองค์ เวลาเสด็จลงชายหาดเพื่อสรงน้ำทะเล

พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ เป็นอาคารสูง ๒ ชั้น แต่เปิดโล่งติดกัน ทั้งชั้นบนและชั้นล่าง เพื่อทรงใช้เป็นท้องพระโรงและโรงละครตามโอกาสต่างๆ ได้สะดวก

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๖๗ และ ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานมาประทับที่พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน หลายครั้ง ครั้งละนานๆ มีบันทึกในพระราชกิจจานุเบกษาอย่างละเอียด ตั้งแต่วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๔๖๗ ซึ่งเป็นวันที่เตรียมจะเสด็จครั้งแรก จนถึงวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๖๘ อันเป็นวันสุดท้ายที่ประทับอยู่อย่างสำราญพระราชหฤทัยจนถึงสิ้นชีพิตักษัยของวันที่ ๒๐ จึงได้เสด็จขึ้นบรรทม แล้วเสด็จกลับกรุงเทพฯ เมื่อเวลาเที่ยง ๕๐ นาที ของวันนั้น แล้วไม่ได้เสด็จกลับไปอีกเลย

พระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท เป็นอาคารโถงสูง ๒ ชั้น เปิดโล่งต่อกันทั้งชั้นบนและชั้นล่าง ไม้กันฝา ใช้เป็นสถานที่ประชุมในโอกาสต่างๆ และโรงละคร
บนเพดานทำเป็นช่องสี่เหลี่ยม มีลวดลายเขียนสีประดับด้วยท่อไฟเป็นรูปดอกไม้

มุมมองด้านนอกของพระที่นั่ง
สโมสรวาสกามาตย์

พระที่นั่งสโมสรวาสกามาตย์ เคยจัดแสดงละครบทพระ
ราชนิพนธ์เรื่อง พระร่วง บทละครเรื่อง พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาประทับ ณ พระราช
นิเวศน์มฤคทายวันพร้อมด้วยพระนางเจ้าสุวัทนา พระ
วรราชเทวี อีกครั้งหนึ่ง ระหว่างวันที่ ๑๒ เมษายน -
๒๐ มิถุนายน ๒๔๖๘ การเสด็จครั้งนี้เป็นเสมือนหนึ่ง
การเสด็จมาเพื่ออำลาพระราชนิเวศน์แห่งนี้เป็นการ
สุดท้าย เพราะเมื่อเสด็จกลับถึงพระนครแล้วต่อมาอีก
ไม่นานก็เสด็จสวรรคต

พระราชนิพนธ์ สนามจันทร์

เนาวรัตน์ พาลธิ

ส่วนหนึ่งของบริเวณหนองน้ำ
จันทร์

พระราชวังสนามจันทร์ ตั้งอยู่ที่
อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐

ที่ตั้งพระราชวังสนามจันทร์เดิม
เป็นบริเวณสระน้ำจันทร์อยู่หลังองค์พระ
ปฐมเจดีย์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเสด็จพระราชดำเนิน
ไปทอดพระเนตรที่ดินตรงนี้บ่อยครั้ง
กล่าวกันว่าที่แห่งนี้เรียกว่า “หมู่บ้านเนิน
ปราสาท” เป็นพระราชวังเดิม มีกษัตริย์
ปกครอง มีสระน้ำอยู่ข้างหน้าชาวบ้าน

เรียกว่า “หนองน้ำจันทร์” พระองค์จึง
ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ โดย
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรง
พระยศเป็นกรมหลวง ได้ทรงจัดซื้อที่ดิน
จำนวน ๘๘๘ ไร่ ๓ งาน ๒๔ ตารางวา
ให้พระยาวิสุทธกรรมศิลป์ประสิทธิ์ (น้อย
ศิลป์) ครั้งมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพิทักษ์
มานพ ดำเนินการก่อสร้างพระราชวัง เมื่อ
ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ต่อมาเมื่อเสด็จ
เถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้โปรดเกล้าฯ
ให้สร้างพระที่นั่งและพระตำหนักเพิ่มเติม
อีกหลายองค์

พระราชวังสนามจันทร์ใช้เป็นทั้ง
ซ้อมรบเสือป่า และฝึกพลเสือป่า (บาง
คราวมีทหารและตำรวจมาร่วมด้วย)
เป็นการเตรียมพร้อมสำหรับการป้องกัน
ประเทศชาติจากภัยในการล่าอาณานิคม
ของจักรวรรดินิยมตะวันตก ในขณะที่
ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงต้องตกเป็น
เมืองขึ้น และประเทศไทยถูกคุกคามเป็น
บางครั้ง นอกจากนั้นยังเป็นการเตรียม
พร้อมที่จะทรงใช้จังหวัดนครปฐมเป็นที่
มั่นด้านทานข้าวศึก หากกรุงเทพมหานคร
ประสบภัยพิบัติ เพราะหนทางจาก
กรุงเทพฯ ไปนครปฐมสมัยนั้นมีลักษณะ
เป็นคูคลองร่องสวน ซึ่งข้าศึกจะติดตาม
ได้ยาก ฝ่ายไทยจะได้เปรียบเมื่อใช้ยุทธ
วิธีรบแบบซุ่มโจมตี

พระที่นั่ง พระตำหนัก และสิ่งก่อ
สร้าง ในพระราชวังสนามจันทร์ได้รับพระ

ราชทานนามคล้องจองกัน ตามที่ประกาศ
ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๘ ร.ศ. ๑๓๐
และในหนังสือทำเนียบนามภาค ๑ ทั้งที่
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นแล้ว
และที่จะสร้างต่อไปดังต่อไปนี้

๑. พระที่นั่งพิมานปฐม
๒. พระที่นั่งอภิรมย์ฤดี
๓. พระที่นั่งวัชรวิมา
๔. พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์
๕. ปราสาทศรีวิชัย
๖. เทวาลัยคเณศร์
๗. ศาลาธรรมเทศน์โอฬาร
(ปัจจุบันเรียกว่า ศาลาธรรม
เทศน์โอฬาร)
๘. พระที่นั่งปาฏิหาริย์ทัศไนย
๙. พระตำหนักชาลิมงคลอาสน์
๑๐. พระตำหนักมหาราชรัศมีบัลลังก์
๑๑. พระตำหนักทับแก้ว
๑๒. พระตำหนักทับขวัญ

พระที่นั่งพิมานปฐม เป็นพระที่นั่งองค์แรกสร้างเป็นอาคารสองชั้นก่ออิฐถือปูน แบบตะวันตก แต่ดัดแปลงให้เหมาะกับเมืองร้อน ช่องระบายลมและระเบียงลูกกรงโดยรอบฉลุฉลักเป็นลวดลายตามแบบไทยอย่างประณีตงดงาม พระที่นั่งชั้นบนประกอบด้วยห้องต่างๆ ซึ่งยังมีป้ายชื่อปรากฏอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ คือ ห้องบรรทม ห้องสรง และห้องพระเจ้าห้อง “พระเจ้า” นี่เป็นหอพระ เคยมีพระพุทธรูปปางปฐมเทศนาอยู่องค์หนึ่ง ที่ผนังห้องมีภาพเขียน “เทพประนม”

ทำนองภาพเทพชุมนุมในพระอุโบสถ หรือพระวิหารในพระอารามสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ภาพเขียนเหล่านี้เป็นภาพฝีมือของพระยาอนุศาสน์จิตรกร (จันทร์จิตรกร) เพื่อจะไปเขียนภาพจริงที่ผนังพระวิหารพระปฐมเจดีย์ รูปเทพประนมเหล่านี้เขียนตามแบบเทวดาและมนุษย์ที่ปรากฏในศิลาชั้นต่างๆ ที่ขุดได้ในบริเวณใกล้เคียง พระปฐมเจดีย์ ภาพฝีมือยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ นับเป็นตัวอย่างทางด้านจิตรกรรมในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้เป็นอย่างดี

ภายในบริเวณพระราชวังสนามจันทร์

พระที่นั่งพิมานปฐมใช้เป็นที่พักประทับ ที่ทรงพระอักษร ที่เสด็จออกขุนนาง ที่รับแขกเมือง และเสด็จออกให้ราษฎรเข้าเฝ้า มีงานขึ้นพระตำหนักนี้เมื่อวันที่ ๑๓ มกราคม ๒๔๕๓

การวางผังพระที่นั่งพิมานปฐม

พระที่นั่งพิมานปฐมเป็นพระที่นั่งที่สร้างขึ้นเป็นที่ประทับก่อนที่จะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นลักษณะเป็นแบบที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก

ศาลาบนทางเชื่อมระหว่างพระที่นั่งองค์เก่าและพระที่นั่งองค์ใหม่ โดยทำเป็นศาลา รูปแปดเหลี่ยม โครงไม้หลังคามุงกระเบื้อง ชายคาติดไม้ฉลุลายโดยรอบ ลูกกรงเป็นไม้ฉลุลาย ชั้นล่างเป็นคอนกรีตมีไม้คอสองตอนบนเป็นเครื่องบังแดด

เป็นการวางผังได้อย่างงดงามมาก ถ้าไปยืนที่บันไดหน้าพระที่นั่งจะมองเห็นเทวาลัยคเณศร์ กับองค์พระปฐมเจดีย์อยู่ในเส้นแนวเดียวกัน เรื่องนี้ ม.ล. ปิ่น มาลากุล เคยอธิบายไว้ว่า เป็นพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ ๖ เพื่อว่าพระองค์จะได้ทรงสักการบูชาเทวาลัยคเณศร์กับองค์พระปฐมเจดีย์พร้อมๆ กัน

พระที่นั่งอภิมุขมฤต เป็นพระที่นั่งสองชั้นติดต่อกับพระที่นั่งพิมานปฐมออกไปทางทิศใต้ ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นแบบตะวันตกเช่นเดียวกับพระที่นั่งพิมานปฐม ปัจจุบันใช้เป็นที่พักทำการศาลจังหวัดนครปฐม

พระที่นั่งวัชรนิรมยา เป็นพระที่นั่งแฝดติดกับพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ แต่สร้างขึ้นทีหลัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ลักษณะเป็นอาคารทรงไทยหลังคาซ้อนสองชั้นมุงกระเบื้องเคลือบประดับช่อฟ้าใบระกา

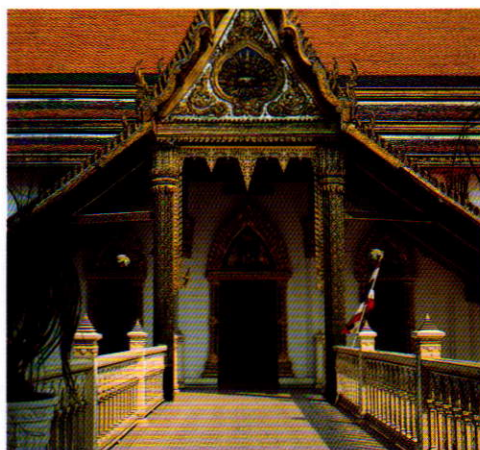

นาคสะดุ้ง และหางหงส์ ทางใต้มีมุขเด็จ และมีชालายี่นอกไปจรดกับชालาพระที่นั่งพิมานปฐม หน้าบันมุขเด็จสลักเป็นกล่องพระราชสาส์นอยู่ภายใต้วงรัศมีซึ่งมีกรอบล้อมมีลายกระหนกกลรักปิดทอง พื้นประดับกระจกสีน้ำเงินล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง (ในบทความของเดิมอธิบายว่าหน้าบันมุขเด็จแกะสลักเป็นเขี้ยวชिरารูธ แต่เมื่อดูจากพระที่นั่งจริงแล้ว ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล ทรงสันนิษฐานว่าเป็นกล่องพระราชสาส์นปลายทั้งสองข้างเป็นรูปดอกบัว) มีสาหร่ายรวงผึ้งห้อยลงระหว่างเสาหน้ามุขอย่างงดงาม

หน้าบันของพระที่นั่งด้านตะวันตกเหมือนกับหน้าบันมุขเด็จ แต่มีขนาดใหญ่กว่า หน้าบันทางตะวันออกเป็นรูปช้างเอราวัณ บนหลังช้างประดิษฐานพระที่นั่งกระโจมทองมีสัปคับลายทอง ภายในมีเขี้ยวชिरารูธล้อมรอบด้วยลายกระหนก

พระที่นั่งวัชรวิมยาเป็นพระที่นั่งแบบไทยประเพณี ที่มีลักษณะเฉพาะของสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น การทำชายคายื่นยาวคลุมอัฒจันทร์ทั้ง ๒ ด้าน และการมีสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กเชื่อมต่อกับพระที่นั่งองค์อื่นๆ

ซุ้มพระทวารพระที่นั่งวัชรวิมล
เป็นซุ้มบันแถลง มียอดเป็น
วชิราวุธ ภายในมีเลข ๖ อยู่
ใต้พระมหามงกุฏ

พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์เป็น
ท้องพระโรงโถง ภายในมีเวที
ที่แสดงละครได้

ลงรักปิดทอง พื้นประดับกระจกสีน้ำเงิน

ซุ้มพระทวารและพระบัญชาพระ
ที่นั่งทั้งสองชั้นเป็นซุ้มบันแถลง มียอดเป็น
วชิราวุธ ภายในมีเลข ๖ อยู่ใต้พระมหา
มงกุฏ ล้อมด้วยลายกระหนกลงรักปิดทอง
บนพื้นกระจกสีน้ำเงิน พื้นเพดานชั้นบน
ของพระที่นั่งทาสีแดงเข้มประดับดาว
เพดาน ซึ่งทำด้วยไม้แกะสลักปิดทอง
เพดานชั้นล่างทาสีแดงเข้มและปิดทอง
ประดับดาวเพดานอย่างงดงาม

พระที่นั่งวัชรวิมล ใช้เป็นที่ทรง
พระอักษร และเป็นที่ประทับเป็นครั้งคราว
พระที่นั่งพิมานปฐมและพระที่นั่งวัชรวิมล
ปัจจุบันใช้เป็นศาลากลางจังหวัดนครปฐม

พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ ในราช
กิจจานุเบกษากล่าวว่า “เป็นท้องพระโรง
เป็นพระที่นั่งโถงใหญ่เชื่อมต่อกับพระ
ที่นั่งวัชรวิมล” หลังคาเชื่อมติดต่อกัน
เครื่องประดับตกแต่งหลังคาเหมือนกัน
พระที่นั่งองค์นี้เดิมเป็นโรงละครแล้วต่อมา
แก้ไขเป็นพระที่นั่ง พระราชทานนามว่า
พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ หน้าบันพระที่
นั่งด้านทิศเหนือ เป็นรูปจำหลักทำอมริน
ทราราชประทานพร ประทับอยู่ในวิมาน
ปราสาทสามยอด พระหัตถ์ขวาทรงวชิระ
พระหัตถ์ซ้ายประทานพร แวดล้อมด้วย
บริวาร ประกอบด้วยเทวดาและมนุษย์ห้า
หมู่ ท้องพระโรงพระที่นั่งยกสูงจากพื้นดิน
ประมาณ ๑ เมตร มีฉัตรสองข้าง
ด้านต่อกับพระที่นั่งวัชรวิมล มีพระทวาร
เปิดถึงกันทั้งสองข้าง ซุ้มพระทวารทั้ง
สองและซุ้มพระบัญชาทรงกลั้ว พระทวารทั้ง
สองข้างแกะสลักเป็นรูปกิริติมุขลงรักปิด
ทอง (กิริติมุข หรือ เกียรติมุข คือ รูปหน้า
อสูรประดับเหนือช่องซุ้มคูหาหรือทางเข้า)
ภายในพระที่นั่งโดยรอบมีเสานางจรัสแบ่ง
เขตท้องพระโรงกับเฉลียงส่วนที่เป็นเฉลียง
ลดชั้นต่ำลงมา ๒๐ เซนติเมตร เสานาง
จรัสนั้นลักษณะเป็นทรงแปดเหลี่ยมเช่น
เดียวกับเสานางพระที่นั่งวัชรวิมล ทำเป็น
ลายกลีบบัววงกลโดยรอบตลอดทั้งต้น
เพดานพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์มีลักษณะ
เช่นเดียวกับเพดานชั้นล่างพระที่นั่งวัชร
วิมลคือพื้นสีแดงเข้มลายทองฉลุเป็น
ดาวประดับมีโคมหวดห้อยอย่างงดงาม

พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ ใช้สำหรับประชุมเสื่อป่า ประกอบพิธีกรรมซ้อมและเล่นโขนและละคร ใช้ในโอกาสสำคัญอื่นๆ อีกหลายครั้ง

ปัจจุบันพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ใช้เป็นหอประชุมของจังหวัด

ปราสาทศรีวิชัย มีประกาศในราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๑๓๐ ว่า “ยังจะสร้างต่อไป” และบอกตำแหน่งที่ตั้งไว้ว่า “ตั้งอยู่บนเนินปราสาทเก่าเป็นอนุสาวรีย์แห่งพระเจ้ากรุงศรีวิชัย” แต่ตลอดจนสิ้นรัชกาลแล้วก็ยังไม่มีการสร้างปราสาทนี้เลย

เทวาลัยคณศร์ ในราชกิจจานุเบกษากล่าวว่า “เป็นศาลเทพารักษ์สำหรับพระราชวังสนามจันทร์” ลักษณะเป็นหอสองชั้นสำหรับประดิษฐานพระพิมพ์เศวต เทพเจ้าผู้มีเศียรเป็นช้าง ซึ่งเป็นเจ้าแห่งศิลปวิทยาการ การประพันธ์ และเป็นเทพผู้จัดอุปสรรคทั้งมวล เนื่องจากสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงโปรดปรานศิลปวิทยาการ และการประพันธ์เป็นพิเศษ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเทวาลัยคณศร์ไว้ ณ ที่อันเป็นศูนย์กลางของพระราชวังสนามจันทร์สำหรับบวงสรวงบูชา และเพื่อความเป็นสิริมงคลแห่งพระราชวังสนามจันทร์

ศาลาธรรมเทศน์โอฬาร ในปัจจุบันเรียกว่า “ศาลาธรรมเทศน์โอฬาร” และอธิบายว่า “คือศาลาสำหรับพระราชวังสนามจันทร์” เป็นศาลาที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ประชุม

เทวาลัยคณศร์ประดิษฐาน ณ ศูนย์กลางของพระราชวังสนามจันทร์สำหรับบวงสรวงบูชา เพื่อความเป็นสิริมงคล

และอบรมเสื่อป่า เนื่องจากเสื่อป่ามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น เมื่อมีการประชุมใหญ่พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์จุเสื่อป่าได้ไม่หมด

พระที่นั่งปาฏิหาริย์ทัศนัย เป็นพระที่นั่งโถงองค์เล็กทรงไทย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นที่ประทับทอดพระเนตรพระปฐมเจดีย์ หลังจากที่ได้ทอดพระเนตรปาฏิหาริย์แห่งองค์พระปฐมเจดีย์ถึง ๒ ครั้ง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ และครั้งหลังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ พระที่นั่งปาฏิหาริย์ทัศนัยตั้งอยู่บนชานชาลาชั้นบนระหว่างพระที่นั่งพิมานปฐมกับพระที่นั่งวัชรวิมยา ปี พ.ศ. ๒๔๗๐ หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว กระทรงวังได้รื้อไปปลูกไว้บนชานชาลาหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่ต่อมาได้รื้อลงมาปลูกไว้ทางด้านทิศเหนือของพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย

พระตำหนักขาสีมคลออาสน์ เป็นพระตำหนักขนาดเล็กคู่กับพระที่นั่งมารีราชรัตบัลลังก์ ซึ่งอยู่ด้านหลังพระตำหนักองค์นี้ มีลักษณะเป็นแบบตะวันตก ที่ผสมผสานกันหลายรูปแบบ มีหอคอยเล็กๆ ตั้งอยู่หน้าพระที่นั่ง ๔ หอ เน้นทางเข้าด้วยหลังคาประดับด้วยไม้แบบอังกฤษ ที่เรียกว่า อิงลิชทิวเดอร์

พระตำหนักขาสีมคลออาสน์ พระตำหนักนี้แต่เดิมเรียกว่า “พระตำหนักเหล” ตามชื่อของสุนัขแสนรู้ตัวโปรดของรัชกาลที่ ๖ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามพระตำหนักขาสีมคลออาสน์ มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบโรแมนติคในยุโรปคล้ายปราสาทเล็กๆ สองชั้น ทาสีไข่ไก่ หลังคามุงกระเบื้องสีแดง ชั้นบนมีสองห้อง ชั้นล่างมี สองห้อง ทั้งชั้นบนและชั้นล่างมีระเบียงโดยรอบทั้งสามด้าน (ยกเว้นด้านหลัง) ทางด้านตะวันออก และตะวันตกของพระตำหนักมีเฉลียง เป็นรูปครึ่งวงกลม พระตำหนักนี้มีลักษณะงดงามได้สัดส่วน สดสวยใหญ่ทรงกลมที่มองเห็นแต่ไกลมีลักษณะคล้ายเสาหอคอยของปราสาท ลักษณะรูปโค้งของทางเข้าและเฉลียงรูปครึ่งวงกลมช่วยเพิ่มความรู้สึกที่อ่อนช้อยแก่สถาปัตยกรรมดังกล่าว หน้าพระตำหนักขาสีมคลออาสน์มีอนุสาวรีย์ ของ “ย่าเหล” พร้อมทั้งบทกลอนพระราชนิพนธ์ไว้อาลัยจารึกไว้ดังนี้

อนุสาวรีย์นี้เตือนจิต
ให้คิดถึงราฟถึงสหาย
โอ้อาลัยใจอยู่ไม่วาย
กุเจิบคล้ายศรศักดิ์ปกอุรา
ยากที่ใครเขาจะเห็นหัวอกกู
เพราะเขาดูเพื่อนเห็นแต่เป็นหมา

เขาดูแต่เปลือกนอกแห่งกายา
ไม่เห็นลึกซึ้งถึงดวงใจ
เพื่อนเป็นมิตรชิดอยู่เป็นนิตย์
จะหามิตรเหมือนเจ้าที่ไหนได้
ทุกทิวาราตรีไม่มีไกล
กูไปไหนเจ้าเคยเป็นเพื่อนทาง
ช่างจงรักภักดีไม่มีหย่อน
จะนั่งนอนยืนเดินไม่เห็นห่าง
ถึงยามกินเคยกินกับกูปกลาง
ถึงยามนอนนอนข้างไม้ห่างไกล

อันตัวเพื่อนเหมือนมนุษย์สุดจิต
จะผิตอยู่แต่เพียงพูดไม่ได้
แต่เมื่อกูไคร่รู้ความในใจ
ก็มองดูรู้ได้ในดวงตา
ไอ้อกกูดูเพื่อนอยู่หลังหลัง
เพื่อนมาพลัดพรากไปไม่เห็นหน้า
กูเปลอเปลอก็เซใจเพื่อเพื่อนมา
เสี่ยงทุกกักก็ผวาตั้งตามอง

อันความตายเป็นธรรมดาโลก
กูกุญัตตความโศกกลมหมอง
นี่เพื่อนตายเพราะผู้ร้ายมันมุ่งปอง
เอาเป็นจ้องสังหารผลาญชีวิ
เพื่อนมอดม้วยด้วยมือทรชน
เอาอุปคนสวมใส่คลุมใจมี
เป็นคนจริงหรือจะปราศซึ่งปรานี
นี้รากลือสอปริยปราศเมตตา

มันยังเพื่อนเหมือนกูปลอยถูกด้วย
แทบจะม้วยชีวิ้งสิ้นสังขาร
จะหาเพื่อนเหมือนเจ้าที่ไหนมา
ข้าอรอาลัยไม่วายวัน
เมื่อยามมีชีวิตสนิทใจ
ยามบรรลุล้มลงดวงใจสิ้น
ด้วยอำนาจจงรักภักดีนั้น
ขอให้เพื่อนชื่นสรวรค์สำราญรมย์

ถึงจะมีหมาอื่นมาแทนที่
ก็รักก็เพื่อนนี้เป็นปฐม
ที่ไหนเล่าจะสนิทและชิดชม
ที่ไหนเล่าจะนิยมเท่าเพื่อนรัก
ถึงแม้จะไม่รูปร่างนี้ไว้
รูปเพื่อนฝังดวงใจกูตระหนัก
แต่รูปนี้ไว้เป็นพยานรัก
ให้ประจักษ์แก่คนผู้ไมตรี

เพื่อนเป็นเยี่ยงอย่างมิตรสนิทยัง
ภักดีจริงต่ออยู่เต็มที
แม้คนใดเป็นไต่อย่างเพื่อนนี้
ก็ควรนับว่าดีที่สุดเคย

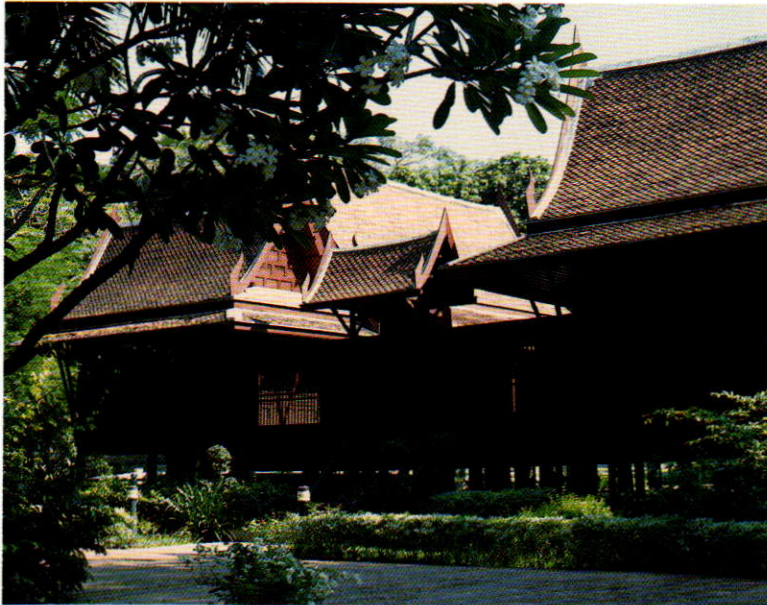

พระตำหนักมารีราชรัตบัลลังก์ เป็นพระตำหนักไม้ สองชั้นแบบตะวันตก มีเสาไม้กลมแกะสลักไม้เป็นแบบคลาสสิก ใหม่ ทาสีแดงสร้างขึ้นคู่กับพระตำหนัก ชาติมงคลอาสน์ โดยมีสะพานไม้เชื่อมต่อ ถึงกันในระดับชั้นบน สะพานนี้มีหลังคา มุงกระเบื้องและติดหน้าต่างกระจกทั้งสอง ด้านตลอดความยาวของสะพาน มีหลัก ฐานว่าได้มีการเดินสายไฟและต่อท่อน้ำที่ พระตำหนักนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ศาสตรา จารย์ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี กล่าวไว้ ในหนังสือ “มรดกสถาปัตยกรรมกรุง รัตนโกสินทร์ฯ” ว่าพระตำหนักนี้ สันนิษฐานว่าคงจะเป็นที่ประทับของพระ มเหสีหรือพระสนมเอกที่ตามเสด็จ

คำว่า “มารี” มาจาก “มารีเลอรูซ์” (MARIE LEROUX) ซึ่งเป็นลูกสาวของ ยาร์เลตีในบทละครเรื่อง “MY FRIEND JARLET” คำ “มารี” ยังทรงพระกรุณา

พระตำหนักมารีราชรัตบัลลังก์ ซึ่งคู่กันกับพระตำหนักชาติ มงคลอาสน์เชื่อมต่อกันด้วย สะพานยาวข้ามคลอง

พระตำหนักทับขวัญ เป็นเรือนแบบไทย ประกอบด้วยกลุ่มเรือน ๘ หลัง มีชานแล่นกลางเชื่อมโยงเรือนเหล่านี้ให้ติดต่อกัน

โปรดเกล้าฯพระราชทานเป็นชื่อสุนัขเพศเมียที่เลี้ยงไว้ด้วย

พระตำหนักทับแก้ว เป็นตึกสองชั้นขนาดเล็กกะทัดรัด อยู่ที่เชิงสะพานสุนทรถวาย ภายในทับมีเตาผิงและปล่องไฟตามแบบบ้านชาวตะวันตก ที่ห้องกลางชั้นบนมีภาพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลักษณะเป็นภาพเขียนคล้ายเขียนด้วยเส้นดินสอดำ สันนิษฐานว่าเป็นภาพฝีพระหัตถ์ของรัชกาลที่ ๖

พระตำหนักทับแก้ว เป็นที่ประทับอีกแห่งหนึ่งเมื่อมีการซ้อมรบเสือป่า และเป็นที่ตั้งกองบัญชาการเสือป่า กองเสนา

น้อยราบบริหารรักษาพระองค์ และจัดให้เป็นที่พักของพระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล.ฟื้น ฟังบุญ)

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทรวงมหาดไทยได้ขอใช้พระตำหนักทับแก้วเป็นบ้านพักปลัดจังหวัด จนตราเช่าทุกวันนี้

พระตำหนักทับขวัญ เป็นพระตำหนักที่ประทับที่โปรดเกล้าฯ ให้ปลูกเป็นแบบ “เรือนฝากระดานทรงไทย” หมู่หนึ่งประกอบด้วยกลุ่มเรือน ๘ หลัง หลังใหญ่ ๔ หลัง หันหน้าเข้าหากันสี่ทิศ คือ หอนอน ๒ หอ กับ หอขวาง และเรือนครัวหลังเล็ก ๔ หลังอยู่ที่มุมทั้งสี่มุมละ ๑ หลัง ได้แก่ หอนก เรือนคนใช้ และเรือนเก็บของ มีชานแล่นกลางเชื่อมโยงเรือนเหล่านี้ให้ติดต่อกัน มีต้นจันทน์ใหญ่ขึ้นอยู่กลางนอกชาน บันไดอยู่ที่ส่วนเชื่อมต่อกันของชานระเบียงเรือนใหญ่กับเรือนเล็ก กลุ่มเรือนทับขวัญงดงามได้ส่วนสัดไม่สามารถหากลุ่มเรือนไทยในลักษณะนี้ได้จากที่อื่น ทับขวัญเป็นเรือนไม้ฝากระดานมุงจากหลบหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผา ตัวเรือนทั้งหลังรวมทั้งพื้นชานทำด้วยไม้สักล้วน ไขว้เข้าไม้ตามแบบฉบับของช่างไทยโบราณ ฝาเรือนทำเป็นฝาปะกน กรอบลูกฟักด้วยฝีมือประณีต เเชิงชายและไม้เท้าแขนสลักเสลาสวยงาม รอบๆ บริเวณปลูกต้นไม้ไทย เช่น ต้นจัน จำปี นางแย้ม นมแมว ฯลฯ ที่นอกชานตั้งกระถางไม้ตัดและอ่างปลา อาจารย์ฤทัย ใจจงรัก ผู้วิจัย

เรื่อง “เรือนไทยเดิม” เขียนไว้ว่า “..... เรือนท้าวขวัญถือว่าเป็นฝีมือครู ซึ่งเป็นแบบฉบับให้อนุชนรุ่นหลังไปศึกษาค้นคว้า ได้ดีที่สุดในเรือนนี้อยู่ในประเภทเรือนคหบดี และมีส่วนประกอบครบ”

ปัจจุบันนี้พระตำหนักท้าวขวัญได้รับการบูรณะเสร็จ เรียบร้อยเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

นอกจากนี้ในพระราชวังสนามจันทร์ยังมีเรือนสำคัญอีกหลายหลังคือ

๑. เรือนพระกรรมลักษ์ เคยเป็นที่ประทับพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

๒. ทับเจริญ เป็นที่พักของเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ล. เพื่อ ฟังบุญ) อธิบดีกรมมหาดเล็ก ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสถาบันวัฒนธรรมภูมิภาคตะวันตก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จทรงเปิดสถาบันนี้ เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๓

๓. เรือนพระนนทิกการ แต่เดิมเป็นบ้านเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง ปัจจุบันเป็นบ้านพักผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม ทางจังหวัดได้บูรณะใหม่แล้ว ปัจจุบันมีเครื่องแก้วเจียรไน เครื่องเคลือบดินเผา และเครื่องกระเบื้องเซรามิกในสมัยรัชกาลที่ ๖ จัดไว้อย่างมีระเบียบในห้องรับแขก

๔. เรือนพระธเนศวร ปัจจุบันเป็นบ้านพักผู้พิพากษาหัวหน้าศาล เรือนหลังนี้มีบริเวณกว้างขวาง ตัวเรือนมีพวก

ไม้ฉลุลาย ใช้ประดับตามชายคา ช่องลม และลูกกรงระเบียงงดงามมาก จากตัวเรือนด้านข้างมีสะพานเป็นทางเดินยาวไปเชื่อมกับศาลาทรงแปดเหลี่ยมบนเนิน อีกด้านหนึ่ง ขณะนี้เรือนพระธเนศวรอยู่ในความดูแลของกระทรวงยุติธรรม

นอกจากนี้ยังมีเรือนพระสุรภิ เป็นเรือนพระนมทวด ฟังบุญ ณ อยู่ธยา เรือนพระมนู เป็นเรือนนักเรียนมหาดเล็ก เรือนพรานหลวง เป็นเรือนข้าราชการกรมมหรสพ

ถนนในพระราชวังสนามจันทร์ มีถนนสายใหญ่ๆ ได้แก่

๑. ถนนราชดำเนิน เป็นถนนสายเอก เชื่อมต่อจากถนนสายตรงจากองค์พระปฐมเจดีย์มายังพระที่นั่งพิมานปฐม

๒. ถนนราชวิถี ได้แก่ ถนนที่ขนานอยู่ทางด้านเหนือ

๓. ถนนราชดำริห์ และถนนทรง

เรือนพระนนทิกการ ปัจจุบัน
เป็นบ้านพักผู้ว่าราชการ
จังหวัดนครปฐม

พล ได้แก่ ถนนที่อยู่ทางใต้

๔. ถนนราชมรรคา คือ ถนนทางด้านตะวันตก

ถนนสายย่อยๆ ในพระราชวังสนามจันทร์ มีหลักฐานปรากฏชื่อดังต่อไปนี้

ไก่ป่า พญามังกร ขรสรณี สีมรกฏ กลดหุหระ เมฆลาโยนมณี ปีติ-ยาลัย ไวเวลา ที่ชาภิรมย์ อาคม-คเชนทร์ กระเวนสัตยจร กลอนสิบสอง หม่องปลาศ ระนาดประไลย ไฟสะดุ้ง รุ่งสว่าง ส่างแสง แย่งระบำ ดำนฤมิตร

สะพานมีทั้งหมด ๔ สะพาน คือ

๑. สะพานรามประเวศน์ ได้แก่ สะพานโยงข้ามคูพระราชวังทางถนนราชดำเนินเป็นสะพานเหล็กตามแบบตะวันตก

๒. สะพานนเรศวรจรลี เป็นสะพานคอนกรีตอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ

๓. สะพานจักรียาตรา ได้แก่ สะพานโยงทางทิศเหนืออยู่ใกล้พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์และสถานีรถไฟ

๔. สะพานสุนทรภาย เป็นสะพานคอนกรีตอยู่ระหว่างพระตำหนักทับแก้วกับพระตำหนักทับขวัญ ชื่อสะพานนี้ ตามพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกไว้ในเรื่อง ไปสนามจันทร์ ว่า “สะพานซึ่งพระยาสุนทรบุรีสร้างขึ้นใหม่ด้วยแฟร์โรคอนกรีต แลซึ่งฉันตั้งชื่อว่า สะพานสุนทรภาย (พระยาสุนทรบุรี-

ชม สุนทรารชุน ต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาศรัยวิชัยนรินทร์)”

สิ่งก่อสร้างใหม่ที่มีค่าอีกชิ้นหนึ่งในพระราชวังสนามจันทร์ คือ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งส่วนราชการจังหวัดนครปฐมได้สร้างขึ้นโดยได้เงินจากงบประมาณแผ่นดินส่วนหนึ่ง และเงินบริจาคจากประชาชนอีกส่วนหนึ่ง พระบรมรูปนี้เป็นฝีมือช่างกรมศิลปากร ทรงฉลองพระองค์ชุดเสือป่า ราบหลวงประทับบนเก้าอี้สนาม ทางจังหวัดได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้กลางพระราชวังสนามจันทร์หลังเทวาลัยคเณศร์ เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๕

บริเวณพระราชวังสนามจันทร์ ส่วนหนึ่งในปัจจุบันนี้ใช้เป็นที่ตั้งวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยศิลปากรมีชื่อวามหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

พระราชวังสนามจันทร์ เป็นมรดกล้ำค่าอีกแห่งหนึ่งของชาติ เป็นความภาคภูมิใจของชาวไทยควรที่จะอนุรักษ์ไว้ให้แก่ลูกหลานไทยสืบไป

วงศ์ุขทัย

ม.ล.กัศกรจันท์ เทษบศรี

พระตำหนักที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ที่วังสุโขทัย จะเห็นโถงสุโขทัยตั้งอยู่บนแท่นกลางสนาม

วังสุโขทัย ตั้งอยู่ริมถนนสามเสนฝั่งตะวันตก ด้านทิศเหนือติดคลองสามเสน ทิศใต้ติดถนนขาว ทิศตะวันตกติดวัดประสาทบุญญาวาสและตลาดสามเสน มีถนนคัน ทิศตะวันออกติดถนนสามเสน เป็นวังที่ประทับของพระบาท

สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗
ครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระ
เจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปก
ศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา

เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปก
ศักดิเดชน์เสด็จกลับจากศึกษาในต่าง

ประเทศแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงซื้อที่ดิน ๑๙ ไร่
ริมถนนสามเสนพระราชทานเป็นทรัพย์สิน
ส่วนพระองค์ให้สร้างวังที่ประทับ พระ
ตำหนักหลังแรกนั้น สมเด็จพระศรีพัชริน
ทราบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ ๕ โปรด
ให้ย้ายตำหนักจากสวนสีกาดู พระราชวัง
ดุสิต มาสร้างเป็น “ตำหนักหอ” พระ
ราชทานให้เป็นของขวัญในวาระที่ทรง
อภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี
สวัสดิวัดน์ (ปัจจุบันได้รื้อถวายเป็นวัดราชา
ธิวาสไปแล้ว)

ภายในวังสุโขทัยมีตำหนักที่ก่อ
สร้างต่อมาอยู่ ๓ หลัง คือ

พระตำหนักใหญ่ เป็นตำหนักที่
ประทับ สร้างโดยสถาปนิกชาวอิตาเลียน
ลักษณะเป็นตำหนัก ๒ ชั้น ก่ออิฐฉาบปูน
เรียบ หลังคาทรงปั้นหยาปกคลุม ส่วนยอด
ของจั่วประดับด้วยไม้จำหลักลายด้านหน้า
พระตำหนักมีมุขยื่นออกมาจากตัวตำหนัก
ชั้นบนเป็นห้อง ชั้นล่างเป็นที่จอดรถยนต์
พระที่นั่ง ภายในมีการตกแต่งฝ้า เพดาน
ฉลุลายบางส่วน และบานพระทวารบางบาน
เฉพาะห้องสำคัญ เช่น ห้องรับแขกและ
ห้องเสวย เป็นต้น

ตำหนักไม้ เป็นตำหนักที่ประทับ
ส่วนพระองค์ในช่วงฤดูร้อน บางครั้งเป็น
ที่รับรองแขกหรือพระประยูรญาติที่เสด็จ
มาประทับด้วย ลักษณะเป็นตำหนัก ๒
ชั้น สร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง มีเฉลียงกว้าง
เดินได้เกือบรอบ ด้านหน้ามีมุขยื่นเป็นรูป

ครึ่งหนึ่งของหกเหลี่ยม เป็นแบบที่เรียกว่า Bay Window ตามแบบต่างประเทศ ลักษณะที่น่าสนใจคือ โครงสร้างของ ตำนกซึ่งเป็นไม้ทั้งหลัง และการใช้ฝา ไม้บังใบตีทางนอนบรรจุนคราที่เห็นได้จากภายนอก

ตำหนักน้ำ เป็นตำหนักตั้งอยู่ริม คลองสามเสน ลักษณะเป็นอาคารโปร่ง มี ห้อง ๒ ข้าง ซึ่งครึ่งหนึ่งเคยใช้เป็นห้อง บิลเลียดและห้องเตรียมอาหาร ตรงกลาง เป็นทางเดินไปสู่คลองสามเสน หลังคา ทรงปั้นหยายกั่ว ส่วนยอดของจั่วประดับ ด้วยไม้จำหลักลายเช่นเดียวกับพระตำหนัก ใหญ่ กล่าวกันว่า ในอดีตสมเด็จพระศรี พชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๕ โปรดเสด็จมาประทับพักผ่อนพระอิริยาบถ ที่ตำหนักนี้เนื่องๆ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า อยู่หัวโปรดการถ่ายภาพและภาพยนตร์ มาก ในวังสุโขทัยจึงมีห้องล้างฟิล์มอัด ขยายและเก็บฟิล์มแยกออกไปเป็นอาคาร หนึ่ง ในสมัยนั้นยังไม่มีเครื่องปรับอากาศ จึงโปรดให้ใช้น้ำแข็งก้อนมาใส่ไว้ในห้อง ข้างเคียง ปลอ่ยให้อิเย็นของน้ำแข็ง ระเหยเข้าไปในห้องมืด

นอกจากการถ่ายภาพแล้ว พระ บาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมี พระอุปนิสัยประการหนึ่งอันถือได้ว่าเป็น พระราชมรดกของพระราชวงศ์จักรี คือ พระอัจฉริยภาพทางดนตรี ได้ทรงพระ ราชนิพนธ์เพลงไทยไว้ถึง ๓ เพลง คือ

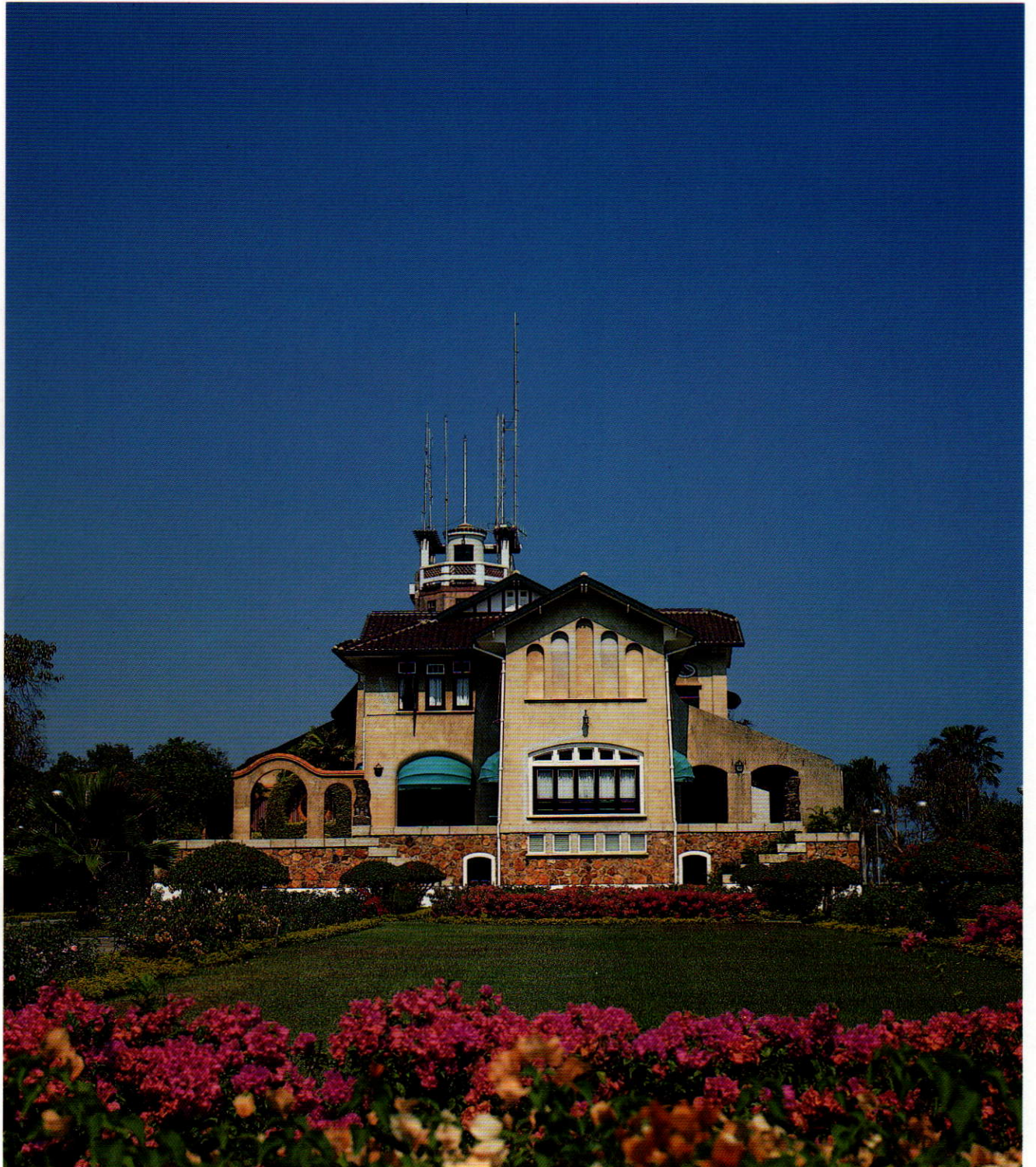
เพลงราตรีประดับดาวเถา เพลงไหมโรง คลื่นกระทบฝั่ง และเพลงไหมโรงเสภา นอกจากนี้ ยังโปรดกีฬาหลายประเภท ในวังสุโขทัยจึงมีโรงยิมสำหรับทรงสควอช และแบดมินตัน มีสนามเทนนิส และ สนามกอล์ฟเล็ก ซึ่งก็คือสนามหญ้ากว้าง หน้าพระตำหนักใหญ่นั้นเอง ริมสนาม ด้านหนึ่งตั้งโอ่งขนาดใหญ่ที่เรียกว่า โอ่ง สุโขทัยให้สัมพันธ์กับพระนามขององค์ เจ้าของพระตำหนักด้วย

หลังจากเสด็จขึ้นเสวยราชย์ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ แล้ว พระบาทสมเด็จพระ ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงย้ายไปประทับที่ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิตบ้าง เสด็จกลับมาประทับ ณ วังสุโขทัยบ้าง เป็นครั้งคราว ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง การปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงได้เสด็จ มาประทับที่วังสุโขทัยอีกคราหนึ่ง จน ถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้เสด็จไปประทับ ณ ประเทศอังกฤษเพื่อรักษาพระเนตร จนกระทั่งทรงสละราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ และเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ หลังจากสวรรคต แล้ว ๘ ปี สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีได้ทรงอัญเชิญพระบรมอัฐิ ของพระราชสวามีกลับมายังประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ จากนั้นสมเด็จพระนาง เจ้ารำไพพรรณีได้ประทับอยู่กับอดีต ณ วังสุโขทัยแห่งนี้ตราบนานเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๗

วังไกลกังวล

บรรเจิด อินทุจันทร์ยง

วังไกลกังวล ตั้งอยู่ที่ริมหาด
ชายทะเล ตำบลหัวหิน อำเภอหัวหิน
จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

พระราชวังแห่งนี้ พระบาทสมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปก
เกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นบนพื้นที่ดินที่มีผู้
น้อมเกล้าฯ ถวายส่วนหนึ่งและทรงซื้ออีก
ส่วนหนึ่งด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์
โดยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่สำหรับ
ประทับในฤดูร้อน และใช้แปรพระราชฐาน
เพื่อทรงพักผ่อน อีกทั้งยังมีพระราช
ประสงค์เพื่อพระราชทานแก่สมเด็จพระ
นางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เป็น
ของขวัญในวโรกาสอันควร

ณ บริเวณย่านหัวหินนี้ เมื่อการ
รถไฟผ่าน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้น ๕
กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรง
บัญชาการกรมรถไฟหลวง ได้ทรงนำ
ความเจริญมาสู่หัวหินเป็นอเนกประการ
อนุสรณ์ที่ทรงสร้างไว้ คือ โรงแรมรถไฟ
มีสนามกอล์ฟ มีตลาดนัดไร่หัวหินเมื่อ
๘๐ ปีก่อน ผู้คนยังน้อย อาหารทะเลอุดม
สมบูรณ์ เป็นที่สงบ อากาศดี หาดทราย
ขาวดูงดงามเป็นทางยาวตลอดแนวสุด
สายตา จึงได้มีเจ้านายและข้าราชการไป
จัดหาซื้อที่ดินปลูกที่อยู่อาศัยเป็นที่พักผ่อน
อยู่ก่อนแล้ว เช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
ชั้น ๔ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ สมเด็จพระ
ฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลก
ประชานาถ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนคร

สวรรค์วรพินิต สมเด็จพระยาดำรง
ราชานุภาพ เจ้าพระยาพิชัยญาติ ฯลฯ
เมื่อแรกที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
อยู่หัว จะได้มีการแปรพระราชฐานก็โปรด
ที่จะเสด็จไปหัวหินมาแต่เดิมด้วยโปรดทรง
กอล์ฟสนามหัวหินมาก โดยชั้นแรกได้

ประทับ ณ ตำหนักสุขเวชณ์ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ต่อเมื่อทรงหาซื้อที่ดินและมีผู้ถวายบ้านริมคลองพะเนียงน้อย ก็ได้โปรดให้หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร ขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการศิลปากรสถานเป็นผู้ออกแบบการต่างๆ ทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงพิจารณาตรวจแก้ และปรับเปลี่ยนปรุงแบบ เมื่อเป็นที่พอพระราชหฤทัยแล้ว ก็ได้เริ่มการก่อสร้างด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ได้เริ่มวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๐ เวลา ๑๙.๑๐ น. ได้ก่อสร้างอาคารพระตำหนักเปี่ยมสุข ซึ่งจะได้ใช้เป็นที่ประทับ มีศาลาติดพระ

ตำหนักพระราชทานนามว่า ศาลาเรียง เป็นท้องพระโรงที่ทรงใช้จัดงานต่างๆ อีกด้วย พร้อมกันนี้ยังมีอาคารแวดล้อมอีก ๒ หลัง คือ ตำหนักปลูกเกษม และตำหนักน้อย สำหรับเจ้านายประทับ และเรือนเอบเปรม เอมปรีดีสำหรับข้าราชการบริพารและผู้ตามเสด็จ ซึ่งก็ค่อยทำทีละน้อยทีละส่วน เป็นเวลารวม ๒ ปีจึงแล้วเสร็จ พอที่จะใช้แปรพระราชฐานไปประทับแรมได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพิธีศฤงคารขึ้นพระตำหนัก แรกเรียกว่า สวนไกลกังวล เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๒ การตกแต่งลดลยประดับเมื่อแรกสร้างจะมีลยประดับตัวอักษร รพ อันหมายถึง พระนามาภิไธยย่อ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี สลับลายรูปสัตว์ตัวเต่า อันหมายถึง พระนามเดิมสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ที่เจ้านายทรงเรียกเมื่อทรงพระเยาว์ว่า หมิงนา หรือ เต่านา

การสร้างอาคารต่างๆ ยังดำเนินเรื่อยมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงได้หยุดลง เนื่องจากเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ ประเทศอังกฤษและมีได้เสด็จกลับมาอีกเลยจนเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๘๔

ปัจจุบัน วังไกลกังวลเป็นที่แปรพระราชฐานในฤดูร้อน และเสด็จฯ เยี่ยมเยียนราษฎรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงโปรดให้ซื้อที่ดินขยายบริเวณเพิ่มเติม และก่อสร้างอาคารตามความ

จำเป็นขึ้นอีก เช่น ศาลาเย็นใจ ละไมจิตร
สถิตย์สุข จุกสาคร อมรวาริน ดังที่
ปรากฏในปัจจุบันนี้

รูปแบบสถาปัตยกรรม ศาสตรา
จารย์หม่อมราชวงศ์ แนน้อย ศักดิ์ศรี
สถาปนิกได้อธิบายไว้ในหนังสือ มรดก
สถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.
๒๕๓๖) ว่า

“พระราชนิเวศน์แห่งนี้แม้ว่ามี
สถาปนิกไทยเป็นผู้ออกแบบ แต่ก็เป็
นสถาปนิกที่ได้รับการศึกษาสถาปัตยกรรม
จากประเทศตะวันตก รูปแบบสถาปัตย
กรรมจึงเป็นแบบที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก
ด้วย แต่ก็ได้ดัดแปลงให้เหมาะสมกับ
สภาพภูมิอากาศร้อนชื้นของไทย และ
เหมาะสมกับการเป็นที่ประทับตากอากาศ
รูปแบบจึงคล้ายไปทาง “บ้าน” ขนาดใหญ่
มากกว่าเป็นพระราชวังที่ต้องการความมี
ระเบียบและระบบที่ซึ่งขังไม่มีการแยก
เป็นฝ่ายหน้า ฝ่ายใน ตามแบบแผนของ
พระราชวังที่เคยมีมาในโบราณราชประเพณี
อีกต่อไป

ลักษณะทั่วไปของพระราชนิเวศน์
แห่งนี้คล้ายไปทางสถาปัตยกรรมแบบ
ฝรั่งเศสตอนใต้ เช่น มีการใช้หลังคารูป
โค้ง การทำลานโล่ง (Courtyard) ด้าน
หลังของพระตำหนักเปี่ยมสุข และด้าน
ทิศเหนือของพระตำหนักน้อย การทำ
นอกชานกว้างและมีซุ้มต้นไม้ (Pergola)
ที่พระตำหนักเปี่ยมสุข การทำพระทวาร
และพระบัญชาเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลมตาม

พระตำหนักต่างๆ เป็นต้น

พระตำหนักต่างๆ เหล่านี้ เป็นพระตำหนักที่แสดงให้เห็นถึงความละเอียดลออของสถาปนิกที่จะเลือกใช้วัสดุก่อสร้างให้เหมาะสมกับท้องถิ่น เช่น การประดับด้วยหินก้อนใหญ่ที่ฐาน เพื่อแสดงความหนักแน่นของอาคาร แล้วค่อยกลายเป็นผิวฉาบปูนปาดเกรียงรูปโค้ง มีการใช้โค้งประกอบทั้งส่วนของช่องเปิดตามที่ต่างๆ ตอบรับกับรูปโค้งของหลังคาบางส่วน นอกจากนี้ยังมีรายละเอียดที่น่าสนใจในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมตามที่ตั้งต่างๆ เช่น จันทัน ฝา เพดาน ทับหลัง บัวน้ำตก ฯลฯ อีกเป็นจำนวนมากซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับงานสถาปัตยกรรมในรัชกาลนี้

นอกจากพระตำหนักต่างๆ แล้ว ยังมีสวนหน้าพระตำหนักเปี่ยมสุข ทำเป็นสวนแบบตะวันตกมีลวดลายแบบเรขาคณิต ไม้พุ่มต่างๆ ได้รับการตกแต่งเป็นรูปทรงต่างๆ มีศาลา (Pavilion) ตั้งอยู่ระหว่างพระตำหนักเปี่ยมสุขและพระตำหนักน้อย พระตำหนักทั้งสองหลังเชื่อมต่อกันด้วยทางเท้า ปลุกต้นปาล์ม ๒ ข้าง และมีสวนประดับภูมิทัศน์เป็นรูปงานประติมากรรมต่างๆ ได้แก่ รูปแกะสลักของบาหลี่ รูปอุปกรณ์การเดินเรือ และนาฬิกาแดด เป็นต้น นอกนั้นยังมีโคมไฟและหินก้อนใหญ่รูปทรงงดงามประดับตามทางเดิน และสอดคล้องไปกับสวนที่ต่างๆ ที่น่าสนใจ”

พระตำหนัก กุฎิสงครามนิเวศน์

คุณหญิงกนิษฐา เลษะกุล

พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์
ตั้งอยู่บนดอยบวกห้า อำเภอหางดง จังหวัด
เชียงใหม่ เป็นพระตำหนักที่ประทับของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า
พระบรมราชินีนาถ ในโอกาส
ที่เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไป
ประทับที่จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเยี่ยมเยียน
ราษฎรในภาคเหนือและรับรองพระราช
อาคันตุกะ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี
นาถเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศ
ต่างๆ อย่างเป็นทางการใน พ.ศ. ๒๕๐๒-
๒๕๐๓ บรรดาประเทศที่ได้เสด็จเยือน
นั้นไม่ได้รับรองอยู่แต่ในพระนครหลวง
ได้เชิญเสด็จไปทอดพระเนตรกิจการ
อุตสาหกรรม เกษตรกรรม และอื่นๆ ใน
ต่างเมืองด้วย กอปรกับพระราชวงศ์ใน
ยุโรปบางประเทศ เช่น เดนมาร์กและ

เบลเยียม เป็นต้น ได้รับเสด็จอย่างเป็นทางการ
กันเอง โดยทูลเชิญให้ประทับอยู่ในพระ
ตำหนักเดียวกัน มีห้องที่ประทับไม่ห่าง
ไกลจากกันนัก และมีห้องทรงพระสำราญ
ที่ร่วมสังสรรค์กันได้เหมือนครอบครัวเดียว
กัน ครั้นต่อมาเมื่อพระราชวงศ์เหล่านั้น
ได้มีกำหนดการเสด็จเยือนประเทศไทย
ในฐานะพระราชอาคันตุกะ พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชประสงค์จะ
รับเสด็จ พระราชวงศ์เหล่านั้นให้เหมือน
กับที่เคยทรงได้รับในต่างประเทศ จึงมี
พระราชดำริให้สร้างพระตำหนักในลักษณะ
นั้นขึ้นบ้าง

ในการเลือกที่ตั้งของพระตำหนักนี้
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประทับ
พระราชหฤทัยในจังหวัดเชียงใหม่ ทั้ง
ภูมิอากาศ ความงดงามของธรรมชาติ
อีกทั้งชาวภาคเหนือยังดำรงรักษาจารีต
ประเพณีอันดีงามไว้ เมื่อครั้งเสด็จทรง
นำประธานาธิบดีซูการ์โน แห่งอินโดนีเซีย
ไปเยี่ยมเยียนราษฎรในภาคเหนือเป็น
ครั้งแรก ทางราชการได้จัดที่พัก ณ วน
อุทยานดอยสุเทพถวายเป็นที่ประทับ
ครั้นเมื่อมีพระราชดำริจะสร้างพระตำหนัก
เพื่อรับแขกเมืองดังกล่าว และใช้เป็น
ที่ประทับแรมเพื่อทรงเยี่ยมราษฎรในภาค
เหนือในโอกาสต่อไป จึงทรงเลือกดอย
บวกห้า จังหวัดเชียงใหม่ เป็นสถานที่ก่อสร้าง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายช่างของ

สถาบันการช่างต่างๆ ไม่น้อยกว่า ๓ แห่ง ออกแบบขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายทรงเลือกโปรดแบบของหม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร สถาปนิกพิเศษกรมศิลปากร ที่ทรงร่างแผนผังของเรือนไทยภาคกลางที่เรียกว่า “เรือนหมู่” ซึ่งมีเรือนหลายหลัง ประกอบกันล้อมรอบชานกลาง มาเป็นต้นแบบของพระตำหนัก โดยมีหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี เป็นผู้ขึ้นรูปด้านอาคาร ยังไม่มีรายละเอียดที่จะมองเห็นว่าอะไรเป็นอะไรเด่นชัดนัก มีเพียงแผนผังพื้นพระตำหนักและรูปพระตำหนักด้านใต้และตะวันออกเท่านั้น แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีสายพระเนตรอย่างช่าง จึงตระหนักในพระราชหฤทัยว่า เมื่อได้สร้างขึ้นแล้วจะต้องงดงามเหมาะสมดังที่ตั้งพระราชหฤทัยปรารถนาไว้ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ดำเนินการมีหม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร เป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี และนายประดิษฐ์ ยุวพุททะ จากกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร เป็นผู้ช่วย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พลเอกหลวงกัมปนาท แสหายกร องคมนตรี เป็นผู้แทนพระองค์ในการวางศิลาฤกษ์พระตำหนักบนดอยบวกห้า เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ เวลา ๑๐ นาฬิกา ๔๙ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามพระตำหนักว่า “ภูพิงคราชนิเวศน์”

หนังสือ “ช่างหลวง” ผลงานสถาปัตยกรรมไทยของหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี เขียนโดย ศาสตราจารย์หม่อมราชวงศ์แน่นน้อย ศักดิ์ศรี และวาทัญญู เทพหัตถิ อธิบายรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระตำหนักว่า

“พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นไทยประเพณีประยุกต์ ยกพื้นสูง ชั้นบนเป็นที่ประทับ ชั้นล่างเป็นที่อยู่ของมหาดเล็ก และส่วนบริการ หลังคาทรงจั่วเอียงลาดชัน มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีสดใส มีเชิงสืงเขียว คูหาหน้าบันส่วนที่ประทับประกอบเครื่องล่ายองแบบไทยภาคกลาง ประดับด้วยข้อฟ้า ใบระกา หางหงส์ เป็นไม้ทาสีแดงชาดไม่ปิดทอง มีการเน้นเป็นพิเศษโดยตกแต่งเครื่องล่ายองด้วยการปิดทองเฉพาะพลับพลาชมวิวเพียงหลังเดียว (ซึ่งก็เป็นการตกแต่งภายหลังจากพระ

ดำเนินก่อสร้างสำเร็จลงแล้ว) หน้าบันเป็นแบบลูกฟักหน้าพรหม ทำด้วยไม้ทาสีแดงชาดเช่นเดียวกับเครื่องลายอง องค์พระดำเนินเป็นเครื่องก่ออิฐฉาบปูน ทาสีขาวทั้งภายนอกภายใน พระทวารและพระบัญชาภายนอกทั่วไปเป็นบานกรอบอลูมิเนียมสีเงิน ลูกฟักกระฉกใส บานพระทวารภายในเป็นบานไม้ลูกฟัก พื้นภายในปูด้วยหินอ่อนที่ผลิตขึ้นในประเทศยุคแรกๆ ชานกลางปูด้วยกระเบื้องเซรามิคสีแดง กลางชานเคยมีน้ำพุประดับด้วยโมเสคสีทอง แต่ไม่ต้องกับพระราชประสงค์ จึงเปลี่ยนเป็นจัดสวนหย่อมแทน”

หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร และหม่อมราชวงศ์มิตราภรณ์ เกษมศรี ได้ร่วมกันควบคุมการก่อสร้างพระดำเนินให้ดำเนินไปด้วยความเร่งด่วน และเรียบร้อย เพื่อให้ทันกับการรับเสด็จสมเด็จพระเจ้าเฟรเดอริกที่ ๙ และสมเด็จพระราชินีอินกริดแห่งเดนมาร์ก ใช้เวลาก่อสร้างเพียง ๖ เดือนเศษ ก็แล้วเสร็จ จนสามารถใช้ในการรับรองพระราชอาคันตุกะจากเดนมาร์กได้ เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ การก่อสร้างอาคารแวดล้อมอื่นๆ ที่ยังไม่แล้วเสร็จ ได้ดำเนินการก่อสร้างตกแต่งต่อมาในภายหลัง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมราชวงศ์มิตราภรณ์ เกษมศรี เป็นทั้งสถาปนิกและมัณฑนากรออกแบบตกแต่งภายในพระดำเนินกุฎีพินิจราชนิเวศน์ทั้งในส่วนที่ประทับ และส่วนที่ใช้รับรองพระราชอาคันตุกะทั้งหมด โดยออกแบบให้เป็นแบบไทยประยุกต์ ดัดแปลงให้เหมาะสมกับการใช้สอยแบบสากลมากขึ้น นอกจากนั้นยังพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้หม่อมราชวงศ์มิตราภรณ์นำเครื่องถ้วยแบบต่างๆ จากพระบรมมหาราชวังมาตกแต่งห้องเป็นแบบไทย แบบจีน และแบบฝรั่ง บนผนังห้องพระราชอาคันตุกะประดับด้วยภาพเขียนสีของนายซี ริโกลิ (C. Ricoli) ช่างเขียนชาวอิตาลีที่เข้ามารับราชการในประเทศไทยในรัชกาลที่ ๖

และมีภาพเขียนเรื่องอิเหนา ฝีมือนายจักรพันธ์ โปษยกฤต จิตรกรเอกคนหนึ่ง ในรัชกาลปัจจุบัน ซึ่งหม่อมราชวงศ์มิตรารุณฯ เป็นผู้ผูกลายกรอบรูปเอง

ระหว่างที่การก่อสร้างพระตำหนักดำเนินไป หม่อมเจ้าจงกลณี วัฒนวงศ์ ซึ่งสนพระทัยในเรื่องต้นไม้และการจัดสวน ได้ทรงอาสาบริหารจัดการสวนรอบพระตำหนักถวาย โดยมีหม่อมราชวงศ์มิตรารุณฯ เป็นสถาปนิกร่วมจัดด้วย บางส่วนจัดเป็นสวนเรขาคณิต บางส่วนจัดเป็นสวนไม้ดอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกุหลาบ บางส่วนจัดเป็นอุทยานแบบธรรมชาติ รมรื่นไปด้วยแมกไม้ใหญ่ ใต้ต้นเต็มไปด้วยเฟิร์นและมอส

ด้านหน้าพระตำหนักนอกจากมีแปลงดอกไม้เป็นวงกลม และถนนล้อมเกือบรอบแล้ว ยังมีเนินเขาขุดเตี้ยๆ อีกลูกหนึ่ง บรรดาต้นไม้บนยอดเนินนี้ปล่อยไว้ตามธรรมชาติ และสร้างเรือนแบบชาวเขาไว้หนึ่งหลัง ใช้เป็นที่ประทับเสวยพระกระยาหารในบางโอกาส เลยไปจากนี้ เป็นบรรดาเรือนต่างๆ ที่ใช้เป็นที่พักของเจ้าหน้าที่กรมราชองครักษ์ สำนักพระราชเลขาธิการ สำนักพระราชวัง และโรงรถยนต์หลวง เป็นต้น

พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ตั้งอยู่ในบริเวณค่อนข้างแคบ มีสวนได้เฉพาะที่จำกัด สิ่งก่อสร้างที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งใกล้ๆ พระตำหนัก คือ เรือนรับรอง ซึ่งสร้างในแบบสถาปัตยกรรม

ไทยประยุกต์ กลมกลืนกับพระตำหนัก และบริเวณที่แวดล้อม ถัดไปทางด้านหน้า เป็นกองรักษาการณ์ทหาร และประตูวัง

เมื่อพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์สร้างแล้วเสร็จ มีพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศเสด็จมาประทับและพักในเวลาค่ำมาหลายประเทศ เช่น สมเด็จพระราชินีจูลีเยนาและพระราชสวามีจาก

หอพระ ลักษณะเป็นอาคาร
แบบไทยล้านนาประยุกต์

ประเทศเนเธอร์แลนด์ มกุฎราชกุมาร
จากประเทศอิหร่าน มกุฎราชกุมารและ
พระชายาจากประเทศญี่ปุ่น (สมเด็จพระ
จักรพรรดิและพระจักรพรรดินีพระองค์
ปัจจุบัน)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “หอพระ”
ขึ้นหลังหนึ่ง เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระ
พุทธรูปไว้ทรงสักการบูชาเมื่อเสด็จพระ
ราชดำเนินแปรพระราชฐานมาประทับ ณ
ภูมิจักรวรรดิเนเธอร์แลนด์ ลักษณะเป็นอาคารแบบ
ไทยล้านนาประยุกต์ โครงสร้างคอนกรีต
เสริมเหล็กผสมโครงสร้างไม้ ต่อมา เมื่อ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนักที่ประทับ
ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ตรงบริเวณใกล้ๆ กับ “หอพระ” จึงจำต้อง
ย้ายหอพระไปตั้งอยู่บนเนินเขาทางด้าน
ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระตำหนักสมเด็จพระ
ศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยอยู่สูง

กว่าระดับถนนประมาณ ๒ เมตร อาคาร
วางตามแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก มี
ทางเข้าอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ด้านทิศ
ตะวันตกเป็นสนามหญ้า ด้านอื่นๆ เป็น
เชิงลาดของเนิน ล้อมรอบด้วยไม้ดอก
และต้นไม้ใหญ่ที่ให้ความร่มรื่นไปทั่วทั้ง
บริเวณ

หม่อมราชวงศ์แสงสุรีย์ ลดาวัลย์
ได้เรียบเรียงเรื่องการสร้างวังในรัชกาล
ปัจจุบัน (เพิ่มเติม) ไว้ในหนังสือประชุม
พงศาวดารภาคที่ ๒๖ เรื่อง ดำเนินวัง
เก่า พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่า

“พระตำหนักภูผินจระเข้บริเวณนี้
แม้จะเป็นพระราชนิเวศน์ที่ก่อสร้างขึ้น
ใหม่ในสมัยที่ถือกันว่า ช่างออกแบบก่อ
สร้างในแบบสถาปัตยกรรมไทยนั้นหายาก
เต็มที่แล้วก็ตาม แต่ทุกฝ่ายที่มีหน้าที่ใน
การก่อสร้างต่างก็ร่วมมือร่วมใจกันดำเนิน
การสนองพระราชประสงค์โดยเต็มสติ
กำลังความสามารถ ดังนั้น เมื่อสำเร็จลง
โดยสมบูรณ์แล้ว จึงเป็นพระราชนิเวศน์
ในแบบสถาปัตยกรรมไทยที่สวยงาม และ
เป็นที่เชิดหน้าชูตาสำหรับเมืองไทยอย่าง
ยิ่งอีกแห่งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวมีพระราชดำรัสกับหม่อมเจ้าสมัย
เฉลิมฯ ว่า ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นที่สุด
ซึ่งนำความปลาบปลื้มมาสู่ท่านสถาปนิก
พิเศษผู้ออกแบบ ตลอดจนสถาปนิกผู้มี
ส่วนร่วมในการเขียนแบบและดำเนินการ
ก่อสร้างด้วยกัน”

พระตำหนัก
ภูพานราชนิเวศน์

เฉลิมพิศ ทำरण

พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ ตั้งอยู่บนเนินเขาภูพาน ช่วงกิโลเมตรที่ ๑๒ - ๑๓ ริมทางหลวง สายสกลนคร - กาฬสินธุ์ (ทางหลวงหมายเลข ๒๑๓) อยู่ในเขตอุทยานคำห่อม อุทยานแห่งชาติภูพาน ตำบลห้วยยาง อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักในเวลาที่เสด็จแปรพระราชฐานมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากทรงทราบถึงความทุกข์ยากของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่เกิดจากความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ในการทำเกษตรกรรม และในบางท้องที่ประชาชนยังได้รับภัยจากการคุกคามของผู้ก่อการร้าย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใย และมีพระราชประสงค์ที่จะเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยม เพื่อได้ถามทุกข์สุขและช่วยเหลือแก้ไขปัญหาด้านชลประทาน และการทำมาหากินของราษฎรในภูมิภาคนี้อย่างใกล้ชิด ได้ทรงเลือกทำเลที่ตั้งพระตำหนักด้วยพระองค์เอง แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมราชวงศ์มิตราภรณ์ เกษมศรี สถาปนิกเป็นผู้ออกแบบถวาย โดยมุ่งเน้นความเรียบง่ายและคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ในแง่เป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวเป็นสำคัญ เมื่อสถาปนิกออกแบบเสร็จแล้วโปรดเกล้าฯ ให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง

โดยเริ่มดำเนินการในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ แล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๑๘

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์เป็นอาคารร่วมสมัย ๒ ชั้นครึ่ง หลังคาทรงปั้นหยา ยกจั่ว รอบๆ พระตำหนักโดยเฉพาะด้านหน้าเป็นสวนหย่อมปลูกไม้ดอกไม้ใบนานาชนิด อาทิ กุหลาบ ชบา ประทัดจีน และอื่นๆ ติดกับพระตำหนักใหญ่เป็นพระตำหนักของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่สร้างในแบบเดียวกัน และมีลักษณะคล้ายต่อเนื่องเป็นพระตำหนักเดียวกับพระตำหนักใหญ่ โดยมีทางเข้าตรงกลางร่วมกัน ด้านหลังของพระตำหนักเป็นเนินลาดลงไปสู่ห้วยเล็กๆสายหนึ่ง ซึ่งไหลมาจากเขื่อนที่กักน้ำด้านบน บริเวณนี้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โปรดให้ปลูกพืชผักสวนครัวจำนวนมาก ซึ่งพระองค์มักเสด็จทอดพระเนตรเสมอเมื่อเวลาเสด็จมาประทับที่พระราชฐานแห่งนี้ ตลอดทางที่เข้าสู่พระตำหนักเป็นป่าเต็งรังที่สมบูรณ์ได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี สลับกับไม้ดอกและเรือนพักรับรองต่างๆ ที่เนินเขาเล็กๆลูกหนึ่ง ก่อนถึงพระตำหนักใหญ่เป็นเรือนพักรับรองพิเศษ ที่ปลูกด้วยปิกไม้รูปทรงกะทัดรัด เรือนหลังนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ประทับเมื่อคราวที่เสด็จแปรพระราชฐานมายังภูพานราชนิเวศน์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๑๘ เนื่องจากพระตำหนักใหญ่ยังสร้างไม่เสร็จ

เรียบร้อย เรือนหลังนี้จึงเรียกว่า “ตำหนักปิกไม้” ปัจจุบันใช้เป็นที่พักประทับของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

จากมุมด้านตะวันตกเฉียงเหนือของพระตำหนักจะมองเห็นหนองหาน ซึ่งเป็นหนองน้ำธรรมชาติกว้างใหญ่เป็นอันดับ ๓ ของประเทศ และด้านหน้าใกล้ถนนทางเข้าเขตพระราชฐาน มีอ่างเก็บน้ำคำหอมเป็นที่เก็บน้ำจืดเพื่อใช้ในเวลาเสด็จแปรพระราชฐาน

นอกจากนี้ยังมีเรือนไม้ไผ่ที่ปลูกสร้างในลักษณะที่เรียกว่า “เรือนชดตะ” โดยการนำไม้ไผ่มาสานขัดกัน สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้พระราชทานนามไว้ว่า “ศาลาคำหอม” เรือนหลังนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดที่จะใช้เป็นที่พักทรงงานและพระราชทานเลี้ยง และภายในบริเวณนี้สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างศาลาส่งเสริมศิลปอาชีพพิเศษ (ชั่วคราว) ขึ้น เพื่อส่งเสริมให้ราษฎรใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย

พระตำหนัก
ทักษิณราชธานี

เพลินพิศ ทำราง

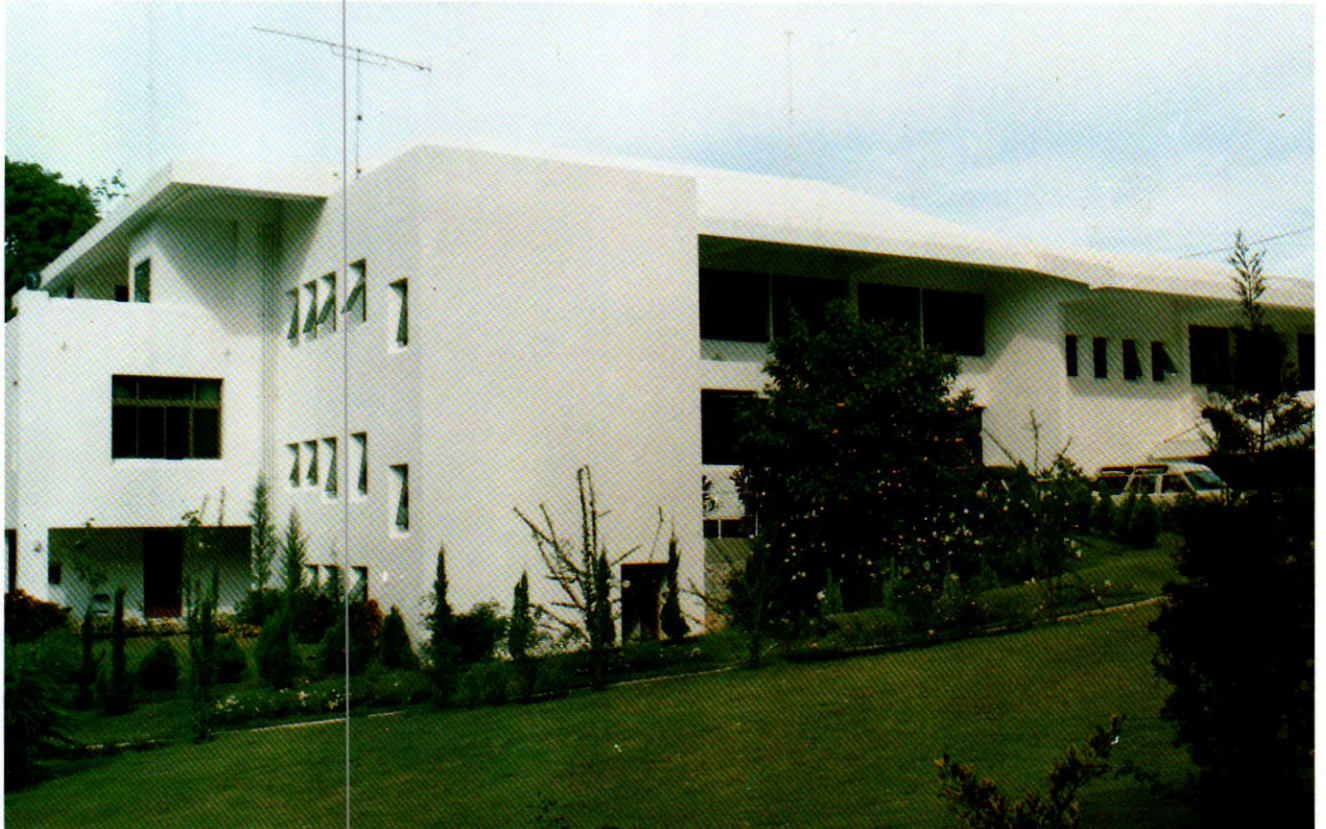
พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์
เป็นพระตำหนักที่ประทับในพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระ
เจ้าลูกเธอ เมื่อเสด็จแปรพระราชฐานประทับ
แรมที่จังหวัดนราธิวาส ซึ่งตามปกติจะ
เสด็จแปรพระราชฐานเยี่ยมราษฎรภาคใต้
อยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะในช่วงเดือน
สิงหาคมถึงกันยายนของทุกปี

พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ ตั้ง
อยู่บริเวณเนินเขาตันหยง ตำบลกะลุวอ
เหนือ อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัด
นราธิวาส ตามทางหลวงสายอำเภอเมือง
ตากใบ สู่สิงคโปร์ ห่างจากตัวจังหวัด
นราธิวาสประมาณ ๘ กิโลเมตร มีเนื้อที่
ประมาณ ๓๐๐ ไร่เศษ พื้นที่ทั้งหมดนี้ได้
มาจากการมสสิทธิ์ของบุคคล รวมทั้งสิ้น
๘๘ แปลง บริเวณที่เป็นไหล่เขาถือเป็น
เขตพระราชฐานอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล
๕๒ เมตร ที่ด้านหน้าของเขาดันหยงเป็น
หาดทรายมีโขดหินใหญ่ๆ และทิวทัศน์
สวยงามมาก

มูลเหตุที่จะทรงมีพระราชดำริให้
สร้างพระตำหนักแห่งนี้ขึ้น เนื่องจากใน
แต่ละปีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะ
เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรทุกภูมิภาค
ทั่วประเทศหมุนเวียนกันไปสำหรับ
๑๔ จังหวัดในเขตภาคใต้ก็จะเสด็จ
เยี่ยมราษฎรได้ทั่วถึงกันเป็นเวลานานวัน
การเสด็จในท้องที่ห่างไกลเช่นนี้ย่อมไม่
สะดวกที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปกลับ

จากพระราชฐานที่ประทับในกรุงเทพมหานคร
ทุกวัน ประกอบกับได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระตำหนักภูพิงค
ราชนิเวศน์เพื่อเป็นที่ประทับแรมขณะ
เสด็จแปรพระราชฐานเยี่ยมราษฎรในภาค
เหนือแล้วเมื่อปี ๒๕๐๔ จึงทรงมีพระราช
ดำริที่จะสร้างพระตำหนักประทับแรมใน
ภาคใต้ขึ้น เหตุที่ทรงเลือกสร้างในจังหวัด
นราธิวาส เพราะเป็นศูนย์กลางที่จะเสด็จ
พระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในจังหวัดใกล้เคียง
ได้โดยสะดวก เมื่อราษฎรเจ้าของที่ดิน
ในเขตตำบลกะลุวอเหนือทราบพระราช
ดำริ จึงพร้อมใจกันถวายที่ดินซึ่งส่วนใหญ่
เป็นที่เพาะปลูก เป็นสถานที่ก่อสร้าง
พระตำหนัก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงรับและพระราชทานพระราชทรัพย์
ชดเชยแก่ราษฎรเจ้าของที่ดินนั้นโดยทั่วกัน

ต่อมา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้หม่อมหลวงสันธยา อิศรเสนา เป็นผู้
ออกแบบพระตำหนัก โดยมุ่งให้เป็นอาคาร
สำหรับเสด็จไปประทับ เพื่อประกอบพระ
ราชกรณียกิจโดยแท้จริง เมื่อทอดพระ
เนตรและโปรดเกล้าฯ แก่ไขแบบให้
เหมาะสมกับพระราชประสงค์แล้ว ได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักงานทรัพย์สิน
ส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง
ในครั้งแรกเริ่มสร้างบริเวณ
พระราชฐานบนไหล่เขาสูงจากระดับน้ำ
ทะเล ๗๐ เมตร ทำถนนโค้งเวียนขึ้นไป
เป็นระยะทาง ๗๐๐ เมตร ด้านเหนือและ
ด้านตะวันออกติดทะเลอ่าวไทย ด้าน

ตะวันตกเป็นสันเขาต้นหอยและแม่น้ำ
บางนรา ส่วนด้านทิศใต้เป็นพื้นที่เพาะปลูก
ทำกินของราษฎร โดยออกแบบให้กลุ่ม
อาคารเป็นวงกลม ให้ตรงเนินสูงเป็นสวน
พระตำหนักที่สร้างครั้งแรก ใน พ.ศ.
๒๕๑๖ เป็นพระตำหนักชั่วคราว และ
สร้างแล้วเสร็จพร้อมที่จะรับเสด็จได้ในปี
เดียวกัน นับแต่นั้นมาก็ได้เสด็จแปรพระ
ราชฐานประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณ
ราชนิเวศน์เป็นประจำทุกปี

พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์แบ่ง
ตัวอาคารออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่อยู่
ส่วนบนและกลุ่มที่อยู่ส่วนล่าง สำหรับ

กลุ่มที่อยู่ส่วนบนจัดเป็นที่ประทับ มีพระ
ตำหนักต้นหอย ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวัน
ออกเฉียงเหนือของกลุ่ม ลักษณะเป็นตึก
ชั้นครึ่ง หันหน้าไปทางทิศตะวันตก เป็น
ที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี
นาถมาแต่เดิม ถัดไปเป็นตึกที่ทำงานของ
กองราชเลขาธุการในพระองค์ฯ ตึกที่พัก
ราชองครักษ์ เรือนข้าหลวง ห้องเครื่อง
เรือนรับรอง ต่อมาได้สร้างตึกชั้นเดียวอยู่
ถัดจากตึกพระตำหนักต้นหอยชื่อ “ศาลา
บุหลัน” โดยจัดเป็นห้องโถง ใช้ประโยชน์
อเนกประสงค์ เช่น ประกอบพิธีต่างๆ

ตลอดจนฝึกงานศิลปาชีพ เป็นต้น ถัดจาก “ศาลาบุหลัน” ไปอีก ก็ได้สร้างตึก ๒ ชั้น มีขนาดใหญ่ที่สุดตั้งทอดยาวจากทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก หันหน้าไปทางทิศใต้เป็นพระตำหนักที่ประทับสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗ ส่วนกลุ่มที่อยู่ส่วนล่าง อยู่ในบริเวณเชิงเขาตันหยง ซึ่งเป็นดงมะพร้าวใกล้ทะเล มีอาคารที่พักของมหาดเล็ก ข้าราชการ กองรักษาการณ์ หน่วยแพทย์ และโรงรถยนต์หลวง ต่อมาได้สร้างอาคารขึ้นในพื้นที่บริเวณศูนย์กลางของพื้นที่ส่วนนี้ เพื่อใช้เป็นสถานที่ฝึกสอนศิลปาชีพ และอื่นๆ ด้วย ได้แก่ ศาลาบุหงสรวลสันต์ ศาลาอนะจันรร์จ ศาลาปาหนันแดนดง และศาลาเลี้ยงเด็ก

บริเวณที่สวยงามน่าสนใจอีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ขององค์พระตำหนักเป็นสวนไม้ดอกไม้ประดับอยู่บนเนินเขา โปรดเกล้าฯ ให้ปลูกพันธุ์ไม้ประดับหลายชนิด เช่น ปาล์มบังสุริย หมาแดง และพันธุ์ไม้ป่า เช่น พิกุลป่า ไส้เทือง ดันรึกนา จำปาแขก ส่วนด้านเหนือขององค์พระตำหนักเป็นสวนสัตว์เลี้ยงบรรดาสัตว์ที่ราษฎรนำมาถวาย เช่น ไก่ฟ้า นกเป็ดน้ำ กวาง เก้ง เลียงผา ฯลฯ ด้านหน้าทางเข้าเขตพระราชฐานเป็นสถานีเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดพระราชทานทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมประมงเป็นผู้ดำเนินการดูแลรักษาและขยายพันธุ์เพื่อพระราชทานพันธุ์ปลาเหล่านี้แก่

ประชาชนที่ได้รับการแนะนำส่งเสริมอาชีพประมงน้ำจืด ให้นำไปทดลองเลี้ยงต่อไป

ถัดจากสถานีเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดพระราชทานเป็นสวนยางสาธิต เพื่อศึกษาพันธุ์ยางที่ดีและเหมาะสมกับดินฟ้าอากาศของแต่ละท้องที่ พื้นดินระหว่างแถวยางโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกพืชอื่นๆ รวมทั้งปลูกย่านลิเภา ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในงานจักสานของโครงการศิลปาชีพ

เขตพระราชฐานแห่งนี้ ตามปกติทางราชการจะอนุญาตให้ผู้สนใจเข้าชมได้ในวันเสาร์-อาทิตย์และวันหยุดราชการ ตั้งแต่เวลา ๙.๐๐-๑๖.๐๐ น. ทั้งนี้เฉพาะในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมราชวงศ์มิได้เสด็จประทับแรม

พร:ต้นสนลือชาลัย

พรพรรณ เกษมคำ

ณ ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบนเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาต้นตะวันตกเฉียงใต้ หากมองมาจากวัดไชยวัฒนารามโบราณสถานสำคัญคู่บ้านคู่เมืองอีกแห่งหนึ่งของอยุธยา แลเห็นหมู่อาคารทรงไทยตั้งอยู่อย่างเจียบสงบท่ามกลางแมกไม้ใหญ่น้อยอันร่มรื่น งดงามไปด้วยสวนไม้ดอกไม้ประดับนานาพรรณ สถานที่อันเป็น “สิริ” ของชาวกรุงเก่าแห่งนี้คือ พระตำหนักส่วนพระองค์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ “พระตำหนักสิริยาลัย”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ นั้น ทรงเอาพระทัยใส่และโปรดที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรโบราณสถานต่างๆ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอยู่เสมอ โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. ๒๕๓๔ ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังพระเจดีย์ภูเขาทองและวัดไชยวัฒนาราม ทรงประทับพระราชหฤทัยในความงามและศิลปกรรมอันทรงคุณค่าของวัดไชยวัฒนารามเป็นอย่างมาก ประกอบกับใน พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นปีที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงซื้อที่ดินในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ฝั่งตรงข้ามกับวัดไชยวัฒนาราม พระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าฯ โดยทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ซื้อจากราษฎรเป็นที่ดินทั้ง

สิ้นกว่า ๑๗ ไร่ เมื่อความทราบถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารจึงได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างพระตำหนักถวาย

พระตำหนักแห่งนี้จึงเป็นเสมือน “ของขวัญ” จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ดังข้อความที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โปรดให้จารึกแผ่นเงินประดิษฐานไว้ที่ฝาผนังพระตำหนักว่า

“พระตำหนักแห่งนี้มีความหมาย

พ้องกับชายสร้างถวายให้กับแม่

วิมานทองแห่งนี้คือดวงแด

ลูกกับแม่ผูกพันนิรันดร์

อานุภาพแห่งความรักสลักจิต

เนรมิตเรือนไทยอนุสรณ์

ครบหกสิบพรรษาพระมารดร

ประชากรแซ่ซ้องพระบารมี

ขอบูชาจารึกด้วยชีวิต

ชายอุทิศกายใจไว้ที่นี่

เพื่อถวายความจงรักและภักดี

อีกหมื่นปีไม่มีคลายจากชายเอย”

พระตำหนักสิริยาลัยตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งซ้ายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ณ เลขที่ ๕๙ หมู่ที่ ๗ ถนนอุททอง ตำบลประตูลี้ อำเภพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เริ่มก่อสร้างและแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๓๔ สถาปนิก

ผู้ออกแบบ คือ หม่อมหลวงท้าวเทว เทวกุล ภูมิสถาปนิก ได้แก่ นายเดชา บุญคำ

พื้นที่ของพระตำหนักสิริยาลัย มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีด้านยาววางในแนวทิศเหนือ ทิศใต้ขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยาและถนนอุทธรณ์เป็นถนนรอบเกาะเมือง ดังนั้น อาคารต่างๆ จึงจัดวางเรียงยักเยื้องไปตามแนวเหนือใต้เป็นส่วนใหญ่ อาคารสำคัญเรียงลำดับจากทิศเหนือลงมามีดังต่อไปนี้

อาคารกองรักษาการณ์
เรือนรับรอง
เรือนวรภาชน์
ศาลาทงเสด็จ
ศาลากลางน้ำ ๒ หลัง
พระตำหนักใหญ่
หอพระ
หอแปดเหลี่ยม
หอเลี้ยง

ประตูทางเข้าบริเวณพระตำหนักอยู่ทางด้านทิศเหนือติดกับถนนอุทธรณ์เป็นประตูบานไม้เปิด ๒ บาน มีซุ้มยามก่ออิฐไม่ฉาบปูนผิว หลังคาทรงไทย มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสีน้ำตาล กำแพงรั้วตลอดแนวถนนอุทธรณ์ช่วงล่างเป็นกำแพงก่ออิฐมีลวดบัวแบบกำแพงแก้วโบราณ ส่วนช่วงบนเป็นไม้ตีตามแนวตั้ง เว้นช่องเป็นรูป ๖ เหลี่ยม ยาวคล้ายช่องฝาไหลของเรือนไทยทางเหนือ

จากประตูทางเข้าจะเป็นถนนปูอิฐ

แผ่นใหญ่ทอดผ่านสวนไม้ดอกไม้ประดับไปยังบริเวณพระตำหนักใหญ่ สองข้างถนนประกอบด้วยเสาโคมไฟฟ้าเป็นระยะๆ เสาโคมไฟฟ้านี้มีฐานก่ออิฐลักษณะเป็นบัวคว่ำบัวหงายและหน้ากระดานรองรับประติมากรรมปูนปั้นรูปช้างหมอบ บนหลังช้างมีเสาไม้กลม บนหัวเสาเป็นกลุ่มโคมไฟแก้วสีเหลืองเสาละ ๕ โคมเหมือนกันทุกต้น โคมแก้วเหล่านี้มีลักษณะคล้ายหัวเม็ดขนาดใหญ่เช่นเดียวกับเสานอกชานพระตำหนักใหญ่

อาคารกองรักษาการณ์ริมประตูทางเข้าใหญ่เป็นอาคารทรงไทยขนาด ๒ ห้อง กึ่งโถงกึ่งทึบก่ออิฐ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสีน้ำตาล

ถัดจากอาคารกองรักษาการณ์เข้ามาเป็นกลุ่มอาคารซึ่งประกอบด้วยศาลาทงเสด็จเรือนรับรองและเรือนวรภาชน์ตั้งอยู่ริมสระน้ำกรูอิฐ ซึ่งกั้นระหว่างพระตำหนักใหญ่และส่วนอื่นๆ

ศาลาทงเสด็จ เป็นศาลาโถง ขนาด ๑ ห้อง หลังคาจั่วทรงไทย มีกัน สาดโดยรอบ มุงกระเบื้องเคลือบสีน้ำตาล เสาไม้กลม หน้าจั่วเป็นฝาปะกนหน้า พรหมลูกฟักกระดานดุน ปั้นลมหางปลา ตั้งอยู่ปากทางที่จะเข้าไปยังเรือนรับรอง และพระตำหนักใหญ่

เรือนรับรอง เป็นอาคารตึกชั้น เดียว อยู่ถัดเข้าไปจากศาลาทงเสด็จ มี

ลักษณะเป็นเรือน ๒ หลังแฝด หลังคาจั่ว ทรงไทยมุงกระเบื้องเคลือบสีน้ำตาลมี บังสาดโดยรอบ หน้าจั่วกรุลูกฟักหน้า พรหมแบบลูกฟักหลังเจียด ปั้นลมแบบ ขายหางปลา ผნังอาคารก่อด้วยอิฐ มี ช่องหน้าต่างกระจกเป็นระยะ ภายในเรือน รับรองมีห้องพักผ่อนขนาดย่อมสำหรับ พระราชวงศ์และแขกชั้นผู้ใหญ่ พักผ่อน ก่อนเข้าเฝ้าฯ

ด้านหลังเรือนรับรองมีอาคารตึก ชั้นเดียวเป็นเรือนแฝด ลักษณะใกล้เคียง กันกับเรือนรับรอง แต่วางตัวอาคารขวาง แนวกัน อาคารนี้คือ เรือนนรภาชน์ เป็นส่วนเตรียมอาหารและห้องเครื่อง

ระหว่างกลุ่มอาคารเรือนรับรอง ศาลาทงเสด็จ และเรือนนรภาชน์นี้ มี สระน้ำวางตามแนวเหนือ-ใต้ กรุด้วยอิฐ ปลูกบัวสายเป็นระยะคั่นอยู่ มีทางเดินทำ ด้วยไม้ทอดข้ามจากศาลาทงเสด็จหน้า เรือนรับรองสู่ मुखหน้าพระตำหนัก กลาง สระบัวมี “ศาลากลางน้ำ” เป็นศาลาโถง ลักษณะเช่นเดียวกับศาลาทงเสด็จ ศาลา กลางน้ำนี้ ๒ หลัง ปลูกคร่อมทางเดิน จากนั้นจึงถึง मुखหน้าพระตำหนักใหญ่

พระตำหนักใหญ่ เป็นอาคารเรือน ไม้ชั้นเดียวทรงไทยขนาดใหญ่ ๒ หลังแฝด ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาถัดเข้าไปจาก สระบัว ตัวพระตำหนักวางจั่วตามตะวัน คือ วางอาคารด้านสกัดตามแนวทิศ ตะวันออก-ตะวันตก หันด้านรีไปตาม แนวเหนือ-ใต้ ซึ่งเป็นการวางอาคาร

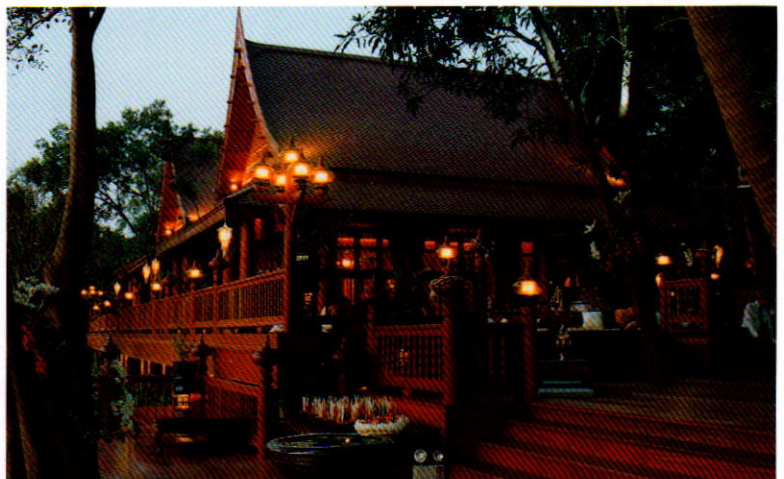
อย่างถูกต้องตามทิศทางลมและแสงแดด ทำให้ตัวเรือนเย็นสบายตลอดวัน เช่นเดียวกับคติการวางอาคารริมน้ำของชาวไทยรามัญ แต่ต่างจากคตินิยมของชาวไทยทั่วไป ซึ่งมีวางอาคารริมน้ำโดยหันด้านริเข้าสู่แม่น้ำลำคลอง ทำให้ตัวเรือนมักขวางตะวัน

หลังคาพระตำหนักเป็นหลังคาจั่วทรงไทยแบบหลังคาแฝด มีโขนหน้าจั่วและชายคา กันสาดโดยรอบ มุงด้วยกระเบื้องเกล็ดเต่าเคลือบสีน้ำตาลเช่นเดียวกับอาคารอื่นๆ ทุกหลังในบริเวณเดียวกัน จักรพักหน้าพรหมแบบลูกพักหลังเจียด บันลมแบบชายหางปลา ไม่มีตัวเหงา ฝาพระตำหนักส่วนใหญ่เป็นบานหน้าต่างไม้กรุกระจกใส เจียรระโนขอบสูงจากพื้นจรดเพดานทำให้แลดูโปร่งตา ส่วนที่บางส่วนนั้นก่ออิฐไม่ฉาบปูน

ด้านทิศตะวันออกกระหว่างแนวเชื่อมของหลังคาแฝด กลางอาคารมีหน้ามุขเป็นจั่วยื่นออกมาจับกับทางเดิน ซึ่งทอดผ่านศาลาทงเสด็จ ศาลากลางน้ำ ๒ หลัง ข้ามสระบัวเข้ามา นับเป็นทางเข้าหลักของพระตำหนัก ทางด้านทิศใต้ของพระตำหนักถัดจากพาไลออกมาจะเป็นชานไม้กว้าง ลดพื้น ๒ ชั้น เว้นช่องให้ต้นไม้ใหญ่ที่มีอยู่เดิมได้ขึ้นกลางชานหลายต้น จากด้านตะวันตกของชานชั้นล่างด้านที่ติดกับแม่น้ำนั้นยังมีชานไม้ลดชั้นลงไปตามระดับความสูงของตลิ่งสู่ระดับแม่น้ำอีก ๔ ชั้น เป็นทำนน้ำของพระ

ตำหนัก ชานชั้นต่างๆ และทำนน้ำนี้ล้อมรอบด้วยลูกกระเบียงไม้กลิ้งโปร่ง เสาของลูกกระเบียงเป็นเสาไม้กลิ้งยอดเป็นหัวเม็ดขนาดใหญ่สลักกับโคมไฟแก้วสีเหลือง รูปแบบเป็นหัวเม็ดเช่นเดียวกันที่มุมทั้งสี่ของนอกชานแต่ละชั้นนั้นมีเสาไม้กลิ้ง ซึ่งบนยอดเป็นกลุ่มโคมไฟฟ้าแก้วสีเหลือง ลักษณะเดียวกันกับที่หัวเสากระเบียง ๕ โคมทุกมุม

บริเวณนอกชานลดระดับและทำน้ำนี้เป็นบริเวณที่ร่มรื่นและลมแม่น้ำพัดเย็นสบาย เป็นที่ประทับสำราญพระราชอิริยาบถเป็นการส่วนพระองค์ ในหมู่ข้าราชการที่ใกล้ชิด

กลางสระบัวด้านทิศใต้ของพระตำหนักมีอาคารขนาดเล็กปลูกอยู่กลางน้ำ มีสะพานข้ามจากขอบสระมาได้ทางทิศตะวันออก อาคารหลังนี้ก่ออิฐเป็นทรง

สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองกรุกระจาก ๓ ด้าน ด้านหน้าเป็นประตูบานไม้ หลังคาจั่วทรงไทยเช่นเดียวกับอาคารอื่นๆ แต่ไม่มีชายคาปีกนก มีเสาไม้กลมรับโครงสร้างหลังคาภายนอกผนังทั้ง ๔ ด้าน อาคารนี้คือ “หอพระ” ของพระตำหนัก พระพุทธรูปสำคัญที่ประดิษฐานอยู่ในหอพระนี้เป็นพระพุทธรูปสำริดปิดทองปางมารวิชัยหน้าตักกว้างประมาณ ๑ ศอก ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งขุดพบโดยบังเอิญขณะไถ่รุดักขุดดินเพื่อสร้างสระบัวของพระตำหนัก โดยที่องค์พระพุทธรูปไม่บุบสลายแม้แต่รอยอย่างน่าอัศจรรย์เพียงแต่รัศมีรูปเปลวของเดิมได้หักหายไป ปัจจุบันสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โปรดให้ต่อเติมขึ้นใหม่จนสมบูรณ์

ถัดจากหอพระลงไปทางใต้เล็กน้อยริมแม่น้ำเป็นอาคารอีกหลังหนึ่ง รูปทรงของอาคารน่าจะได้รับอิทธิพลตะวันตกประมาณรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกว่า หอแปดเหลี่ยม เป็นอาคารที่สร้างขึ้นหลังสุดเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๗

หอแปดเหลี่ยมเป็นศาลากระจากทรงแปดเหลี่ยมสร้างด้วยไม้ชนิดต่างๆ ๔ ชนิดที่มีในประเทศไทย ผนังแต่ละด้านตลอดจนหน้าต่าง ประตูทุกบานกรุกระจากใสเจียรไน ขอบหลังคาทรงแปดเหลี่ยมมุงกระเบื้องเกล็ดเต่าเคลือบสีน้ำตาลเช่นเดียวกับอาคารทุกหลัง บันป่วนทับบน

ตะเฆ่สัน และบนยอดสุดของหลังคาเป็น
ลูกแก้วมีปียอดแหลม ใต้หลังคาเป็น
ช่องลมจำหลักโปร่งเป็นลายผลไม้นานา
พันธุ์ ถัดจากช่องลมลงไปเป็นกันสาด
โดยรอบอีกชั้นหนึ่ง ค้ำยันที่รับกันสาด
เป็นรูปสามเหลี่ยมฐานโค้งจำหลักโปร่ง
เป็นลายผลไม้มิเช่นเดียวกับช่องลม นอก
จากนี้ได้ช่องหน้าต่างกระจกด้านนอกของ
หอแปดเหลี่ยมยังทำเป็นกระเบไม่จำหลัก
สำหรับตั้งกระถางไม้ประดับอีกด้วย

ด้านใต้สุดของบริเวณพระตำหนัก
ถัดจากหอแปดเหลี่ยมลึกเข้ามากลางสวน
ค่อนมาทางทิศตะวันออกเป็นอาคารหลัง
สุดท้ายคือ หอเลี้ยง เป็นอาคารที่ประทับ
เสวยพระกระยาหารและพระราชทานเลี้ยง
แก่แขกผู้มีเกียรติตลอดจนข้าทูลละออง
ธุลีพระบาทเป็นการส่วนพระองค์ มี
ลักษณะเป็นอาคารทรงไทยชั้นเดียว ๒
หลังแฝด มีมุขหน้าอยู่ทางทิศตะวันตก
ด้านหลังทิศตะวันออกเป็นห้องทรง หลัง
คาของอาคารหันจั่วไปตามตะวันเป็นจั่ว
๒ หลังแฝด และมีมุขอยู่ตรงกลางด้าน
หน้า มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเกล็ดเต่า
เคลือบสีน้ำตาล มีชายคากันสาดโดยรอบ
จั่วกรุฝ้าปะกนหน้าพรหมลูกฟักกระดาน
ดุน บันลมหางปลาเช่นเดียวกับอาคาร
หลังอื่นๆ มีเสาไม้กลมรับชายคากันสาด
เป็นระยะ พื้นพาโลโดยรอบปูด้วยกระเบื้อง
ดินเผา ส่วนพื้นภายในเป็นพื้นไม้มะค่า
เข้าลิ้น ฝ้าผนังส่วนใหญ่เป็นหน้าต่าง
ประตูไม้กรุกระจกใสเจียรในขอบดูโปร่ง

ดาเช่นเดียวกับพระตำหนักใหญ่

บริเวณโดยรอบของพระตำหนัก
สิริyalยตกแต่งเป็นสวนไม้ดอกไม้
ประดับและสนามหญ้าอย่างงดงาม ต้นไม้
ทั้งไม้ยืนต้นและไม้ประดับส่วนใหญ่เป็น
ไม้ไทย มีทั้งไม้ซึ่งมีอยู่เดิมและไม้ซึ่งปลูก
ใหม่ อาทิ มะม่วง ไทร มะพร้าว ปาล์ม
ประเภทต่างๆ ป๊อบ ลั่นทม ข่อยดัด เข็ม
ชนิดต่างๆ นางแย้ม เล็บมือนาง มหาหงส์
เทียนทอง ตลอดจนเฮลิโคเนียนานาชนิด
ซึ่งได้รับการออกแบบตกแต่งภูมิทัศน์เป็น
อย่างดี ทำให้ทั่วทั้งบริเวณแลดูน่าสดชื่น

รินรมย์

พระตำหนักสิริyalยเป็นพระ
ตำหนักทรงไทยที่มีแบบเรียบง่าย แต่
ประณีตพิถีพิถันในการวางผังการออกแบบ
ตกแต่ง การเลือกใช้วัสดุ ตลอดจนการจัด
ภูมิทัศน์ที่สอดคล้องกันไปหมดทั่วทั้ง
บริเวณ จึงทำให้พระตำหนักแห่งนี้เป็นที่
กล่าวขานกันในด้านความงามอย่างลงตัว
และเรียบง่าย

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **วังที่สำคัญในเมืองไทย**, องค์การคำคุณสุภา, ๒๕๒๘, หน้า ๖๖-๖๘.

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, **จดหมายเหตุอนุรักษกรุงรัตนโกสินทร์**, กรุงเทพฯ : สหประชาพานิชย์, ๒๕๒๕.

จมีนอมรตฤณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), **ที่ประทับชายทะเลของรัชกาลที่ ๖**.

จมีนอมรตฤณารักษ์, **กำเนิดพระราชวังสนามจันทร์**, หน้า ๒๒-๒๗.

จมีนอมรตฤณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), **สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑**, คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ ๘ รอบ และ ๑๐๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานเปิดหอวิชาฐานุสรณ์ วันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๑.

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, บทบรรยายโทรทัศน์รายการ **"ฝนจากฟ้า"** เรื่อง ภาพจิตรกรรมพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสลำน้ำมะขามเฒ่า, พระนคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๐๕. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาบปีกิจศพ นายจ่าง พิกัณบริหาร (จ่าง มลิณทวนิช) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันพุธที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๕).

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, **ระยะทางเสด็จประพาสไทรโยค**, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พล ต.ต. ม.ร.ว.ชยานันท์ ลดาวัลย์ วันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๕.

ชื่อและพระที่นั่งและสถานที่ต่าง ๆ พระราชวังสนามจันทร์ พระปฐมเจดีย์ เมืองนครปฐม ราชกิจจานุเบกษา, (๒๗ สิงหาคม ๒๕๕๔), ๑๐๖๔-๑๐๖๕.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ, กรมพระยา, **ตำนานเรื่องสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง**, พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๖๔.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ, กรมพระยา, **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๖ เรื่อง ตำนานวังเก่าในกรุงเทพฯ และประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๓ (บางตอน)**, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบวร ชีมากร ณ เมรุวัดตรีศกเทพรวิหาร ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๒.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕**.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ, กรมพระยา, **พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา**, กรมศิลปากรจัดพิมพ์ ๒๕๓๕.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, **พระสมณเอก, ขมมดำรงวิทยา : บริษัทรวมสาส์น บัณฑิตการพิมพ์** ๒๕๒๕.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกรมพระยาและบริวารานุวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา, **สาส์นสมเด็จพระ** เล่ม ๑๓, ๒๐, พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.

เดอ ลาลูแบร์, เมอสิเออร์ แต่ง สันต์ ท. โกมลบุตร แปล, **จดหมายเหตุลาลูแบร์**, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๑๐.

ตรี อมาตยกุล, **จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**, พระนคร : อมรรกาพิมพ์, ๒๕๑๖. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร้อยโท สุรัตน์ รัตนมังคละ ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ ๒๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖).

ดาซารด์, บาทหลวง แต่ง สันต์ ท.โกมลบุตร แปล, **จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงดาซารด์**, พระนคร : โรงพิมพ์เจริญธรรม, ๒๕๑๙.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕**, องค์การคำของคุรุสภา ศึกษาภัณฑ์พานิช ๒๕๐๕.

นวลผ่อง เศวตเวช, พ.ศ. สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, สนามจันทร์, พระราชวัง หน้า ๗๔๒-๗๖๐, **เจริญวิทยาการพิมพ์**, ๒๕๒๕.

นิโคลาส แซร์แวงส แต่ง สันต์ ท.โกมลบุตร แปล, **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม**, พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๐๖.

เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์, **มรดกสถาปัตยกรรม กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒**, สำนักราชเลขาธิการ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๗.

เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ และทัญญู เทพหัสดิน. **ช่างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทยของหม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี**, สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๕.

บุณนาค พยัคฆเดช (ผู้รวบรวม), **พระบรมราชาธิบายของรัชกาลที่ ๕**, พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๖ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ตำนานวังเก่าในกรุงเทพฯ ตอนที่ ๕ ว่าด้วยวังในรัชกาลที่ ๕ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๗.

ปิ่น มาลากุล ม.ล., **งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔.

ปิยะพร, **พระจุลภาณุราชฐาน**, **วารสารเมืองโบราณ** ปีที่ ๕ เล่ม ๓ (กุมภาพันธ์-มีนาคม ๒๕๒๒) : ๕๕.

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๕๓, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด, ๒๕๑๐.

พระราชพิธีนพเคราะห์ทางเสด็จประพาสจันทบุรี และอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ จังหวัดจันทบุรี, พระนคร : บริษัทการพิมพ์ไทย, ๒๕๔๔.

พูนพิศมัย ดิษฐกุล ม.จ., **ชีวิตและงานของสมเด็จพระ** กรมพระยาดำรงราชานุภาพ **ประวัติวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม**, พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๘.

วชิรญาณ, **หอพระสมุด**, **ทำเนียบนามภาค ๑**, ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๖๐.

ศิลปากร, กรม, **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๖ ตำนานวังเก่ากรุงเทพฯ**, พระนคร : ก้าวหน้า, ๒๕๐๗.

ศิลปากร, กรม, **พระนารายณ์ราชนิเวศน์ (ม.ป.ท.)** : ๒๕๓๑.

ศิลปากร, กรม, **อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยาเกี่ยวกับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ ฉบับชำระครั้งที่ ๒ และเรื่องศิลปะและภูมิสถานอยุธยา**, พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.

ศิลปากร, กรม, **อักษรานุกรมประวัติศาสตร์ไทย อักษร ข ง จ**, กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๓.

สัตตัตถกรณ์, (นามแฝง), **เกร็ดสารคดีทวีปัญญา**, พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๑๔.

หวน พันธุพันธุ์, **อ่างทองในอดีต**, พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๑๔.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, คณะกรรมการหอวิชาฐานุสรณ์ มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์, หน้า ๖๒-๘๑, **ธนาคารทหารไทยจำกัด จัดพิมพ์**.

สำนักงานจังหวัดชลบุรี, **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดชลบุรี**, ชลบุรี : โรงพิมพ์การพิมพ์แสนสิริแห่งตะวันออก, ๒๕๒๘.

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๒๔ เล่ม ๔, สถาบันทักษิณคดีศึกษา : โรงพิมพ์มรินทร์การพิมพ์ กรุงเทพฯ, หน้า ๑๔๙๖-๑๔๙๗.

อภิวินัย ปรีชาประศาสน์, พ.ศ., **วัดจุฬาลงกรณ์ธรรมสภาธรรมวชิการ**, (ม.ป.ท.) : ๒๕๒๔. (ฉบับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์ในงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดจุฬาลงกรณ์ธรรมสภาธรรมวชิการ อำเภอเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี).

คณะกรรมการเฉพาะกิจจัดทำหนังสือ สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์

ประธานอนุกรรมการ
หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล

อนุกรรมการ

นายแก้วขวัญ วัชโรทัย (นายโอภาส สายะเสรี แทน)	นายนิจ หิญาธิระนันท์
คุณหญิงคณิดา เลชะกุล	นายวาทัญญู ณ ถลาง
พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี	นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์
หม่อมราชวงศ์แน่นน้อย ศักดิ์ศรี	นายบรรเจิด อินทุจันทร์ยง
หม่อมราชวงศ์จักรกร จิตรพงศ์	นายอุรา สุนทรสารทูล
นายพิสิฐ เจริญวงศ์	นายเสนอ นิลเดช
นางรัชกร เหมะจันทร์	นายอนุวิทย์ เจริญศุภกุล
นางสาวสมลักษณ์ วงศ์งามขำ	นายสันติ เล็กสุขุม
นางสาวเพลินพิศ กำราญ	นางเนาวรัตน์ พลเดช
นางสาวบุหลง ศรีกนก	นายกมล ฉายาวัฒน์
นางสาวอนุตรา หงษ์สุวรรณ	ผู้แทนหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร (ผู้อำนวยการหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และนางสาวนัยนา แยมสาขา เป็นผู้แทน)
นายพงษ์ธร เกษลาลี	

อนุกรรมการและเลขานุการ

นายนิวัชร จันทรสังข์

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

นายกิตติ จันทรส่อง

นายวินัย ระวังทุกข์

สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์

จัดทำโดย คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจจัดทำหนังสือ

สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์

ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

พิมพ์ครั้งที่ ๑

จำนวนพิมพ์ ๓,๐๐๐ เล่ม

พุทธศักราช ๒๕๓๙

บรรณาธิการ

คุณหญิงคณิดา เลชะกุล

ออกแบบปกและจัดรูปเล่ม

นางสาวอนุตรา หงษ์สุวรรณ

ภาพประกอบ

สำนักราชเลขาธิการ

คุณหญิงคณิดา เลชะกุล

หม่อมราชวงศ์แน่นน้อย ศักดิ์ศรี

นายกมล ฉายาวัฒน์

นางสาวอนุตรา หงษ์สุวรรณ

บริษัท ๗๑ फिल्म อินเทอร์เน็ต จำกัด

บริษัท ด้านสุทธากาแฟ จำกัด

โทร. ๕๓๙๙๔๙๑-๔

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. คณะกรรมการ
เอกลักษณ์ของชาติ.

สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์.--กรุงเทพฯ :
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2539.

320 หน้า

1. พระราชวัง--ไทย. I. ชื่อเรื่อง

728.82

ISBN : 974-7773-51-1

แยกสี

พิมพ์ที่

หนังสือเผยแพร่ ห้ามจำหน่าย

